

*Arne S. Andersen, Eva Birkeland,
Jon Epland og Mads Ivar Kirkeberg (red.)*

**Økonomi og levekår for ulike
grupper trygdemottakere, 2001**

Rapporter

I denne serien publiseres statistiske analyser, metode- og modellbeskrivelser fra de enkelte forsknings- og statistikkområder. Også resultater av ulike enkeltundersøkelser publiseres her, oftest med utfyllende kommentarer og analyser.

Reports

This series contains statistical analyses and method and model descriptions from the different research and statistics areas. Results of various single surveys are also published here, usually with supplementary comments and analyses.

© Statistisk sentralbyrå, august 2002

Ved bruk av materiale fra denne publikasjonen, vennligst oppgi Statistisk sentralbyrå som kilde.

ISBN 82-537-5123-0 Trykt versjon

ISBN 82-537-5124-9 Elektronisk versjon

ISSN 0806-2056

Emnegruppe

05 Personlig økonomi og boforhold

Design: Enzo Finger Design

Trykk: Statistisk sentralbyrå/210

Standardtegn i tabeller	Symbols in tables	Symbol
Tall kan ikke forekomme	Category not applicable	.
Oppgave mangler	Data not available	..
Oppgave mangler foreløpig	Data not yet available	...
Tall kan ikke offentliggjøres	Not for publication	:
Null	Nil	-
Mindre enn 0,5 av den brukte enheten	Less than 0.5 of unit employed	0
Mindre enn 0,05 av den brukte enheten	Less than 0.05 of unit employed	0,0
Foreløpig tall	Provisional or preliminary figure	*
Brudd i den loddrette serien	Break in the homogeneity of a vertical series	—
Brudd i den vannrette serien	Break in the homogeneity of a horizontal series	
Desimalskilletegn	Decimal punctuation mark	,(,)

Forord

Arne S. Andersen, Eva Birkeland, Jon Epland og Mads Ivar Kirkeberg (red.)

Økonomi og levekår for ulike grupper trygdemottakere, 2001

Rapporter 2002/20 • Statistisk sentralbyrå 2002

Denne rapporten beskriver ulike sosiale forhold for følgende grupper av trygdemottakere: alderspensjonister, uførepensjonister, enslige forsørgere, langtidssyke, pensjonister med avtalefestet pensjon (AFP) og etterlatte pensjonister. I tillegg følger et eget kapittel om sosialhjelpsmottakere.

Formålet med publikasjonen er å belyse ulike sider ved disse gruppernes økonomiske levekår og velferd, samt å vise hvordan utviklingen har vært innenfor disse områdene de siste årene. Levekårssituasjonen til gruppene er kartlagt ved hjelp av opplysninger om inntekt og formue, tilknytning til arbeidslivet, utdanning, helse og boligforhold. Til dette formålet er det benyttet data fra en rekke ulike kilder, fra heldekkende statistiske registre og databaser til mindre utvalgsundersøkelser.

Publikasjonen er et samarbeidsprosjekt mellom Seksjon for inntekts- og lønnsstatistikk og Seksjon for levekårsstatistikk. Arbeidet med publikasjonen har vært ledet av en redaksjonskomité som har bestått av Arne S. Andersen, Eva Birkeland, Jon Epland og Mads Ivar Kirkeberg. I tillegg har følgende medarbeidere bidratt med materiale: Ingunn Helde, Ahmed Mohamed, Vidar Pedersen og Øyvind Sivertstøl. Marit Vågdal har stått for redigering og ferdigstilling av rapporten.

Arbeidet med publikasjonen har blitt finansiert av Sosialdepartementet som del av et opplegg for fast sosial rapportering. Dette betyr at publikasjonen vi bli oppdatert med jevne mellomrom.

Innhold

Innledning	7
Oppsummering	8
Alderspensjonister	8
Uførepensjonister	10
Enslige forsørgere	12
Langtidssyke	15
AFP-pensjonister	16
Etterlatte	17
Sosialhjelpsmottakere	18
1. Alderspensjonister	19
1.1. Demografisk utvikling	19
1.2. Alderspensjonistenes inntekter og formue	20
1.3. Alderspensjonister med minstepensjon	28
1.4. Alderspensjonistenes tilknytning til arbeidslivet	33
1.5. Alderspensjonistenes boforhold	34
1.6. Alderspensjonistenes helse	36
2. Uførepensjonister	39
2.1. Demografisk utvikling	39
2.2. Uførepensjonistenes inntekter og formue	40
2.3. Uførepensjonister med minstepensjon	46
2.4. Uførepensjonistenes tilknytning til arbeidslivet	50
2.5. Uførepensjonistenes boforhold	51
2.6. Helse	53
3. Enslige forsørgere	55
3.1. Demografisk utvikling	55
3.2. Enslige forsørgeres inntekter og formue	57
3.3. Enslige forsørgeres tilknytning til arbeidslivet	65
3.4. Enslige forsørgeres boforhold	67
3.5. Enslige forsørgeres helse	69
4. Langtidssyke	70
4.1. Demografisk utvikling og sammensetning	70
4.2. Langtidssykes inntekter og formue	73
4.3. Langtidssykes boforhold og helse	76
5. Pensjonister med avtalefestet pensjon (AFP)	79
5.1. Demografisk utvikling	79
5.2. AFP-pensjonistenes inntekter og formue	81
5.3. AFP-pensjonistenes tilknytning til arbeidslivet	85
6. Etterlattepensjonister	87
6.1. Demografisk utvikling	87
6.2. Etterlattepensjonistenes inntekter og formue	87
6.3. Tilknytning til arbeidslivet	92
7. Sosialhjelpsmottakere	93
7.1. Demografisk utvikling	93
7.2. Utviklingen i individuelle inntekter	94
7.3. Utviklingen i husholdningsinntekter	96
Referanser	104
Vedlegg	
Vedleggstabeller	106
Datakilder	119
Tidligere utgitt på emneområdet	122
De sist utgitte publikasjonene i serien Rapporter	123

Innledning

Trygdesystemet er en sentralt del av det norske velferdssamfunnet. Trygdene skal gi økonomisk trygghet til alle dem som av ulike årsaker ikke kan forsørge seg selv gjennom inntektsgivende arbeid. I tillegg skal trygdene bidra til å jevne ut inntekter og levekår gjennom livsløpet til den enkelte og mellom ulike grupper av befolkningen. Det er *folketrygden* som er grunnpilaren i det norske trygdesystemet. I 2001 var ytelser fra folketrygden den viktigste inntektskilden for godt over en million mennesker her i landet, og mer enn hver fjerde norske husholdning hadde pensjoner fra folketrygden som viktigste inntektskilde (Statistisk sentralbyrå, 2001a). Folketrygden er omfattende også i økonomisk forstand. De samlede utgifter til folketrygden utgjør i dag 30 prosent av de totale offentlige utgiftene i Norge.

Folketrygden har som mål å gi den enkelte inntektssikring ved sykdom, uførhet, aleneomsorg for barn, tap av forsørger eller ved oppnådd pensjonsalder. Noen av folketrygdens ytelser er beregnet å være tidsbegrensede ytelser, dette gjelder for eksempel for syketrygd, fødselspenger og diverse ytelser til enslige forsørgere. Andre stønader regnes som lagtidsytelser. Eksempler på dette er alders- og uførepensjon, og pensjoner til etterlatte.

Formålet med publikasjonen er å gi en bred oversikt over levekårssituasjonen til ulike grupper som mottar ytelser fra folketrygden. Det blir lagt vekt på å belyse utviklingen i økonomiske ressurser de siste årene, med hensyn på inntekt, formue og boforhold. Men også utviklingen på andre levekårsområder blir omtalt, for eksempel trygdemottakernes tilknytning til arbeidslivet, helse og utdanningsnivå.

Rapporten er organisert slik at hver enkelt gruppe blir omtalt i egne kapitler. Rapporten innledes med å beskrive ulike sider ved levekårene til *alderspensionister*, som utgjør den største gruppen av trygdemottakerne. Det blir her gitt en bred presentasjon av alderspensjonistenes økonomi, med vekt på utvikling, sammensetning og fordeling av individuelle inntekter, og tilsvarende for husholdningsinntekter. Et av siktemålene med publikasjonen er å fokusere på situasjonen til de

trygdemottakerne som er dårligst stilt økonomisk, for eksempel ved at de er avhengige av å motta supplerende ytelser i form av sosialhjelp eller bostøtte, eller ved at de i kortere eller lengre perioder har inntekter under en gitt lavinntektsgrense. Dette vil bli belyst ved å presentere analyser som viser omfang og utvikling i lavinntekt og sosialhjelpsbruk blant ulike grupper alderspensjonister, for eksempel minstepensjonister.

Økonomiske ressurser omfatter mer enn bare inntekt. Tilgang til oppsparte midler i form av formue, eller det å eie en god bolig vil også ha betydning for levekårene. Det vil derfor også bli gitt en beskrivelse av utviklingen i formue, gjeld og boligforhold for denne gruppen av trygdemottakere. Men ikke bare økonomiske forhold er med på forklare forskjeller i levekår. For alderspensjonister er trolig helsesituasjonen en vel så viktig faktor som økonomi, når det gjelder å forklare ulikhet i levekår. Et eget avsnitt omhandler derfor alderspensjonistens helseforhold.

De andre kapitlene følger stort sett samme disposisjon som kapitlet om alderspensjonistene. Kapittel 2 omhandler utviklingen for en annen gruppe trygdemottakere som har vokst betydelig i omfang de siste årene, nærmere bestemt *uførepensjonistene*. Også *enslige forsørgere* er en gruppe der mange - både voksne og barn - blir forsørget av stønader fra det offentlige. Denne gruppen blir nærmere omtalt i kapittel 3. Kapittel 4 omhandler en gruppe som mottar en av folketrygdens korttidsytelser, nærmere bestemt *personer på attføring (langtidssyke)*. I kapittel 5 belyses situasjonen til *pensjonister med avtalefestet pensjon (AFP)*, som er ny gruppe av pensjonister som har økt betydelig i antall de siste årene. I kapittel 6 følger en omtalte av levekårssituasjonen til *etterlattepensjonister*, mens rapporten avsluttes (kapittel 7) med en beskrivelse av *sosialhjelpsmottakernes* økonomiske situasjon.

Oppsummering

Alderspensjonister

Stabilt antall alderspensjonister, men færre med minstepensjon

Ved utgangen til 1999 var vel 610 000 alderspensjonister bosatt i Norge. Tallet på alderspensjonister har vært relativt stabilt de siste årene, og forventes å ligge på om lag samme nivå fram til 2010. Om lag 38 prosent av alderspensjonistene var minstepensjonister i 1999, dvs. pensjonister som mottok sært tillegg. De langt fleste minstepensjonister var kvinner. I 1999 gjaldt dette for 87 prosent av alle med minstepensjon. Utviklingen går i retning av det blir stadig færre minstepensjonister. I 2010 er det forventet at bare 23 prosent av alderspensjonistene er minstepensjonister.

Inntektsvekst på 1990-tallet

Alderspensjonistene opplevde en betydelig økning i individuelle inntekter i løpet av 1990-årene. I 1999 var gjennomsnittlig samlet inntekt per alderspensjonist 149 600 kroner, noe som var 21 prosent høyere enn i 1993, målt i faste priser. Den viktigste inntektskilden er pensjon fra folketrygden, som utgjorde 2/3 av samlet inntekt. De viktigste tilleggsinntektene for alderspensjonister er tjenestepensjon (17 prosent av samlet inntekt) og kapitalinntekter (11 prosent). Det har bare vært mindre endringer i inntektssammensetningen til alderspensjonistene mellom 1993 og 1999.

Store inntektsforskjeller mellom menn og kvinner

Kvinnelige alderspensjonister hadde en samlet inntekt som bare tilsvarte 2/3 av det mannlige alderspensjonister hadde. Inntektsforskjellene mellom alderspensjonistene var likevel ikke større enn de en finner mellom kvinner og menn i yrkesaktiv alder. De minste inntektsforskjellene finner en blant alderspensjonister med minstepensjon, der kvinnene hadde en samlet inntekt tilsvarende nesten 90 prosent av mennenes inntekt.

Også husholdningsinntektene har økt

Husholdninger der hovedinntektstakeren er alderspensjonist hadde en gjennomsnittlig husholdningsinntekt etter skatt på 173 200 kroner i 1999. Sammenlignet med 1990 var dette en realvekst på 26 prosent. Eldrehusholdningene hadde med dette en sterkere vekst i

husholdningsinntektene, enn husholdninger der hovedinntektstakeren var i yrkesaktiv alder.

Som forventet er det pensjon fra folketrygden som er viktigste inntektskilde for alderspensjonisthusholdningene, med en andel på 62 prosent i 1999. De viktigste tilleggsinntektene er tjenestepensjon og kapitalinntekter, som til sammen utgjør 31 prosent av samlet husholdningsinntekt, mens yrkesinntekter og diverse skattefrie stønader til sammen utgjorde 7 prosent av samlet inntekt.

Flere med tjenestepensjon, færre med arbeidsinntekt

I løpet av 1990-tallet ble det stadig flere alderspensjonisthusholdninger som mottok tjenestepensjon. Andelen husholdninger med slike inntekter økte fra vel 50 prosent i 1990 til nærmere 70 prosent i 1999. På den annen side så ble det færre eldrehusholdninger med yrkesinntekter. Bare hver femte eldrehusholdning hadde arbeidsinntekter i 1999.

Ikke større inntektsforskjeller blant alderspensjonister ...

På tross av en betydelig inntektsforbedring blant pensjonisthusholdningene har det ikke blitt større inntektsforskjeller innen gruppen. Selv om den rikeste tidelen av pensjonisthusholdningene disponerte en større del av totalinntekten i 1999 enn det tilsvarende gruppe gjorde i 1990, har dette ikke gått på bekostning av de med lavest inntekt.

Det er likevel betydelig inntektsforskjeller innen eldrehusholdningene, og dette skyldes i stor grad ulik fordeling av tilleggsinntekter som tjenestepensjoner, kapitalinntekter og arbeidsinntekter. Det er særlig yngre pensjonistektepar som har de høyeste inntektene, mens det er en overvekt av eldre enslige kvinner i den nedre delen av fordelingen.

... men store inntektsforskjeller mellom gifte og ikke-gifte minstepensjonister

De fleste minstepensjonister med alderstrygd har tilleggsinntekter utover minstepensjonen, men størrelsen på tilleggsinntektene henger nøye sammen med familiesituasjon. Minstepensjonister som er gifte har for eksempel en mye større sannsynlighet til å ha betydeli-

ge tilleggsinntekter, sammenliknet med minstepensjonister som ikke er gift.

Mens så mange som 1 av 3 enslige minstepensjonister hadde mindre enn 10 000 kroner i tilleggsinntekter i 1999, var det bare 12 prosent av ekteparene der minst den ene var minstepensjonist som var i samme situasjon. På den annen side hadde mer enn 60 prosent av ekteparene mer enn 40 000 kroner i tilleggsinntekter utover pensjonen, mens dette bare var tilfelle for 17 prosent av minstepensjonister som ikke var gift.

Det er også klart flere enslige minstepensjonister enn ektepar som mottar supplerende ytelser som for eksempel bostøtte. I 1999 mottok bare 2000 ektepar med minstepensjon bostøtte, mens dette var tilfelle med vel 35 000 enslige minstepensjonister.

Tallfesting av inntektsfattige eldre sterkt influert av valg av ekvivalensskala

Dersom en tar det for gitt at store husholdninger har betydelig stordriftsfordeler (kvadratrotskalaen), så hadde om lag dobbelt så mange alderspensjonister lav husholdningsinntekt i 1999, sammenliknet med befolkningen generelt (13 prosent mot 6 prosent). Det er også relativt flere alderspensjonister i lavinnteksgruppen, enn andre grupper trygdemottakere, for eksempel uførepensjonister og enslige forsørgere.

Men dersom en tar det for gitt at husholdningene har små stordriftsfordeler (OECD-skalaen) så var det svært få alderspensjonister (om lag 1 prosent) som tilhørte lavinnteksgruppen, og andelen var nå klart lavere enn befolkningen generelt (4 prosent). Det store spriket i tallfestingen av inntektsfattige alderspensjonister skyldes det at den ene ekvivalensskalaen (OECD) gir en lavinntektsgrense som befinner seg klart under minstepensjonen, mens den andre skalaen (kvadratrotskalaen) gir en inntektsgrense som ligger høyere enn minstepensjonen.

Færre alderspensjonister i lavinnteksgruppen...

Uavhengig av hvilken skala en benytter, så har andelen alderspensjonister i lavinnteksgruppen blitt redusert i løpet av 1990-årene. Ved bruk av den skala som regner stordriftsfordelene som store, falt andelen personer i eldre husholdninger med lavinntekt fra nærmere 21 prosent midt på 1990-tallet, til 13 prosent i 1999. Det fant blant annet sted en betydelig reduksjon i andelen med lavinntekt mellom 1996 og 1998, det vil si samme periode som minstepensjonen ble betydelig økt.

... men mange eldre har vedvarende lavinntekt

Dersom en definerer vedvarende lavinntekt på bakgrunn av gjennomsnittlige treårsinntekter, så hadde 17 prosent av alle alderspensjonister vedvarende lavinntekt. Dette var en høyere andel enn både blant uførepensjonister og enslige forsørgere. Men igjen så avhenger resultatet i høy grad av hvilke antakelser en

gjør vedrørende graden av stordriftsfordeler (ekvivalensskala). Når en benytter en ekvivalensskala som legger mindre vekt på stordriftsfordelene, så var det mindre enn 1 prosent av alderspensjonistene som har vedvarende lavinntekt.

Blant alderspensjonister med vedvarende lavinntekt var det en overrepresentasjon av enslige, eldre kvinner med minstepensjon.

Solid formuesvekst

Selv om datagrunnlaget for å vurdere formuesutviklingen er beheftet med betydelige svakheter, er det liten tvil om at dagens pensjonisthusholdninger har en betydelig høyere formue enn det tilsvarende gruppe hadde for bare 10 år siden.

I 1999 hadde alderspensjonisthusholdningene en gjennomsnittlig bruttoformue på over 600 000 kroner, der vel 400 000 kroner var finanskapital (bankinnskudd, aksjer o.l.). Det er særlig pensjonistektepar som har fått økt formue på 1990-tallet. Ekteparene hadde en gjennomsnittlig ligningsformue på knapt 850 000 kroner i 1999, noe som var nesten 60 prosent høyere formue enn tilsvarende gruppe hadde i 1990.

Enslige eldre hadde en formuesvekst på 15 prosent i samme periode, og hadde en gjennomsnittlig formue ved ligning på 340 000 kroner i 1999.

Også alderspensjonister med minstepensjon hadde betydelig økning i formuen på 1990-tallet. Gjennomsnittlig ligningsformue for disse husholdningene var på vel 300 000 kroner i 1999.

Mange alderspensjonister bor svært romslig

Alderspensjonistene bor i gjennomsnitt i mindre boliger enn befolkningen ellers, men på grunn av at alderspensjonisthusholdningene er mindre i størrelse enn andre husholdninger bor likevel pensjonistene romsligere enn andre. Når vi regner boarealet per person hadde alderspensjonistene et boareal per person på 69 kvadratmeter i 1997, mens tilsvarende tall var 51 kvadratmeter for andre. Det er videre en klart høyere andel alderspensjonister som oppgir at de bor svært romslig (44 prosent), sammenliknet med befolkningen ellers (30 prosent). En av seks alderspensjonister synes boligen er for stor, men bare 3 prosent leier ut rom.

Alderspensjonistenes boligstandard er forbedret de siste årene. Det var klart færre alderspensjonister som bodde i boliger uten bad og WC i 1997 enn i 1987.

Reduserte boutgifter for pensjonister som eier ...

De fleste selveiende alderspensjonister sitter i nedbetalte boliger, uten å ha boligkostnader i form av renter og avdrag. Det ble også flere pensjonister uten slike boutgifter i løpet av 1990-tallet. Mens 60 prosent av al-

derspensjonistene i egen bolig ikke hadde utgifter knyttet til verken renter eller avdrag i 1987, hadde tilsvarende andel økt til 80 prosent i 1997. I samme periode fant det sted en betydelig reduksjon i rentenivået i Norge. Kombinasjonen av reduserte boligrenter og flere alderspensjonister uten boliggjeld førte til at gjennomsnittlig boutgift, målt i faste priser, gikk ned i løpet av 1990-tallet, også for alderspensjonister som eier boligen.

... men økte utgifter for pensjonister som leier

Alderspensjonister som leier boligen har i gjennomsnitt lavere husleie enn andre leietakere. Men både alderspensjonister og andre husholdninger betalte betydelig mer i husleie på slutten av 1990-tallet, sammenlignet med ti år tidligere.

Små endringer i alderspensjonistenes helsetilstand

Om lag 8 av 10 alderspensjonister oppgir at de har en eller flere langvarige sykdommer. Denne andelen har endret seg lite i løpet av 1990-tallet, selv om det var noen flere pensjonister som oppgav at de hadde slike lidelser på slutten av tiåret enn på begynnelsen. Om lag dobbelt så mange alderspensjonister som i befolkningen ellers hadde muskel-skjelettlidelser (40 prosent). Det samme gjaldt symptomer på nervøse lidelser (10 prosent). Hjerter- og karlidelser er omtrent fire ganger så vanlig blant alderspensjonister som ellers (vel 40 prosent).

Mange av de langvarige sykdommer er forholdsvis bagatellmessige. Likevel er det 4 av 10 som mener at sykdommen "i betydelig grad" får konsekvenser i hverdagen. Denne andelen endret seg lite i løpet av 1990-årene. Mange eldre vurderer også helsen sin som god. I 1998 gjaldt dette for nesten 2 av 3 alderspensjonister.

Halvparten av alderspensjonistene har nedsatt funksjonsevne

Som forventet har alderspensjonistene i større grad problemer med å fungere i hverdagen enn resten av befolkningen, og de fleste funksjonsproblemer er minst fem ganger så vanlig blant pensjonister som ellers i befolkningen. Problemer knyttet til bevegelse, for eksempel problemer med å gå i trapper eller bevege seg inne i boligen eller utendørs er vanlige. En av tre har nedsatt bevegelse.

Selv om alderspensjonistene i gjennomsnitt har blitt eldre det siste tiåret, har det ikke skjedd en økning i andelen med nedsatt funksjonsevne. For noen indikatorer knyttet til bevegelse kan det tvert om tyde på at det har blitt noen færre pensjonister med slike problemer de siste årene, selv om tallene her er usikre.

En tredel av alderspensjonistene har et hjelpebehov

Om lag 30 prosent av alderspensjonistene oppgir at de har behov av hjelp fra andre for å klare å gjøre innkjøp eller å gjøre rent i boligen. Om lag en av seks bor alene

og har et slikt behov. Det er på den annen side svært få av alderspensjonistene som ikke bor på institusjon, som oppgir at de er pleietrengende. Om lag 2 prosent av pensjonistene er for eksempel ikke ved egen hjelp i stand til å klare av- og påkledning.

Uførepensjonister

Stadig flere blir uførepensjonister

I løpet av 1990-tallet ble det stadig flere uførepensjonister, og i 1999 var det 264 000 mottakere av uførepensjon. Et flertall av dem som mottar uførepensjon er kvinner, og kvinneandelen blant uførepensjonistene er økende. I 1999 var kvinneandelen blant uførepensjonistene oppe i 60 prosent. En av fem uførepensjonister mottar folketrygdens minstepensjon. Blant disse er nærmere 9 av 10 kvinner.

Det er relativt sett flere kvinnelige uførepensjonister som er gift, enn mannlige pensjonister. På den annen side er det en dobbelt så høy andel ugifte med uførepensjon blant menn, enn blant kvinner.

Uførepensjonister har høyere individuelle inntekter enn alderspensjonister

I 1999 hadde uførepensjonistene en gjennomsnittlig samlet inntekt per person på 157 000 kroner. Dette var om lag 5 prosent høyere inntekt enn alderspensjonistene. Også uførepensjonistene har hatt en betydelig inntektsvekst i løpet av 1990-årene. Omregnet til faste priser hadde uførepensjonister en samlet inntekt per person som var 19 prosent høyere i 1999, enn i 1993.

Inntektssammensetningen til uførepensjonistene skiller seg ikke i vesentlig grad fra alderspensjonistene. Det er likevel et noe større innslag av yrkesinntekt i uførepensjonistene sin inntektssammensetning, og yrkesinntektene har i tillegg fått noe større betydning i løpet av 1990-tallet. I tillegg så utgjør diverse skattefrie inntekter som f.eks. bostøtte, sosialhjelp og grunn- og hjelpestønad en noe høyere andel av uførepensjonistenes samlede inntekt enn blant alderstrygdede.

Sterk inntektsvekst for uførepensjonister med minstepensjon

Om lag 60 000 uførepensjonister var i 1999 minstepensjonister. Denne gruppen uførepensjonister hadde mellom 1993 og 1999 en klart bedre inntektutvikling enn uførepensjonister generelt. Gjennomsnittlig samlet inntekt for uførepensjonister med minstepensjon var 102 800 kroner i 1999, noe som var en økning på 28 prosent målt i faste priser. Både trygd og yrkesinntekt økte betydelig for denne gruppen pensjonister i denne perioden.

Mindre inntektsforskjeller mellom menn og kvinner som er uførepensjonister, enn blant andre grupper

Kvinner med uførepensjon hadde i 1999 en samlet inntekt som tilsvarte 80 prosent av mennene. Inntekts-

forskjellene mellom menn og kvinner med uførepensjon var dermed betydelig mindre blant uførepensjonister enn blant både alderspensjonister og personer i yrkesaktiv alder.

Økte husholdningsinntekter, men svakere inntektsvekst enn blant alderspensjonister

I gjennomsnitt hadde husholdninger der hovedinntektstakeren var uførepensjonist en inntekt etter skatt på 191 400 kroner i 1999, som var 18 prosent høyere enn i 1990 omregnet i faste priser. Husholdninger der hovedinntektstakeren var uførepensjonist hadde en noe svakere vekst i husholdningsinntektene på 1990-tallet, enn husholdninger der hovedinntektstakeren var alderspensjonister eller i yrkesaktiv alder.

Den viktigste inntektskilden til uførepensjonisthusholdningene er som forventet pensjoner fra folketrygden. I 1999 utgjorde pensjonen litt over halvparten (56 prosent) av samlet husholdningsinntekt. Dette betyr at en vesentlig del av husholdningsinntekten kommer fra andre kilder enn trygd. Den viktigste tilleggsinntekten for uførepensjonisthushold er arbeidsinntekt, som utgjorde en firedel av samlet husholdningsinntekt.

Mange uførepensjonister med tjenestepensjon, men også mange med bostøtte og sosialhjelp

På samme måte som blant eldrehusholdningene, har det blitt flere uførepensjonisthusholdninger med tjenestepensjon de siste årene. I 1999 mottok nesten halvparten av uførepensjonisthusholdningene slike pensjoner, mens dette var tilfelle for bare 39 prosent av husholdningene i 1990.

Sammenlignet med eldrehusholdningene mottar uførehusholdningene i mye større grad supplerende ytelser som bostøtte og sosialhjelp. Mer enn hver fjerde husholdning der hovedinntektstakeren var uførepensjonist mottok bostøtte i 1999. Dette var en dobbelt så høy andel som blant eldrehusholdningene.

Det er også relativt mange uførepensjonister som mottar sosialhjelp. I 1999 gjaldt dette for 1 av 6 uførepensjonisthusholdninger. Det har likevel ikke blitt flere sosialhjelpsmottakere blant uførepensjonistene i løpet av 1990-tallet.

Stabil inntektsfordeling

Heller ikke blant uførepensjonisthusholdningene har det skjedd betydelige endringer i inntektsfordelingen i løpet av 1990-årene. På samme måte som blant eldrehusholdningene har uførepensjonisthusholdningene på bunnen og på toppen av fordelingen hatt en relativt sett noe bedre inntektutvikling, enn de som befinner seg i den midtre delen av fordelingen.

Men også innen uførepensjonisthusholdningene er det store variasjoner i inntektssammensetningen til husholdninger med henholdsvis høy og lav inntekt. Det er særlig arbeidsinntektene som er ulikt fordelt mellom

særlig arbeidsinntektene som er ulikt fordelt mellom uførepensjonisthusholdningene. Variasjonen i yrkesinntekt blant uførepensjonisthusholdningene kan blant annet skyldes at de husholdningene som har høyest inntekt, i gjennomsnitt består av flere personer enn husholdninger med lave inntekter. I slike husholdninger vil det ofte være andre husholdningsmedlemmer som bidrar med inntekt.

Færre uførepensjonister i lavinntektsgruppen

På samme måte som blant eldrehusholdningene, har andelen uførepensjonister med lavinntekt blitt redusert utover på 1990-tallet. Andelen personer i uførepensjonisthusholdninger med lavinntekt (under 50 prosent av medianinntekten for alle) falt fra 11 prosent i 1990 til 6 prosent i 1999. Fra å ha en klart større sannsynlighet for å være inntektsfattige sammenlignet med hele befolkningen i 1990, hadde uførepensjonister om lag samme sannsynlighet for å tilhøre lavinntektgruppen som befolkningen generelt i 1999. Som for eldrehusholdningene er det særlig mellom 1996 og 1998 at andelen uførepensjonister med lavinntekt gikk ned, altså samme periode som minstepensjonen ble betydelig økt.

Dersom en setter lavinntektsgrensen høyere, for eksempel 60 eller 70 prosent av medianen, er det derimot små endringer i utviklingen i lavinntekt for denne gruppen, og andelen med lavinntekt var nå noe høyere enn i befolkningene generelt.

Overrepresentasjon av skilte og aleneboende blant uførepensjonister med vedvarende lavinntekt

Det å ha vedvarende lavinntekt ser ut til å være mindre utbredt blant uførepensjonister, enn for eksempel blant eldre og enslige forsørgere. Knappt 4 prosent av uførepensjonistene hadde en gjennomsnittlig treårsinntekt lavere enn 50 prosent av mediangjennomsnittet for den samme treårsperioden, noe som var en lavere andel enn både blant alderspensjonister og eneforsørgere.

Blant uførepensjonister med vedvarende lavinntekt er det en klar overvekt av aleneboende (80 prosent) og skilte (46 prosent). For uførepensjonister med vedvarende lavinntekt kommer nesten all husholdningsinntekt i form av overføringer (92 prosent), og særlig da pensjoner fra folketrygden (83 prosent av samlet inntekt).

Lav formue blant uførepensjonister, særlig blant minstepensjonister

Sammenlignet med eldrehusholdningene har den gjennomsnittlige uførepensjonisthusholdningen liten formue. I 1999 var gjennomsnittlig bruttoformue for denne gruppen 350 000 kroner, mens gjennomsnittlig gjeld var på vel 180 000 kroner. Gjennomsnittlig nettoformue blant uførepensjonisthusholdningene har endret seg lite i løpet av 1990-tallet.

Blant uførepensjonistene er det minstepensjonistene som har den laveste formuen. Husholdninger der hovedinntektstakeren var uførepensjonist med minstepensjon hadde i 1999 en gjennomsnittlig nettoformue på knapt 15 000 kroner. Men på grunn av få observasjoner, er tallene for denne gruppen usikre.

Flere bor i enebolig...

Uførepensjonistene har om lag samme boform som befolkningen ellers. Ved slutten av 1990-tallet bodde mer enn 2 av 3 uførepensjonister i enebolig eller våningshus, det samme som i resten av befolkningen i alderen 16-66 år. Men mens andelen som bodde i enebolig ikke har endret seg vesentlig blant andre personer under pensjonsalderen, ble det stadig mer vanlig at uføretrygdde bodde i enebolig o.l. utover på 1990-tallet.

... og flere har blitt eiere

Den samme utviklingen finner en når det gjelder andelen som eier egen bolig. I løpet av 1990-tallet ble det mer vanlig at uførepensjonister ble eiere, mens det i befolkningen ellers relativt sett ble noen færre boligeiere. Det var i 1997 en høyere andel uførepensjonister som bodde i eid bolig, sammenlignet med andre personer under pensjonsalderen (86 vs. 80 prosent).

Bedre boligstandard

De fleste uførepensjonister bor romslig. Gjennomsnittlig boareal per person for uføretrygdde var i 1997 vel 60 kvadratmeter, om lag 10 kvadratmeter mer enn hva andre personer under 67 år hadde. Mer enn en tredjedel av de uføre bor svært romslig, sammenlignet med 28 prosent i referansebefolkningen.

Det er derimot ingen forskjeller mellom uførepensjonister og andre personer under 67 år når det gjelder andelen som ikke har bad eller WC i boligen, eller som har problemer med kalde eller fuktige rom. For begge grupper er det bare et lite mindretall som oppgir å ha slike problemer med boligen.

Økte boligutgifter

Mange eiere blant uførepensjonistene sitter i nedbetalt bolig, og andelen uten renter og avdrag har økt på 1990-tallet. I 1997 hadde over halvparten av uførepensjonistene verken utgifter i form av avdrag på boliglån eller boligrenter. De årlige boligutgiftene målt i faste priser har likevel økt for de uførepensjonistene som har gjeld på boligen. Denne økningen fant imidlertid sted mellom 1987 og 1991. Etter den tid har summen av renter og avdrag blitt redusert.

Om lag 30 prosent av uførepensjonistene er leietakere, enten ved at de er andels- eller aksjeeiere i boligselskap, eller leietakere på annen måte. Uførepensjonister som leier hadde i 1997 en årlig husleie på 28 000 kroner, det samme som det andre leietakere under 67 år

hadde. For uførepensjonistene økte gjennomsnittlig husleie betydelig fra 1987 og 1997.

Små endringer i sykkeligheten blant uførepensjonister

Som forventet har uførepensjonistene dårligere helse enn de fleste andre grupper. Over halvparten av de uføre har en eller annen muskel- eller skjelettlidelse, og 1 av 3 har en hjerte- og karsykdom. Sammenlignet med alderspensjonistene er det flere uføretrygdde som oppgir at de lider av sykdommer som har betydelige konsekvenser i hverdagen (80 prosent). Mer enn en tredel av uførepensjonistene vurderte helsen sin som dårlig eller meget dårlig. Tallet i referansebefolkningen var et par prosent. Helsetilstanden til uførepensjonistene har ikke endret seg vesentlig i løpet av de siste ti årene.

40 prosent av uførepensjonistene har nedsatt bevegelighet...

Nesten en av fire uføre oppgir at de har problemer med å bevege seg inne i boligen, og en av seks har tilsvarende problemer med å bevege seg ut av boligen. Siden 1987 er det blitt færre uføre som har problemer med å bevege seg ut av boligen. Dette kan muligens skyldes at forholdene er lagt bedre til rette for uføre. De fleste målene på funksjonsevne har vært stabile de siste årene.

... men færre uføre har et hjelpebehov

Ved slutten av 1990-tallet hadde omlag en av fire uføretrygdde et hjelpebehov, målt ved behov for hjelp til å gjøre innkjøp eller å gjøre rent. Sammenlignet med ti år tidligere har det blitt færre uføre med et hjelpebehov.

Det er færre uførepensjonister som bor alene og oppgir at de har et hjelpebehov, enn blant alderspensjonister. Dette skyldes først og fremst at en større andel av alderspensjonistene bor alene, mens uførepensjonister oftere bor sammen med andre.

Enslige forsørgere

Vanskelig å tallfeste hvor mange som er enslige forsørgere

I motsetning til alders- og uførepensjonister så er ikke enslige forsørgere en entydig gruppe som lett kan identifiseres fra offentlige registre. Ulike administrative kilder opererte for eksempel med et antall som i 1999 varierte fra om lag 100 000 (antall enslige forsørgere med utvidet barnetrygd) til vel 130 000 (enslige forsørgere med skattekasse 2). De ulike anslagene kan blant annet forklares ved ulik aldersgrense for barn, og ulik behandling av samboere med særkullsbarn. Statistisk sentralbyrå sine utvalgsundersøkelser, der en definerer husholdningene på bakgrunn av intervjuopplysninger om husholdningssammensetning, gir et anslag over antall enslige forsørgere som ligger et sted mellom de ulike administrative kildene.

Mens det i 1980-årene skjedde en sterk økning i tallet på enslige forsørgere, viser de ulike kildene at økningen på 1990-tallet ser ut til å ha vært mer moderat.

Eneforsørgerne har blitt noe eldre

Opplysninger fra inntekts- og formuesundersøkelsen viser at gjennomsnittsalderen til enslige forsørgere var 37 år i 1999, mot 35 år i 1990. Det har i løpet av 1990-årene blitt færre unge enslige forsørgere (yngre enn 30 år), mens andelen over 40 år har økt. Dette har igjen ført til at husholdningsstrukturen har endret seg noe blant de enslige forsørgerne. Eneforeldrenes husholdninger har for eksempel i gjennomsnitt blitt noe større i perioden (fra 2,5 til 2,6 personer pr. hushold), og det har blitt færre enslige forsørgere med små barn (under 4 år) og flere med litt eldre barn (mellom 4 og 12 år).

Halvparten av alle enslige forsørgere mottar ytelser fra folketrygden

Vel halvparten (53 prosent) av alle enslig forsørgerhusholdningene mottok en eller flere ytelser fra folketrygden i 1999. Den viktigste stønaden er overgangsstønad. Ifølge Rikstrygdeverket mottok vel 41 000 enslige forsørgere slik stønad ved utgangen av 1999. Antallet eneforsørgere med overgangsstønad har gått betydelig ned i siste halvdel av 1990-tallet.

En annen viktig ytelse som mange enslige forsørgere mottar - enten alene eller sammen med overgangsstønad - er stønad til barnetilsyn. I 1999 var det nærmere 35 000 enslige forsørgere som fikk slik støtte. På grunn av endringer i regelverket har antall mottakere av slik støtte også gått ned på slutten av 1990-tallet.

Betydelig inntektsvekst for enslige forsørgere

I likhet med de fleste andre husholdninger har enslige forsørgere hatt en betydelig vekst i gjennomsnittsinntektene på 1990-tallet. Mellom 1990 og 1999 hadde enslige forsørgere en realvekst i husholdningsinntekt etter skatt på mellom 30 og 35 prosent.

Det er enslige forsørgere med de yngste barna som har hatt den beste inntektsutviklingen, men det er fremdeles eneforeldre med voksne barn som har høyest gjennomsnittsinntekt.

Yrkesaktive eneforeldre har betydelig høyere inntekt enn eneforsørger som står utenfor arbeidsmarkedet, men utviklingen i gjennomsnittsinntekter har i stor grad vært sammenfallene for begge grupper på 1990-tallet.

Arbeidsinntekt viktigste inntektskilde for enslige forsørgere

I 1999 hadde enslige forsørgere en samlet husholdningsinntekt før skatt på 307 000 kroner. Den største inntektskomponenten var yrkesinntekt som utgjorde 57 prosent av samlet inntekt. Nærmere 84 prosent av alle enslige forsørgere hadde en eller annen form for yrkes-

inntekt i 1999. Den nest viktige inntektskilden er overføringer, som utgjorde 36 prosent av samlet inntekt. Det er ytelser fra folketrygden som er den største overføringsinntekten (12 prosent av samlet inntekt), men også barnetrygd utgjør en relativt stor andel av enslige forsørgeres inntekt (8 prosent).

Inntektssammensetningen til enslige forsørgere varierer med inntektsnivået. For den firedelen med høyest ekvivalentinntekt utgjør yrkesinntektene nær 70 prosent av samlet inntekt, mens overføringer utgjør kun 15 prosent. For den firedelen med lavest inntekt er forholdet omvendt. For disse kommer 65 prosent av samlet inntekt i form av overføringer, mens arbeidsinntektene står for 35 prosent av samlet inntekt.

Flere mottar underholdsbidrag, færre mottar sosialhjelp

Vel 8 av 10 eneforsørger mottok i 1999 underholdsbidrag fra tidligere ektefelle, eller bidragforskudd fra det offentlige. Denne andelen har økt i løpet av 1990-tallet.

Enslige forsørgere mottar i større grad enn andre husholdninger sosialhjelp. I 1999 gjaldt dette for 17 prosent av alle enslige forsørgere. Andelen eneforsørgere med sosialhjelp har likevel blitt redusert i løpet av 1990-tallet.

Enslige forsørgere som mottar sosialhjelp er ellers kjennetegnet av at de ofte er unge (under 30 år), er småbarnsmødre (yngste barns alder 0-3 år) og ved at de har en svak tilknytning til arbeidsmarkedet.

Mindre inntektsforskjeller blant enslige forsørgere

På tross av at enslige forsørgere er en uensartet gruppe med store variasjoner med hensyn til eneforsørgerens alder, utdanningsnivå, yrkestilknytning og husholdningsstørrelse, så er ikke inntektsforskjellene innen denne gruppen større enn innen andre husholdninger. I tillegg så har utviklingen på 1990-tallet gått i retning av at de enslige forsørgerne nederst i fordelingen har fått forbedret sin relative situasjon vis-à-vis andre enslige forsørgere.

Nedgang i tallet på enslige forsørgere i lavinntektsgruppen...

Enslige forsørgere er klart overrepresentert i lavinntektsgruppen. I 1999 hadde 10 prosent av alle personer i husholdninger der hovedinntektstakeren var enslig forsørger, en ekvivalentinntekt som var lavere enn halvparten av medianinntekten. Tilsvarende tall for hele befolkningen var 6 prosent. På samme måte som for sosialhjelpsbruk, har det imidlertid funnet sted en betydelig reduksjon i andelen enslige forsørgere i lavinntektsgruppen utover på 1990-tallet. Andelen enslige forsørgere med så lav inntekt var for eksempel så høy som 18 prosent tilbake i 1990.

For mer sjenerøse lavinntekstgrenser, for eksempel 60 og 70 prosent av medianinntekten, er det derimot vanskelig å påvise betydelige endringer i andelen enslige forsørgere med lavinntekt.

... men mange har vedvarende lavinntekt

Nærmere 7 prosent av alle enslige forsørgere hadde vedvarende lavinntekt (under 50 prosent av mediangjennomsnittet i en treårsperiode). Dette var en dobbelt så høy andel som blant uførepensjonister, men en lavere andel enn blant alderpensjonister. Enslige forsørgere hadde i tillegg en klart høyere sannsynlighet for å ha vedvarende lavinntekt sammenlignet med andre barnefamilier, for eksempel par med barn. Færre enn én prosent av alle personer som tilhørte husholdstypen par med barn hadde for eksempel vedvarende lavinntekt.

Ugifte mødre overrepresentert blant de med vedvarende lavinntekt

Blant enslige forsørgere med vedvarende lavinntekt er hele 95 prosent kvinner. De eneforsørgerne som er overrepresentert blant dem med vedvarende lavinntekt innehar ellers stort sett de samme kjennemerker som de enslige forsørgerne som var overrepresentert blant sosialhjelpsmottakere. Det er for eksempel større sannsynlighet for at unge enslige forsørgere (under 30 år) har vedvarende lavinntekt, enn eldre. Videre er enslige forsørgere som ikke tidligere har vært gift (dvs. de har sivilstatus som utgift) overrepresentert blant dem med vedvarende lavinntekt. Sist men ikke minst så utgjør de eneforsørgerne som står utenfor arbeidsmarkedet en dominerende andel av de med vedvarende lavinntekt.

Enslige forsørgere med vedvarende lavinntekt lever i hovedsak av overføringer (90 prosent av samlet inntekt). Andelen som mottar supplerende ytelser som bostøtte og sosialhjelp er også høy i denne gruppen. Godt og vel halvparten av alle eneforsørgerne med vedvarende lavinntekt (54 prosent) mottok for eksempel sosialhjelp i perioden.

Enslige forsørgere har høy gjeld og liten formue ...

Enslige forsørgere er en gruppe kjennetegnet av å ha liten formue og mye gjeld. Gjennomsnittlig gjeld for gruppen var på 367 000 kroner i 1999. Siden bruttoformuen bare var på 259 000 kroner, fører dette til at ligningsformuen er negativ for denne gruppen. Enslige forsørgere er videre en gruppe som har høy gjeld i forhold til husholdningsinntekten. Blant annet så er det ingen andre husholdningstyper, bortsett fra unge enslige, der andelen med høy gjeld (mer enn tre ganger samlet inntekt) er større enn blant enslige forsørgere.

.. og mange er leietakere

Det er noen færre enslige forsørgere som eier egen bolig, sammenlignet med andre voksne under 67 år. I 1997 gjaldt dette for om lag to av tre enslige forsørgere, mens dette var tilfelle for 8 av 10 av andre personer

under pensjonsalder. Det er også noen færre eneforsørgere som bor i enebolig, enn andre voksne. I 1997 gjaldt dette for 40 prosent av enslige forsørgere, mens dette var tilfelle for 2 av 3 andre voksne.

Færre bor trangt, men mange har problemer med kalde og fuktige rom

Det ble noen færre enslige forsørgere som bodde trangt i løpet 1990-tallet. Mens 10 prosent av eneforsørgerne bodde trang i 1987, var denne andelen redusert til om lag 5 prosent i 1997. Sammenlignet med par med småbarn er det en lavere andel trangbodde blant enslige forsørgere.

Boligene til enslige forsørgere er mindre enn for befolkningen ellers. Regnet per person hadde enslige forsørgere 40 m², sammenlignet med 54 m² i befolkningen ellers.

Vurderingene av om boligene er kalde og fuktige tyder på enslige forsørgere har noe dårligere boliger, enn befolkningen generelt. I 1997 var det mer enn dobbelt så mange enslige forsørgere som oppgav at boligen var vanskelig å varme opp eller at boligen hadde fuktige rom, enn blant andre personer under pensjonsalder.

Høye boligutgifter

Sammenlignet med befolkningen ellers er det mange enslige forsørgere som er leietakere og som dermed betaler husleie. Sammenlignet med andre som leier, har enslige forsørgere en høy husleie. Enslige forsørgere har også opplevd en sterkere økning i husleien i løpet av 1990-årene, enn andre husholdninger. Gjennomsnittlig husleie økte fra 1987 til 1997 med nærmere 70 prosent for enslige forsørgere, sammenlignet med om lag det halve for andre husholdninger.

Også blant selveierne har enslige forsørgere høye boligutgifter. I gjennomsnitt hadde enslige forsørgere utgifter på renter og avdrag på boligen på 37 000 kroner i 1997, noe som var nesten 10 000 kroner mer enn andre voksne under pensjonsalder. På grunn av rentefallet etter 1992, hadde likevel enslige forsørgere mindre utgifter på boliglånene i 1997, enn på begynnelsen av 1990-tallet.

Noe dårligere helsetilstand blant enslige forsørgere enn i befolkningen ellers

Det er noen flere enslige forsørgere som lider av en langvarig sykdom, sammenlignet med andre voksne under 67 år. Det er også noen flere enslige forsørgere enn andre, som opplyser at sykdommen har en betydelig konsekvens i hverdagen.

Tallene tyder også på at muskel- skjelettsykdommer er mer vanlige blant enslige forsørgere enn i befolkningen ellers under pensjonsalder. Videre synes nervøse lidelser å være mer utbredt blant enslige forsørgere. I 1995 var det en dobbelt så høy andel med nervøse sympto-

mer blant enslige forsørgere, enn i resten av befolkningen under pensjonsalder.

Langtidssyke

Flere langtidssyke på 1990-tallet

I overkant av 100 000 personer var registrert som aktive i attføringssystemet på et eller annet tidspunkt i løpet av 1999. Dette var om lag 17 000 flere enn i 1996. Flertallet av de som var langtidssyke i 1999 var kvinner (55 prosent), og andelen kvinner blant de langtidssyke økte i denne perioden.

Mange langtidssyke blant de over 44 år ...

I 1999 var mer enn 1 av 3 langtidssyke i alderskategorien 45 år og eldre. Det er også en høy andel langtidssyke mellom 25 og 34 år (27 prosent i 1999).

... men ikke sett i forhold til antall sysselsatte i samme aldersgruppe

Selv om mange av de langtidssyke er over 44 år, er denne aldersgruppen likevel ikke overrepresentert blant de langtidssyke. Sammenlignet med andelen sysselsatte i samme aldersgruppe, er langtidssyke over 44 år klart underrepresentert i gruppen av langtidssyke. På den annen side er langtidssyke mellom 25 og 44 år noe overrepresentert i gruppen av langtidssyke. Dette gjelder i særlig grad menn i alderen 25-34 år.

Det er ellers en tendens til at andelen kvinner blant de langtidssyke øker med stigende alder.

Høy andel langtidssyke blant de med yrkesbakgrunn fra helse- og sosialtjenesten...

Det er klare forskjeller i andelen langtidssyke med hensyn til hvilken yrkesmessig bakgrunn personene har hatt. Sammenlignet med bransjefordelingen til alle sysselsatte er for eksempel personer som har arbeidet innen helse- og sosialtjenesten klart overrepresentert blant de langtidssyke. En annen gruppe som er overrepresentert blant de langtidssyke er menn fra industri og bygg og anlegg.

... og få i fra offentlig forvaltning

På den annen side er personer som kommer fra offentlig forvaltning underrepresentert blant de langtidssyke. Dette gjelder i noen grad også for de med bakgrunn fra finans og forsikring, særlig da menn.

Mange langtidssyke blir uførepensjonister...

Både rehabiliteringspenger og attføringspenger er tidsbestemte ytelser. Dette betyr at langtidssyke som mottar slike stønader etter hvert vil endre status, for eksempel ved at de på nytt blir yrkesaktive eller ved at de går over på uførepensjon.

Det viser seg at en svært høy andel av alle langtidssyke vil gå over på uførepensjon. I løpet av en 12 måneders periode (1996) gjaldt dette for nesten hver fjerde per-

son som var langtidssyk. Overgangen til uførepensjonering var mest markant blant de som var på medisinsk rehabilitering, der nesten 1 av 3 gikk over på uførepensjon.

... men mange på attføring blir yrkesaktive

Det er likevel klare forskjeller mellom langtidssyke som hhv. går på medisinsk rehabilitering og de som går på yrkesmessig attføring. Mens altså mange i første gruppen ble uførepensjonister, var det en relativt høy andel (27 prosent) i den siste gruppen som gikk tilbake til yrkeslivet. Det er imidlertid mer enn tre ganger flere langtidssyke på medisinsk rehabilitering enn på yrkesmessig attføring.

Langtidssyke har høyere individuelle inntekter enn uførepensjonister

Personer som var registrert som langtidssyke ved utgangen av 1999, hadde en gjennomsnittlig samlet inntekt per person på 177 000 kroner. Langtidssyke hadde med dette en høyere gjennomsnittsinntekt enn for eksempel uførepensjonister (157 000 kroner), men noe lavere inntekt enn AFP-pensjonistene (224 000 kroner).

Mellom 1996 og 1999 økte gjennomsnittlig samlet inntekt per person for de langtidssyke med om lag 12 prosent, omregnet i faste priser. Dette var en noe svakere inntektsvekst enn uførepensjonister (15 prosent).

Overføringer viktigste inntektskilde

Om lag 60 prosent av den samlede inntekten til langtidssyke består av overføringer, der ytelser fra folketrygden er den største komponenten (46 prosent). Yrkesinntektene utgjorde i 1999 om lag 36 prosent av samlet inntekt.

Yrkesinntektene utgjør en noe større andel av mannlige langtidssyke sin samlede inntekt (40 prosent) enn kvinner (33 prosent). Langtidssyke kvinner har ellers en gjennomsnittlig samlet inntekt som tilsvarer 92 prosent av mennenes inntekt. Inntektsforskjellene mellom langtidssyke menn og kvinner var dermed mindre enn de en finner blant andre pensjonistgrupper, for eksempel alders- og uførepensjonister eller pensjonister med avtalefestet pensjon.

Svak utvikling i husholdningsinntektene

Husholdninger der hovedinntektstakeren var langtidssyk hadde i 1999 en gjennomsnittlig inntekt etter skatt på 210 000 kroner. Dette var om lag 19 000 kroner høyere inntekt enn husholdninger der hovedinntektstakeren var uførepensjonist. Husholdningene til de langtidssyke er imidlertid større sammenlignet med uførepensjonistene (henholdsvis 2,1 og 1,6 personer per husholdning).

Gjennomsnittlig husholdningsinntekt økte svakt for de langtidssyke mellom 1996 og 1999. Omregnet til faste

priser hadde gruppen en gjennomsnittlig inntekt etter skatt som var 11 prosent høyere i 1999, enn i 1996. Det ble i tillegg noen flere personer som disse inntektene skulle forsørge i samme periode, ettersom gjennomsnittlig husholdningsstørrelse gikk opp fra 1,9 i 1996 til 2,1 i 1999.

Mange med sosialhjelp...

Sammenlignet med andre trygdemottakere er det mange langtidssyke som mottar sosialhjelp. I 1999 gjaldt dette for hver fjerde husholdning der hovedinntektstakeren var langtidssyk. Dette var en høyere andel enn både blant uførepensjonister og enslige forsørgere. I likhet med de fleste andre gruppene av trygdemottakere, ble det likevel færre sosialhjelpsmottakere blant de langtidssyke mellom 1996 og 1999.

... og med lavinntekt

I 1999 hadde 7 prosent av alle personer i husholdninger der hovedinntektstakeren var langtidssyk, en inntekt etter skatt per forbruksenhet lavere enn halvparten av medianinntekten. Andelen i lavinntektsgruppen var dermed noe høyere blant de langtidssyke, enn i befolkningen generelt (6 prosent). Ved mer sjenerøse lavinntektsgrenser er de langtidssyke enda mer overrepresentert i lavinntektsgruppen, med om lag samme andel som for eksempel enslige forsørgere og uførepensjonister.

Negativ nettoformue

Husholdninger der hovedinntektstakeren var langtidssyk hadde i 1999 høyere gjeld enn bruttoformue, henholdsvis 340 000 kroner og 249 000 kroner i gjennomsnitt. Langtidssyke hadde med dette i gjennomsnitt klart lavere formue enn uførepensjonisthusholdninger, som til sammenligning hadde en nettoformue på 165 000 kroner i gjennomsnitt.

Færre eiere blant langtidssyke

Langtidssyke skiller seg ikke nevneverdig fra andre personer under 67 år når det gjelder hvilken type bolig en bor i. Derimot så skiller langtidssyke seg ut ved at relativt færre i denne gruppen eier egen bolig. Mens andelen eiere var på om lag 80 prosent både for uførepensjonister og andre personer under pensjonsalderen, var tilsvarende andel 70 prosent blant de langtidssyke.

Noe lavere boligstandard for langtidssyke enn for uførepensjonister...

En indikator på boligstandard er boligens størrelse sett i forhold til antall beboere. Langtidssyke bor i om lag like store boliger som uførepensjonister, men på grunn av større husholdninger i gjennomsnitt har langtidssyke et mindre boareal per person. Det er også flere langtidssyke som oppgir at de bor trangt sammenlignet med uførepensjonister, mens en lavere andel oppgir at de bor svært romslig.

... men høyere boligutgifter

Langtidssyke som er boligeiere betaler omtrent dobbelt så mye i renter og avdrag som det uførepensjonister gjør, med i gjennomsnitt 27 000 kroner i 1997. Langtidssyke som leier har også noe høyere husleie enn uførepensjonister som leier, selv om forskjellene her er små.

Det at langtidssyke har høyere boligutgifter enn uførepensjonister skyldes trolig at langtidssyke i gjennomsnitt er yngre enn uførepensjonistene, og dermed i større grad har gjeld på boligen.

Halvparten oppgir at sykdommen påvirker deres hverdag ...

Som forventet har langtidssyke dårligere helse enn befolkningen generelt. Vel halvparten oppgir at de har en sykdom i muskel- og skjelettsystemet, 15 prosent at de lider av en hjerte- og karsykdom mens 4 av 10 langtidssyke har symptomer på nervøse lidelser. Om lag halvparten av langtidssyke opplyser om at disse lidelsene i høy grad påvirker deres hverdag.

... og en av seks langtidssyke er hjelpetrengende

På samme måte som for uførepensjonister har mange langtidssyke nedsatt funksjonsevne. Tallene tyder likevel på at langtidssyke har noe mindre bevegelsesvansker - for eksempel med å gå i trapper eller å bevege seg ut av boligen - enn det uførepensjonister har. Dette skyldes trolig igjen det at langtidssyke er noe yngre enn uførepensjonistene. Det er likevel nesten like mange langtidssyke som er hjelpetrengende som blant uførepensjonister.

AFP-pensjonister

Kraftig vekst i antall pensjonister

Siden innføringen av avtalefestet pensjon i 1989 har antallet med slik tidligpensjon blitt mangedoblet, og omfattet i 2000 vel 30 000 pensjonister. Det er flere faktorer som kan forklare den økte populariteten til ordningen, for eksempel en utvidelse av aldersgruppen som kan motta slik pensjon, flere medlemsbedrifter i ordningen og generelt gunstige økonomiske betingelser knyttet til det å benytte seg av ordningen.

Flertallet av AFP-pensjonistene var i 2000 menn (knappt 60 prosent), og det var noen flere pensjonister med en ordning fra offentlig sektor (53 prosent), enn fra en ordning i privat sektor.

Høye individuelle inntekter

Sammenlignet med andre trygdemottakere, for eksempel alders- og uførepensjonister, har AFP-pensjonistene svært høye inntekter per person. I gjennomsnitt hadde den enkelte AFP-pensjonist 224 000 kroner i samlet inntekt i 1999, noe som var om lag 75 000 kroner mer enn gjennomsnittet blant alderspensjonister. Utviklingen i gjennomsnittsinntekter for AFP-pensjonistene på

1990-tallet var likevel noe dårligere enn blant andre trygdede. Dett kan delvis forklares ved at AFP-ordningen ble mindre "eksklusiv" i samme periode, blant annet ved at flere kvinner fra offentlig sektor kom med i ordningen.

Mange med arbeidsinntekter ...

En viktig forklaring på det høye inntektsnivået til AFP-pensjonistene er at mange også har yrkesinntekter i tillegg til pensjon. I 1999 utgjorde yrkesinntektene nesten 40 prosent av samlet inntekt, og nesten 8 av 10 AFP-pensjonister mottok en eller annen form av arbeidsinntekt dette året.

Som for andre pensjonistgrupper er det særlig den firedelen av AFP-pensjonistene med høyest inntekt som har de største yrkesinntektene. I 1999 var lønns- og næringsinntekt en viktigere inntektskilde blant den firedelen av pensjonistene med høyest samlet inntekt, enn pensjon.

De fleste AFP-pensjonistene trapper likevel ned arbeidsinnsatsen etter pensjonering. I 1997 avsluttet 7 av 10 AFP-pensjonister yrkeslivet i løpet av det første halvåret etter overgangen til pensjonstilværelsen.

... og ingen med sosialhjelp

Inntektssammensetningen til AFP-pensjonistene viser ellers at i denne gruppen av pensjonister er det få som har behov for supplerende ytelser som for eksempel sosialhjelp og bostøtte. Ifølge inntektsstatistikken var det ingen mottakere av slike ytelser i denne pensjonistgruppen i 1999.

De fleste bor sammen med ektefelle, men stadig flere bor alene

Nærmere 7 av 10 AFP-pensjonister tilhører husholdningstypen "par uten barn". For mange AFP-pensjonister bidrar dermed ektefellen med inntekter enten i form av pensjon eller yrkesinntekt. Dette fører til at husholdningsinntektene er relativt høye for AFP-pensjonistene. I 1999 var for eksempel samlet husholdningsinntekt for husholdninger der hovedinntektstaker var AFP-pensjonist på 346 000 kroner.

I løpet av siste halvdel av 1990-tallet har det imidlertid vært en økning i andelen AFP-pensjonister som bor alene, mens andelen par har gått noe ned. Dette har ført til at gjennomsnittsinntekten for alle AFP-pensjonisthusholdningene sett under ett, endret seg lite i samme periode.

Høy formue

AFP-pensjonistene hadde en gjennomsnittlig bruttoformue på om lag 600 000 kroner i 1999. Dette var like høy formue som blant alderspensjonistene, og klart høyere formue enn blant uførepensjonister. Sammenlignet med alderspensjonisthusholdningene hadde

likevel AFP-pensjonistene en noe lavere nettoformue på grunn av høyere gjeld.

Etterlatte

Stadig færre etterlattepensjonister

I år 2000 var det om lag 41 000 etterlattepensjonister i landet. Flertallet (27 000) var etterlatte ektefeller, mens resten enten var barnpensjonister (ca. 13 000) eller gjenlevende familiepleier (færre enn 300). I løpet av 1990-tallet ble det stadig færre gjenlevende ektefeller med etterlattepensjon. Hovedforklaringen på dette er redusert dødelighet for personer i aldersgruppen mellom 16 og 66 år, særlig da for menn.

Nesten alle gjenlevende ektefeller med etterlattepensjon er kvinner (93 prosent), og relativt mange er over 60 år.

Høye individuelle inntekter

Det er ingen av de andre av pensjonistgruppene vi tidligere har omtalt, som har så høye individuelle inntekter som etterlattepensjonistene (dvs. gjenlevende ektefelle). I 1999 hadde denne gruppen pensjonister en samlet inntekt på knapt 235 000 kroner, som var 50 prosent høyere inntekt enn uførepensjonister og 60 prosent over nivået til alderspensjonistene. Den viktigste forklaringen på det høye inntektsnivået er at mange etterlatte ennå er yrkesaktive. Om lag halvparten (49 prosent) av samlet inntekt var yrkesinntekt i 1999, mens pensjoner fra folketrygden bare utgjorde 28 prosent av samlet inntekt.

Arbeidsinntektene utgjorde en større del av den personlige inntekten til de etterlatte på slutten av 1990-tallet enn på begynnelsen, mens forholdet var omvendt for overføringene.

De fleste etterlatte bor alene

Flertallet av de gjenlevende ektefellene bor enten alene (56 prosent), eller sammen med (voksne) barn (26 prosent). Dette fører til at svært mange etterlatte (8 av 10) også er hovedinntektstaker i husholdningen.

Sterk vekst i husholdningsinntektene

Husholdninger der hovedinntektstakeren var etterlattepensjonist hadde i 1999 en gjennomsnittlig husholdningsinntekt etter skatt på 220 100 kroner. Sammenlignet med 1990 var dette 28 prosent høyere inntekt, omregnet i faste priser. Det er særlig økte yrkesinntekter og tjenestepensjoner som bidro til den sterke inntektsveksten.

Få etterlatte i lavinntektsgruppen

I 1999 hadde om lag 5 prosent av alle personer i husholdninger i der hovedinntektstakeren var etterlattepensjonist en husholdningsinntekt etter skatt per forbruksenhet som var lavere enn 50 prosent av den nasjonale medianinntekten. Det var dermed en lavere

andel etterlatte i lavinntektsgruppen, sammenlignet med andre pensjonisthusholdninger og befolkningen generelt. Det ble i tillegg færre etterlatte i lavinntektsgruppen i løpet av 1990-årene.

Det er et fåtall av etterlattepensjonisthusholdningene som mottar ytelser som bostøtte og sosialhjelp. I 1999 var denne andelen henholdsvis 5 prosent (bostøtte) og 4 prosent (sosialhjelp). De etterlattepensjonisthusholdningene med de laveste ekvivalentinntektene er ellers kjennetegnet av at mange her er aleneboende og av at hovedinntektstakeren er noe eldre enn gjennomsnittet for gruppen.

Høy gjennomsnittsførmue

Etterlattepensjonistene hadde i 1999 en gjennomsnittlig bruttoformue på 600 000 og en gjeld på 200 000 kroner. Etterlatte hadde dermed en nettoformue som var klart høyere enn uførepensjonistene, men noe lavere enn alderspensjonistene.

Formuesutviklingen har vært gunstig for de etterlatte. Særlig i siste halvdel av 1990-tallet økte gjennomsnittsførmuen betraktelig for denne gruppen pensjonisthushold, blant annet som følge av en sterk økning i finansformuen.

Sosialhjelpsmottakere

Færre med sosialhjelp

I siste halvdel av 1990-tallet ble det stadig færre som ble registrert som mottakere av sosialhjelp. Mens det var 167 000 personer med sosialhjelp i 1994, var antallet redusert til om lag 127 000 personer i 2000. Sosialhjelp forsørger imidlertid flere personer enn den som mottar sosialhjelp. Dersom vi teller med alle personer som tilhører en husholdning som mottar sosialhjelp, var det 5,6 prosent av befolkningen (ca. 250 000 personer) som ble forsørget av sosialhjelp i 2000. Dette var likevel klart færre personer enn tidligere på 1990-tallet.

Svak utvikling i husholdningsinntektene

Sammenlignet med ulike grupper trygdemottakere (f.eks. alders- og uførepensjonister), så hadde sosialhjelpshusholdningene en svakere inntektsutvikling på 1990-tallet. En husholdning der minst ett medlem mottok sosialhjelp i 2000, hadde for eksempel bare 4 prosent høyere inntekt enn tilsvarende husholdningstype i 1990.

Flere med mye sosialhjelp som del av husholdningsinntekten...

Det har funnet sted en betydelig økning i tallet på sosialhjelpshusholdninger der sosialhjelpen utgjør en betydelig del av inntekten. Bare mellom 1990 og 1994 ble det tre ganger så mange sosialhjelpshusholdninger der sosialhjelp utgjør minst en tredel av samlet inntekt. Etter 1994 har denne andelen stabilisert seg.

... og flere i lavinntektsgruppen

Det ble også flere sosialhjelpsmottakere i lavinntektsgruppen i første halvdel av 1990-tallet, mens andelen etter dette har vært stabil. Sammenlignet med andre stønadsmottakere er det en relativt høy andel sosialhjelpsmottakere med både årlig og vedvarende lavinntekt.

1. Alderspensjonister

1.1. Demografisk utvikling

Ved utgangen av 1999 var det i alt 610 000 bosatte alderspensjonister i Norge.¹ Dette antallet har ligget relativt stabilt gjennom 1990-årene og vil gjøre det også i noen år fremover. Etter 2010 vil det derimot skje en merkbar økning i antall alderspensjonister når de store fødselskullene etter andre verdenskrig når pensjonsalderen. Statistisk sentralbyrå sine fremskrivninger, ved hjelp av modellen MOSART, viser at i 2020 vil antall alderspensjonister ligge tett opp til 800 000. Fremskrivninger helt frem til 2060 viser at antall alderspensjonister da vil ha passert en million personer.

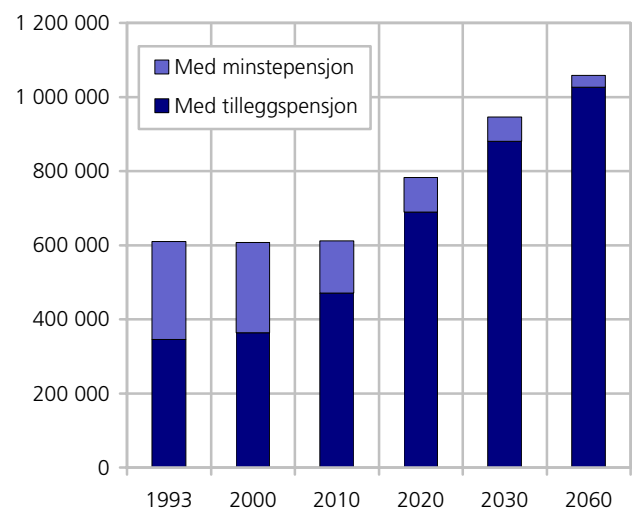
Andelen minstepensjonister blant alderspensjonistene er synkende. Hovedårsaken er økt inntreden av pensjonister som har opparbeidet seg tilleggspensjoner. I 1993 utgjorde minstepensjonistene 43 prosent av alle alderspensjonister. I 1996 hadde andelen sunket til 38 prosent. Denne andelen var den samme i 1999 hvor antall bosatte alderspensjonister med minstepensjon utgjorde 233 000 personer. Årsaken til at antall minstepensjonister holdt seg stort sett uforandret i andre halvdel av 1990-tallet var den relativt store økningen i minstepensjonen i 1998.² Dette førte til at noen pensjonister med tilleggspensjon også falt under grensen for minstepensjonen fra folketrygden. Antall minstepensjonister vil synke i årene som kommer. I 2010 vil andelen minstepensjonister blant alderspensjonistene utgjøre 23 prosent. Denne andelen vil falle til 13 prosent i 2020 da antall minstepensjonister blant alderspensjonistene vil utgjøre om lag 100 000 personer. I 2060 vil minstepensjonistene utgjøre en svært liten gruppe med en andel på kun 3 prosent av alle alderspensjonister.

Seks av ti alderspensjonister er kvinner. Årsaken er enkel nok - kvinner lever lengre enn menn selv om forskjellen i levealder mellom menn og kvinner minker (Statistisk sentralbyrå 2000a). En gruppering av al-

¹ Trygdestatistisk årbok 2000 fra Rikstrygdeverket oppgir antall alderspensjonister per 31. desember 1999 til 631 220 personer. Differansen skyldes at dette også omfatter alderspensjonister bosatt i utlandet.

² Fra og med 1. mai 1998 ble minstepensjonen øket med 12 000 kroner per år.

Figur 1.1. Antall alderspensjonister og minstepensjonister blant disse. 1993-2060

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier og MOSART. Statistisk sentralbyrå.

derspensjonistene i 1999 etter alderstrinn illustrerer dette enda tydeligere. For alderspensjonister i alderen 67-79 år var andelen kvinner på 56 prosent i 1999. For alderspensjonister eldre enn 80 år var kvinneandelen 67 prosent. Forskjellene vil bli litt mindre i årene som kommer. I 2020 vil for eksempel andelen kvinner og menn i alderen 67-79 år utgjøre henholdsvis 53 og 47 prosent. Blant alderspensjonister med minstepensjon er forskjellen mellom kjønnene enda mer tydelig. Nesten ni av ti minstepensjonister var kvinner i 1999. Hovedårsakene er tradisjonelt lav yrkesdeltakelse og lav yrkesinntekt hos de kvinner som i dag er blitt alderspensjonister.

Om lag halvparten av alderspensjonistene hadde sivilstatus som gift i 1999. Flere menn enn kvinner er gift. Dette skyldes som tidligere nevnt lavere levealder blant menn, men også det faktum at menn oftere gifter seg igjen hvis de mister ektefellen i eldre år (Birkeland mfl. 1999). Drøyt 225 000 av alderspensjonistene i 1999 (37 prosent) hadde mistet sin ektefelle, fordelt på 184 000 enker og 41 000 enkemenn.

Ved utgangen av 1999 utgjorde innvandrerbefolkningen 6,3 prosent av folkemengden i Norge (Statistisk sentralbyrå, 2000:b). Innvandrerbefolkningen er i gjennomsnitt yngre enn den øvrige befolkningen. Antall alderspensjonister med innvandrerbakgrunn utgjorde i underkant av 14 000 personer i 1999, eller om lag 2,3 prosent av alle alderspensjonister. Åtte av ti innvandrere med alderspensjon har vestlig landbakgrunn. Mer enn halvparten av disse igjen kommer fra et nordisk land. Andelen minstepensjonister med vestlig landbakgrunn blant alderspensjonistene, ligger omtrent på nivå med den øvrige befolkningen, mens innvandrere med bakgrunn fra Asia, Afrika, Mellom- og Sør-Amerika samt Tyrkia har en langt høyere andel minstepensjonister. Mer enn seks av ti alderspensjonister med innvandrerbakgrunn fra disse områdene, var minstepensjonister i 1999 (vedleggstabell A1 - A4).

1.2. Alderspensjonistenes inntekter og formue

Formålet med dette kapitlet er å gi en oversikt over alderspensjonistenes økonomiske ressurser. Det vil innledningsvis bli gitt en oversikt over utviklingen i de individuelle inntektene. Det vil bli presentert tall som viser utvikling over tid, endring i inntektssammensetning og hvordan de personlige inntektene er fordelt blant pensjonistene.

Individuelle inntekter er likevel ikke alltid et tilfredsstillende mål på pensjonistenes økonomiske ressurser. Flere pensjonister inngår for eksempel i et økonomisk fellesskap med andre husholdningsmedlemmer. For alderspensjonistene gjelder dette først og fremst ektefelle. Vi vil anta at det foregår en utstrakt fordeling av økonomiske ressurser innen en husholdning, og at dette vil ha stor betydning for de individuelle levekårene til husholdningsmedlemmene. Det vil derfor bli presentert tall som viser de samlede ressursene til alle som inngår i husholdningen. I tillegg til å belyse inntektsstruktur og fordeling innen pensjonisthusholdningene, vil det også bli presentert tall for formue og gjeld.

Personlige inntekter

I løpet av 1990-årene har det funnet sted en betydelig inntektsøkning i den norske befolkning. Denne utviklingen gjenspeiler seg også i utviklingen i alderspensjonistenes inntekter. Tabell 1.1 viser endring i samlet inntekt for alle alderspensjonistene fra 1993 til 1999. Vi ser samlet inntekt økte med 26 000 kroner mellom 1993 og 1999, målt i faste kroner. Dette var en økning på 21 prosent. I gjennomsnitt hadde alle alderspensjonister en samlet inntekt på 149 600 kroner i 1999.

Samlet inntekt er summen av alle skattepliktige inntekter som føres på selvangivelsen, og diverse skattefrie stønader. Den viktigste inntektskilden til alderspensjonister er som forventet pensjoner fra folketrygden (alderstrygd). I 1999 utgjorde alderstrygden nær 2/3 deler av alderspensjonistenes samlede inntekt. Men de

fleste alderspensjonister har tilleggsinntekter ved siden av folketrygden. Vi ser at både tjenstepensjon (17 prosent) og kapitalinntekt (11 prosent) utgjør en betydelig del av inntektsgrunnlaget til pensjonistene.

Alderspensjonistenes inntektssammensetning har endret seg lite i løpet av 1990-tallet. Vi registrerer imidlertid at tjenstepensjoner har økt noe sterkere enn andre inntekter. Dette skyldes blant annet endringer som har funnet sted i sammensetningen av pensjonistgruppen. Det kommer stadig nye pensjonistsgrupper til med bedre pensjonsgrunnlag enn eldre pensjonister. Dette fører igjen til større utbetalinger både når det gjelder ytelser fra folketrygden, og i særlig grad for tjenstepensjoner.

Det er store inntektsforskjeller mellom menn og kvinner som er alderspensjonister. Tabell 1.2 viser at i 1999 hadde kvinnelige alderspensjonister en gjennomsnittlig samlet inntekt på 123 400 kroner, mens tilsvarende nivå for mennene var 187 800 kroner. Kvinnelige alderspensjonister hadde dermed en samlet inntekt som utgjorde 66 prosent av inntektene til mennene. Inntektsforskjellene mellom menn og kvinner som er alderspensjonister, er likevel ikke større enn de forskjellene en finner mellom menn og kvinner i yrkesaktiv alder.

En av årsakene til hvorfor inntektsnivået er så ulikt for mannlige og kvinnelige alderspensjonister, er at mange av kvinnene i denne gruppen tidligere ikke har hatt inntektsgivende arbeid. Dette har ført til at relativt flere kvinner enn menn ender opp som minstepensjonister.

Det er til dels betydelige forskjeller i de individuelle inntektene til alderspensjonistene. En måte å belyse inntektsforskjeller på, er å dele alderspensjonistene inn i fire like store inntektsklasser (kvartiler), sortert etter størrelsen på samlet inntekt. Den første gruppen omfatter dermed de 25 prosent av alderspensjonistene (dvs. vel 150 000 personer) med lavest inntekt, mens den fjerde gruppe omfatter den rikeste firedelen av pensjonistene.

Resultatet fra denne inndelingen er presentert i vedleggstabell A5. Tabellen viser at det er klare forskjeller i inntektsnivået til alderspensjonister. Mens den firedelen med lavest samlet inntekt kun hadde en gjennomsnittsinntekt på 76 800 kroner i 1999, hadde den rikeste firedelen en inntekt på 269 500 kroner. Det er først og fremst størrelsen på tilleggsinntektene som forklarer inntektsforskjellene. Det å motta inntekter fra andre kilder enn bare folketrygd er mye mer utbredt blant pensjonistene i den høyeste inntektsklassen, enn for de med lavere samlet inntekt. Nærmere 30 prosent av alderspensjonistene i høyeste inntektsklasse hadde for eksempel inntekt fra arbeid i 1999. Dette var dobbelt så mange som for alle alderspensjonistene sett

Tabell 1.1 Utviklingen i hovedposter i inntektsregnskapet. Alderspensionister. 1993-1999. 1999-kroner

	1993		1996		1999		endring 1993-99
	Kroner	Prosent	Kroner	Prosent	Kroner	Prosent	
Yrkesinntekt	5 400	4	5 300	4	6 200	4	15
Kapitalinntekt	16 000	13	13 500	10	16 400	11	3
Overføringer	102 200	83	110 800	85	127 000	85	24
pensjoner fra folketrygden	80 000	65	86 500	67	99 000	66	24
tjenestepensjon m.m.	20 100	16	22 300	17	25 500	17	27
bostøtte	500	0	400	0	1 000	1	100
sosialhjelp	100	0	100	0	100	0	0
andre overføringer	1 500	1	1 500	1	1 400	1	-7
Samlet inntekt	123 600	100	129 600	100	149 600	100	21
Skatt mm.	19 800	16	22 300	17	26 400	18	33
Inntekt etter skatt	103 800	84	107 300	83	123 300	82	19
Antall personer	610 398		611 050		610 492		

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 1.2. Alderspensionister og ikke-alderspensionister (17-67 år), etter kjønn og samlet inntekt. Gjennomsnittsinntekter per person i 1999

	Alle bosatte personer	Alderspensionister			Ikke-alderspensionister		
		I alt	Menn	Kvinner	I alt	Menn	Kvinner
Lønn	116 800	4 300	6 800	2 500	181 500	222 300	139 500
Næringsinntekt	9 200	2 000	4 000	600	14 000	22 700	4 900
Kapitalinntekter	12 500	16 400	23 200	11 700	15 900	23 900	7 700
Skattepliktige overføringer	30 100	125 000	152 600	106 000	20 200	18 300	22 200
Skattefrie overføringer	7 000	2 100	1 200	2 700	10 100	4 700	15 800
Samlet inntekt	175 500	149 600	187 800	123 400	241 700	291 800	190 200
Alle bosatte personer	4 478 497	610 492	248 722	361 770	2 861 655	1 451 877	1 409 778

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

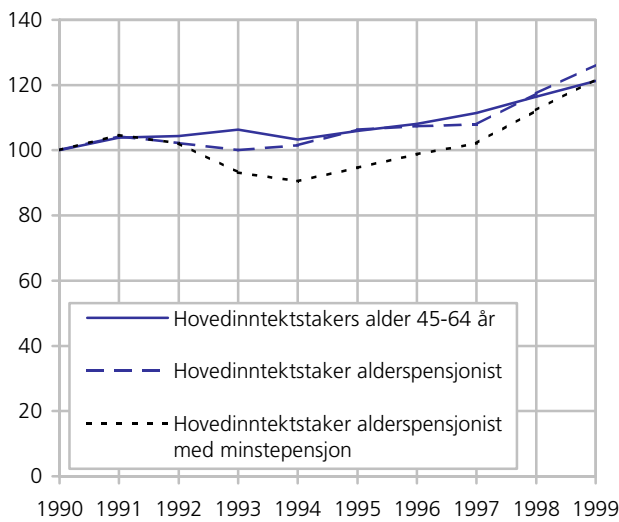
under ett. Tilsvarende mottok hele 93 prosent av alderspensionistene i høyeste inntektsklasse tjenestepensjon, mens dette kun gjaldt for 19 prosent av den fire-delen med lavest samlet inntekt. På den annen side så finner vi at de skattefrie stønadene er mer utbredt blant alderspensionistene i de lavere inntektsklassene. Vi registrerer imidlertid at det ikke er den aller laveste inntektsklassen som mottar mest av de skattefrie stønadene, som f.eks. bostøtte, men derimot alderspensionistene i den nest laveste inntektsklassen (kvartil 2). En mulig forklaring på dette er at mange av pensionistene som befinner seg i kvartil 1 er gifte kvinner med en ektefelle som er tilleggs-pensionist. Mange av disse kvinnene vil da bare ha rett på særtilleggets minstesats, som i 1999 var på om lag 70 000 kroner. Dette er noe lavere enn minstepensjonen som enslige får. Men siden vi forventer at disse gifte kvinnene vil nyte godt av ektemennenes inntekter, er ikke de personlige inntektene nødvendigvis en god nok indikator på de økonomiske levekårene for denne gruppen pensionister.

Husholdningsinntekter

Så langt har vi kun sett på de individuelle inntektene til pensionistene. Men, som det nettopp ble påpekt, er ikke de personlige inntektene alltid en god indikator på hvordan den økonomiske levestandarden er for det enkelte individ. Mange pensionister bor sammen med ektefelle eller andre husholdningsmedlemmer som også bidrar med inntekter, eller som skal forsørges. Skal en benytte inntekt som en levekårsindikator må en derfor se på den samlede inntekten til alle personer som inngår i husholdet.

På samme måte som for de individuelle inntektene har alderspensionistenes husholdningsinntekter økt betydelig på 1990-tallet. Figur 1.2 viser utviklingen i inntekt etter skatt mellom 1990 og 1999 for husholdninger der hovedinntektstakeren er alderspensionist. Til sammenlikning presenteres også inntektsutviklingen for pensjonisthusholdninger der hovedinntektstakeren er alderspensionist med minstepensjon og husholdninger der hovedinntektstaker er i aldersgruppen 45-64 år. Figuren viser at alderspensionisthusholdningene sett under ett hadde en noe bedre inntektsutvikling mellom

Figur 1.2. Utviklingen i inntekt etter skatt for ulike husholdninger. 1990-1999. Faste priser. 1990=100

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

1990 og 1999, enn husholdninger der hovedinntektstakeren er i alderen 45-64 år og husholdninger der hovedinntektstakeren er alderspensjonist med minstepensjon. Mens alle alderspensjonisthusholdninger økte inntekten med 26 prosent mellom 1990 og 1999, var tilsvarende økning 22 prosent for minstepensjonistene og 21 prosent for husholdninger der hovedinntektstakeren var i alderen 45-64 år. Vi legger for øvrig merke til at minstepensjonisthusholdningene har hatt en inntektsutvikling som avviker noe fra de andre gruppene. I motsetning til de andre gruppene hadde minstepensjonisthusholdningene en betydelig inntektsnedgang midt på 1990-tallet. Den viktigste forklaring på dette er rentenedgangen etter 1992. For minstepensjonister er kapitalinntekter (renteinntekter) den viktigste tilleggsinntekten til folketrygden, og reduserte renteinntekter førte til en negativ inntektsutvikling i noen av årene midt på 1990-tallet. Minstepensjonistenes inntektsforhold vil ellers bli nærmere omtalt i kapittel 1.3.

Tabell 1.3 viser at den gjennomsnittlige pensjonisthusholdningen hadde 36 000 kroner mer i inntekt etter skatt i 1999, sammenlignet med det tilsvarende gruppe hadde i 1990. I gjennomsnitt hadde husholdninger der hovedinntektstakeren var alderspensjonist 173 200 kroner i inntekt etter skatt i 1999. Den gjennomsnittlige husholdningsstørrelsen var på 1,4 personer.

Pensjoner fra folketrygden er viktigste inntektskilde for pensjonisthusholdninger, med en andel tilsvarende 62 prosent av samlet inntekt. Som for de individuelle inntektene er det tjenstepensjon og kapitalinntekter som er de viktigste tilleggsinntektene, mens behovprøvde ytelser som for eksempel bostøtte og sosialhjelp betyr lite for alderspensjonisthusholdningenes samlede inntekt. I 1999 utgjorde de skattefrie overføringene bare én prosent av samlet inntekt.

Utviklingen på 1990-tallet viser ellers at yrkesinntektenes andel av samlet inntekt har blitt redusert for alderspensjonisthusholdningene, mens overføringene har blitt viktigere. Som tabell 1.4 viser så gikk andelen husholdninger med yrkesinntekt ned fra 25 prosent i 1994, til 18 prosent i 1999.

Igjen så får vi bekreftet at det særlig er tjenstepensjon som har fått økt betydning. Andelen som tjenstepensjonen utgjør av samlet husholdningsinntekt, økte for eksempel fra 13 prosent i 1990 til 18 prosent i 1999. Mens nesten 7 av 10 pensjonisthushold mottok tjenstepensjon i 1999, gjaldt dette bare for om lag halvparten i 1990.

De fleste alderspensjonistene bor enten alene eller sammen med ektefelle. Figur 1.3. viser at i 1999 bodde 42 prosent av alle alderspensjonister alene, mens halvparten bodde i en husholdning som kun bestod av to personer. Bare om lag 8 prosent av alderspensjonistene bodde altså i husholdninger der det var tre eller flere medlemmer. Når husholdningene består av ulikt antall medlemmer oppstår det imidlertid problemer med å kunne sammenligne levestandarden til for eksempel en enslig og husholdninger som består av flere medlemmer. En ofte benyttet metode for å sammenligne husholdninger av ulike størrelse er å "korrigere" husholdningsinntektene ved hjelp av såkalte forbruksvekter, eller ekvivalensskalaer. Det finnes i dag en rekke ulike skalaer i bruk, og det er ingen enighet om hvilke skala som er best egnet til å foreta slike sammenligninger. I dette kapitlet benytter vi primært kvadratrotsskalaen ($E=0,5$), som er en skala som legger relativ stor vekt på hvilke stordriftsfordeler store husholdninger har, sammenlignet med små husholdninger.

På samme måte som for de individuelle inntektene, er det klare forskjeller i sammensetningen av husholdningsinntektene til alderspensjonister med høye og lave inntekter. Det er for eksempel klart mer vanlig for pensjonisthusholdningene i den høyeste inntektsklassen å ha inntekter fra flere kilder, enn for pensjonister i den laveste inntektsklassen (vedleggtabell A6). Mens nesten 4 av 10 husholdninger i den høyeste inntektsklassen hadde yrkesinntekter, gjaldt dette bare for 4 prosent av pensjonistene i laveste inntektsklasse. Også tjenstepensjonen er ulikt fordelt blant alderspensjonistene. Mens nesten alle (97 prosent) alderspensjonisthusholdninger i den høyeste inntektsklassen mottok tjenstepensjon, var tilsvarende andel bare 29 prosent blant husholdningene i den laveste inntektsklassen. Som forventet er forholdet omvendt når det gjelder de skattefrie stønadene. Her er relativt flere i den laveste inntektsklassen som mottar slike ytelser, enn i den høyeste inntektsklassen.

Det er også forskjeller med hensyn til hvilke inntektskilder som er viktige for de ulike inntektsklassene. Pensjoner fra folketrygden betyr mest for de pensjo-

Tabell 1.3. Inntektsregnskap for husholdninger der hovedpersonen er alderspensjonist. 1990-1999. Gjennomsnitt i 1999-kroner og andel av samlet inntekt

	1990		1994		1999		Prosent endring 1986-1999
	Kroner	Prosent	Kroner	Prosent	Kroner	Prosent	
Yrkesinntekt	16 100	10	10 400	6	12 400	6	-23
Kapitalinntekt	26 700	16	20 700	12	25 800	13	-3
Overføringer	124 700	74	135 500	81	174 100	82	40
pensjoner fra folketrygden	101 600	61	105 800	64	134 100	62	32
tjenestepensjon	21 900	13	28 100	17	37 600	18	72
bostøtte	900	1	600	0	1 400	1	56
andre overføringer	300	0	1 100	1	1 000	0	233
Samlet inntekt	167 600	100	166 500	100	212 300	100	27
Skatt mm.	30 300	18	27 300	16	39 100	19	29
Inntekt etter skatt	137 200	82	139 300	84	173 200	81	26
Antall personer i husholdningen	1,4		1,4		1,4		
Antall observasjoner	1 156		2 319		1 231		

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 1.4. Andelen husholdninger der hovedinntektstakeren er alderspensjonist som mottar ulike typer inntekt. 1990, 1994 og 1999

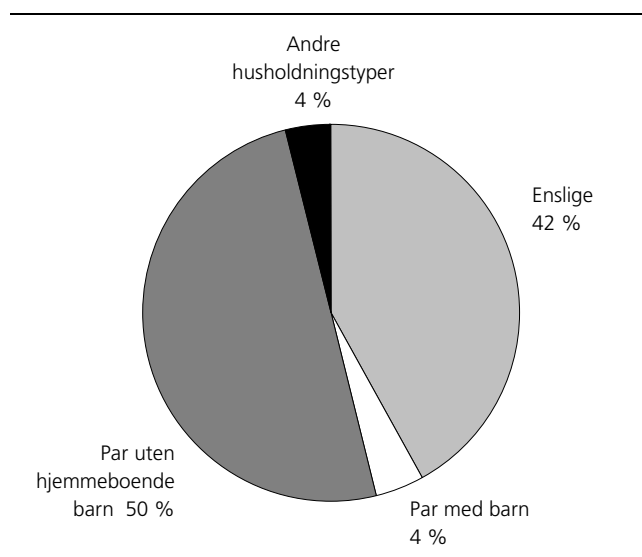
	1990	1994	1999
Yrkesinntekt	25	19	18
Kapitalinntekt	90	98	99
Overføringer i alt	100	100	100
pensjoner o.l. fra folketrygden	99	100	100
tjenestepensjon mm.	52	61	69
bostøtte	8	7	11
sosialhjelp	1	1	1

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

nishusholdningene som har lav inntekt pr. forbruksenhet. I den laveste inntektsklassen utgjorde folketrygden for eksempel 88 prosent av samlet husholdningsinntekt. Denne andelen faller så med stigende inntekt, og for den høyeste inntektsklassen utgjør pensjoner fra folketrygden langt under halvparten (45 prosent) av samlet husholdningsinntekt. For pensjonistene i den høyeste inntektsklassen kommer derimot en stor del av husholdningsinntekten i form av tjenestepensjon (25 prosent), kapitalinntekt (18 prosent) og yrkesinntekt (10 prosent).

Den store variasjonen i inntektssammensetning for pensjonisthusholdninger med høy og lav ekvivalentinntekt kan i noen grad forklares med at husholdningene i den øverste inntektsklassen i større grad består av yngre pensjonistektepar, mens det er en overvekt av eldre, enslige pensjonister i den laveste inntektsklassen. Gjennomsnittlig husholdningsstørrelse øker for eksempel med størrelsen på ekvivalentinntekten. Når en husholdning består av flere medlemmer har en også en større sannsynlighet til å motta inntekter fra flere ulike kilder, enn om en er enslig.

Figur 1.3. Andelen alderspensjonister etter husholdningstype. 1999

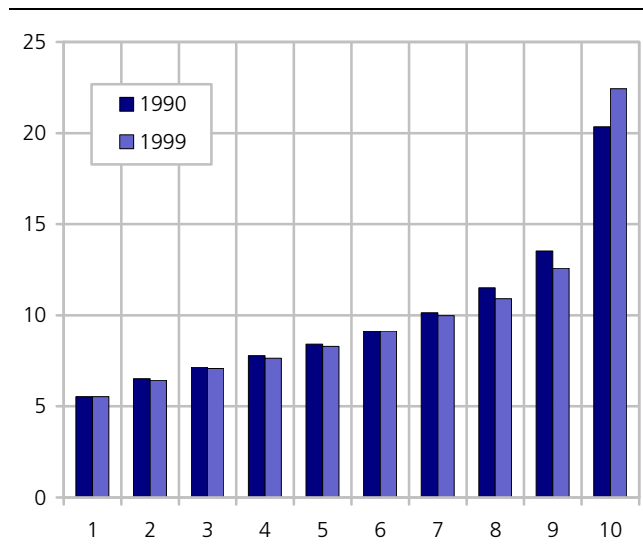
Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Inntektsfordeling

Vi har sett at det er til dels betydelige inntektsforskjeller mellom ulike typer pensjonisthushold, for eksempel mellom enslige og par og mellom menn og kvinner. I dette kapittelet skal vi se om det har blitt større ulikhet i økonomisk levestandard blant alderspensjonistene i løpet av det siste tiåret.

For å belyse utviklingen i ulikhet har vi delt alle personer som tilhører husholdninger der hovedinntektstakeren er alderspensjonist, inn i ti like store grupper (desiler), sortert etter størrelsen på husholdningens inntekt etter skatt per forbruksenhet. Figur 1.4 viser hvor stor del av den totale inntekten som de ulike inntektsklassene disponerer. Dersom inntektene var helt jevnt fordelt mellom alle personer, ville hver inntektsklasse disponere 10 prosent hver.

Figur 1.4. Fordelingen av husholdningens inntekt etter skatt per forbruksenhet (E=0,5). Personer i husholdninger der hovedinntektstakeren er alderspensjonist. Andel av totalinntekten. 1990 og 1999

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

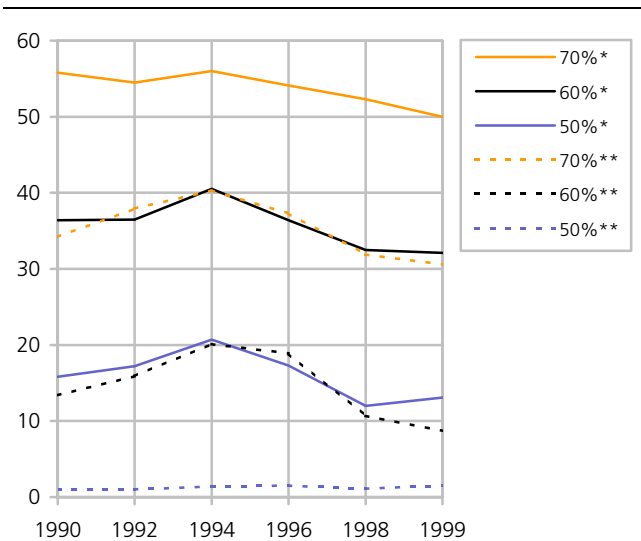
Som figuren viser endret ikke inntektsfordelingen blant alderspensjonister seg vesentlig mellom 1990 og 1999. Det eneste unntaket gjelder for de pensjonistene som befinner seg i den høyeste inntektsklassen. Disse personene disponerte en noe større andel av totalinntekten i 1999, sammenlignet med det tilsvarende gruppe gjorde i 1990. Vi ser videre at denne utviklingen ser ut til å ha gått på bekostning av de inntektsklassene som befinner seg straks under den høyeste inntektsklassen, og ikke på bekostning av de lavere inntektsklassene.

Selv om det bare har skjedd mindre endringer i fordelingen av inntekt innen de ulike inntektsklassene, må en likevel være oppmerksom på at alle inntektsklasser har hatt en betydelig realvekst i gjennomsnittsinntektene mellom 1990 og 1999. Blant annet så hadde den tidelen av alderspensjonistene med lavest inntekt (desil 1) 25 prosent høyere gjennomsnittsinntekt i 1999, målt i faste priser, enn det personene i tilsvarende inntektsklasse hadde i 1990.

Årlig lavinntekt

Vi skal nå trekke inn et inntektsmål som ofte blir referert til i internasjonale studier som en slags lavinntektsgrense, definert som 50 prosent av medianinntekten (se vedlegg for en omtale). Personer som har en husholdningsinntekt under denne grensen tilhører lavinntektgruppen, også kalt inntektsfattige. Nå kan det innvendes flere forhold ved valg av en slik grense, blant annet hvorfor andelen på 50 prosent skal velges. I figur 1.5 har vi derfor valgt å ikke bare se på denne inntektsgrensen, men også å vise hvor mange personer som har en inntekt under henholdsvis 60 og 70 prosent av medianinntekten.

Figur 1.5. Andelen personer i hushold der hovedinntektstakeren er alderspensjonist med ekvivalentinntekt under ulike prosenter av medianinntekten for alle. Lavinntektsgrenser basert på ulike avstander til median ekvivalentinntekt for alle personer

* Kvadratrotskalaen

** OECD-skalaen

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Flere internasjonale studier over inntektsfordeling og fattigdom viser at andelen eldre under lavinntektsgrensen er svært høy i Norge, sammenlignet med andre land i Vest-Europa. Dette henger sammen med valg av metode (ekvivalensskala) for å sammenligne inntekter i store og små husholdninger (Epland 2000). I figur 1.5 viser vi derfor resultatene ved to ulike valg av ekvivalensskalaer, kvadratrotskalaen (E=0,5) og OECD-skalaen. Den første skalaen har vi benyttet tidligere i kapitlet og er en skala som legger relativ stor vekt på de stordriftsfordelene som store husholdninger har, sammenlignet med mindre husholdninger. Den andre skalaen - OECD-skalaen - legger på sin side mindre vekt på slike stordriftsfordeler. Med OECD-skalaen må for eksempel en husholdning på to voksne og to barn ha 2,7 ganger så høy inntekt som en enslig for å ha like god økonomi. Ved bruk av kvadratrotskalaen holder det at inntekten er to ganger så høy som inntekten til den enslige.

Figuren viser hvor mange personer i husholdninger hvor hovedinntektstakeren er alderspensjonist som har en ekvivalentinntekt lavere enn henholdsvis 50, 60 og 70 prosent av median ekvivalentinntekt for alle personer. Vi ser at andelen personer i alderspensjonisthusholdningene med lavinntekt har sunket fra 1990 til 1999, men at det ikke har vært en kontinuerlig nedgang i tiåret for denne gruppen pensjonister. Fra begynnelsen til midten av 1990-tallet steg andelen personer med ekvivalentinntekt under 50 prosent av medianen fra 16 til 21 prosent ved bruk av kvadratrotskalaen (E=0,5). Hovedårsaken til dette har allerede blitt omtalt, en nedgang i kapitalinntektene grunnet et lavere

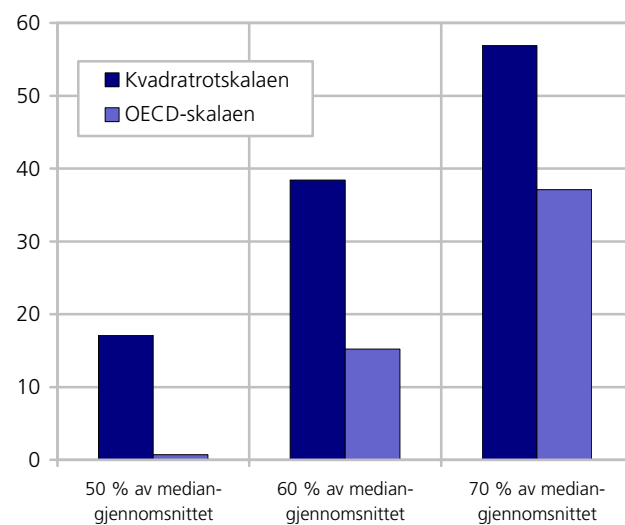
rentenivå. I tillegg viser minstepensjonen i denne perioden en svakere vekst, sammenlignet med for eksempel utviklingen i lønn per normalårsverk. Fra midten av 1990-tallet og til 1999 ser vi at andelen personer med ekvivalentinntekt ($E=0,5$) under 50 prosent av medianen faller ned til en andel på drøyt 13 prosent. Den største nedgangen fant sted i perioden 1996-1998 da minstepensjonen fikk et betraktelig løft. For lavinntektsgrensene på henholdsvis 60 og 70 prosent av medianinntekten finner vi en tilsvarende utvikling på 1990-tallet.

Hvis vi sammenligner andelen personer i alderspensjonisthusholdninger med ekvivalentinntekt under 50 prosent av medianen, men nå ved bruk av OECD-skalaen får vi et helt annet bilde på omfanget av lavinntekt blant de eldre. Vi finner nå en andel på kun 1-2 prosent under lavinntektsgrensen, langt lavere enn det som var tilfellet ved bruk av kvadratrotskalaen. Dette henger sammen med forskjellene i nivået på medianinntekten som de to ekvivalensskalaene gir. Kvadratrotskalaen gir en lavinntektsgrense (50 prosent av medianen) som ligger klart høyere enn det som er folketrygdens minstepensjon. Mange minstepensjonister med små tilleggsinntekter utover trygden, havner dermed under denne lavinntektsgrensen (Epland 2000). OECD-skalaen gir derimot en lavinntektsgrense som ligger under minsteveltelsen fra folketrygden.³

Vedvarende lavinntekt

De tallene vi har sett på for andelen personer i alderspensjonisthusholdninger med lavinntekt bygger på situasjonen i ett bestemt år, såkalte tverrsnittsdata. For å undersøke i hvilken grad det er de samme alderspensjonistene som befinner seg i denne inntektsgruppen over flere år, er man avhengig av å følge samme personer over tid gjennom bruk av paneldata. Som del av datagrunnlaget til inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger inngår et eget panelutvalg, som tidligere har blitt benyttet til å studere vedvarende lavinntekt for ulike grupper (se f.eks. Aaberge, Andersen og Wennemo, 1999 og Epland, 2001). Dette panelet vil også bli benyttet når vi skal beskrive forekomsten av lavinntekt innen andre grupper trygdemottakere, for eksempel uførepensjonister og enslige forsørgere. Når det gjelder å studere vedvarende lavinntekt blant alderspensjonister, er dette panelet utvalget imidlertid mindre egnet. Dette skyldes at paneldataene ikke omfatter de aller eldste alderspensjonistene, dvs. intervjuobjekter som er eldre enn 79 år. Som et alternativ skal vi derfor benytte registeropplysninger over familiesammensetning for å beskrive denne gruppen sin økonomi. Selv om registerdata ikke gir opplysninger

Figur 1.6. Andelen alderspensjonister med vedvarende lavinntekt (treårsinntekter). Andelen med inntekter under ulike avstander til medianinntektene for alle. 1996-1998

Kilde. Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

om hvem som inngår i husholdet, vil trolig opplysninger om familiesammensetning fra register i stor grad sammenfalle med det som er faktisk husholdningsammensetning for alderspensjonister. Vi har for eksempel tidligere vist at mer enn 9 av 10 alderspensjonister enten bor alene eller i parhusholdninger (ektepar).

Figur 1.6 viser andelen alderspensjonister som hadde en gjennomsnittlig ekvivalentinntekt (treårsinntekt) i perioden 1996-1998 som var lavere enn henholdsvis 50, 60 og 70 prosent av mediangjennomsnittet for de samme tre årene. Vi ser at drøyt 17 prosent av alle alderspensjonister i 1996, og som også tilhørte populasjonen de neste to årene, hadde vedvarende lavinntekt når denne defineres som 50 prosent av mediangjennomsnittet for de tre årene. Dette var en relativt høy andel sammenlignet med andre trygdemottakere, for eksempel uførepensjonister og enslige forsørgere (se kapittel 2 og 3). Som tidligere nevnt vil valg av ekvivalensskala i særlig grad påvirke inntekten til de eldre, som ofte lever i små husholdninger. Endrer vi ekvivalensskala til OECD-skalaen, ser vi at andelen med vedvarende lavinntekt nå blir redusert til under én prosent, ved en lavinntektsgrense definert som 50 prosent av mediangjennomsnittet. Dette skyldes som tidligere nevnt lavinntektsgrensens plassering i forhold til minstepensjonen, ved bruk av de to ulike ekvivalensskalaene. Gjennomsnittlig minstepensjon for årene 1996-1998 (i 1998-priser) utgjør 71 900 kroner. Gjennomsnittlig lavinntektsgrense (50 prosent av medianinntekten) ved å benytte henholdsvis kvadratrotskalaen og OECD-skalaen var 85 600 og 66 500 kroner i samme periode.

³ Det at noen alderspensjonister likevel havner under en lavinntektsgrense som ligger lavere enn minstepensjonen kan f.eks. skyldes at noen pensjonister kan ha negative kapitalinntekter eller næringsinntekter som følge av realisasjonstap eller underskudd i næring. I tillegg kan noen pensjonister få utbetalt lavere pensjon enn minstepensjon som følge av manglende trygderettigheter i Norge.

Tabell 1.5. Alderspensionister¹ med og uten vedvarende lavinntekt (under 60 prosent av mediangjennomsnittet). 1996-98. Andelen personer etter familietype, pensjonsstatus, kjønn og alder i 1998

	Vedvarende lavinntekt	Andre alderspensionister	I alt
Familietype			
Ikke-gifte	77,7	34,6	51,2
Ektepar uten barn	17,5	57,9	42,4
Par med barn ²	0,2	5,9	3,7
Andre	4,6	1,6	2,8
Alle	100	100	100
Pensjonsstatus			
Minstepensionist	66,8	26,3	41,9
Ikke minstepensionist	33,2	73,7	58,2
Alle	100	100	100
Kjønn			
Kvinner	75,4	51,0	60,4
Menn	24,6	49,0	39,6
Alle	100	100	100
Alder			
67-69 år	2,3	7,4	5,4
70-74 år	17,7	38,8	30,7
75-79 år	26,5	30,7	29,1
80 år +	53,5	23,2	34,8
Alle	100	100	100

¹ Pensjonsstatus relatert til 1996.

² Ektepar med barn og samboerpar med felles barn.

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

Hvis vi øker lavinntektsgrensen til 60 prosent av mediangjennomsnittet øker andelen med vedvarende lavinntekt til drøyt 38 prosent (E=0,5) og 15 prosent (OECD). For en lavinntektsgrense på 70 prosent av gjennomsnittlig medianinntekt i 1996-1998 var tilsvarende andeler 57 og 37 prosent.

I tabell 1.5 ser vi nærmere på hvilke alderspensionister som har vedvarende lavinntekt (E=0,5). I tabellen er 60 prosent av mediangjennomsnittet benyttet som lavinntektsgrense.⁴ Som vi ser er enslige (ikke-gifte) og minstepensionister sterkt overrepresentert blant alderspensionister med vedvarende lavinntekt. Nesten 78 prosent av alle med vedvarende lavinntekt var enslige, mens tilsvarende andel var bare 35 prosent blant dem uten vedvarende lavinntekt. Tilsvarende overrepresentasjon blant de med vedvarende lavinntekt finner vi for minstepensionistene. Det viser seg at 2 av 3 alderspensionister med vedvarende lavinntekt er minstepensionist, mens dette bare var tilfelle for 1 av 4 blant de som ikke hadde vedvarende lavinntekt. Det er i tillegg en klar overvekt av kvinner blant dem med vedvarende lavinntekt. Av alle pensionister med vedvarende lavinntekt, var hele 75 prosent kvinner. Dette var en betraktelig høyere andel enn blant dem uten vedva-

⁴ Inntektsgrensen på 60% er valgt for å ha samme lavinnteksdefinisjon som er benyttet for andre grupper av trygdemottakere (se kapittel 2 og 3), og der en benytter utvalgsdata.

Tabell 1.6. Alderspensionister med og uten vedvarende lavinntekt (under 60 prosent av mediangjennomsnittet). 1996-1998. Sammensetning av samlet husholdningsinntekt pr. forbruksenhet (E=0,5) og andel med beløp. Treårsinntekter i 1998-kroner

	Vedvarende lavinntekt	Andre alderspensionister	I alt
Andel av samlet inntekt			
Yrkesinntekt	0	10	8
Kapitalinntekt	6	11	10
Sum overføringer	94	79	82
folketrygd	87	57	64
sosialhjelp	0	0	1
bostøtte	2	0	1
Samlet inntekt	100	100	100
Andel med beløp			
Yrkesinntekt	8	36	25
Kapitalinntekt	99	100	99
Sum overføringer	100	100	100
folketrygd	100	100	100
sosialhjelp	2	1	2
bostøtte	22	4	10
Samlet inntekt	100	100	100
Andel pensionister	38,4	61,6	100
Antall alderspensionister	207 220	332 014	539 234

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

rende lavinntekt, der bare vel halvparten var kvinner (51 prosent). Vi ser også de fleste med vedvarende lavinntekt befinner seg i de eldste aldersgruppene. Trolig er det stor grad av sammenfall mellom de ulike kjennemerkene. For eksempel vil et flertall av alderspensionistene med vedvarende lavinntekt være enslige eldre kvinner med minstepensjon.

Tabell 1.6 viser inntektssammensetningen til alderspensionister med og uten vedvarende lavinntekt. Som vi ser er det til dels store forskjeller i ulike inntekters betydning. For alderspensionister med vedvarende lavinntekt har yrkesinntekt nesten ingen betydning. Kun 8 prosent har en eller annen form for yrkestilknytning i løpet av perioden 1996-1998, sammenlignet med 36 prosent blant alderspensionistene uten vedvarende lavinntekt. For den siste gruppen utgjør yrkesinntekten 10 prosent av samlet inntekt. Kapitalinntekter har også større betydning for de uten vedvarende lavinntekt med en andel på 11 prosent av samlet inntekt, nesten dobbelt så høyt som for de med vedvarende lavinntekt. Ulike overføringer utgjør 94 prosent av inntekten til de med vedvarende lavinntekt. Alderspension fra folketrygden utgjør det meste av dette, men i tillegg har bostøtte en betydning. Mer enn hver femte alderspensionist blant de med vedvarende lavinntekt har mottatt bostøtte i løpet av tre-årsperioden vi studerer, mens bare 4 prosent blant de øvrige alderspensionistene har mottatt denne typen overføring. Sosialhjelp

blir derimot sjelden mottatt av alderspensjonister uavhengig av om de har vedvarende lavinntekt eller ikke.

Formue

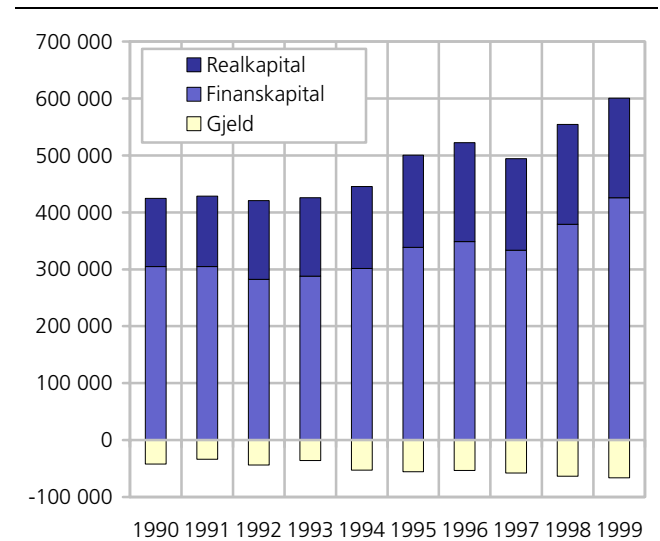
Det statistiske grunnlaget vi har for å studere formuesfordelingen er mye dårligere enn det vi har for inntekt. Dette skyldes først og fremst at opplysninger om husholdningenes formuesforhold, som er hentet fra selvangivelsens materiale, i stor grad undervurderer verdien på flere store formuesobjekter. Dette gjelder først og fremst verdien av egen bolig, som for mange husholdninger er det viktigste formuesobjektet. I statistikken er det ligningsverdien som ligger til grunn for verdifastsettelsen av eiendom, og denne verdien er klart lavere enn det som er den faktiske verdien. I tillegg undervurderer selvangivelsesopplysningene de reelle verdiene på aksjer som ikke er notert på hovedlisten til Oslo børs. I 1999 utgjorde ligningsverdien av slike aksjer 65 prosent av antatt omsetningsverdi. Også andre formuesobjekter blir i noen grad undervurdert i formuesstatistikken. Dette gjelder for eksempel verdien av innbo og løsøre. Det må derfor påpekes at den reelle formuen til husholdningene trolig ligger klart høyere enn tallene som presenteres her.

På samme måte som alderspensjonistene har hatt en gunstig inntektsutvikling på 1990-tallet, har alderspensjonistene også hatt en betydelig økning i sin ligningsformue. Figur 1.7 viser at omregnet til faste priser, så har alderspensjonisthusholdningenes formue økt betydelig utover på 1990-tallet. Det er først og fremst verdien av finanskapitalen som har økt, og særlig da i siste halvdel av tiåret. I gjennomsnitt hadde alderspensjonisthusholdningene en finansformue på 426 000 kroner i 1999, mens den ligningsmessige realkapitalen utgjorde 175 000 kroner i gjennomsnitt. Selv om pensjonistene gjeld også har økt på 1990-tallet - til i gjennomsnitt 66 000 kroner i 1999 - har pensjonisthusholdningene lite gjeld i forhold til formuen.

Det er imidlertid store formuesforskjeller mellom alderspensjonister som er enslige, og pensjonister som tilhører husholdninger der det er to eller flere husholdningsmedlemmer. Som tidligere nevnt vil dette i stor grad dreie seg om pensjonistektepar. Tabell 1.7 viser for eksempel at pensjonistekteparene hadde en ligningsformue som i gjennomsnitt var 2,5 ganger høyere enn det enslige pensjonister hadde. Gjennomsnittlig ligningsformue for (ekte)parene var på 847 000 kroner i 1999, mens tilsvarende tall var 343 000 for enslige alderspensjonister.

Vi ser videre at formuesutvikling på 1990-tallet også har vært forskjellig for aleneboende alderspensjonister og parhusholdninger. Den sterke formuesøkningen til alle alderspensjonister i perioden, kan i stor grad forklares med den økningen i formue som har funnet sted blant ekteparene. Mens enslige alderspensjonister bare økte ligningsformuen med 15 prosent mellom 1990 og

Figur 1.7. Formuesregnskap for husholdninger der hovedinntektstakeren er alderspensjonist. 1990-1999. Gjennomsnitt i 1999-kroner

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 1.6. Formuesregnskap for husholdninger der hovedinntektstakeren er alderspensjonist. 1990-1999. Gjennomsnitt i 1999-kroner

	1990	1994	1999	Prosent endring 1990-99
Enslige				
Realkapital	74 000	92 000	115 000	55
Bruttofinanskapital	243 000	204 000	271 000	12
Bankinnskudd	185 000	178 000	217 000	17
Annen finanskapital	58 000	26 000	54 000	-7
Gjeld	23 000	35 000	51 000	122
Formue ved ligning	298 000	265 000	343 000	15
Parhusholdninger				
Realkapital	195 000	243 000	265 000	36
Bruttofinanskapital	406 000	484 000	657 000	62
Bankinnskudd	296 000	354 000	429 000	45
Annen finanskapital	110 000	130 000	228 000	107
Gjeld	74 000	86 000	89 000	20
Formue ved ligning	535 000	654 000	847 000	58

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

1999, økte ekteparene formuen med hele 58 prosent. Som tabellen viser er det først og fremst en kraftig vekst i finanskapitalen etter 1994 som forklarer ekteparene sin sterke formuesvekst. Det må imidlertid påpekes at økningen i gjennomsnittsformue - på samme måte som når det gjelder inntekt - i stor grad skyldes tilfang av nye alderspensjonister i perioden. Det er altså ikke nødvendigvis de samme pensjonisthusholdningene som har økt formuen i denne perioden. Det er mer sannsynlig at formuesøkningen skyldes at de nye pensjonistene som har kommet til i løpet av 1990-årene, har hatt en klart bedre mulighet til å opparbeide seg formue, sammenlignet med tidligere generasjoners alderspensjonister.

1.3. Alderspensjonister med minstepensjon

Vi har så langt beskrevet inntekt- og formuesutviklingen til alderspensjonister generelt, etter ulike kjennemerke. I dette kapitlet skal vi forta en tilsvarende analyse avgrenset til de alderspensjonistene som mottar særtillegg, dvs. alderspensjonister som er minstepensjonister. Dette vil være alderspensjonister som av ulike grunner ikke har tjent opp tilstrekkelig med pensjonspoeng til å ha rett på folketrygdens tilleggspensjon, jf. kapittel 1.1.

Som det ble vist i kapittel 1.1 har det blitt færre minstepensjonister blant alderspensjonistene i løpet av 1990-tallet. Bare mellom 1993 og 1999 ble antallet minstepensjonister redusert med vel 30 000 personer. Reduksjonen kommer som en følge av at det blir stadig færre nye alderspensjonister som ikke har et pensjonsgrunnlag som kvalifiserer for folketrygdens tilleggspensjon. Det er likevel ennå mange alderspensjonister som er minstepensjonister, dvs. at de mottar særtillegg. I 1999 gjaldt dette for nesten 4 av 10 alderspensjonister.

Personlige inntekter

Også alderspensjonistene med minstepensjon opplevde inntektsøkning på 1990-tallet. Som tabell 1.8 viser har økningen vært om lag den samme som for alderspensjonistene totalt. Målt i faste kroner økte gjennomsnittlig samlet inntekt med knapt 17 000 kroner fra 1993 til 1999, dvs. med 21 prosent. I gjennomsnitt hadde minstepensjonistene en samlet inntekt på 98 100 kroner i 1999.

I enda sterkere grad enn for alderspensjonister generelt, er ytelser fra folketrygden en viktig inntektskilde for minstepensjonistene. I 1999 stod pensjon fra folketrygden for i alt 78 prosent av minstepensjonistenes samlede inntekt. Men også denne pensjonistgruppen har andre inntektskilder. En del av minstepensjonistene mottar f.eks. tjenestepensjon fra andre pensjons-

ordninger. I 1999 utgjorde tjenestepensjon om lag 7 prosent av minstepensjonistenes inntektsgrunnlag. Kapitalinntektene stod for 9 prosent, mens lønns- og næringsinntektene bare utgjorde 2 prosent. Blant de skattefrie inntektene er bostøtte den viktigste kilden, med en andel tilsvarende 2 prosent av samlet inntekt.

Studerer vi utviklingen i minstepensjonistenes inntektssammensetning opp gjennom 1990-årene, finner vi at folketrygden har fått økt betydning. Dette skyldes en kombinasjon av flere faktorer, blant annet en betydelig heving av minstepensjonen i 1998 og reduserte kapitalinntekter som følge av rentefallet i 1993.

Som tabell 1.9 viser er det imidlertid også blant minstepensjonistene inntektsforskjeller mellom kvinner og menn. Kvinnelige alderspensjonister med minstepensjon hadde i gjennomsnitt en samlet inntekt på 96 300 kroner i 1999, mens menn med samme pensjonsstatus i gjennomsnitt hadde 110 500 kroner. For kvinnelige minstepensjonister utgjorde dermed den samlede inntekten om lag 87 prosent av mennenes samlede inntekt. Blant minstepensjonistene er likevel inntektsforskjellene mellom kvinner og menn mindre, enn blant alderspensjonistene sett under ett.

Hvordan er så de forskjellige inntektstypene fordelt blant minstepensjonister med forskjellig inntektsnivå? For å belyse dette har vi igjen delt pensjonistene inn i fire like store inntektsklasser, sortert etter størrelsen på samlet inntekt (vedleggstabell A7).

Det er betydelige inntektsforskjeller også blant minstepensjonistene. Mens gjennomsnittlig samlet inntekt kun var 68 800 kroner for den firedelen med lavest inntektsnivå, hadde firedelen med høyest inntekt i gjennomsnitt 142 500 kroner, altså mer enn det dobbelte. Forskjellen skyldes hovedsakelig at tilleggssinntekter fra andre kilder enn folketrygden er mest ut-

Tabell 1.8. Hovedinntekter fra inntektsregnskapet for bosatte alderspensjonister med minstepensjon. Gjennomsnitt. 1993, 1996 og 1999. 1999-kroner

	1993		1996		1999		Prosent endring 1993-1999
	Kroner	Prosent	Kroner	Prosent	Kroner	Prosent	
Yrkesinntekt	1 500	2	1 400	2	1 700	2	13
Kapitalinntekt	9 800	12	6 500	8	8 800	9	-10
Overføringer	70 000	86	72 500	90	87 600	89	25
pensjoner fra folketrygden	60 700	75	63 400	79	76 700	78	26
tjenestepensjon m.m.	6 800	8	6 800	8	7 300	7	7
bostøtte	800	1	800	1	2 100	2	163
sosialhjelp	100	0	100	0	200	0	100
andre overføringer	1 400	2	1 400	2	1 400	1	0
Samlet inntekt	81 200	100	80 400	100	98 100	100	21
Skatt mm.	7 100	9	7 000	9	9 400	10	32
Inntekt etter skatt	74 200	91	73 400	91	88 600	90	19
Antall personer	263 779		234 746		233 080		

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 1.9. Hovedposter fra inntektsregnskapet. Bosatte alderspensjonister med minstepensjon, etter kjønn. Gjennomsnitt i kroner. 1999

	Menn	Kvinner
Yrkesinntekt	3 100	1 500
Kapitalinntekt	13 700	8 100
Overføringer	93 700	86 700
Skattepliktige overføringer	90 200	83 300
pensjoner fra folketrygden	81 300	76 000
tenestepensjon mm.	8 700	7 100
andre skattepliktige overføringer	200	200
Skattefrie overføringer	3 500	3 400
bostøtte	1 800	2 100
sosialhjelp	700	100
andre skattefrie overføringer	900	1 200
Samlet inntekt	110 500	96 300
Antall pensjonister i alt	29 714	203 366

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

bredt blant pensjonister i den høyeste inntektsgruppen. Blant minstepensjonistene med høyest samlet inntekt hadde 14 prosent inntekt av arbeide, 98 prosent kapitalinntekter og 62 prosent tjenestepensjon. Blant de med lavest inntekt var de tilsvarende prosentandelene henholdsvis 4, 84 og 10. Vi finner dessuten at det er minstepensjonistene i de to øverste inntektgruppene som mottar mest i skattefrie overføringer. Resultatene indikerer at inntektsforskjellene mellom minstepensjonistene kan ha sammenheng med at mange av minstepensjonistene i første og andre kvarter er gifte kvinner med ektemann som ikke er minstepensjonist. De lave kapitalinntektene for disse to inntektsgruppene kan dermed også antas å ha sammenheng med at det blant ektepar er ganske vanlig å registrere slike inntekter på ektemannen. Mange av de gifte kvinnene vil heller ikke kvalifisere for bostøtte eller andre behovsprøvde ytelser, på grunn av for høy husholdningsinntekt (vedleggstabell A7).

Resultatene indikerer også her at de personlige inntektene ikke gir en fullgod beskrivelse av pensjonistenes økonomisk levekår (jf. avsnitt 1.2). Vi skal derfor se nærmere på hvordan familiesituasjonen påvirker minstepensjonistenes inntektssammensetning. Vi presenterer i tillegg tall som viser inntektsutviklingen fra 1996 til 1999, og dekker dermed perioden der minstepensjonen ble betydelig økt.

Ikke-gifte og gifte minstepensjonister

Av alderspensjonistene som mottok minstepensjon i 1999 var i alt 55 prosent ikke-gifte⁵ (enker, enkemenn, skilte eller ugifte). Mens inntektsnivået til denne gruppen

er karakterisert ved at de fleste har lav inntekt, er inntektsforskjellene klart større blant ektepar der minst én av ektefellene er minstepensjonist.

I gjennomsnitt hadde de ikke-gifte minstepensjonistene en samlet inntekt før skatt på 108 100 kroner. Tre firedeler av beløpet, 82 400 kroner, stammet fra folketrygden. I tillegg utgjorde tjenestepensjon nær 9 prosent, en tilsvarende andel som for kapitalinntektene. Inntekt fra arbeide utgjorde i gjennomsnitt kun 1 prosent av samlet inntekt. Dette må antas å ha sammenheng med at de enslige minstepensjonistene også er de eldste, og dermed de som ikke lenger er arbeidsføre.

Mens folketrygden og kapitalinntektene utgjorde omtrent samme andel av samlet inntekt i 1999 som i 1996, ble tjenestepensjonens betydning noe redusert i samme periode. Forklaringen kan være at økningen av minstepensjonen i 1998 i hovedsak ble foretatt ved en økning i særtillegget. Samordningen mellom folketrygden og enkelte tjenestepensjonsordninger kan ha ført til at en del pensjonister som tidligere mottok (små) tjenestepensjoner, mistet denne og endte som minstepensjonister.

Motsatt ser det ut til at de skattefrie overføringene som blant annet bostøtte og sosialhjelp, er i ferd med å bli en viktigere inntektskilde for de enslige. Tabell 1.10 viser at i 1999 utgjorde de skattefrie overføringene 5 prosent av gruppens samlede inntekt, mot 3 prosent tre år tidligere. Samtidig har andelen ikke-gifte minstepensjonister med denne typen inntekter økt fra en av fire i 1996 til en av tre i 1999. Utviklingen skyldes først og fremst en sterk vekst i antallet som mottar bostøtte. Nær 28 prosent av de ikke-gifte alderspensjonistene med minstepensjon fikk bostøtte i 1999. I gjennomsnitt mottok alle ikke-gifte alderspensjonister med minstepensjon 3 600 kroner i bostøtte. Det er imidlertid visse problemer forbundet med å sammenligne tallene for bostøtte bakover i tid, på grunn av den samordningen av bostøtteordningen som fant sted i 1997. Denne endringen blir nærmere omtalt senere.

Som tidligere nevnt har de fleste minstepensjonister andre inntekter i tillegg til folketrygdens minstepensjon. Av tabell 1.11 ser vi at bare én prosent av alle ikke-gifte pensjonister var registrert helt uten inntekter utover folketrygden. En viktig forklaring på dette er at både yrkesinntekter og kapitalinntekter er negative for disse pensjonistene, trolig som følge av underskudd i næringsvirksomhet eller realiserte tap ved salg av aksjer eller eiendommer. De langt fleste ikke-gifte pensjonistene har inntekter utover trygden, men nivået på disse tilleggsinntektene er relativt lavt. Mer enn en tredjedel hadde for eksempel under 10 000 kroner i tilleggsinntekter i 1999, mens bare om lag 17 prosent hadde 40 000 kroner eller mer i inntekt utover folketrygden. I den sistnevnte gruppen var gjennomsnittlig samlet inntekt på 166 000 kroner, hvorav ytelser fra

⁵ I denne gruppen inngår også om lag 2000 pensjonister som har sivil status som gifte, men som er registrert som enslige. Dette kan være pensjonister som har en ektefelle som er på institusjon, eller som er bosatt i utlandet.

Tabell 1.10. Inntektsregnskap for ikke-gifte alderspensjonister med minstepensjon. Andel av samlet inntekt og andel med beløp. 1996 og 1999

	1996		1999	
	Andel av samlet inntekt	Andel med beløp	Andel av samlet inntekt	Andel med beløp
Yrkesinntekt	1	4,9	1	5,0
Kapitalinntekter	8	96,8	9	98,0
Overføringer	91	100,0	90	100,0
Skattepliktige overføringer	87	100,0	85	100,0
folketrygd	77	100,0	76	100,0
tjenestepensjon	11	38,9	9	40,2
Skattefrie overføringer	3	23,7	5	34,3
bostøtte	1	13,8	3	27,8
sosialhjelp	0	1,9	0	1,3
Samlet inntekt	100	100,0	100	100,0

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

folketrygden utgjorde under halvparten. Tjenestepensjon var her den viktigste tilleggssinntekten, og utgjorde sammen med kapital- og yrkesinntektene nesten like mye som folketrygden. Jo høyere inntekt i tillegg til folketrygden, jo større andel av samlet inntekt utgjør for øvrig tjenestepensjonen.

Men heller ikke blant de ikke-gifte minstepensjonistene er det de med lave tilleggssinntekter som mottar mest i skattefrie overføringer. Disse inntektene er det først og fremst de med mellom 10 000 og 40 000 kroner i til-

legg til folketrygden som nyter godt av. For enslige med 20 000 til 30 000 kroner i tilleggssinntekter utgjør de skattefrie inntektene faktisk 10 prosent av samlet inntekt, mens de utgjør 6 prosent for de med tilleggssinntekter i intervallet fra 10 000 til 20 000. For begge grupper er det særlig bostøtten som er viktig. En mulig forklaring på dette er at mange minstepensjonister med høye boligutgifter, og som dermed kvalifiserer for bostøtte, bor i storbyer. Disse pensjonistene har imidlertid oftere, og beløpsmessig større, tilleggssinntekter enn pensjonister som bor i småkommuner (Pedersen, 1999).

Det var i 1999 om lag 96 500 ektepar med minst én alderspensjonist som mottok minstepensjon. I gjennomsnitt hadde disse ekteparene en samlet inntekt på 287 900 kroner. Ytelser fra folketrygden var viktigste inntektskilde også for denne gruppen av pensjonister, og utgjorde i alt 62 prosent av samlet familieinntekt. Men tjenestepensjon, yrkesinntekt og kapitalinntekter spilte likevel en vesentlig rolle. I 1999 bidro disse inntektene til henholdsvis 14, 11 og 11 prosent av den samlede inntekten. Inntektssammensetningen for denne gruppen har endret seg lite siden 1996.

Til tross for økningen av minstepensjonen i 1998 har altså forholdet mellom disse inntektene holdt seg relativt konstant. Det er heller ingen store forskjeller i andelen ektepar med disse inntektene, med unntak av en vekst på 3 prosent i andelen som mottar tjenestepensjon. Av ekteparene der minst én er alderspensjonist med minstepensjon hadde omlag 72 prosent inntekter fra ulike tjenestepensjonsordninger i 1999.

Tabell 1.11. Inntektsregnskap for ikke-gifte alderspensjonister med minstepensjon etter inntekt¹ utover ytelse fra folketrygden. Andel av samlet inntekt og gjennomsnitt. 1999. Kr

	I alt	Inntekt utover ytelse fra folketrygden					
		Ingen inntekt	1 - 4 999	5 000 - 9 999	10 000 - 19 999	20 000 - 39 999	40 000 -
Yrkesinntekt	1	-9	0	0	0	1	3
+ Kapitalinntekt	9	-10	2	4	6	8	20
+ Overføringer	90	119	98	96	94	92	77
+ Skattepliktige overføringer	85	119	98	93	88	82	74
+ Ytelser fra folketrygden	76	117	98	92	85	75	49
+ Tjenestepensjon mm.	9	1	0	2	3	7	24
+ Skattefrie overføringer	5	0	0	3	6	10	3
+ Bostøtte	3	0	0	2	4	7	2
+ Sosialhjelp	0	0	0	0	0	0	0
= Samlet inntekt	100	100	100	100	100	100	100
Gjennomsnittlig samlet inntekt	108 100	68 800	83 900	90 100	97 500	111 100	166 000
Andel personer	100	1,0	22,1	13,6	22,3	23,9	17,1

¹ Andre inntekter enn ytelser fra folketrygden som inngår i samlet inntekt.

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 1.12. Inntektsregnskap for ektepar der minst en er alderspensjonist med minstepensjon. Andel av samlet inntekt og andel med beløp. 1996 og 1999

	1996		1999	
	Andel av samlet inntekt	Andel med beløp	Andel av samlet inntekt	Andel med beløp
Yrkesinntekt	12	30,1	11	31,1
Kapitalinntekter	11	100,0	11	99,8
Overføringer	77	100,0	78	100,0
Skattepliktige overføringer	76	100,0	77	100,0
folketrygd	61	100,0	62	100,0
tjenestepensjon	15	68,5	14	72,3
Skattefrie overføringer	1	18,2	1	17,3
bostøtte	1	0,9	0	2,3
sosialhjelp	0	0,8	0	0,7
Samlet inntekt	100	100,0	100	100,0

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

Blant ekteparene er svært få som ikke har noen inntekter utover mottatte ytelser fra folketrygden. Om lag 12 prosent har tilleggsinntekter på oppimot 10 000 kroner, 26 prosent befant seg i gruppen med tilleggsinntekter fra 10 000 til 40 000 kroner, mens 31 prosent hadde over 100 000 kroner i inntekt utover folketrygden. Blant de ekteparene med de største tilleggsinntektene er det en relativt høy andel som ennå er yrkesaktive, blant annet så var yrkesinntekter den største inntektskilden etter ytelse fra folketrygden.

Minstepensjonister med bostøtte og sosialhjelp

Minstepensjonister som har høye boligutgifter og lave inntekter har rett på tilskudd til å få dekket boligutgiftene. Bostøtteordningen blir administrert av Husbanken, og dekker alle typer boliger og inkluderer utgifter til lys og brensel.

Det er først og fremst ikke-gifte alderspensjonister som er målgruppen for bostøtte. I 1999 mottok vel 35 000 ikke-gifte alderspensjonister med minstepensjon bostøtte. Dette var 28 prosent av alle ikke-gifte alderspensjonister med minstepensjon. I gjennomsnitt mottok hver ikke-gift pensjonist med bostøtte om lag 13 000 kroner i slik støtte, noe som tilsvarte 12 prosent av samlet inntekt. Pensjonister med bostøtte har en noe lavere samlet inntekt, enn gjennomsnittet for gruppen. I 1999 hadde ikke-gifte minstepensjonister en samlet inntekt som var 3 400 kroner lavere enn gjennomsnittet for alle.

Det er relativt få ektepar, der minst den ene er minstepensjonist, som mottar bostøtte. I 1999 gjaldt dette for vel 2 000 ektepar. Sammenlignet med ikke-gifte minstepensjonister så utgjør bostøtten en betydelig mindre del av samlet inntekt for gifte minstepensjonister. I 1999 utgjorde bostøtten bare 5 prosent av samlet familieinntekt.

Det er betydelig flere alderspensjonister som mottar bostøtte i 1999, enn i 1996. Men en viktig forklaring på denne økningen er at datagrunnlaget for utbetalt bostøtte ble vesentlig endret i perioden, som følge av

Tabell 1.13. Inntektsregnskap for ektepar¹ der minst én er alderspensjonist med minstepensjon etter ekteparets/familiens inntekt² utover ytelse fra folketrygden. Andel av samlet inntekt og gjennomsnitt. 1999. Prosent og kroner

	Inntekt utover ytelse fra folketrygden							
	I alt	Ingen inntekt	1 - 4 999	5 000 - 9 999	10 000 - 19 999	20 000 - 39 999	40 000 - 99 999	100 000 -
Yrkesinntekt	11	6	0	0	0	1	2	22
+ Kapitalinntekt	11	134	1	3	4	6	7	18
+ Overføringer	78	-40	99	97	96	93	91	60
+ Skattepliktige overføringer	77	-40	99	97	94	92	90	59
+ Ytelser fra folketrygden	62	-36	99	96	92	86	74	40
+ Tjenestepensjon mm.	14	-4	0	1	2	6	16	18
+ Skattefrie overføringer	1	0	0	0	1	1	1	1
+ Bostøtte	0	0	0	0	0	0	0	0
+ Sosialhjelp	0	0	0	0	0	0	0	0
= Samlet inntekt	100	100	100	100	100	100	100	100
Gjennomsnittlig samlet inntekt	287 900	-485 300	170 700	177 400	186 300	205 700	251 600	458 300
Andelen ektepar	100,0	0,4	7,1	5,3	10,5	15,9	30,3	30,6

¹ Omfatter også ektepar med barn.

² Andre inntekter enn pensjoner o.l. fra folketrygden som inngår i samlet inntekt.

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 1.14. Inntektssammensetning for ikke-gifte alderspensjonister med minstepensjon med bostøtte eller sosialhjelp. 1996 og 1999. 1999-Kr

	Med bostøtte		Med sosialhjelp	
	1996	1999	1996	1999
Yrkesinntekt	0	0	1	1
+ Kapitalinntekt	3	3	0	0
+ Overføringer	97	97	99	99
+ Skattepliktige overføringer	82	82	78	71
+ Ytelser fra folketrygden	79	79	75	69
+ Tjenestepensjon mm.	4	3	3	2
+ Andre skattepliktige overføringer	0	0	0	0
+ Skattefrie overføringer	15	15	21	28
+ Bostøtte	11	12	5	11
+ Sosialhjelp	1	0	12	14
+ Andre skattefrie overføringer	3	2	3	3
= Samlet inntekt	100	100	100	100
Gjennomsnittlig samlet inntekt	88 500	104 700	88 700	106 200
Antall personer	17 374	35 380	2 369	1 715

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

endringer i administrasjonen av bostøtteordningen. Til og med 1997 fantes det to ulike bostøtteordninger for pensjonister. Den ene ordningen, *Sosialdepartementets botilskuddsordning*, ble gitt i form av tildeling fra Husbanken og til de enkelte kommune som siden fordelte midlene ut til hver enkelt pensjonist. Den andre ordningen, *Kommunal- og arbeidsdepartementets bostøtteordning* ble administrert av Husbanken og kommunene i felleskap. I 1997 ble de to ordningene samordnet ved at botilskuddsordning ble innlemmet i den ordinære bostøtteordningen fra Husbanken. I inntektsundersøkelsene før 1997 hadde en imidlertid bare opplysninger om den ene av de to ordningene, dvs. utbetalt bostøtte fra Kommunal- og arbeidsdepartementet sin bostøtteordning. Dette betyr at når de to ordningene ble samordnet i 1997, så førte dette til at en i inntektsstatistikken fikk en økning i både tallet på mottakere av bostøtte og i utbetalt beløp. Vi ser for eksempel at det ble mer enn dobbelt så mange mottakere av bostøtte blant ikke-gifte minstepensjonister fra 1996 til 1999, og en enda sterkere økning når det gjelder ektepar.

Det er få minstepensjonister som mottar økonomisk sosialhjelp, men for dem som mottar denne typen stønad utgjør den et viktigere supplement til trygdeytelsene. I 1999 mottok vel 1 700 ikke-gifte minstepensjonister sosialhjelp. Disse pensjonistene er kjennetegnet av at nesten all inntekt kommer i form av overføringer,

Tabell 1.15. Inntektsregnskap for ektepar¹ der minst én er alderspensjonist med minstepensjon og der ekteparet mottar bostøtte eller sosialhjelp. Andel av samlet inntekt og gjennomsnitt. 1996 og 1999. 1999-Kr

	Med bostøtte		Med sosialhjelp	
	1996	1999	1996	1999
Yrkesinntekt	7	8	22	22
+ Kapitalinntekt	3	3	2	3
+ Overføringer	90	89	75	75
+ Skattepliktige overføringer	79	79	64	58
+ Ytelser fra folketrygden	76	76	55	50
+ Tjenestepensjon mm.	3	3	6	6
+ Andre skattepliktige overføringer	0	0	3	2
+ Skattefrie overføringer	10	11	11	18
+ Bostøtte	5	5	1	2
+ Sosialhjelp	3	3	9	14
+ Andre skattefrie overføringer	2	2	2	2
= Samlet inntekt	100	100	100	100
Gjennomsnittlig samlet inntekt	169 700	199 600	266 700	293 300
Antall personer	886	2 179	742	661

¹ Omfatter også ektepar med barn.

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

og at en relativt stor del (28 prosent) er behovsprøvede ytelser som bostøtte og sosialhjelp. Minstepensjonister som mottar sosialhjelp har likevel en gjennomsnittlig samlet inntekt om lag på nivå med alle ikke-gifte minstepensjonister. Et annet særtrekk ved denne gruppen pensjonister er at de gjennomsnittlige ytelsene fra folketrygden er lavere enn blant andre pensjonister. En mulig forklaring på dette kan være at mange i denne gruppen ikke har fulle trygderettigheter, og at de dermed ikke får utbetalt full minstepensjon. Dette kan for eksempel være alderspensjonister som er flyktninger eller innvandrere med kort botid i landet.

Det var færre enn 700 ektepar, der minst den ene var minstepensjonist, som mottok sosialhjelp i 1999. I motsetning til ikke-gifte minstepensjonister med sosialhjelp, har ekteparene i større grad inntekter fra andre kilder i tillegg til overføringer. Arbeidsinntekter utgjorde for eksempel en relativt stor del av samlet familieinntekt, mens pensjoner fra folketrygden bare utgjorde halvparten av samlet inntekt. På samme måte som for de ikke-gifte minstepensjonistene med sosialhjelp, har også ekteparene et inntektsnivå om lag på nivå med hele gruppen sett under ett. Gjennomsnittlig samlet familieinntekt var for eksempel 293 300 kroner i 1999.

Både blant ikke-gifte minstepensjonister og ektepar ble det færre mottakere av sosialhjelp mellom 1996 og 1999, men for de pensjonistene som mottar sosialhjelp har denne stønaden fått økt betydning. Blant de ikke-

Tabell 1.16. Formuesregnskap for husholdninger der hovedpersonen er alderspensjonist med særtilllegg (minstepensjonist). Gjennomsnitt og prosent endring. 1999-kroner

	1990	1994	1999	Prosent endring 1990-1999
Realkapital	53 000	55 000	80 000	51
Bruttofinanskapital	192 000	166 000	261 000	36
Bankinnskudd	175 000	156 000	204 000	17
Annen finanskapital	17 000	11 000	56 000	229
Gjeld	12 000	22 000	39 000	225
Formue ved ligning	236 000	202 000	307 000	30

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

gifte økte sosialhjelpsandelen fra 12 til 14 prosent av samlet inntekt, mens andelen økte fra 9 til 14 prosent blant ekteparene. Samtidig med at sosialhjelpen har blitt viktigere, har den andelen som folketrygden utgjør av samlet inntekt gått ned blant alle pensjonister med sosialhjelp.

Formue

Som forventet har alderspensjonister med minstepensjon i gjennomsnitt lavere formue enn alderspensjonister generelt. Tabell 1.16 viser likevel at mange minstepensjonister har oppsparte midler, og at formuesutviklingen har vært positiv også for denne gruppen pensjonister.

I gjennomsnitt hadde husholdninger der hovedinntektstakeren var alderspensjonist med minstepensjon en ligningsformue på 307 000 kroner i 1999. Største delen av minstepensjonistenes formue er bankinnskudd, som i 1999 beløp seg til 204 000 kroner i gjennomsnitt. Realkapitalen var i gjennomsnitt 80 000 kroner, mens verdien av annen finanskapital enn bankinnskudd (dvs. aksjer og andre verdipapir) beløp seg til 56 000 kroner. Minstepensjonisthusholdningene hadde en gjeld på i gjennomsnitt 39 000 kroner i 1999. Mellom 1990 og 1999 økte minstepensjonistenes

ligningsformue med 71 000 1999-kroner, eller med 30 prosent. På samme måte som for pensjonister generelt, er det særlig i siste halvdel av 1990-tallet at formuen har økte.

1.4. Alderspensjonistenes tilknytning til arbeidslivet

I Norge er pensjonsalderen 67 år. En kan likevel fortsette som yrkesaktiv også etter dette, men før en fyller 70 år vil da alderspensjonen bli redusert eller falle bort dersom arbeidsinntekten overstiger grunnbeløpet i folketrygden (G).

Det er imidlertid få alderspensjonister som fortsetter i yrkeslivet etter fylte 67 år. Tall fra Arbeidskraftundersøkelsene viser for eksempel at bare 7 prosent av alle pensjonister mellom 67 og 74 år var sysselsatt i 2000, og denne andelen har gått noe ned i løpet av 1990-tallet (Statistisk sentralbyrå, 2001b).

Dette blir bekreftet også i inntektsstatistikken. Tabell 1.17 viser hvor mange personer i aldersgruppene 67-69 år og 70 år og eldre som er registrert med yrkesinntekt i 1999. Vi ser at 68 prosent av alle mellom 67 og 70 år ikke hadde yrkesinntekter av noe slag. Som forventet er denne andelen enda høyere for de pensjonistene som er 70 år eller eldre (91 prosent). De fleste alderspensjonistene som fortsatt er yrkesaktive har relativt lave arbeidsinntekter. Blant pensjonister som er i aldersgruppen 67-69 år, og som dermed ville få redusert pensjon dersom arbeidsinntekten oversteg 1 G, hadde om lag 21 prosent en yrkesinntekt lavere enn 1 G (dvs. under 46 423 kroner). Knappt 11 prosent (vel 10 000 pensjonister) hadde yrkesinntekter som var større enn 1 G i 1999.

Det er klare forskjeller mellom menn og kvinner når det gjelder tilknytning til arbeidsmarkedet. Blant pensjonistene er det klart flere menn som har yrkesinntekter etter fylte 67 år, enn kvinner.

Tabell 1.17. Alderspensjonister etter størrelsen på yrkesinntekten i forhold til folketrygdens grunnbeløp (G). Menn og kvinner. 1999

	Antall personer	Andel	Uten yrkesinntekt	Størrelsen på yrkesinntekt i forhold til grunnbeløpet				
				Yrkesinntekt under 1/2 G	<=yrkesinntekt < 1 G	1 G <=yrkesinntekt < 1,5 G	1,5 G <=yrkesinntekt < 2 G	Yrkesinntekt >=2 G
Begge kjønn	610 492	100	87,1	7,2	2,3	1,1	0,5	1,8
67 - 69 år	98 518	100	68,3	14,5	6,8	3,2	1,4	5,9
70 år og over	511 974	100	90,8	5,8	1,5	0,7	0,4	1,0
Menn i alt	248 722	100	80,6	10,2	3,6	1,7	0,9	3,0
67 - 69 år	46 194	100	61,1	16,4	8,4	4,0	1,8	8,3
70 år og over	202 528	100	85,1	8,7	2,5	1,2	0,7	1,8
Kvinner i alt	361 770	100	91,6	5,1	1,4	0,6	0,3	0,9
67 - 69 år	52 324	100	74,6	12,8	5,3	2,4	1,1	3,7
70 år og over	309 446	100	94,5	3,8	0,8	0,3	0,2	0,4

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

1.5. Alderspensionistenes boforhold

Boform

Den norske befolkningen er kjennetegnet ved at de i overveiende grad bor i småhus og er eiere, enten selv eller gjennom borettslag og boligaksjeselskaper. Dette gjelder også for alderspensionistene. To av tre bodde i 1997 i enebolig eller våningshus så vel blant alderspensionister som blant andre voksne. I perioden 1987-1997 økte andelen alderspensionister som bodde i enebolig eller våningshus, fra 60 til 64 prosent. Andelen av alderspensionistene som bor alene økte litt de første fire år av perioden (fra 37 til 41 prosent). Blant aleneboere er det litt færre som bor i enebolig. Siden har andelen aleneboende vært stabil, mens andelen i enebolig har fortsatt å øke. At det er blitt flere alderspensionister som bor alene kan derfor neppe forklare dette. Derimot kan økende andel aleneboere blant andre forklare at andelen av disse i enebolig har holdt seg konstant.

Likevel er det blitt litt færre alderspensionister som bor i småhus. Det skyldes at det har vært en nedgang i andelen som bor i andre småhus enn enebolig og våningshus. I 1987 bodde 21 prosent av alderspensionistene i slike, i 1997 bare 16 prosent. Nedgangen er statistisk sikker og har skjedd etter 1995. Spørsmålet om hustype ble imidlertid endret etter 1995, og en kan ikke se bort fra at det kan ha påvirket resultatene.

Det har vært en klar økning i andelen eiere blant alderspensionister i perioden. I 1987 bodde 69 prosent av alderspensionistene i en husholdning som eide boligen, sammenlignet med 83 prosent blant andre. I 1997 var om lag 85 prosent av alderspensionistene eiere, mens andelen blant andre var uendret eller hadde gått svakt ned. Også her må vi konkludere at utviklingen mot større andel eiere har skjedd på tross av at en viss økning i andelen alderspensionister bor alene.

Boligstandard

Boligstørrelse er et av de viktigste målene på boligstandard. Vi har her brukt flere mål på boligstørrelse fordi det er vanskelig å fange inn alle aspekter gjennom ett enkelt mål. Det målet som tradisjonelt har vært mest brukt er mål på romslighet, der en setter antallet rom i boligen i forhold til husholdningens størrelse. Dette er et rent objektive mål basert på antallet rom. Dette målet fanger imidlertid ikke opp forskjellen på boliger med små og store rom. Det fanger heller ikke opp forskjeller i vurdering av romslighet.

I hele perioden er det svært få alderspensionister som bor trangt, mens i underkant av 10 prosent i befolkningen ellers bor trangt. Aleneboende med ett rom og flerpersonhusholdninger med flere personer enn rom regnes å bo trangt. Både for alderspensionister og andre har det vært lite endring i andelen som bor trangt. Derimot har det vært en økning i andelen som bor

Tabell 1.18. Andelen alderspensionister og andre voksne etter boform. 1987-1997. Prosent

	1987	1991	1995	1997
Enebolig, våningshus				
Alderspensionister	60	62	63	64
Andre voksne	66	66	65	66
Andre småhus				
Alderspensionister	21	21	21	12
Andre voksne	21	20	21	18
Eiere				
Alderspensionister	69	76	77	85
Andre voksne	83	83	80	81
Aleneboende				
Alderspensionister	37	41	41	40
Andre voksne	10	13	14	16

Kilde: Levekårsundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

svært romslig, dvs. har minst tre rom mer enn antallet personer i husholdningen. En person som bor alene skal altså ha minst 4 rom og et par minst fem rom for å bo svært romslig. Det er flest som bor svært romslig blant alderspensionistene og det er her økningen har vært størst. På de ti årene fra 1987 økte andelen alderspensionister som bor svært romslig fra 33 til 44 prosent. For befolkningen ellers var tallene henholdsvis 24 og 30 prosent.

Alderspensionisthusholdningene har litt mindre boliger enn husholdningene ellers. I 1997 var alderspensionistenes boliger i gjennom snitt vel 100 m², sammenlignet med 116 m² for andre husholdninger. Mens boligstørrelsen til alderspensionistene har økt litt siden 1991 ser boligene til andre husholdninger ut til å ha blitt mindre i gjennomsnitt. Husholdningene til alderspensionister er imidlertid vesentlig mindre enn husholdningene ellers, henholdsvis 1,4 og 2,5 personer i gjennomsnitt per husholdning. Regnet per person har alderspensionister derfor vesentlig mer plass enn andre, gjennomsnittlig boareal per person var i 1997 henholdsvis 69 og 51 m². Det har vært små endringer i dette mellom 1991 og 1997, for begge grupper er det en svak økning.

Bildet som er tegnet ovenfor av at alderspensionister har bedre plass enn andre bekreftes av det subjektive målet. Spørsmålene er bare stilt i 1995 og 1997 og er ikke helt sammenlignbare. I 1995 ble det spurt: 'Har du noen av følgende problemer med boligen din...for lite plass?'. I 1997 var spørsmålet: 'Hvordan passer størrelsen på boligen for deg, synes du den er passe stor, er den for liten eller er den for stor?' Bare noen få prosent av alderspensionistene synes boligen er for liten, mens dette gjelder for om lag 15 prosent i befolkningen ellers. Når en sammenligner det objektive mål på trangboddhet viser det seg generelt at aleneboende som bor trangt vanligvis ikke synes de har for liten plass, mens

Tabell 1.19. Andelen alderspensjonister og andre voksne etter boligstandard. 1987 - 1997. Prosent

	1987	1991	1995	1997
Bor trangt				
Alderspensjonister	3	3	1	2
Andre voksne	10	9	9	8
Bor svært romslig				
Alderspensjonister	33	38	42	44
Andre voksne	24	27	29	30
Boareal per husholdning*				
Alderspensjonister	-	97	-	102
Andre voksne	-	119	-	116
Boareal per person*				
Alderspensjonister	-	66	-	69
Andre voksne	-	48	-	51
Liten plass				
Alderspensjonister	-	-	4	3
Andre voksne	-	-	17	15
Ikke bad eller wc				
Alderspensjonister	8	6	3	3
Andre voksne	3	3	1	1
Kalde eller fuktige rom*				
Alderspensjonister	12	8	2	7
Andre voksne	8	7	6	9

* Tall for 1997 er for denne indikatoren hentet fra panelundersøkelsen til levekårsundersøkelsen.

Kilde: Levekårsundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

en betydelig del av barnefamiliene synes de har for lite plass selv om de ikke bor trangt.

Det er også verdt å merke seg at 16 prosent av alderspensjonistene i 1997 syntes at boligen var for stor. I befolkningen ellers gjaldt det 9 prosent. Det synes derfor klart at de romslige boligene til alderspensjonistene også representerer en boligreserve. Bare 3 prosent av alderspensjonistene har leid ut rom i boligen, blant de som vurderer boligen som for stor gjelder det 2 prosent.

Utenom boligstørrelse er det vanskelig å skaffe mål på boligstandard. Et mål som tradisjonelt er brukt er sanitærutstyr i boligen, om boligen har bad og wc. Det er svært få som ikke har wc i boligen, men det er fortsatt 3 prosent av alderspensjonistene som bor i bolig uten wc eller bad. I befolkningen ellers gjelder det bare 1 prosent. Alderspensjonister har i hele perioden bodd i dårligere boliger enn i befolkningen ellers, men det har vært en betydelig reduksjon i andelen pensjonister som bor i bolig uten bad eller wc. I 1987 bodde 8 prosent av alderspensjonistene slik, mens det gjaldt 3 prosent i befolkningen ellers.

Et annet mål på den byggetekniske standarden er om en bor i bolig med kalde og fuktige rom. I 1997 er det

liten forskjell på alderspensjonister og befolkningen ellers, i begge grupper er det snaut 10 prosent som bor i kalde eller fuktige boliger (dvs. at alle beboelsesrom vurderes som vanskelige å varme opp eller at alle eller noen beboelsesrom er fuktige). Det synes å ha vært små endringer mht kalde og fuktige boliger i perioden, muligens var det litt flere alderspensjonister som bodde i slike boliger i 1987 enn senere.

Boutgifter

Om lag 85 prosent av alderspensjonistene eide boligen sin i 1997, av dette om lag 15 prosent som andels- eller aksjeeiere. Mer en to tredeler av alderspensjonistene betaler altså ikke husleie. Deres boutgifter består altså av renter på eventuelle lån, avgifter, vedlikehold og utgifter til lys og brensel hvis en følger forbruksundersøkelsens definisjon av utgifter til bolig, lys og brensel I tillegg har vi tatt med eventuelle avdrag).

Tallene for boutgifter er forbundet med ekstra stor usikkerhet, særlig gjelder det 1995 og tidligere. Det skyldes at det mangler opplysninger fra en betydelig del av svarerne i disse årene, fra opp til 20 prosent for renter og avdrag og fra opp til 28 prosent for husleie. Manglende svar er noe mer vanlig der det er unge som er intervjuet, antakelig fordi disse ikke har ansvar for husholdningens økonomi.

Det store flertallet av eierne blant alderspensjonisthusholdningene, om lag 80 prosent, har ikke gjeld på boligen og betaler dermed ikke renter og avdrag. Derfor var også det gjennomsnittlige beløpet som eierne blant alderspensjonistene betalte svært lavt, vel 3 000 kroner per husholdning i året i 1997. Til sammenligning betalte andre eierhusholdninger om lag 36 000 kroner i året i renter og avdrag i 1997. Tallene tyder på at renter og avdrag har gått ned etter 1991. Dette viser også forbruksundersøkelsen. Det skyldes delvis rentenedgangen etter 1993. Tallene tyder også på at andelen husholdninger som ikke betaler renter og avdrag har økt fra 1987, da den var om lag 60 prosent, til 80 prosent i 1997.

Den lille tredelen av alderspensjonistene som er leiere eller andels- eller aksjeeiere betalte i gjennomsnitt om lag 18 000 kroner i årlig husleie i 1997. Også dette er vesentlig mindre enn andre husholdninger. Gjennomsnittet for andre husholdninger som ikke er selveiere var dette året om lag 29 000 kroner. En betydelig del blant alderspensjonistene betaler ikke husleie, det gjelder om lag 20 prosent av de husholdninger som ikke er selveiere. Til sammenligning gjelder det om lag 5 prosent blant andre husholdninger. Tallene for utviklingen i husleie er ganske usikre, kanskje særlig for pensjonistene. Likevel synes det klart at gjennomsnittlig husleie for pensjonisthusholdningene som ikke er selveiere har økt, kanskje med om lag 25 prosent. Økningen synes å ha vært størst de første fire årene i perioden. Utvikling-

Tabell 1.20. Andelen alderspensjonister og andre voksne etter ulike indikatorer på boligutgifter. 1987-1997. Prosent

	1987	1991	1995	1997
Gjennomsnittlig årlig husleie for leietakere				
Alderspensjonister	10 500	15 000	14 600	18 500
Andre voksne	16 500	24 300	29 000	28 400
Årlig husleie i faste priser. 1987=100				
Alderspensjonister	100	119	107	130
Andre voksne	100	123	135	127
Andel leiehold med husleie=0				
Alderspensjonister	20	16	23	23
Andre voksne	4	5	5	6
Renter og avdrag. Gjennomsnitt for eiere per år				
Alderspensjonister	3 300	4 400	3 000	3 400
Andre voksne	27 300	40 100	38 800	35 900
Årlig renter og avdrag i faste priser. 1987=100				
Alderspensjonister	100	111	69	76
Andre voksne	100	122	109	97
Andel eiere uten renter og avdrag				
Alderspensjonister	59	72	71	81
Andre voksne	20	26	24	28
Andel hushold med bostøtte				
Alderspensjonister	10	9	6	-
Andre voksne	3	2	2	-
Gjennomsnittlig bostøtte for hushold med bostøtte				
Alderspensjonister	2 500	9 300	8 900	-
Andre voksne	2 900	10 200	11 900	-

Kilde: Levekårsundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

en synes å ha vært om lag den samme for andre husholdninger.

Det mangler tall for bostøtte i 1997. Fram til og med 1995 gikk bostøtte til flere alderspensjonister enn til andre husholdninger. I 1987 og 1991 fikk om lag 10 prosent av pensjonisthusholdningene bostøtte, i 1995 noe mindre. Blant andre husholdninger var det bare et par prosent som fikk bostøtte. For de husholdninger som mottar bostøtte er støtten bare litt mindre til alderspensjonistene enn til andre husholdninger. Støtten økte betydelig fra 1987 til 1991 for begge typer husholdninger.

1.6. Alderspensjonistenes helse

Helsetilstand

Alderspensjonistene vil i kraft av sin høyere alder ha dårligere helse enn befolkningen ellers. Det kan likevel være grunn til å sammenligne med befolkningen for å kunne dimensjonere helseproblemene blant alderspensjonister. Når det gjelder målene på helsetilstanden fra levekårsundersøkelsen som presenteres nedenfor må en være oppmerksom på at utvalgene til levekårsun-

dersøkelsen ikke omfatter personer som er bosatt på institusjon.

Mer enn 80 prosent av alderspensjonistene har en eller flere langvarige sykdommer (se vedleggstabell A8). Til sammenligning gjelder det vel 50 prosent av befolkningen ellers. Både for befolkningen ellers og for alderspensjonister fra 1991 viser levekårsundersøkelsene en økning i andelen med langvarig sykdom. Registreringen av om en person har en eller annen langvarig sykdom, uansett alvorlighetsgrad, er ganske følsom for registreringsmetoden som brukes. Registreringsmetoden har ikke vært uendret fra 1987 til 1998. Særlig er det ganske stor forskjell mellom registreringsmetoden i 1995 og 1998. Den betydelige økningen i andelen med langvarig sykdom fra 1995 til 1998, særlig for personer under pensjonsalder, kan derfor meget vel skyldes endringer i metode.

Som nevnt omfatter langvarig sykdom alle langvarige sykdommer uansett alvorlighetsgrad. En kan derfor vanskelig si at mer enn fire av fem pensjonister er 'syke'. To sykdomsgrupper som er utbredt og til dels alvorlige er hjerte- og karlidelser og muskel- og skjelettsykdommer. Men heller ikke alle disse sykdommer er i seg selv alvorlige (smertefulle, aktivitetshemmende eller livstruende). F.eks. er høyt blodtrykk en hjerte- og karlidelse. De fleste av undersøkelsene viser at 40-45 prosent av alderspensjonistene hadde hjerte- og karlidelse, sammenlignet med om lag 10 prosent i befolkningen ellers. Om lag 40 prosent av alderspensjonistene hadde en muskel- og skjelettsykdom. Her var forskjellen til befolkningen ellers noe mindre, vel 20 prosent hadde slike sykdommer i befolkningen ellers. Tallene viser en signifikant økning i forekomsten både av hjerte- karlidelser og av muskel-skjelettsykdommer fra 1995 til 1998 for befolkningen ellers og i muskel-skjelettsykdommer for pensjonister. Metodeendringene mellom de to undersøkelsene gjør det imidlertid usikkert hvor reell en slik endring har vært.

Mer subjektive vurderinger av helsetilstanden tyder ikke på endringer i helsetilstanden. I levekårsundersøkelsene 1987 til 1995 ble det spurt om eventuelle sykdommer hadde betydelige konsekvenser i hverdagen. Dette gjaldt alle årene for 18-19 prosent av befolkningen ellers og for om lag den dobbelte andel av alderspensjonistene. I 1998 ble det stilt et tilsvarende spørsmål, men gradert etter om sykdommene i høy grad, i noen eller i liten grad eller ikke i det hele tatt hadde konsekvenser i hverdagen. Av alderspensjonistene svarte 21 prosent at sykdom i høy grad hadde konsekvenser, sammenlignet med 10 prosent i befolkningen ellers. Tok man også med de som svarte at sykdom i noen grad hadde konsekvenser var tallene 49 og 28 prosent. Forholdet er altså omtrent det samme, om lag dobbelt så stor andel av alderspensjonistene vurderer sykdommene som alvorlige. Selv om altså over 80 prosent av alderspensjonistene hadde langvarig sykdom,

er det verdt å legge merke til at over halvparten sa at sykdommene ikke hadde konsekvenser av betydning i hverdagen (1995 og tidligere).

Deltakerne i undersøkelsen i 1998 ble også bedt om å vurdere sin egen helse generelt. Nesten to av tre alderspensjonister vurderte sin helse som meget god eller god, sammenlignet med 84 prosent av befolkningen ellers. Her har vi ikke tidligere tall for alderspensjonister, men for befolkningen som helhet har det vært liten endring i denne vurderingen de siste 10-15 år.

Psykisk helse er beskrevet i levekårsundersøkelsene ved relativt grove mål, mål som først og fremst legger vekt på lettere psykiske lidelser. Disse målene viser at slike lidelser er mer utbredt blant alderspensjonister enn i befolkningen ellers. Undersøkelsen i 1995 viser at 10 prosent av alderspensjonistene har psykiske lidelser ifølge dette målet (dette målet viser hvor stor andel som siste 6 måneder ofte har vært plaget av 'kraftig hjertebank', nervøsitet eller vært deprimert)), mens det samme gjelder 5 prosent i befolkningen ellers. Også de tidligere undersøkelsene viser om lag dobbelt så stor utbredelse av psykiske problemer blant alderspensjonister. For 1998 foreligger det også tall for psykiske problemer. Disse er imidlertid ikke sammenlignbare med tidligere år. Ifølge levekårsundersøkelsen i 1998 hadde 17 prosent av alderspensjonistene psykisk lidelse sammenlignet med 12 prosent for befolkningen ellers (målet angir hvor stor andel som hadde minst tre symptomer ut av 25 mulige på den såkalte Hopkins-skalaen).

Funksjonsevne

Levekårsundersøkelsene har utviklet en rekke mål på funksjonsevne, først og fremst fysisk funksjonsevne. Svekket syn og hørsel er naturlig nok mer utbredt blant alderspensjonister enn ellers i befolkningen. 7 prosent av alderspensjonistene har svekket syn (kan ikke lese vanlig tekst i aviser, selv med briller), vel 10 prosent av alderspensjonistene har svekket hørsel (kan ikke høre hva som blir sagt i en normal samtale med minst to andre). De tilsvarende tallene for befolkningen for øvrig er 1-2 prosent. Det synes ikke å ha skjedd endringer i disse tallene.

Bevegelighet er godt dekket, målene omfatter bevegelighet inne i boligen, bevegelighet ut av boligen og et mer generelt mål på bevegelighet (nedsatt bevegelighet) som kombinerer vansker med å gå i trapper og vansker med å gå en kort tur i 'noenlunde rask tempo'. Nedsatt bevegelighet er vesentlig mer utbredt blant alderspensjonistene enn problemer med syn og hørsel. En av seks alderspensjonister hadde vansker (svært eller noe vanskelig) med bevegeligheten inne i boligen i 1995, mens en av fem hadde vansker med å bevege seg ut av boligen (1998), og vel en av tre hadde nedsatt bevegelighet i 1995. Nedsatt bevegelighet inne og

ute gjaldt om lag 3 prosent av befolkningen ellers, mens 5 prosent hadde nedsatt bevegelighet (1995).

Et mål på bæreevne viser at snaut en av fire alderspensjonister har nedsatt bæreevne sammenlignet med 3 prosent i befolkningen ellers.

Et samlemål - nedsatt funksjonsevne - sammenfatter disse målene og i tillegg et mål på nedsatt arbeidsevne. Det viser at halvparten av alderspensjonistene hadde nedsatt funksjonsevne, sammenlignet med 12 prosent av befolkningen ellers.

Det finnes noen få mål som går mer på rolleaktiviteter. I tillegg til det målet som ble nevnt ovenfor om nedsatt arbeidsevne, er det et mål på nedsatt deltaking i fritidsaktiviteter (i 1987-1995 sammenfatter målet to spørsmål: nedsatt deltaking i foreninger og nedsatt deltaking i andre fritidsaktiviteter på grunn av sykdom eller funksjonshemming. I 1998 er det bare spørsmål om nedsatt deltaking i fritidsaktiviteter). Dette målet regner vi med avspeiler både det vi kan kalle fysisk og psykisk funksjonsevne. Det viser at mellom 30 og 40 prosent av alderspensjonistene er hemmet i sin deltaking i fritidsaktiviteter på grunn av sykdom eller funksjonshemming. Til sammenligning gjelder det om lag 10 prosent i befolkningen ellers.

For befolkningen ellers viser undersøkelsene ingen endringer i funksjonsevne, med et mulig unntak for samlemålet for nedsatt bevegelighet der andelen ble redusert fra 7 prosent i 1987 til 5 prosent i 1995, en endring som så vidt er signifikant. Også andelen som sier at de er hemmet i sin deltaking i fritidsaktiviteter gikk ned fra 1995 til 1998 for befolkningen ellers (fra 12 til 9). Dette kan imidlertid skyldes en endring i målet. For alderspensjonistene er det ingen endringer i retning av en forverring selv om gruppen av alderspensjonister er blitt litt eldre. Tallene tyder på at færre har nedsatt bevegelighet inne, men forskjellen er ikke signifikant. Tallene viser også en reduksjon i andelen med nedsatt bevegelighet ute fra 1987 til 1991. Denne endringen er statistisk sikker. Videre har det vært en reduksjon i andelen som er hemmet i sin deltaking i fritidsaktiviteter fra 1987 til 1998. Denne kan imidlertid skyldes endring i det målet som ble brukt.

Omsorg

Levekårsundersøkelsene inneholder tre typer mål på omsorgsbehov. Den ene typen mål (hjelpebehov) omfatter personer som svarer at de ikke uten hjelp av andre klarer innkjøp av dagligvarer eller vask og rengjøring av bolig. Dessuten er det et mål på hvor mange som har hjelpebehov og bor alene, der det altså ikke er andre i husholdningen som eventuelt kan utføre aktiviteten (for personer som ikke bor alene og som har et hjelpebehov vet en imidlertid ikke om de andre i husholdningen klarer innkjøp eller vask og rengjøring). Undersøkelsene viser at snaut en tredel av alderspen-

sjonistene har et hjelpebehov, og at om lag en av seks bor alene og har et hjelpebehov. Til sammenligning hadde om lag 4 prosent i befolkningen ellers et hjelpebehov, mens én prosent hadde et hjelpebehov og bodde alene.

Et mål på store omsorgsbehov er andelen som har et pleiebehov. Dette blir målt ved om personen uten hjelp av andre klarer av- og påkledning. Når institusjonsbeboerne ikke regnes med gjelder det svært få. Bare et par prosent av alderspensjonistene har et pleiebehov ifølge levekårsundersøkelsen. I befolkningen ellers gjelder dette også svært få.

I levekårsundersøkelsene 1987-1995 spurte en i flerpersonhusholdninger om det var noen som 'trengte ekstra stell, tilsyn eller hjelp til daglige gjøremål på grunn av sykdom, uførhet eller høy alder'. Dette er grunnlag for et mål på om det i husholdningen er pleie- eller tilsynstrengende. I enpersonhusholdninger regner en da med personer som har et hjelpebehov ifølge begrepet ovenfor. Blant alderspensjonister bodde en av fire i husholdning med person med pleie- ellers tilsynsbehov. I befolkningen ellers gjaldt dette 5 prosent. Dette har ikke endret seg i perioden.

2. Uførepensjonister

2.1. Demografisk utvikling

Ved utgangen av 1999 var det i alt 264 000 bosatte uførepensjonister i Norge.⁶ Stadig flere personer blir uførepensjonert. I 1993 var 229 000 bosatte personer registrert som mottakere av uførepensjon. Tre år senere, i 1996, hadde antallet økt til i underkant av 236 000 personer. I løpet av de neste tre årene ble mer enn 28 000 nye personer registrert som uførepensjonister.

I likhet med alderspensjonistene, falt andelen minstepensjonister blant uførepensjonistene fra 1993 til 1996. I 1993 utgjorde minstepensjonistene 54 000 personer eller 23,5 prosent av alle uførepensjonister. I 1996 hadde antallet og den relative andelen falt til 51 000 personer og 21,5 prosent. Dette skyldes at nye uførepensjonister i større grad har opparbeidet seg tilleggspensjoner. I 1999 økte derimot andelen minstepensjonister til 22,5 prosent. Årsaken til dette er den tidligere omtalte økningen av minstepensjonen i 1998⁷, som førte til at flere pensjonister med tilleggspensjon også falt under grensen for minstestytelsen fra folketrygden.

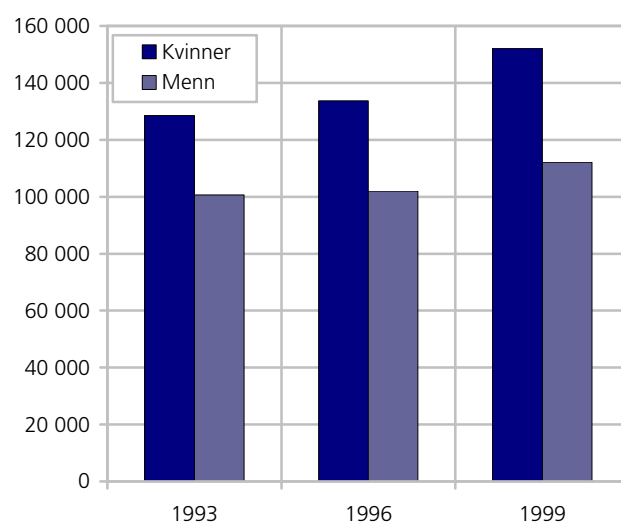
Det er flere kvinner enn menn som er uførepensjonister. Ved utgangen av 1999 var nesten seks av ti uførepensjonister kvinner. Årsaken til dette er at kvinner blir tidligere uførepensjonister, og har en høyere gjennomsnittlig levealder. Blant uførepensjonister med minstepensjon er forskjellen mellom kjønnene enda mer tydelig. 87 prosent av uførepensjonister med minstepensjon var kvinner i 1999. I likhet med kvinnelige minstepensjonister med alderspensjon skyldes dette lav yrkesdeltakelse og lav yrkesinntekt før de ble pensjonert.

Antall uførepensjonister øker hos både menn og kvinner, men sterkest er økningen blant kvinnene. I perioden 1993 til 1999 økte antall mannlige uførepensjonister med 10 prosent. Den tilsvarende økningen hos kvinner var 18 prosent.

⁶ Trygdestatistisk årbok 2000 fra Rikstrygdeverket oppgir antall uførepensjonister per 31. desember 1999 til 269 840 personer. Differansen skyldes at dette også omfatter uførepensjonister bosatt i utlandet.

⁷ Fra og med 1. mai 1998 ble minstepensjonen øket med 12 000 kroner per år.

Figur 2.1. Antall uførepensjonister etter kjønn. 1993, 1996 og 1999

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

De fleste uførepensjonistene er over 45 år. I 1999 utgjorde de 80 prosent av alle bosatte uførepensjonister. Andelen uførepensjonister i denne aldersgruppen har vært stabil i perioden 1993-1999. Den største økningen i antall uførepensjonister i samme periode har skjedd i aldersgruppen 45-54 år. Dette skyldes hovedsakelig at de store fødselskullene etter andre verdenskrig nå har nådd denne aldersgruppen.

Drøyt halvparten av uførepensjonistene hadde sivilstatus som gift i 1999, mens drøyt en firedel er ugifte eller enker/enkemenn. Blant gifte uførepensjonister er seks av ti kvinner. Blant ugifte uførepensjonister er forholdet motsatt, seks av ti er menn. Mer enn 80 prosent av uførepensjonistene som har mistet sin ektefelle var kvinner ved utgangen av 1999.

Uførepensjon tildeles personer i alderen 16-66 år. Innvandrerbefolkningen bestod av 206 290 personer i denne aldersgruppen ved utgangen av 1999. Av disse var 11 400 personer eller 5,5 prosent uførepensjonister. I den øvrige befolkningen i alderen 16-66 år er

tilsvarende andel betraktelig høyere med 9,3 prosent. Fire av ti innvandrere med uførepensjon har vestlig landbakgrunn. Andelen minstepensjonister blant uførepensjonister med vestlig landbakgrunn ligger noe høyere enn nivået for befolkningen uten innvandrerbakgrunn. Uføre innvandrere med bakgrunn fra Asia, Afrika, Mellom- og Sør-Amerika samt Tyrkia har derimot en høyere andel minstepensjonister. Mer enn hver tredje uførepensjonist med innvandrerbakgrunn fra disse områdene, var minstepensjonist i 1999.

2.2. Uførepensjonistenes inntekter og formue

På samme måte som for alderspensjonistene presenteres i dette kapitlet en oversikt over uførepensjonistenes inntektsforhold, både personlige inntekter som er registrert på hver enkelt pensjonist, og den samlede husholdningsinntekten for husholdninger der hovedinntektstakeren er uførepensjonist.

Personlige inntekter

Det gjennomsnittlige inntektsnivået til uførepensjonistene er noe høyere, sammenlignet med alderspensjonistene. På den annen side så har inntektsutviklingen på 1990-tallet vært noe svakere for uførepensjonister enn for alderspensjonister. Tabell 2.1 viser at uførepensjonister hadde en gjennomsnittlig samlet inntekt på 157 000 kroner i 1999, dvs. vel 7 000 kroner mer enn alderspensjonistene. Mellom 1993 og 1999 økte samlet inntekt for uførepensjonister med knapt 25 000 1999-kroner, eller med 19 prosent.

Nesten 80 prosent av samlet inntekt for uførepensjonister kommer i form av overføringer, der pensjoner fra folketrygden er den dominerende kilden. Tabellen viser imidlertid at sammenlignet med alderspensjonister så utgjør de skattefrie stønadene en relativt større del av uførepensjonistenes inntekter. Dette gjelder

f.eks. grunn- og hjelpestønad, sosialhjelp og bostøtte. Den viktige tilleggssinntekten til uførepensjonister er likevel yrkesinntekt, som i 1999 utgjorde 16 prosent av samlet inntekt.

Utviklingen på 1990-tallet viser at inntektssammensetningen har endret seg lite for uførepensjonister. Det har imidlertid funnet sted en betydelig vekst i yrkesinntektene mot slutten av 1990-tallet, selv om gjennomsnittsbeløpet ennå er lavt. En mulig forklaring på dette kan være at det i denne perioden ble økt etterspørsel etter arbeidskraft, og at det ble foretatt endringer i regelverket som oppmuntret uførepensjonister til å delta sterkere i arbeidslivet. Blant annet ble friinntekten, dvs. den arbeidsinntekten en kunne tjene uten at pensjonen ble avkortet, økt fra ½ G til 1 G i 1997 (Rikstrygdeverket, 2001).

Det er også blant uførepensjonister inntektsforskjeller mellom kvinner og menn, men ulikheten er klart mindre innen denne pensjonistgruppen enn f.eks. blant alderspensjonister eller personer i yrkesaktiv alder. I 1999 hadde kvinnelige uførepensjonister en samlet inntekt på 142 100 kroner, mens mennene hadde en inntekt på 177 100 kroner. Kvinnene hadde dermed en inntekt som tilsvarte 80 prosent av det mennene hadde. Det er likevel forskjeller mellom menn og kvinner med hensyn til størrelsen på de ulike typene inntekt en mottar. Både folketrygdytelsene og kapitalinntektene er for eksempel klart høyere blant mannlige uførepensjonister enn blant kvinner. Vi legger imidlertid merke til at det er mindre forskjeller mellom kvinner og menn når det gjelder størrelse på tjenestepensjoner og yrkesinntekter. Dette siste kan tyde på at kvinnelige uførepensjonister har, og har hatt, en like sterk tilknytning til arbeidsmarkedet som det menn har.

Tabell 2.1. Utviklingen i hovedposter i inntektsregnskapet. Uførepensjonister. 1993-1999. 1999-kroner

	1993		1996		1999		Prosent endring 1993-99
	Kroner	Prosent	Kroner	Prosent	Kroner	Prosent	
Yrkesinntekt	16 800	13	18 900	14	25 200	16	50
Kapitalinntekt	8 100	6	6 800	5	8 500	5	5
Overføringer	107 300	81	111 100	81	123 300	79	15
pensjoner fra folketrygden	89 200	67	92 100	67	101 400	65	14
tjenestepensjon m.m.	10 400	8	11 200	8	12 800	8	23
barnetrygd	1 200	1	1 300	1	1 500	1	25
bostøtte	900	1	700	1	1 700	1	89
sosialhjelp	1 200	1	1 300	1	1 400	1	17
grunn- og hjelpestønad	3 100	2	3 100	2	2 900	2	-6
andre overføringer	1 300	1	1 400	1	1 600	1	23
Samlet inntekt	132 200	100	136 900	100	157 000	100	19
Skatt mm.	18 200	14	20 400	15	24 300	15	34
Inntekt etter skatt	114 000	86	116 500	85	132 700	85	16
Antall personer	229 173		235 622		264 141		

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2.2. Hovedposter fra inntektsregnskapet. Bosatte uførepensjonister etter kjønn. Gjennomsnitt i kroner. 1999

	Kjønn			Kjønn		
	I alt	Menn	Kvinner	I alt	Menn	Kvinner
Yrkesinntekt	25 200	26 000	24 600	16	15	17
Kapitalinntekt	8 500	11 500	6 300	5	6	4
Overføringer	123 300	139 600	111 200	79	79	78
pensjoner fra folketrygden	101 400	119 600	88 000	65	68	62
tjenestepensjon m.m.	12 800	12 600	13 000	8	7	9
barnetrygd	1 500	200	2 500	1	0	2
bostøtte	1 700	1 500	1 900	1	1	1
sosialhjelp	1 400	1 900	1 000	1	1	1
grunn- og hjelpestønad	2 900	2 700	3 000	2	2	2
andre overføringer	1 600	1 100	1 800	1	1	1
Samlet inntekt	157 000	177 100	142 100	100	100	100
Skatt mm.	24 300	29 500	20 400	15	17	14
Inntekt etter skatt	132 700	147 600	121 800	85	83	86
Antall uførepensjonister	264 141	112 052	152 089			

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

For å få et bilde på den personlige inntektsfordelingen blant uførepensjonistene har vi på nytt delt alle pensjonistene inn i fire like store klasser, sortert etter størrelsen på samlet inntekt (kvartiler). Vi finner i stor grad det samme mønsteret som gjaldt for alderspensjonister. Det er noen typer inntekter som er mer ulik fordelt blant pensjonistene enn andre. Dette gjelder for eksempel yrkesinntekt og tjenestepensjoner. Mens om lag 40 prosent av alle uføretrygdede har yrkesinntekter eller mottar tjenestepensjoner, gjelder dette for 7 av 10 pensjonister i den høyeste inntektsklassen. Gjennomsnittlig yrkesinntekt for de 25 prosent av de uførepensjonistene med høyest samlet inntekt var 71 600 kroner i 1999. Blant den firedelen med lavest inntekt er det bare 1 av 5 som har yrkesinntekt eller tjenestepensjon, og gjennomsnittsbeløpene er også små.

De skattefrie stønadene er derimot noe mer jevnt fordelt blant uførepensjonistene. Men også for uførepensjonistene gjelder det at det ikke er personene med lavest inntekt som oftest mottar behovsprøvde ytelser, som for eksempel bostøtte og sosialhjelp. På samme måte som for alderspensjonister er det blant den firedelen som har nest høyest samlet inntekt (kvartil 2) at andelen med slike inntekter er høyest. Forklaringen er trolig igjen den samme som for alderspensjonistene. De uførepensjonistene som er registrert med lavest samlet inntekt, tilhører gjerne husholdninger der det finnes andre som bidrar med inntekt. Dette fører til at det i mindre grad er behov for slike supplerende stønader.

Vi legger for øvrig merke til at 8 prosent av uførepensjonistene er registrert som mottakere av barnetrygd. Disse pensjonistene finner en først og fremst i den høyeste inntektsklassen.

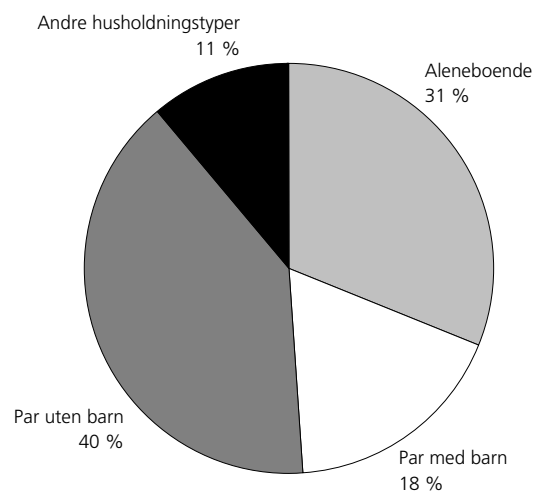
Husholdningsinntekter

Sammenlignet med alderspensjonister, der de fleste enten lever som enslige eller som par uten barn, så fordeler uførepensjonistene seg på noen flere hushold-

ningstyper. Men også uførepensjonistene er kjennetegnet av at de generelt tilhører små husholdninger. I 1999 bodde vel 30 prosent av alle uførepensjonister alene, mens 40 prosent bodde sammen med en annen voksen (par uten barn). Vel 18 prosent av uførepensjonistene tilhørte husholdningstypen "par med barn". I slike husholdninger var det mest vanlig at hjemmeboende barn var 20 år eller eldre. Vel 10 prosent av uførepensjonistene tilhørte andre husholdningstyper, for eksempel enslige foreldre med voksne barn eller flerfamiliehusholdninger.

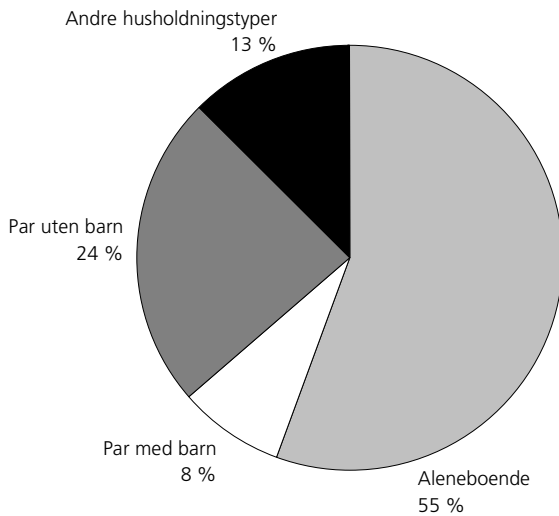
Men mange uførepensjonister bor sammen med andre husholdningsmedlemmer som ikke er trygdemottakere. Dette betyr igjen at det i mange av husholdningene med minst én uførepensjonist vil være en hovedinntektstaker som *ikke* er uførepensjonist. Dersom vi fore-

Figur 2.2. Andelen uførepensjonister etter husholdningstype. 1999

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.3. Andelen husholdninger der hovedinntektstakeren er uførepensjonist, etter husholdningstype. 1999

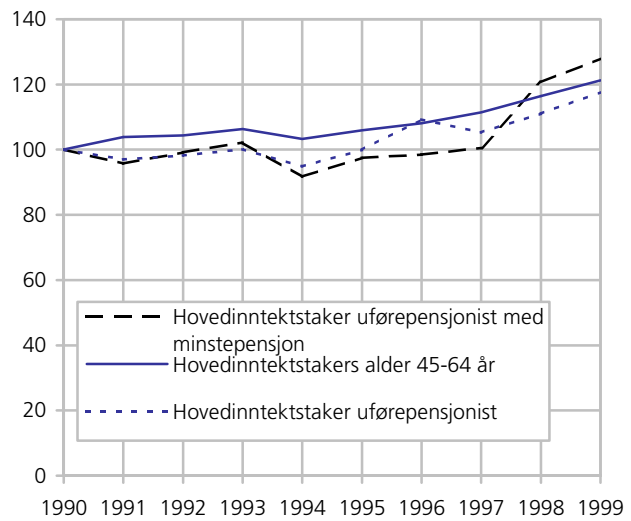
Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

tar en tilsvarende inndeling etter husholdningstype avgrenset til de husholdningene der *hovedinntektstakeren* er uførepensjonist (figur 2.3), finner vi derfor at andelen som bor alene nå øker til hele 55 prosent, mens det finner sted en klar nedgang i tallet på parhusholdninger (både med og uten barn). Dette tyder på at for mange av uførepensjonistene som bor sammen med en ektefelle eller samboer, vil hovedinntektstakeren ikke være den som mottar uførepensjon.

Når vi nå skal omtale husholdningsinntektene til uførepensjonistene, avgrenser vi oss derfor til typiske uførepensjonisthusholdninger, dvs. husholdninger der hovedinntektstakeren er uførepensjonist.

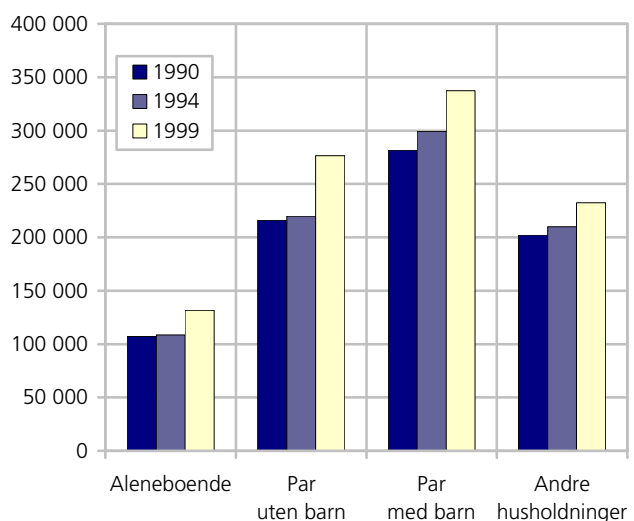
Husholdninger der hovedinntektstakeren er uførepensjonist hadde i 1999 en gjennomsnittlig inntekt etter skatt, omregnet til faste priser, som var 18 prosent høyere enn det tilsvarende gruppe hadde i 1990. Uførepensjonisthusholdningene hadde dermed en noe svakere inntektsutviklingen i denne perioden, enn alderspensjonisthusholdninger (jf. kapittel 1). Som figur 2.4 viser hadde uførepensjonisthusholdningene også en noe svakere inntektsutvikling enn alle husholdninger der hovedinntektstakeren var i aldersgruppen 45-64 år, som kan benyttes som referansegruppe. For disse var inntektsøkningen på 21 prosent. Det er imidlertid én undergruppe av uførepensjonister som har hatt en sterkere inntektsvekst enn de fleste andre pensjonistgrupper. Dette gjelder husholdninger der hovedinntektstakeren er uførepensjonist med minstepensjon fra folketrygden. Mellom 1990 og 1999 økte disse husholdningene inntektene med 28 prosent, omregnet til faste priser. Det vil gå fram av figuren at denne økningen i stor grad fant sted etter 1997. Det er derfor nærliggende å forklare økningen med oppjusteringen av minstepensjonen i 1998. Inntektsutviklingen til

Figur 2.4. Utviklingen i gjennomsnittlig inntekt etter skatt for ulike husholdninger. Indeks i faste priser. 1990=100

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.5. Gjennomsnittlig inntekt etter skatt for ulike husholdningstyper der hovedinntektstakeren er uførepensjonist. 1990, 1994 og 1999. 1999-kroner

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

minstepensjonistene vil ellers bli nærmere omtalt i kapittel 2.3.

Det er små forskjeller i inntektsutviklingen for ulike typer av husholdninger blant uførepensjonistene. Både uførepensjonister som bor alene og uførepensjonister som bor i flerpersonhushold hadde en betydelig vekst i husholdningsinntektene i siste halvdel av 1990-tallet.

Husholdninger der hovedinntektstakeren var uførepensjonist hadde en husholdningsinntekt etter skatt på 191 400 kroner i 1999. Den viktigste inntektskilden til uførepensjonisthusholdninger er som forventet pensjoner fra folketrygden. I 1999 utgjorde folketrygdtelse-

Tabell 2.3. Inntektsregnskap for husholdninger der hovedinntektstakeren er uførepensjonist. 1990-1999. Gjennomsnitt i 1999-kroner og andel av samlet inntekt

	1990		1994		1999		Prosent endring 1986-1999
	Kroner	Prosent	Kroner	Prosent	Kroner	Prosent	
Yrkesinntekt	54 000	28	35 400	20	59 600	26	10
Kapitalinntekt	15 000	8	8 200	5	11 900	5	-21
Overføringer	125 400	65	136 600	76	158 600	69	26
pensjoner fra folketrygden	103 800	53	112 800	63	128 500	56	24
tjenestepensjon	12 600	6	14 400	8	17 200	7	37
barnetrygd	1 800	1	1 800	1	1 800	1	0
bostøtte	1 400	1	1 100	1	3 300	1	136
sosialhjelp	3 600	2	2 600	1	3 600	2	0
andre overføringer	2 300	1	4 000	2	4 200	2	83
Samlet inntekt	194 300	100	180 300	100	230 100	100	18
Skatt mm.	31 600	16	25 900	14	38 700	17	22
Inntekt etter skatt	162 700	84	154 300	86	191 400	83	18
Antall personer per husholdning	1,7		1,6		1,6		
Antall observasjoner	324		670		543		

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2.4. Andelen husholdninger der hovedinntektstakeren er uførepensjonist som mottar ulike typer inntekter. 1990, 1994 og 1999

	1990	1994	1999
Yrkesinntekt	49,3	41,2	49,8
Kapitalinntekt	74,7	91,8	97,2
Overføringer i alt	98,4	100,0	99,9
Pensjoner o.l. fra folketrygden	96,9	99,8	99,2
Tjenestepensjon mm.	38,7	43,4	46,6
Barnetrygd	9,8	7,4	8,3
Bostøtte	10,3	10,9	20,6
Sosialhjelp	14,7	16,5	15,6

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

ne 56 prosent av samlet inntekt. På samme måte som for de individuelle inntektene er det yrkesinntekt som er den viktigste tilleggsinntekten for husholder der hovedinntektstakeren er uførepensjonist. I 1999 kom 26 prosent av samlet husholdningsinntekt fra denne kilden. Andre viktige tilleggsinntekter er tjenestepensjon (7 prosent) og kapitalinntekter (5 prosent).

Tabell 2.3 og tabell 2.4 viser endringer i inntektssammensetningen for uførepensjonisthusholdninger mellom 1990 og 1999. Her går det fram at tjenestepensjon har blitt en viktigere inntektskilde også for uførepensjonisthusholdninger. Gjennomsnittsbeløpet økte med nærmere 37 prosent, målt i faste priser, fra 1990 til 1999, og andelen av samlet inntekt økte fra 6 til 7 prosent. Andelen uførepensjonisthushold som mottok tjenestepensjon o.l. økte fra 39 prosent i 1990, til 47 prosent i 1999. Også pensjonsytelsene fra folketrygden økte betydelig i perioden, mens yrkesinntektene hadde en noe svakere vekst. Vi ser også at barnetrygd og sosialhjelp ikke hadde noen realvekst i perioden, og det skjedde heller ikke noen dramatiske endringer i andelen husholdninger som mottok slike ytelser. Vi registrerer derimot at andelen uførepensjonisthushold med

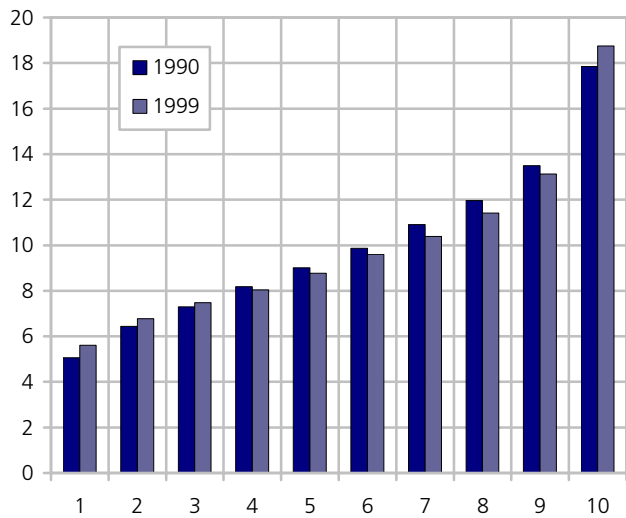
bostøtte ble nesten doblet mellom 1994 og 1999. Dette skyldes imidlertid for en stor del samordningen av bostøtteordningen, som ble omtalt tidligere. Det var likevel en relativ høy andel uførepensjonisthushold som mottok bostøtte i 1999 (21 prosent), sammenlignet med for eksempel alderspensjonisthushold.

Gjennomsnittlig husholdningstørrelse for uførepensjonisthusholdningene var på 1,6 personer i 1999, som var noe lavere enn i 1990 (1,7 personer).

På samme måte som blant alderspensjonister så er det klare variasjoner innen uførepensjonisthusholdningene med hensyn til hvilke typer inntekter ulike husholdninger mottar, og hvor mye ulike typer inntekt utgjør av samlet inntekt. Dersom vi igjen deler husholdningene inn i fire like store grupper, sortert etter størrelsen på ekvivalentinntekten (kvartiler), finner vi det samme mønsteret blant de uføre som blant alderspensjonisthusholdningene (vedleggstabell B6). Den andelen som yrkesinntekter, kapitalinntekter og tjenestepensjon utgjør av samlet inntekt, øker klart med størrelsen på ekvivalentinntekten. For den firedelen av uførepensjonisthusholdningene med best råd utgjorde f.eks. yrkesinntektene 40 prosent av samlet husholdningsinntekt, mens tilsvarende andel var bare 6 prosent for den firedelen med lavest inntekt. Mens bare 24 prosent av den fattigste firedelen av uførepensjonisthusholdningen mottok tilleggsinntekter i form av yrkesinntekt, gjaldt dette for 77 prosent av husholdningene i den høyeste inntektsklassen.

På den annen side så har fordelingen av behovsprøvede ytelser som sosialhjelp og bostøtte som forventet en mer sosial profil. Disse ytelsene tilfaller i større grad husholdninger i den nedre delen av inntektsfordelingen, og utgjør også en større del av disse husholdningenes samlede inntekt.

Figur 2.6. Fordelingen av husholdningens inntekt etter skatt per forbruksenhet (E=0,5). Personer i husholdninger der hovedinntektstakeren er uførepensjonist. Andel av totalinntekten. 1990 og 1999

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Knappt 1 av 3 uførepensjonisthusholdningene mottok grunn- og hjelpestønad i 1999. Disse stønadene tilfaller i større grad husholdningene som befinner seg midt i fordelingen.

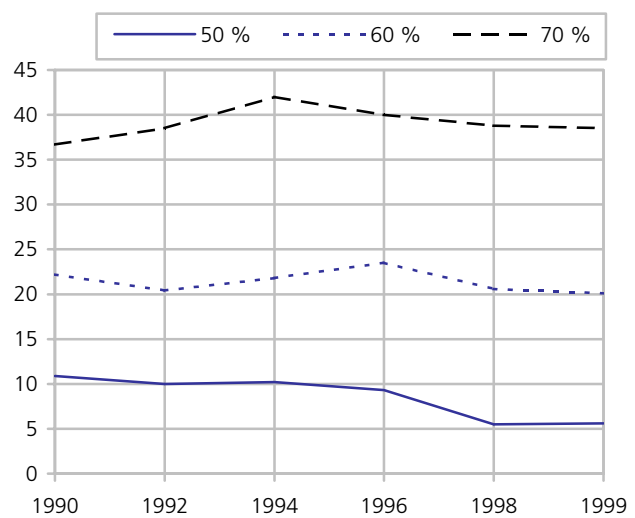
Inntektsfordeling

Inntektene til uførepensjonisthusholdningene er altså ulikt fordelt innen gruppen, men er det slik at ulikheten i økonomiske levekår har blitt større blant uførepensjonistene på 1990-tallet? For å studere utviklingen i inntektsulikhet har vi igjen delt inn alle personer som tilhører en uførepensjonisthusholdning i ti like store inntektsklasser (desiler), etter først å ha rangert personene etter størrelsen på inntekt etter skatt per forbruksenhet. Figur 2.6 viser hvor stor del av totalinntekten de ulike inntektsklassene disponerte i hhv. 1990 og 1999.

Figuren viser at det ikke er grunnlag for å påstå at de økonomiske forskjellene blant uførepensjonisthusholdningene har økt på 1990-tallet. Vi ser for eksempel at de personene som tilhørte husholdninger med de laveste ekvivalentinntektene hadde en bedre inntektsutvikling i perioden, sammenlignet med andre personer, noe som førte til at de økte sin andel av totalinntekten. Siden også de i toppen av fordelingen fikk forbedret sin relative stilling mellom 1990 og 1999, har dette ført til at de personene som befinner seg i den sentrale delen av fordelingen har fått redusert sin andel av totalinntekten.

Det kan være flere forklaringer på hvorfor særlig de uførepensjonisthusholdningene som befinner seg nederst i fordelingen, har fått forbedret sine økonomiske kår i denne perioden. Men det er igjen nærliggende å peke på den økningen av minstepensjonen i 1998,

Figur 2.7. Andelen personer i husholdninger der hovedinntektstakeren er uførepensjonist med ekvivalentinntekt under ulike lavinntektsgrenser. Lavinntektsgrenser basert på ulike avstander til median ekvivalentinntekt for alle personer.

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

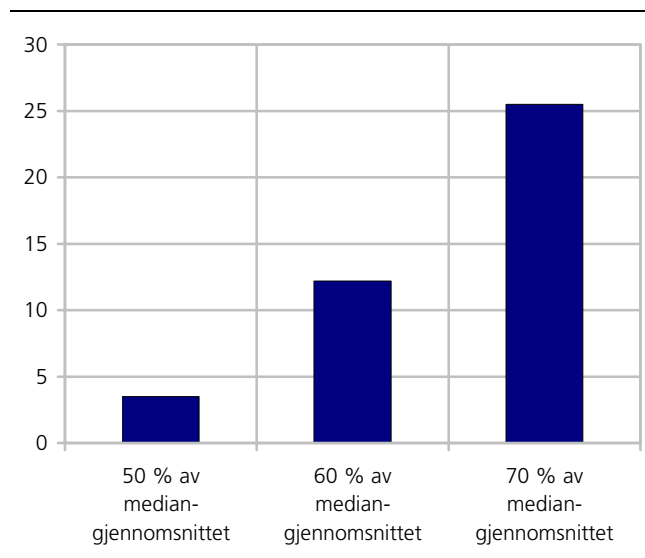
siden det er sannsynlig at mange av dem som befinner seg nederst i fordelingen vil være minstepensjonister. I tillegg kan endringene i datagrunnlaget for bostøtte ha hatt en betydning (jf. omtale i kapittel 1.3). Som følge av samordningen av de to bostøtteordningene i 1997, fremkommer det utvidede datagrunnlaget for bostøtte som inntektsvekst i statistikken. Dette vil hovedsakelig ha betydning for de husholdningene som kvalifiserer for slik støtte, dvs. de med lav husholdningsinntekt.

Årlig og vedvarende lavinntekt

På samme måte som for alderspensjonisthusholdninger har det funnet sted en merkbar reduksjon i andelen uførepensjonister i husholdninger med lav inntekt. I figur 2.7 tar vi på nytt utgangspunkt i en definisjon av lavinntekt basert på relative avstander til det generelle inntektsnivået i befolkningen. Figuren viser andelen personer i husholdninger der hovedinntektstakeren er uførepensjonist med en ekvivalentinntekt lavere enn henholdsvis 50, 60 og 70 prosent av median ekvivalentinntekt for alle personer. Det vil gå fram av figuren at andelen personer i uførepensjonisthusholdninger med ekvivalentinntekt under 50 prosent av medianen, ble nesten halvert i perioden 1990-1999. Den største reduksjonen finner vi mellom 1996 og 1998, dvs. i samme periode som minstepensjonen ble betydelig hevet. Andelen med lavinntekt falt fra om lag 11 prosent i 1990, til under 6 prosent i 1999. Når en benytter mer sjenerøse lavinntektsgrenser basert på 60 eller 70 prosent av medianinntekten, ser vi at det i stor grad har vært stabilitet i andelen uførepensjonister med lavinntekt.

Tallene som viser utviklingen i antall personer med lavinntekt er basert på tversnittsdata, dvs. situasjonen slik den var på ett bestemt tidspunkt. En slik tilnær-

Figur 2.8. Andelen uførepensjonister med vedvarende lavinntekt (treårsinntekter). Andelen med inntekter under ulike avstander til mediangjennomsnittet for alle. 1996-1998

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

ming kan i noen grad overvurdere tallet på personer i lavinntektsgruppen, da en kan få inntrykk av at det er de samme personene som til en hver tid befinner seg i lavinntektgruppen. En måte å korrigere dette bildet på er å benytte paneldata, dvs. gjentatte observasjoner for de samme individene. Datagrunnlaget som benyttes her er panelutvalgene til inntekts- og formuesundersøkelsen, og perioden som analyseres er årene 1996, 1997 og 1998. Vi har videre definert vedvarende lavinntekt på bakgrunn av opplysninger om gjennomsnittsinntektene for disse tre årene.

Figur 2.8 viser andelen uførepensjonister (pensjonsstatus relaterer seg til 1996), som hadde en gjennomsnittlig ekvivalentinntekt i treårsperioden som var lavere enn hhv. 50, 60 og 70 prosent av mediangjennomsnittet for de samme tre årene. Her går det fram at 3,5 prosent av alle som var uførepensjonister i 1996, og som også tilhørte populasjonen de neste to årene, hadde vedvarende lavinntekt når denne defineres som 50 prosent av mediangjennomsnittet. Andelen med vedvarende lavinntekt basert på 60 prosent av mediangjennomsnittet var 12 prosent, mens nærmere én av fire uførepensjonister hadde en gjennomsnittlig ekvivalentinntekt i treårsperioden som var lavere enn 70 prosent av mediangjennomsnittet. Det var relativt sett færre uførepensjonister med vedvarende lavinntekt enn både alderspensjonister og enslige forsørgere (jf. kapittel 1 og 3).

Datagrunnlaget setter klare begrensninger i hvor detaljerte analyser en kan gjøre for denne gruppen av pensjonister. Det viser seg at det er for få observasjoner i panelutvalget til at en kan benytte den strengeste definisjonen av lavinntekt (under 50 prosent av mediangjennomsnittet) for å beskrive sammensetningen av

Tabell 2.5. Uførepensjonister¹ med og uten vedvarende lavinntekt (under 60% av mediangjennomsnittet). 1996-98. Etter husholdningstype og sivilstand i 1998

	Vedvarende lavinntekt	Andre uførepensjonister	Alle
Husholdningstype			
Enslige	83,3	25,1	32,2
Par med barn	1,3	7,4	6,7
Enslige forsørgere	1,8	1,8	1,8
Andre	13,6	65,6	59,3
Alle	100	100	100
Sivil status			
Ugift	22,4	13,3	14,4
Gift	14,9	60,6	55,0
Enke(-mann)	16,8	7,3	8,4
Skilt/sep.	46,1	18,8	22,2
Alle	100	100	100

¹ Pensjonsstatus relatert til 1996

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

gruppen av uføre med vedvarende lavinntekt. For å få et bedre datagrunnlag har vi derfor valgt 60 prosent av mediangjennomsnittet som en lavinntektsgrense.

Tabell 2.5 viser andelen uførepensjonister med vedvarende lavinntekt etter kjennemerker som husholdningstype og sivilstatus. Tabellen viser at det først og fremst er *enslige* uførepensjonister som er overrepresentert blant dem med vedvarende lavinntekt. Mer enn 8 av 10 uførepensjonister med vedvarende lavinntekt var enslige, mens dette var tilfelle bare med hver fjerde uførepensjonist i gruppen som ikke hadde vedvarende lavinntekt var enslig. Det er også en klar overrepresentasjon av skilte eller separerte uførepensjonister blant de med vedvarende lavinntekt. Nær halvparten (46 prosent) av alle uføre med vedvarende lavinntekt var enten skilt eller separert.

Som forventet har også uførepensjonister med vedvarende lavinntekt en noe annen inntektssammensetning enn uførepensjonister generelt. Tabell 2.6 viser inntektssammensetningen til uføre med og uten vedvarende lavinntekt. Dersom en tar utgangspunkt i alle inntekter som ble mottatt i en treårsperiode, viser det seg at uføre med vedvarende lavinntekt har et mye sterkere innslag av trygdeytelser enn andre uførepensjonister. Mens over 90 prosent av samlet husholdningsinntekt for de med vedvarende lavinntekt kom i form av overføringer, var tilsvarende andel bare 53 for uførepensjonister som ikke hadde vedvarende lavinntekt. På den annen side så kommer en klart mindre del av husholdningsinntekten til de uføre med vedvarende lavinntekt fra inntektsgivende arbeid, sammenlignet med andre uførepensjonister.

Det samme bildet avtegner seg når en ser på andelen av de uføre som mottar ulike typer inntekter. Det er langt færre blant de med vedvarende lavinntekt som mottar yrkesinntekter, enn blant dem som ikke har

Tabell 2.6. Sammensetning av samlet husholdningsinntekt pr. forbruksenhet og andel med beløp. Treårsinntekter i 1998-kroner

	Vedvarende lavinntekt	Andre uførepensjonister	Alle
Andel av samlet inntekt			
Yrkesinntekt	5	37	35
Kapitalinntekt	3	10	10
Sum overføringer	92	53	55
folketrygd	83	40	42
barnetrygd	1	0	0
sosialhjelp	1	1	1
bostøtte	3	0	1
Samlet inntekt	100	100	100
Skatt mm.	7	21	20
Inntekt etter skatt	93	79	80
renteutgifter	3	5	5
Andel med beløp			
Yrkesinntekt	29	75	69
Kapitalinntekt	96	100	99
Sum overføringer	100	100	100
folketrygd	100	100	100
barnetrygd	3	11	10
sosialhjelp	20	14	15
bostøtte	35	12	15
Samlet inntekt	100	100	100
Andel pensjonister	12,2	87,8	100
Antall observasjoner	63	751	814

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

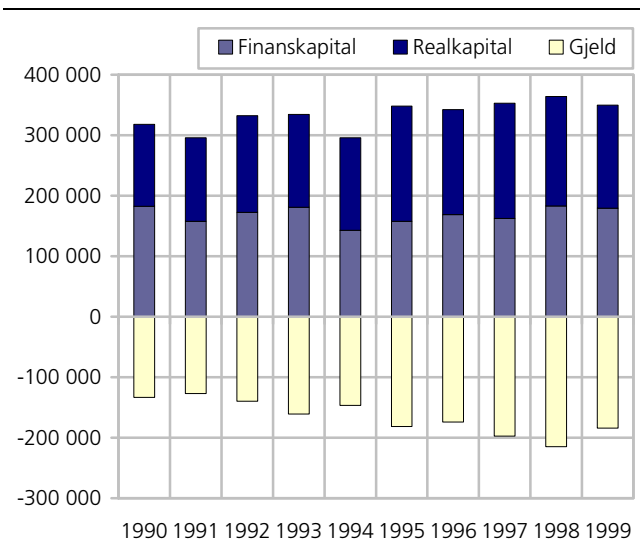
vedvarende lavinntekt. Mens 3 av 4 uførepensjonister som ikke hadde vedvarende lavinntekt hadde mottatt yrkesinntekter i en treårsperiode, gjaldt dette bare for 29 prosent av de med vedvarende lavinntekt. Det er derfor ikke overraskende at supplerende ytelser som bostøtte og sosialhjelp er mest utbredt blant uføre med vedvarende lavinntekt. Vi legger imidlertid merke til at det også blant uførepensjonister som ikke har vedvarende lavinntekt, er en relativt høy andel som mottar sosialhjelp.

Formue

I motsetning til alderspensjonistene har det ikke funnet sted noen betydelig formuesøkning blant uførepensjonisthusholdningene i løpet av 1990-tallet. I gjennomsnitt hadde husholdninger der hovedinntektstakeren var uførepensjonist en finansformue på 180 000 kroner i 1999, mens den ligningsmessige realkapitalen var på 170 000 kroner. Begge disse beløpene var noe høyere enn tilsvarende tall for 1990, men på grunn av at gjennomsnittlig gjeld også økte i perioden, har ikke nettoformuen endret seg vesentlig.

2.3. Uførepensjonister med minstepensjon

I motsetning til hva som var tilfelle blant alderspensjonistene, har tallet på uførepensjonister som mottar særtilllegg (dvs. minstepensjonister) økt noe utover på 1990-tallet. I 1999 var det i underkant av 60 000

Figur 2.9. Formuesutvikling for husholdninger der hovedinntektstakeren er uførepensjonist. 1990-1999. 1999-kroner

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

uførepensjonister som også var minstepensjonister, noe som tilsvarte om lag 23 prosent av alle uførepensjonister dette året. Men på grunn av at tallet på uførepensjonister uten minstepensjon har økt enda kraftigere i perioden, har minstepensjonistenes relative andel av alle uførepensjonister falt noe i løpet av 1990-tallet.

I dette kapitlet skal vi se nærmere på inntektene til denne gruppen av uførepensjonister, både de personlige inntektene som hver enkelt pensjonist mottar, og husholdningsinntekten.

Personlige inntekter

I 1999 hadde uførepensjonister med minstepensjon i gjennomsnitt en samlet inntekt på 102 800 kroner. Dette var en noe høyere gjennomsnittsinntekt enn det alderspensjonister med minstepensjon hadde (98 100 kroner). På samme måte som for uførepensjonister generelt, er det pensjoner fra folketrygden som er viktigste inntektskilde. I 1999 kom 70 prosent av samlet inntekt i form av ytelser fra folketrygden, mens yrkesinntekt er den viktigste tilleggsinntekten. I 1999 kom 11 prosent av samlet inntekt i form av lønns- eller næringsinntekt. Også behovsprøvede ytelser som bostøtte og sosialhjelp har betydning for minstepensjonistene. I 1999 utgjorde disse stønadene til sammen 6 prosent av samlet inntekt.

Utviklingen i de personlige inntektene har vært god for uførepensjonister med minstepensjon. I faste priser økte samlet inntekt for alle uførepensjonister med minstepensjon med 22 600 1999-kroner i årene 1993 til 1999. Dette var en realvekst på hele 28 prosent. Inntektsveksten skyldes en betydelig økning både i mottatte overføringer (først og fremst folketrygd og tjenestepensjon) og økte yrkesinntekter. Yrkesinntekter utgjorde en noe høyere andel av minstepensjonistenes

Tabell 2.7. Utviklingen i hovedposter i inntektsregnskapet. Uførepensjonister med minstepensjon. 1993-1999. 1999-kroner

	1993		1996		1999		Prosent endring 1993-99
	Kroner	Prosent	Kroner	Prosent	Kroner	Prosent	
Yrkesinntekt	6 800	8	7 100	9	11 200	11	65
Kapitalinntekt	3 800	5	2 800	3	4 000	4	5
Overføringer	69 500	87	72 600	88	87 600	85	26
pensjoner fra folketrygden	57 500	72	59 800	72	72 300	70	26
tjenestepensjon m.m.	2 700	3	3 000	4	3 900	4	44
barnetrygd	1 700	2	1 600	2	1 700	2	0
bostøtte	1 300	2	1 300	2	3 000	3	131
sosialhjelp	2 200	3	2 500	3	2 700	3	23
grunn- og hjelpestønad	3 000	4	3 000	4	2 500	2	-17
andre overføringer	1 300	2	1 400	2	1 500	1	15
Samlet inntekt	80 200	100	82 600	100	102 800	100	28
Skatt mm.	5 700	7	6 200	8	9 000	9	58
Inntekt etter skatt	74 500	93	76 500	93	93 800	91	26
Antall personer	53 880		50 752		59 771		

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

samlede inntekt på slutten av 1990-tallet, enn på begynnelsen av tiåret.

Gifte og ikke-gifte minstepensjonister

Selv om uførepensjonistene har større variasjon i husholdningssammensetningen enn for eksempel alderspensjonister, kan det være nyttig å foreta et skille mellom uførepensjonistene som er gift og uførepensjonister som har sivilstatus forskjellig fra gift. For de minstepensjonistene som er gift må en i tillegg til de individuelle inntektene også ta i betraktning inntektene til andre familiemedlemmer, først og fremst ektefelle, for å få et mer utfyllende bilde på den reelle økonomiske

situasjonen til denne gruppen. For å studere undergrupper av uførepensjonister med minstepensjon, som utgjør en relativt liten gruppe i befolkningen, må en benytte registerdata der en har opplysninger om familiesammensetning. For de ikke-gifte uførepensjonistene er det likevel et problem at vi i mindre grad enn det som var tilfelle med alderspensjonistene, kan ta det for gitt at ikke-gifte uførepensjonister faktisk bor alene. Blant annet så vil de registerdataene som benyttes her, ikke klare å identifisere samboere uten felles barn. Det vil derfor trolig være flere ikke-gifte uførepensjonister som reelt sett har en bedre husholdningsøkonomi enn det de individuelle inntektene viser, på grunn av at de er samboer med en annen inntektstaker.

Tabell 2.8. Inntektsregnskap for ikke-gifte uførepensjonister med minstepensjon. Andel av samlet inntekt og andel med beløp. 1996 og 1999

	1996		1999	
	Andel av samlet inntekt	Andel med beløp	Andel av samlet inntekt	Andel med beløp
Yrkesinntekt	7	20,4	9	24,9
Kapitalinntekter	3	86,2	3	93,8
Overføringer	90	99,8	88	99,8
Skattepliktige overføringer	74	99,2	72	99,4
folketrygd	70	99,0	68	99,3
tjenestepensjon	2	15,2	2	17,2
Skattefrie overføringer	16	62,9	16	67,8
bostøtte	4	28,3	6	46,2
sosialhjelp	6	31,6	5	27,9
Samlet inntekt	100	100,0	100	100,0
Gjennomsnittlig samlet inntekt (1999-kr)	97 500		118 000	

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

Flertallet av de uføre minstepensjonistene er imidlertid gift. I 1999 gjaldt dette for 62 prosent av alle uføre med minstepensjon, mens altså 38 prosent hadde en annen sivilstatus enn gift. På samme måte som for alderspensjonister er det klare inntektsforskjeller mellom de to gruppene, der uførepensjonister som er gift skiller seg ut ved å ha et inntektsnivå som ligger betydelig høyere enn ikke-gifte uførepensjonister.

Gjennomsnittlig samlet inntekt før skatt for ikke-gifte uførepensjonister med minstepensjon var i 1999 på 118 000 kroner. Dette var et noe høyere nivå enn det tilsvarende gruppe blant alderspensjonistene hadde. Inntektssammensetningen til de ikke-gifte uføre er ellers kjennetegnet av at overføringene utgjør en dominerende inntektskilde, med 88 prosent av samlet inntekt. Sammenlignet med tilsvarende gruppe av alderspensjonister har de uføre en noe høyere inntektsandel i form av yrkesinntekt og en lavere andel i form av kapitalinntekt. Et annen viktig skille finnes når det gjelder hvilke typer stønader en mottar. Uførepensjonistene har for eksempel et høyere innslag av behovsprøvde ytelser som bostøtte og sosialhjelp, enn tilsvarende gruppe blant alderspensjonister. Nesten

Tabell 2.9. Inntektsregnskap for ikke-gifte uførepensjonister med minstepensjon etter inntekt¹ utover ytelse fra folketrygden. Gjennomsnitt. 1999. Kr

	I alt	Inntekt utover ytelse fra folketrygden					
		Ingen inntekt	1 - 4 999	5 000 - 9 999	10 000 - 19 999	20 000 - 39 999	40 000 -
Yrkesinntekt	9	-4	0	1	1	3	19
+ Kapitalinntekt	3	-1	1	2	2	2	5
+ Overføringer	88	106	99	98	97	95	75
+ Skattepliktige overføringer	72	104	99	92	86	77	54
+ Ytelser fra folketrygden	68	104	99	92	85	74	46
+ Tjenestepensjon mm.	2	0	0	1	1	2	4
+ Skattefrie overføringer	16	1	0	5	11	19	21
+ Bostøtte	6	0	0	3	7	11	6
+ Sosialhjelp	5	0	0	1	2	3	9
+ Andre skattefrie overføringer	4	0	0	2	3	4	7
= Samlet inntekt	100	100	100	100	100	100	100
Gjennomsnittlig samlet inntekt	118 000	78 300	82 800	89 100	97 700	111 700	163 600
Andel pensjonister	100	1,6	17,0	8,5	16,4	25,9	30,7

¹ Andre inntekter enn ytelser fra folketrygden som inngår i samlet inntekt.
Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

halvparten (46 prosent) av ikke-gifte uførepensjonister mottok for eksempel bostøtte i 1999, og 28 prosent fikk sosialhjelp. Inntektsutviklingen blant ikke-gifte uførepensjonister er ellers preget av stor grad av stabilitet, både når det gjelder inntektssammensetning og andel med ulike typer inntekter. Vi noterer likevel at det ble noen flere ikke-gifte uføre med yrkesinntekter og tjenestepensjon fra 1996 til 1999, og at det ble noen færre mottakere av sosialhjelp.

Tabell 2.10. Inntektsregnskap for ektepar der minst en er uførepensjonist med minstepensjon. Andel av samlet inntekt og andel med beløp. 1996 og 1999

	1996		1999	
	Andel av samlet inntekt	Andel med beløp	Andel av samlet inntekt	Andel med beløp
Yrkesinntekt	54	77,8	54	80,5
Kapitalinntekter	5	98,4	6	99,8
Overføringer	41	99,9	41	99,9
Skattepliktige overføringer	38	99,8	38	99,8
folketrygd	30	99,7	30	99,6
tjenestepensjon	6	42,8	7	47,9
Skattefrie overføringer	3	47,7	3	46,4
bostøtte	0	1,7	0	3,5
sosialhjelp	0	6,9	0	6,2
Samlet inntekt	100	100,0	100	100,0
Gjennomsnittlig samlet inntekt (1999-kr)	351 500		401 800	

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

Det er svært få ikke-gifte uførepensjonister med minstepensjon som ikke har inntekter utover folketrygden, og relativt mange har betydelige tilleggsinntekter. Som vist i tabell 2.9 hadde så mange som 31 prosent tilleggsinntekter på over 40 000 kroner i 1999. Tabellen viser imidlertid at disse tilleggsinntektene kommer fra flere ulike kilder. En betydelig tilleggsinntekt kommer i form av arbeidsinntekt (19 prosent av samlet inntekt), men en overraskende stor del kommer også i form av supplerende stønader som sosialhjelp og bostøtte.

De fleste uførepensjonister som mottar minstepensjon fra folketrygden er gift med noen som ikke er minstepensjonist. Mange gifte uførepensjonister har derfor en familieinntekt som er relativt høy, og der innslaget av supplerende stønader som bostøtte og sosialhjelp er relativt lavt.

Gjennomsnittlig samlet familieinntekt for gifte uførepensjonister med minstepensjon var på 401 800 kroner i 1999. Det høye inntektsnivået kan forklares ved at andre familiemedlemmer i stor grad har inntektsgivende arbeid. Over halvparten av familieinntekten kommer i form av yrkesinntekt, og 8 av 10 familier mottok en eller annen form for yrkesinntekt. Sammenlignet med ikke-gifte uførepensjonister så har de gifte uføretrygdende i liten grad behov for supplerende stønader som bostøtte eller sosialhjelp. Bare 6 og 4 prosent av ekteparene der det var minst én uføretrygdet minstepensjonist mottok hhv. sosialhjelp og bostøtte i 1999. Inntektsutviklingen for de gifte minstepensjonistene på slutten av 1990-tallet er ellers preget av stor grad av stabilitet. Med unntak for en svak økning i andelen mottakere av tjenestepensjon, skjedde det ingen ve-

Tabell 2.11. Inntektsregnskap for ektepar¹ der minst en er uførepensjonist med minstepensjon etter ekteparets/familiens inntekt² utover ytelse fra folketrygden. Gjennomsnitt. 1999. Kr

	I alt	Inntekt utover ytelse fra folketrygden						
		Ingen inntekt	1 - 4 999	5 000 - 9 999	10 000 - 19 999	20 000 - 39 999	40 000 - 99 999	100 000 -
Yrkesinntekt	54	-62	0	0	1	2	7	63
+ Kapitalinntekt	6	-64	1	2	2	3	4	6
+ Overføringer	41	227	99	98	97	95	89	31
+ Skattepliktige overføringer	38	222	99	97	95	92	85	28
+ Ytelser fra folketrygden	30	208	99	96	92	86	73	21
+ Tjenestepensjon mm.	7	13	0	1	2	6	12	6
+ Skattefrie overføringer	3	5	0	1	2	3	4	3
+ Bostøtte	0	0	0	0	0	0	0	0
+ Sosialhjelp	0	0	0	0	0	0	1	0
+ Andre skattefrie overføringer	2	4	0	1	2	2	3	2
= Samlet inntekt	100	100	100	100	100	100	100	100
Gjennomsnittlig samlet inntekt	401 800	78 400	176 700	185 600	192 600	209 400	246 600	472 000
Andel ektepar	100,0	0,3	2,4	1,5	3,4	6,6	13,7	72,1

¹ Omfatter også ektepar med barn.

² Andre inntekter enn pensjoner o.l. fra folketrygden som inngår i samlet inntekt.

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

sentlige endringer i inntektssammensetning for denne gruppen mellom 1996 og 1999.

Det at mange av de gifte minstepensjonistene har en høy familieinntekt blir ellers bekreftet når vi ser på hvor mange som har tilleggsinntekter utover minstepensjonen. I 1999 hadde hele 7 av 10 ektepar en tilleggsinntekt utover pensjonen på 100 000 kroner eller mer.

Minstepensjonister med bostøtte og sosialhjelp

Det er klart flere minstepensjonister blant de uføretrygdende som mottar sosialhjelp, enn blant alderspensjonister. I 1999 mottok vel 6000 ikke-gifte uførepensjonister med minstepensjon sosialhjelp. I gjennomsnitt mottok hver enkelt pensjonist 20 500 kroner i sosialhjelp, noe som tilsvarte 16 prosent av samlet inntekt. Sosialhjelp var med dette den viktigste inntektskilden for denne gruppen, nest etter pensjoner fra folketrygden (63 prosent). Det har bare vært en svak økning i tallet på ikke-gifte uførepensjonister med sosialhjelp mellom 1996 og 1999. På den annen side så utgjorde sosialhjelp en større andel av inntekten i 1996, enn i 1999. Denne gruppen av minstepensjonister har likevel hatt en betydelig økning i samlet inntekt i samme periode, med en realvekst på nesten 22 000 kroner.

Det å motta bostøtte er også langt mer vanlig blant ikke-gifte uførepensjonister, enn blant tilsvarende gruppe av alderspensjonister. I 1999 mottok vel 10 000 av de ikke-gifte uførepensjonistene bostøtte. Gjennomsnittlig beløp for de som mottok bostøtte var 16 200

Tabell 2.12. Inntektssammensetning for ikke-gifte uførepensjonister med minstepensjon som mottar bostøtte og sosialhjelp. 1996 og 1999. 1999-Kr

	Med bostøtte		Med sosialhjelp	
	1996	1999	1996	1999
Yrkesinntekt	3	4	4	5
+ Kapitalinntekt	1	1	1	0
+ Overføringer	96	95	96	94
+ Skattepliktige overføringer	70	71	68	66
+ Ytelser fra folketrygden	66	68	65	63
+ Tjenestepensjon mm.	1	1	1	1
+ Andre skattepliktige overføringer	3	2	2	2
+ Skattefrie overføringer	26	24	28	28
+ Bostøtte	11	13	5	8
+ Sosialhjelp	7	5	18	16
+ Andre skattefrie overføringer	8	5	6	5
= Samlet inntekt	100	100	100	100
Gjennomsnittlig samlet inntekt	107 600	122 500	107 300	129 000
Antall uførepensjonister	5 032	10 047	5 684	6 183

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

kroner, noe som tilsvarte 13 prosent av samlet inntekt. Gjennomsnittsinntektene for de ikke-gifte uførepensjonistene som mottok bostøtte var noe lavere enn for de som mottok sosialhjelp, selv om det trolig i noen grad vil være overlapp mellom gruppene.

Tabell 2.13. Inntektsregnskap for ektepar¹ der minst én er uførepensjonist med minstepensjon og der ekteparet mottar bostøtte eller sosialhjelp. Andel av samlet inntekt og gjennomsnitt. 1996 og 1999. 1999-Kr

	Med bostøtte		Med sosialhjelp	
	1996	1999	1996	1999
Yrkesinntekt	27	26	47	46
+ Kapitalinntekt	1	1	1	1
+ Overføringer	72	73	52	52
+ Skattepliktige overføringer	50	51	39	38
+ Ytelser fra folketrygden	46	48	33	34
+ Tjenestepensjon mm.	2	1	2	2
+ Andre skattepliktige overføringer	2	1	4	2
+ Skattefrie overføringer	23	22	13	15
+ Bostøtte	5	6	1	1
+ Sosialhjelp	9	8	7	8
+ Andre skattefrie overføringer	9	8	5	5
= Samlet inntekt	100	100	100	100
Gjennomsnittlig samlet inntekt	256 300	278 800	339 700	373 800
Antall uførepensjonister	549	1283	2203	2277

¹ Omfatter også ektepar med barn.

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

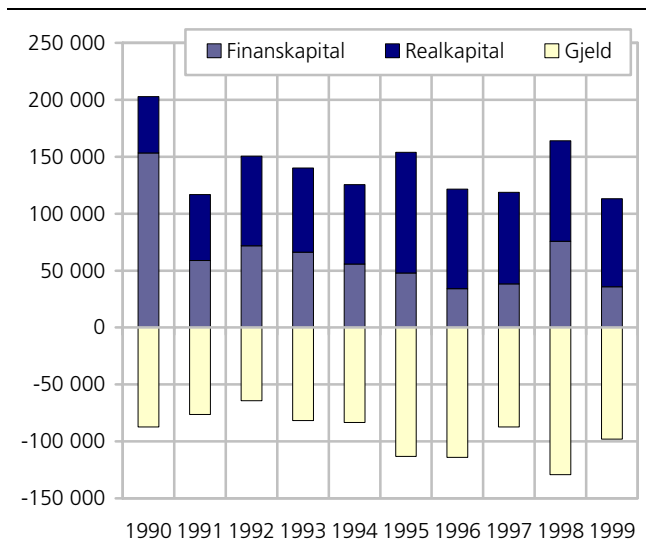
På grunn av utvidelsen av datagrunnlaget for bostøtte i forbindelse med samordningen av bostøtteordningen i 1997 (se kapittel 1), er det vanskelig å sammenligne inntektsutviklingen for denne gruppen. Tabell 2.12 indikerer likevel at inntektssammensetningen har endret seg lite for denne gruppen fra 1996 og til 1999, og at også denne gruppen av pensjonister har hatt en klar inntektsvekst i denne perioden.

Som for alderspensjonister går det et klart skille mellom ikke-gifte og gifte uførepensjonister når det gjelder sosialhjelpsbruk og mottak av bostøtte. Som det ble vist over, har gifte minstepensjonister en klart bedre økonomi enn ikke-gifte pensjonister. Det er derfor også klart færre gifte uførepensjonister med minstepensjon som mottar bostøtte og sosialhjelp, enn ikke-gifte. I 1999 var det bare om lag 1 300 pensjonistektepar, der minst en av ektefellene var minstepensjonist, som mottok bostøtte. Gjennomsnittlig mottatt beløp i bostøtte for ekteparene var 16 800 kroner i 1999, noe som tilsvarte 6 prosent av samlet familieinntekt.

Det er noen flere gifte minstepensjonister som mottar sosialhjelp, enn bostøtte. I 1999 mottok 2 300 ektepar der minst en av ektefellene var uføretrygdet med minstepensjon sosialhjelp. I gjennomsnitt mottok hvert ektepar nesten 30 000 kroner i sosialhjelp i 1999, eller 8 prosent av samlet inntekt.

Det har ikke skjedd betydelige endringer i tallet på ektepar som mottar sosialhjelp fra 1996 og til 1999.

Figur 2.10. Formuesutvikling for husholdninger der hovedinntektstakeren er uførepensjonist med minstepensjon. 1990-1999 1999-kroner

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Det har heller ikke funnet sted betydelige endringer i inntektssammensetningen til denne gruppen, men vi registrerer at det også for denne gruppen har funnet sted en betydelig økning i gjennomsnittsinntektene i perioden.

Formue

De fleste husholdninger der hovedinntektstakeren er uføretrygdet med minstepensjon har lav formue. I 1999 hadde slike husholdninger i gjennomsnitt knapt 36 000 kroner i bruttofinanskapital, mens den ligningsmessige realkapitalen beløp seg til 78 000 kroner. Gjennomsnittlig gjeld var på 98 000 kroner.

Utviklingen på 1990-tallet er for minstepensjonistene preget av svingninger, noe som blant annet skyldes at denne gruppen er liten og at gjennomsnittstallene derfor ofte kan påvirkes av enkeltobservasjoner med høye verdier. Figur 2.10 viser likevel at det er en tendens til at minstepensjonistene har fått økt gjeld utover på 1990-tallet, uten en tilsvarende økning i bruttoformuen.

2.4. Uførepensjonistenes tilknytning til arbeidslivet

Det er et fåtall av uførepensjonistene som kombinerer uførepensjon og med arbeidsinntekter. I 1999 var 60 prosent av alle uførepensjonister registrert uten noen form for yrkesinntekt, og knapt 23 prosent hadde svært lave yrkesinntekter, dvs. under 1 G. Andelen helt uten yrkesinntekter var noe høyere for kvinner enn for menn. Blant yngre uførepensjonister (under 55 år) er det likevel en høyere andel kvinner enn menn som mottar arbeidsinntekter i tillegg til trygd, og flere yngre kvinner enn menn har arbeidsinntekter utover fribe løpet på 1 G. I aldersgruppen under 45 år, hadde for

Tabell 2.14. Uførespensjonister etter størrelsen på yrkesinntekten i forhold til folketrygdens grunnbeløp (G). Menn og kvinner. 1999

	Antall personer	Andel	Størrelsen på yrkesinntekt i forhold til grunnbeløpet					
			Uten yrkesinntekt	Yrkesinntekt under 1/2 G	1/2 G <=yrkesinntekt < 1 G	1 G <=yrkesinntekt < 1,5 G	1,5 G <=yrkesinntekt < 2 G	Yrkesinntekt >=2 G
Begge kjønn	264 141	100	60,2	16,3	5,9	2,9	2,3	12,3
Under 45 år	51 995	100	57,4	21,6	5,7	2,7	2,4	10,2
45-54 år	71 512	100	57,3	15,3	6,3	3,2	2,7	15,3
55 år og over	140 634	100	62,8	14,9	5,8	2,8	2,1	11,5
Menn i alt	112 052	100	58,5	18,4	6,9	3,1	2,0	11,1
Under 45 år	23 864	100	57,0	24,6	6,4	2,5	1,7	7,9
45-54 år	28 124	100	58,0	17,2	7,1	3,2	2,0	12,5
55 år og over	60 064	100	59,4	16,5	7,1	3,2	2,1	11,7
Kvinner i alt	152 089	100	61,5	14,8	5,2	2,8	2,6	13,1
Under 45 år	28 131	100	57,7	19,0	5,2	2,9	3,0	12,1
45-54 år	43 388	100	56,8	14,1	5,8	3,2	3,1	17,0
55 år og over	80 570	100	65,3	13,7	4,9	2,5	2,1	11,4

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

eksempel 18 prosent av kvinnene en yrkesinntekt større enn 1 G, mens dette gjaldt for kun 12 prosent av mennene.

2.5. Uførepensjonistenes boforhold

Ved utgangen av 1997 var det om lag 247 000 uførepensjonister, om lag en tredel var 50-59 år og vel en tredel var 60-67 år. Gruppen av uførepensjonister er noe underrepresentert i levekårsundersøkelsene, som er datagrunnlaget som benyttes for å beskrive boligforhold. Minst var underrepresentasjonen i levekårsundersøkelsen 1995. Antallet uførepensjonister utgjorde da 8,3 prosent av befolkningen 16-66 år, mens levekårsundersøkelsen bare viste 6,7 prosent. Andelen uførepensjonister var altså bare 81 prosent av den faktiske andelen. Størst er underrepresentasjonen i 1991. Da var andelen uførepensjonister bare om lag tre firedel av den faktiske andelen. Det er særlig de yngre uførepensjonistene som er underrepresentert. Mens om lag 70 prosent av uførepensjonistene i befolkningen er i alderen 50-67 år, gjelder dette for 78 prosent blant de intervjuede. Noe av underrepresentasjonen kan foreklares med at levekårsundersøkelsene ikke omfatter personer som bor i institusjon. Men antakelig forklarer dette ganske lite. Hovedforklaringen er antakelig at en del uføre, særlig blant de yngre er vanskelige å få intervju med. Når det gjelder tallene for boforhold og helse vil vekting for frafall i noen grad rette opp disse skjevhetene.

Uførepensjonistenes situasjon er her sammenlignet med situasjonen for personer i yrkesaktiv alder

Boform

På samme måte som for alderspensjonister tyder tallene på at det er like vanlig for uførepensjonister som for sammenligningsbefolkningen å bo i enebolig eller våningshus på slutten av 1990-tallet. Det er også omtrent samme andel som bor i andre småhus.

Tabell 2.15. Boform for uførepensjonister og andre personer 16-66 år. 1987-1997. Prosent

	1987	1991	1995	1997
Andel som bor i enebolig, våningshus				
Uførepensjonister	51	54	64	68
Andre personer 16-66 år	67	67	65	65
Andel som bor i andre småhus				
Uførepensjonister	27	30	16	16
Andre personer 16-66 år	21	19	21	19
Andel eiere				
Uførepensjonister	79	79	84	86
Andre personer 16-66 år	83	83	80	80
Andel aleneboende				
Uførepensjonister	28	26	23	25
Andre personer 16-66 år	9	12	14	15

Kilde: Levekårsundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

Enda klarere enn for alderspensjonister ser en at det har vært en økning i andelen uførepensjonister som bor i enebolig eller våningshus. I 1987 gjaldt det ca. halvparten av de uføre, i 1997 to av tre. Denne økningen har stort sett skjedd på bekostning av andelen som bor i andre småhus.

Det er vanskelig å påvise endringer i andelen som bor alene blant uførepensjonister. Det er derfor også vanskelig å forklare endringene i boform med endret husholdningssammensetning.

Også når det gjelder eierforhold ser vi en utvikling for uførepensjonister mot større andel eiere. I 1987 og 1991 var andelen eiere blant uførepensjonistene lavere enn i befolkningen ellers under pensjonsalder (slår en sammen 1987 og 1991 er forskjellen signifikant på 90

Tabell 2.16. Boligstandard for uførepensjonister og andre personer 16-66 år. 1987-1997

	1987	1991	1995	1997
Andel som bor trangt. Prosent				
Uførepensjonister	4	6	4	6
Andre personer 16-66 år	11	9	9	9
Andel som bor svært romslig. Prosent				
Uførepensjonister	27	29	39	36
Andre personer 16-66 år	24	26	28	28
Boareal per husholdning*. m²				
Uførepensjonister	:	95	:	108
Andre personer 16-66 år	:	118	:	117
Boareal per person*. m²				
Uførepensjonister	:	53	:	62
Andre personer 16-66 år	:	46	:	51
Andel med liten plass. Prosent				
Uførepensjonister	:	:	15	10
Andre personer 16-66 år	:	:	17	16
Andel som bor i bolig uten bad og wc. Prosent				
Uførepensjonister	7	3	2	2
Andre personer 16-66 år	2	3	1	1
Andel som bor i bolig med kalde eller fuktige rom. Prosent				
Uførepensjonister	16	4	7	8
Andre personer 16-66 år	7	5	5	9

* Tall for 1997 er for denne indikatoren hentet fra panelundersøkelsen til levekårsundersøkelsen.

Kilde: Levekårsundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

prosent nivå). Dette skjedde samtidig med at eierandelen i befolkningen for øvrig gikk ned. På slutten av 1990-tallet økte eierandelen blant uførepensjonistene ytterligere, og var i 1997 signifikant høyere enn i sammenligningsbefolkningen.

Boligstandard

De fleste indikatorer viser at uførepensjonistene bor mer romslig enn befolkningen ellers under pensjonsalder. Andelen som bor trangt ligger i de fleste av undersøkelsene på rundt 5 prosent for uførepensjonistene og rundt 10 prosent for sammenligningsbefolkningen.

Det er vesentlig mindre forskjell i andelen som bor svært romslig. For begge grupper lå andelen på vel 25 prosent på slutten av 1980-tallet, tidlig 1990-tall. Tallene kan tyde på at denne andelen har økt mer for uførepensjonistene enn for andre. I 1997 var andelen 36 prosent for uførepensjonistene, mens andelen var 28 prosent for befolkningen ellers under pensjonsalder.

Også målt ved boligstørrelse ser uførepensjonistene ut til å bo mer romslig. Uførepensjonisthusholdningene har ganske visst litt mindre boliger. Men husholdningene er også mindre, og regner en areal per person har

uførepensjonistene mest plass. I 1997 hadde de vel 60 m² per person sammenlignet med vel 50 m² for befolkningen ellers under pensjonsalder. For begge grupper økte det boligarealet hver enkelt har til rådighet.

Også subjektivt synes uførepensjonistene å bo litt mer romslig. Andelen som mener at de har for liten plass var i 1997 10 prosent for disse og 16 prosent i sammenligningsbefolkningen.

Det er etter hvert svært få som ikke oppfyller kravene til minimumsstandard i form av bad eller wc. Bare i 1987 var det flere uførepensjonister enn andre som manglet bad og wc. Det noe mer subjektive målet på boligstandard, der den enkelte er spurt om fuktighet og om vansker med å oppvarme boligen, varierer noe mer over tid. Men heller ikke her er det mulig å påvise forskjeller mellom uførepensjonistene og andre, igjen med unntak av 1987, da 16 prosent av uførepensjonistene mot 7 prosent av sammenligningsbefolkningen bodde i fuktig og/eller kald bolig.

Boutgifter⁸

I likhet med alderspensjonistene er andelen selveiere blant uførepensjonistene høy, i 1997 var om lag 70 prosent selveiere. En betydelig del av disse betaler ikke renter og avdrag. I 1997 gjaldt dette for over 50 prosent av uførepensjonistene. Dette har sammenheng med at den overveiende del av uførepensjonistene er over 50 år. Andelen som ikke har gjeld på boligen har økt siden 1987. Undersøkelsene viser at denne andelen i 1987 og 1991 var om lag 40 prosent, mens andelen i 1997 var 56 prosent.

Den høye andel av selveierne som ikke har gjeld betyr også at det gjennomsnittlige beløpet for renter og avdrag for selveierne (gjennomsnitt for de som har og de som ikke har gjeld), er betydelig lavere for uførepensjonister enn for andre. Men selv regnet som gjennomsnitt for de som har gjeld, er beløpet til renter og avdrag betydelig lavere for uførepensjonistene enn for sammenligningsbefolkningen. Det generelle mønsteret i utviklingen av renter og avdrag er det samme for uførepensjonistene som for resten av befolkningen. Renter og avdrag økte fra 1987 til 1991. Etter 1991 falt det på grunn av fallende rente. Til tross for økende andel uten gjeld blant uførepensjonistene økte imidler-

⁸ I dette avsnitt er tallene beregnet med husholdning som enhet.

Uførepensjonisthusholdningen er definert med utgangspunkt i om svarepersonen selv er uførepensjonist. Vi kunne også valgt å definere uførepensjonisthusholdningene med utgangspunkt i om det finnes en uførepensjonist i husholdningen. En tredje måte er å definere husholdningen med utgangspunkt i om en uførepensjonist er hovedinntektstaker. De to første måtene å definere husholdning vil gi like resultater bare hvis det ikke finnes husholdninger med mer enn én uførepensjonist (det skyldes at husholdninger med flere uførepensjonister vil ha større trekkansynlighet). Det er neppe tilfellet. Men det er likevel såpass få husholdninger med flere uførepensjonister at vi har sett bort fra dette problemet. Vi har valgt ikke å se på husholdninger der uførepensjonist er hovedinntektstaker fordi vi har ønsket å gi et bilde av situasjonen for alle uførepensjonister.

Tabell 2.17. Boligutgifter for uførepensjonister og andre personer 16-66 år. 1987-1997

	1987	1991	1995	1997
Gjennomsnittlig årlig husleie for leiehushold. 1997-kroner				
Uførepensjonister	20 000	28 300	31 000	27 600
Andre personer 16-66 år	22 700	25 300	30 000	28 400
Årlig husleie i faste priser. 1987=100				
Uførepensjonister	100	141	155	138
Andre personer 16-66 år	100	111	132	125
Andel leiehushold med husleie=0. Prosent				
Uførepensjonister	8	4	2	11
Andre personer 16-66 år	3	5	5	5
Renter og avdrag. Gjennomsnitt for eierhushold per år. 1997-kroner				
Uførepensjonister	11 100	15 400	14 100	13 300
Andre personer 16-66 år	39 800	52 000	42 000	37 100
Årlige renter og avdrag i faste priser. 1987=100				
Uførepensjonister	100	139	127	120
Andre personer 16-66 år	100	131	105	93
Andel eierhushold uten renter og avdrag. Prosent				
Uførepensjonister	43	40	51	56
Andre personer 16-66 år	19	17	22	27
Andel hushold med bostøtte. Prosent				
Uførepensjonister	19	9	9	-
Andre personer 16-66 år	2	1	2	-

Kilde: Levekårsundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

tid renter og avdrag svakt fra 1987 til 1997 (fra 11 000 til 13 000 1997-kroner per år), mens beløpet for sammenligningsbefolkningen gikk ned (fra 40 000 til 37 000 1997-kroner). Sammen med den økende andel uførepensjonister uten gjeld, betyr dette at det har vært en betydelig økning i betalte renter og avdrag for de uførepensjonister som har gjeld. For sammenligningsbefolkningen har det bare vært en svak økning.

Om lag 30 prosent av uførepensjonistene er andels- eller aksjeeiere eller vanlige leietakere. Disse vil derfor normalt skulle betale husleie. Gjennomsnittlig husleie for disse er omtrent den samme for uførepensjonistene og for sammenligningsbefolkningen. Årlig husleie var for begge grupper om lag 28 000 kroner i 1997. På grunn av et noe lavere utgangspunkt i 1987 synes imidlertid husleiene å ha steget noe mer for uførepensjonister.

For perioden 1987-1995 viser tallene at en større andel av uførepensjonistene enn av sammenligningsbefolkningen mottok bostøtte. Andelen var om lag 10 prosent for uførepensjonistene i 1987 og 1991, og om lag 2 prosent for sammenligningsbefolkningen (forskjellen

synes noe mindre i 1995, men forskjellen er ikke signifikant).

2.6. Helse

Uførepensjonistene må en i utgangspunkt regne med har betydelige helseproblemer. Et problem i disse undersøkelsene er at gruppen er forholdsvis liten, både fordi den i befolkningen bare omfatter 200-250 000 personer og fordi frafallet er stort slik at gruppen blir underrepresentert blant de som svarte. Det betyr at endringene i helse må være ganske store for at de kan regnes som statistisk sikre.

Helsetilstand

Nesten alle uførepensjonister har en eller annen langvarig sykdom. Mer enn halvparten har en muskel- skjelettlidelse og om lag en tredel har en hjerte- og karsykdom. Med det enkle mål vi har på psykiske lidelser viser undersøkelsen at om lag en firedel av de uførepensjonerte har en psykisk lidelse. Muskel-skjelettsykdommer og psykiske lidelser er betydelig mer utbredt blant uførepensjonister, enn blant alderspensjonister. Bare når det gjelder hjerte- og karsykdommer er sykkeligheten større blant alderspensjonistene. Også når det gjelder vurderingen av alvorlighetsgraden av sykdommene, altså vurderingen av om de har betydelige konsekvenser i hverdagen, viser undersøkelsen at uførepensjonistene er betydelige sykere enn alderspensjonistene. Nesten 80 prosent av uførepensjonistene vurderer at sykdommen(e) har betydelige konsekvenser, sammenlignet med omtrent det halve blant alderspensjonistene og 15 prosent i befolkningen ellers under pensjonsalder (vedleggstabell B7). Man kan undre seg over at tallet ikke er høyere. Det betyr at vel 20 prosent av uførepensjonistene ikke vurderer det slik at sykdommen har betydelige konsekvenser for hverdagen. Dette betyr ikke at de urettmessig har fått uførepensjon. Det betyr antakelig at sykdommen ikke har alvorlige konsekvenser i en hverdag uten inntektsgivende arbeid, selv om den forhindrer yrkesaktivitet.

Tallene fra levekårsundersøkelsene tyder ikke på endringer i helsetilstanden for uførepensjonister side 1987.

Uførepensjonistene vurderer også sin helse som langt dårligere enn befolkningen ellers. Mens 88 prosent av befolkningen ellers under pensjonsalder vurderer helsen som god eller meget god, gjelder det bare 23 prosent av uførepensjonistene. 36 prosent av uførepensjonistene vurderer helsen som dårlig eller meget dårlig, sammenlignet med bare 2 prosent i sammenligningsbefolkningen.

Funksjonsevne

Det kan virke litt overraskende at bare 70 prosent av uførepensjonistene oppgir at de ikke har nedsatt arbeidsevne, verken i høy grad eller i noen grad (spørsmålet er 'Fører sykdom eller funksjonshemming til noen begrensning i din arbeidsevne'). En mulig forklaring

ring er at arbeidsevne her defineres svært vidt, ikke bare inntektsgivende arbeid, men også husarbeid og utdanning skal regnes med.

Mange uførepensjonister opplever nedsatt bevegelighet. Nesten en av fire uførepensjonister har nedsatt bevegelighet inne i boligen. I 1987 hadde mer enn hver tredje uførepensjonist vansker med å bevege seg ut av boligen. Denne andelen ble imidlertid gjennom hele perioden redusert, og i 1998 var det bare 17 prosent av uførepensjonistene som hadde slike vansker. Selv om det er få uførepensjonister i utvalget er dette en klart signifikant endring. Siden andre mål på bevegelighet ikke tyder på bedre bevegelighet kan en mistenke at denne endringen har sammenheng med bedring når det gjelder hjelpemidler for å komme ut av boligen.

Et samlemål på nedsatt bevegelighet (vansker med å gå i trapper og gå kort tur) viser at vel 40 prosent av uførepensjonistene hadde nedsatt bevegelighet. I befolkningen ellers under pensjonsalder er det 1-3 prosent som har nedsatt bevegelighet ifølge disse tre målene.

Om lag 5 prosent av uførepensjonistene har nedsatt syn, og det samme gjelder for nedsatt hørsel. I sammenligningsbefolkningen gjelder det 1-2 prosent.

Et samlemål på nedsatt funksjonsevne i disse mer fysiske funksjoner viser at om lag 80 prosent av uførepensjonistene hadde nedsatt funksjonsevne ifølge levekårsundersøkelsene 1987-1995.

Om lag 60 prosent av uførepensjonistene ser ut til å ha blitt hemmet i sin deltaking i fritidsaktiviteter og foreningsliv. Denne andelen gikk ned fra 1995 til 1998 (til 46 prosent), men dette kan skyldes at foreningsliv ikke ble spesifisert i 1998.

Omsorg

I 1987 hadde mer enn en av tre uførepensjonister hjelpebehov, dvs. de klarte ikke uten hjelp av andre å foreta innkjøp eller vask og rengjøring av boligen. Dette er omtrent på nivå med det vi fant for alderspensjonistene. De neste ti årene ble det stadig færre uførepensjonister med hjelpebehov, i 1998 hadde en av fire uførepensjonister et hjelpebehov (endringen fra 1987 er signifikant). Sammenlignet med alderspensjonistene er det imidlertid færre som bor alene, og blant annet av denne grunn er det en mindre andel av uførepensjonistene som har et hjelpebehov og bor alene. Det gjaldt i 1998 5 prosent av alle uføre.

Det er svært få av uførepensjonistene (utenfor institusjon) som har et pleiebehov.

På samme måten som for alderspensjonister var det i 1995 om lag en av fire uførepensjonister som tilhørte en husholdning der det var en person med pleie- eller tilsynsbehov.

3. Enslige forsørgere

3.1. Demografisk utvikling

I motsetning til andre grupper som tidligere har blitt omtalt, så er ikke enslige forsørgere noen entydig gruppe som lett kan identifiseres ut i fra opplysninger om pensjonsstatus eller lignende fra Rikstrygdeverket sine registre. Det er i stedet flere ulike måter å definere enslige forsørgere på, og det er ingen enighet om hvordan en skal avgrense denne gruppen. Heller ikke det offentlige har en entydig oppfatning av hva som menes med enslige forsørgere. I *skatteloven* defineres for eksempel enslige forsørgere som personer som er alene om forsørgelsen av et eller flere barn. Det aksepteres imidlertid at en kan regnes som enslig forsørger selv om man er samboer, så fremt en ikke har felles barn. Barn blir ifølge skattereglene som hovedregel definert som personer under 18 år.⁹ Ifølge *barnetrygdloven* har enslige forsørgere rett på utvidet barnetrygd, dvs. en får barnetrygd for ett barn mer enn det faktiske barnetallet. Men i motsetning til skatteloven, inkluderes ikke lenger samboere med særkullsbarn (dvs. barn som bare den ene av samboerne er mor/far til) i barnetrygdlovens definisjon av enslige forsørgere. Frem til mai 2000 hadde en rett på å få barnetrygd til barnet fylte 16 år.¹⁰ I *Statistisk sentralbyrå* sine husholdningsundersøkelser defineres enslige forsørgere på bakgrunn av faktisk husholdningssammensetning. Enslige forsørgere er voksne personer i husholdninger uten andre voksne, og der det er ett eller flere barn. Husholdningsopplysningene er her innhentet fra intervjuundersøkelser.

Figur 3.1 viser utviklingen i tallet på enslige forsørgere etter de ulike definisjonene som er omtalt over. Figuren viser som forventet at antallet varierer med hvilke definisjon en legger til grunn. Skattemyndighetene sin definisjon av enslige forsørger (innvilget skatteklasse 2 uten å være gift) gir det høyeste antallet. Ifølge denne definisjonen var det vel 132 000 enslige forsørgere i 1999. Som forventet får en et lavere antall når en benytter Rikstrygdeverket sin definisjon basert på utvidet barnetrygd. Ifølge denne definisjonen var det om lag

100 000 enslige forsørgere i 1999. Forskjellen mellom de to anslagene skyldes at aldersgrensen for barn er lavere i definisjonen basert på utvidet barnetrygd, enn den skatteetaten benytter. I tillegg får en færre enslige forsørgere når en utelater varige samboere med særkullsbarn, som altså ikke lenger har rett på utvidet barnetrygd.

De anslagene som inntekts- og formuesundersøkelsen har på antallet enslige forsørgere ligger like over tallet på enslige forsørgere med utvidet barnetrygd, med et anslag på 107 000 personer i 1999. At nivået ligger høyere enn tallet på personer med utvidet barnetrygd, skyldes blant annet at aldersgrensen for barn er høyere (0-17 år). Foreløpige tall fra Folke- og bolig tellingen 2001 viser for øvrig at antall bohusholdninger av typen "mor/far med barn 0-17 år" var 111 000 (Statistisk sentralbyrå 2002).

Mens det er grunn til å tro at tallet på enslige forsørgere økte betydelig på 1980-tallet (NOU 1996:13), ser veksten på 1990-tallet ut til å være mer moderat. Ifølge skattemyndighetenes definisjon økte tallet på enslige forsørgere med knapt 8 000 fra 1994 til 1999, mens Rikstrygdeverket sin barnetrygdstatistikk viser at det ble knapt 12 000 flere mottakere av utvidet barnetrygd i samme periode. Vi legger for øvrig merke til at det var en betydelig nedgang i tallet på enslige forsørgere med utvidet barnetrygd fra 1993 til 1994, ifølge Rikstrygdeverket sine tall. Dette skyldes innstramming i regelverket som fant sted i 1994, da enslige forsørgere i "varig" samboerskap mistet retten til utvidet barnetrygd.¹¹

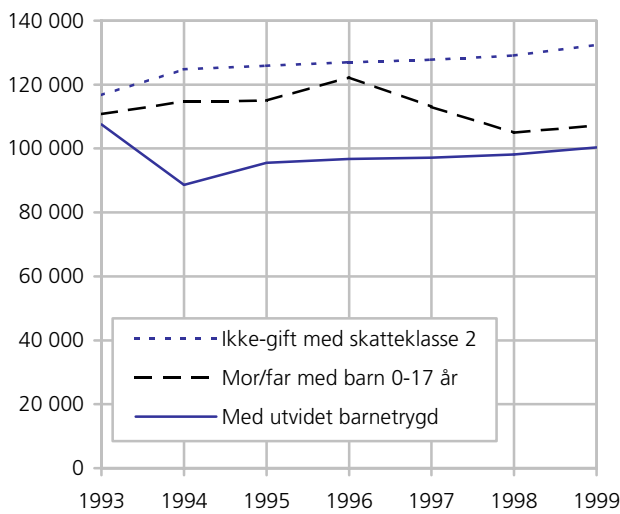
Utviklingen i enslige forsørgere basert på inntekts- og formuesundersøkelsen sin definisjon, avviker noe fra de andre statistikkene. Her ser en at antallet økte fram til 1996, for deretter å gå noe ned. En mulig forklaringen på dette er at inntektsundersøkelsen kan ha gitt et for høyt anslag over tallet på enslige forsørgere i første halvdel av 1990-tallet. Selv om husholdningsopplysningene for de fleste baserer seg på det som

⁹ Enslige forsørgere blir i skatteloven innrømmet skatteklasse 2 selv om de har sivilstatus forskjellig fra gift.

¹⁰ Fra og med mai 2000 utbetales barnetrygd til barnet fyller 18 år.

¹¹ "Stabile" samboere blir her definert som samboere som har levd i samme hushold i minst 12 av de siste 18 månedene.

Figur 3.1. Antall enslige forsørgere etter ulike definisjoner

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Rikstrygdeverket.

intervjuobjektene selv har oppgitt ved intervju, så vil det alltid være personer som en ikke oppnår intervju med (frafall). For disse personene er det vanlig praksis å benytte familiestatistikken, der en har opplysninger om familiesammensetning, til erstatning for manglende husholdningsopplysninger. Men registerdata om familiesammensetning gir ikke alltid et korrekt bilde på den faktiske husholdningssammensetningen. Blant annet så fanget denne statistikken tidligere ikke opp samboere med felles barn. Det er derfor sannsynlig at når en i inntektsundersøkelsen ut over på 1990-tallet kunne justere frafallet også på bakgrunn av opplysninger om samboere med felles barn, så førte dette til at det ble færre som ble klassifisert som enslige forsørgere. I tillegg har en fått bedre muligheter til å identifisere andre reelle samboere gjennom opplysninger om felles formue/gjeld fra selvangivelsen. Nedgangen i tallet på enslige forsørgere i inntektsundersøkelsen, kan derfor skyldes at en har fått et bedre datagrunnlag for denne gruppen.

De fleste eneforsørgere er kvinner. Ifølge inntekts- og formuesundersøkelsen var det kvinnelig hovedinntektstaker i 86 prosent av alle eneforsørgerhusholdningene med barn under 18 år i 1999. Denne andelen har endret seg lite i løpet av 1990-tallet.

Gjennomsnittsalderen til enslige forsørgere var 37 år i 1999. Sammenlignet med 1990 har gjennomsnittsalderen til eneforsørgerne økt med nærmere to år. En viktig forklaring på hvorfor eneforsørgerne ble eldre i denne perioden, er en markant nedgang i tallet på enslige forsørgere under 30 år. Fra 1990 til 1999 ble for eksempel andelen enslige forsørgere som var under 30 år redusert fra 37 til 19 prosent.

Det at eneforsørgerne har blitt eldre i perioden, har også ført til at gjennomsnittlig barnetall har økt noe for

Tabell 3.1. Andelen enslige forsørgere etter ulike kjennemerke ved husholdningen. 1990-1999

	1990	1994	1999
Hovedinntektstakers kjønn			
Kvinne	85,9	86,8	86,0
Mann	14,1	13,2	14,0
Hovedinntektstakers alder			
Under 30 år	36,8	31,1	19,4
30-39 ÅR	33,1	41,7	44,9
40 år eller eldre	30,2	27,2	35,7
Antall barn 0-19 år			
1	63,2	59,7	56,8
2	30,0	31,9	30,9
3 eller flere	6,8	8,4	12,3
Yngste barns alder			
0-3 år	27,6	32,2	20,9
4-12 år	47,5	46,3	57,0
13-17 år	24,9	21,5	22,2
Hovedinntektstakers sivilstatus			
Ugift	39,0	45,4	39,0
Tidligere gift	61,0	54,6	61,0
Hovedinntektstakers utdanningsnivå			
Grunnskolenivå	22,3	18,4	14,7
Videregående	56,0	60,2	58,7
Universitet/høyskole	18,7	17,3	24,4
Uoppgitt	3,0	4,1	2,2
Alle	100	100	100
Antall observasjoner	240	513	343

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

denne husholdningstypen. Andelen enslige forsørgere med bare ett barn gikk for eksempel ned fra 63 til 57 prosent fra 1990 til 1999, mens andelen med tre eller flere barn økte fra 7 til 12 prosent. Det at gjennomsnittsalderen til enslige forsørgere har økt i perioden, kan også være med på å forklare hvorfor det relativt sett ble færre småbarnsforeldre (dvs. enslig mor eller far der yngste barns alder var 0-3 år) i perioden, mens andelen eneforsørgere med litt eldre barn (4-12 år) økte.

I 1999 hadde 4 av 10 enslige forsørgere sivilstatus som ugift, mens de resterende eneforsørgerne hovedsakelig var skilte eller separerte. Andelen eneforsørgere etter sivilstand har ikke endret seg vesentlig på 1990-tallet.

Det har tidligere blitt påpekt at enslige forsørgere (definert som mottaker av overgangsstønning) har et lavere utdanningsnivå enn befolkningen generelt (se blant annet Sosial- og helsedepartementet 1999). Utviklingen på 1990-tallet har likevel gått i retning av utdanningsnivået har økt betydelig for aleneforeldre. Andelen enslige forsørgere med barn under 18 år med bare grunnskole falt for eksempel fra 22 til 15 prosent

mellom 1990 og 1999, mens andelen med utdanning på høyskole- eller universitetsnivå økte. Det generelle utdanningsnivået til enslige forsørgere er likevel lavere enn utdanningsnivået til hovedinntektstakeren i husholdninger der barna har to forsørgere.

Enslige forsørgere med ytelser fra folketrygden

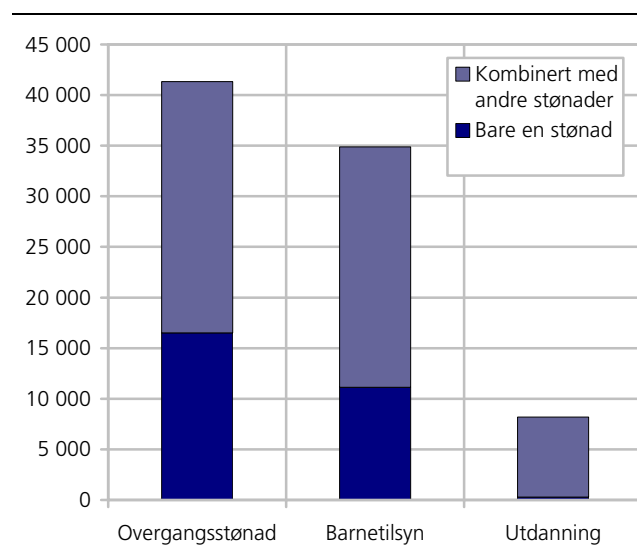
Vel halvparten (53 prosent) av alle eneforsørgere med barn under 18 år mottok en eller annen ytelse fra folketrygden i løpet av 1999. Den viktigste trygdeytelsen for enslige forsørgere er *overgangstønad*, som er en tidsavgrenset ytelse gitt til enslige forsørgere som ikke er i stand til å forsørge seg selv. Ifølge tall fra Rikstrygdeverket mottok 41 300 enslige forsørgere overgangstønad ved utgangen av 1999 (Rikstrygdeverket 2001). Antallet eneforsørgere med overgangstønad har gått noe ned i siste halvdel av 1990-tallet. Det var for eksempel 5 000 færre enslige forsørgere med overgangstønad ved utgangen av 1999, sammenlignet med tilsvarende tidspunkt i 1995. Nedgangen skyldes først og fremst endringer i kriteriene for å motta slik stønad. Fra og med 1998 ble det for eksempel stilt krav om at mottakere av overgangstønad enten må være aktive på arbeidsmarkedet eller under utdanning. I tillegg ble stønadperioden kortet ned og aldersgrensen for barn redusert. En ytterligere innskjerping fant sted i 1999, da enslige forsørgere i "stabile" samboerforhold mistet retten til stønad.

En annen viktig offentlig ytelse som tilfaller mange enslige forsørgere er *stønad til barnetilsyn*. Dette er en stønad som dekker deler av de dokumenterte utgiftene som enslige forsørgere har til barnepass. Ved utgangen av 1999 var det 34 900 eneforsørgere som mottok slik støtte. Antall eneforsørgere med slik støtte ble betydelig redusert fra 1998 til 1999, og det er trolig igjen endringer i regelverket som forklarer dette. På samme måte som for mottakere av overgangstønad ble i det 1999 innført krav om at enslige forsørgere i stabile samboerforhold ikke lengre hadde rett på stønad til barnetilsyn (Rikstrygdeverket 2001).

Enslige forsørgere med overgangstønad mottar ofte andre stønader, som for eksempel støtte til barnepass og/eller støtte til utdanning. I 1999 mottok 6 av 10 eneforeldre med overgangstønad også stønad til barnetilsyn og/eller støtte til utdanning, og 2 av 3 eneforsørgere med stønad til barnetilsyn mottok også overgangstønad.

I 1999 var det om lag 8 000 enslige forsørgere som fikk støtte til utdanning. Denne stønaden blir gitt som et supplement til overgangstønad.

Figur 3.2. Antall enslige forsørgere med hhv. overgangstønad, stønad til barnetilsyn og utdanningsstønad, 1999

Kilde: Forløpsdatabasen FD-Trygd, Statistisk sentralbyrå.

3.2. Enslige forsørgeres inntekter og formue

I dette kapitlet presenteres tall over enslige forsørgeres inntektsforhold. Vi definerer enslige forsørgere på bakgrunn av opplysninger om husholdningssammensetning fra inntekts- og formuesundersøkelsen. I vår definisjon av enslige forsørgere vil det i utgangspunktet bare være én voksen person i husholdningen. Det vil derfor i liten grad vil være noen forskjell mellom enslige forsørgeres individuelle inntekter, og det som er inntekten for hele husholdningen. Eneste unntak gjelder de tilfeller der barn under 18 år bidrar med inntekt. Vi regner likevel med at disse inntektene er av en beskjeden størrelse, og at slike inntekter i liten grad påvirker gjennomsnittsinntektene for gruppen. Av den grunn velger vi kun å presentere tall for husholdningsinntekter for denne gruppen.

Husholdningsinntekter

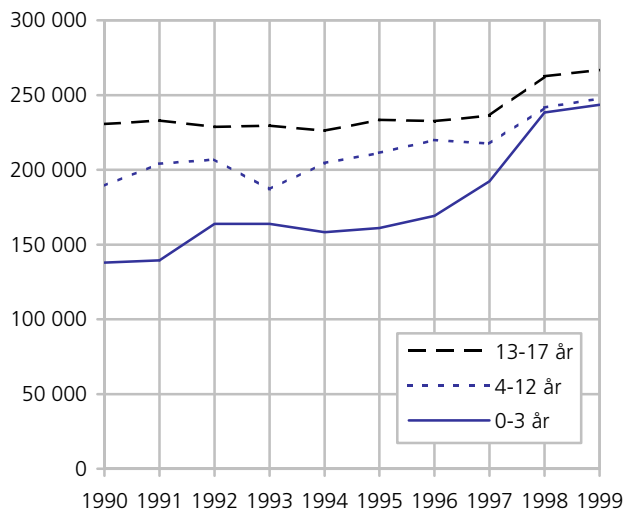
I likhet med de fleste andre grupper har også enslige forsørgere hatt en betydelig inntektsøkning i løpet av 1990-tallet. Det går fram av tabell 3.2 at gjennomsnittlig inntekt etter skatt økte med 35 prosent fra 1990 til 1999, målt i faste kroner. En del av den sterke inntektsveksten skyldes imidlertid at inntektsundersøkelsen i 1999 kunne inkludere flere typer stønader, som man tidligere på 1990-tallet ikke hadde muligheter for å fange opp i inntektsundersøkelsene. Flere av disse stønadene er rettet inn mot enslige forsørgere. Dette gjelder for eksempel for stønad til barnepass og utdanningsstønad. Men selv etter å ha utelatt disse stønadene fra inntektsbegrepet, hadde enslige forsørgere en realvekst i inntekt etter skatt på nærmere 30 prosent i denne perioden. Dette er en sterkere inntektsøkning enn det både alders- og uførepensjonisthusholdningene hadde.

Tabell 3.2. Inntektsregnskap for husholdninger der hovedpersonen er enslig forsørger. 1990-1999. Gjennomsnitt i 1999-kroner og andel av samlet inntekt

	1990		1994		1999		Prosent endring 1990-1999*
	Kroner	Prosent	Kroner	Prosent	Kroner	Prosent	
Yrkesinntekt	128 000	59	126 000	55	174 900	57	37
Kapitalinntekt	4 500	2	3 200	1	22 000	7	386
Overføringer	84 800	39	99 700	44	110 400	36	30 (18)
pensjoner fra folketrygden	32 300	15	29 700	13	36 700	12	14
tjenestepensjon	2 600	1	1 900	1	2 400	1	-8
barnetrygd	20 600	9	26 500	12	24 800	8	20
bostøtte	1 700	1	2 600	1	3 400	1	97
sosialhjelp	8 300	4	5 700	3	4 400	1	-47
grunn og hjelpestønad	0	0	1 500	1	2 300	1	
fødselsengangsstønad	0	0	700	0	200	0	
andre overføringer	0	0	3 200	1	7 500	2	
Samlet inntekt	217 300	100	229 000	100	307 300	100	41 (37)
Skatt mm.	31 800	15	34 700	15	56 100	18	76
Inntekt etter skatt	185 400	85	194 300	85	251 200	82	35 (30)
Antall personer i husholdningen	2,5		2,6		2,6		
Antall barn under 20 år	1,4		1,5		1,6		
Antall observasjoner	240		513		343		

* Tall i parentes viser den prosentvise endring for inntektsbegrepet dersom en utelater stønader som har kommet med i datagrunnlaget etter 1990.

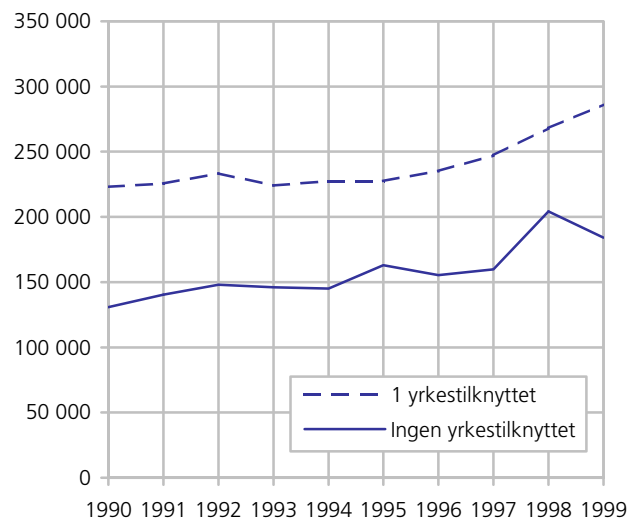
Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Figur 3.3. Utvikling i inntekt etter skatt for enslige forsørgere etter yngste barns alder. Gjennomsnitt i 1999-kroner. 1990-1999

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Figur 3.3 viser at det er eneforsørgerne med de yngste barna som har hatt best inntektsutvikling i løpet av 1990-tallet. Dette har ført til at inntektsforskjellene mellom enslige forsørgere med barn i ulike aldersgrupper har jevnet seg ut. Det er likevel fremdeles slik at enslige forsørgere med de største barna også har de høyeste gjennomsnittsinntektene.

Det er ikke overraskende at enslige forsørgere som er yrkestilknyttet har betydelig høyere gjennomsnittsinntekter enn eneforsørgere som ikke er yrkesaktive. Ut-

Figur 3.4. Utvikling i inntekt etter skatt for enslige forsørgere etter antall yrkestilknyttede i husholdningen. Gjennomsnitt i 1999-kroner. 1990-1999

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

viklingen på 1990-tallet har likevel i stor grad vært sammenfallende for begge gruppene av enslige forsørgere, med en positiv inntektsvekst mot slutten av tiåret både for yrkesaktive og yrkespassive (figur 3.4).

Det er klare forskjeller i inntektsnivået til enslige forsørgere som tidligere har vært gift (hovedsakelig skilte) og enslige forsørgere som aldri har vært gift. Eneforsørgere som tidligere har vært gift har en gjennomsnittlig inntekt etter skatt som ligger klart over nivået til ugifte enslige forsørgere. En må likevel igjen konkludere

Tabell 3.3. Andelen enslige forsørgere med barn under 18 år, som mottar ulike typer inntekter. 1990, 1994 og 1999

	1990	1994	1999
Yrkesinntekt	80,2	78,6	83,7
Kapitalinntekt	61,4	82,0	99,9
Overføringer i alt	99,2	99,9	98,6
Pensjoner o.l. fra folketrygden	54,8	52,1	53,3
Tjenestepensjon mm.	6,5	6,3	7,0
Bidrag	71,0	75,3	81,2
Barnetrygd	88,5	95,7	90,7
Bostøtte	11,8	16,4	19,9
Sosialhjelp	26,6	19,3	17,4
Stipend	15,3	18,6	16,3
Grunn- og hjelpstønad	-	8,1	8,8
Andre overføringer	-	33,7	42,8

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

re med at utviklingen i gjennomsnittsinntektene i stor grad har vært den samme for begge grupper i løpet av 1990-tallet (figur 3.5.).

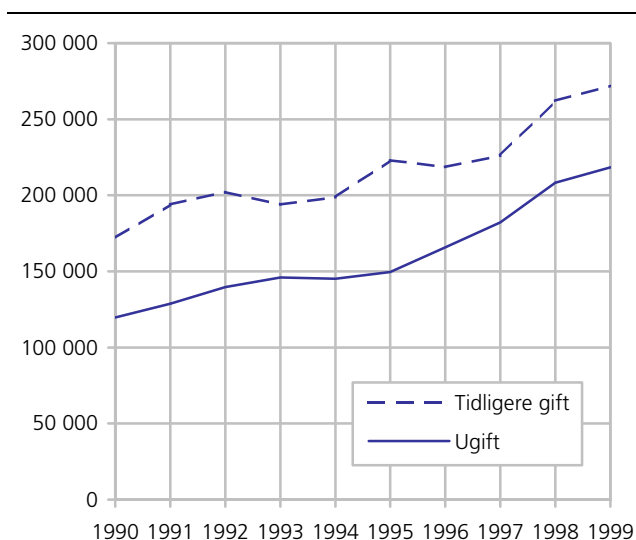
Som tabell 3.2. viser er det inntekt fra arbeid som er den viktigste inntektskilden til enslige forsørgere. I 1999 kom 57 prosent av husholdningsinntekten i form av yrkesinntekt. Selv om gjennomsnittlig yrkesinntekt økte med om lag 37 prosent mellom 1990 og 1999, i faste priser, har den relative andelen som yrkesinntektene utgjør av samlet husholdningsinntekt vært relativt stabil opp gjennom hele 1990-tallet.

Overføringer er den andre store inntektskilden til enslige forsørgere. I 1999 utgjorde denne inntektskomponenten 36 prosent av samlet inntekt. Den viktigste enkeltoverføringen er pensjoner fra folketrygden (hovedsakelig overgangsstønad), som utgjorde 12 prosent av samlet inntekt. Av andre overføringer som også utgjør en relativt stor del av de enslige forsørgernes inntekter, kan en nevne barnetrygd (8 prosent) og underholdsbidrag (7 prosent). Summen av diverse andre overføringer som for eksempel støtte til barnepass og utdanning, grunn- og hjelpstønad, sosialhjelp, bostøtte, kontantstøtte osv. utgjorde til sammen 9 prosent av samlet inntekt. Den relative andelen som overføringene utgjør av de enslige forsørgernes samlede husholdningsinntekt ble noe redusert i løpet av 1990-tallet.

Som nevnt innledningsvis har gjennomsnittlig barnetall blant enslige forsørgere økt de siste årene. Dette har ført til at gjennomsnittlig husholdningsstørrelse blant eneforsørgerne økte fra 2,5 personer i 1990 til 2,6 personer i 1999.

De fleste enslige forsørgerne har en relativt sterk tilknytning til arbeidsmarkedet, og det er grunn til å anta at denne har blitt styrket i løpet av 1990-årene. Tabell 3.3 viser for eksempel at nesten 84 prosent av eneforsørgerne mottok en eller annen form for lønns- eller

Figur 3.5. Utvikling i inntekt etter skatt for enslige forsørgere etter sivilstand. Gjennomsnitt i 1999-kroner. 1990-1999

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

næringsinntekt i 1999. Dette var en høyere andel enn både i 1990 og i 1994. Ifølge Kjeldstad og Rønsen (2001) kan økt yrkesdeltaking blant enslige forsørgere i stor grad forklares ut i fra konjunkturutviklingen i perioden.

På den annen side så har antallet enslige forsørgere som mottar ytelser fra folketrygden endret seg lite i perioden. I 1999 mottok 53 prosent av de enslige forsørgerne ytelser fra folketrygden, mens tilsvarende andel var 55 prosent i 1990.

De langt fleste enslige forsørgere mottar underholdsbidrag fra tidligere ektefelle, eller bidragforskudd fra det offentlige. I 1999 gjaldt dette for 8 av 10 enslige forsørgere. Denne andelen har økte noe utover på 1990-tallet. Det har også blitt mer vanlig at enslige forsørgere mottar bostøtte. I 1999 mottok 20 prosent av eneforsørgerne bostøtte. Selv om en del av denne økningen må tilskrives samordningen av bostøtteordningen i 1997 (se tidligere omtale), så kan utviklingen tidligere på 1990-tallet tyde på at det har funnet sted en reell økning i andelen eneforsørgere med bostøtte.

Det har lenge vært en overrepresentasjon av sosialhjelpsmottakere blant enslige forsørgere. I 1999 mottok om lag 17 prosent av eneforsørgerne sosialhjelp. Andelen som mottar sosialhjelp har imidlertid gått noe ned på 1990-tallet, noe som skal bli nærmere omtalt senere.

Også blant enslige forsørgere er det klare forskjeller med hensyn til hvilke inntekter som betyr mest for henholdsvis dem med høye og lave inntekter (se vedleggstabell C1). Det er igjen størrelsen på yrkesinntektene som forklarer mye av variasjonen i husholdningsinntekt. For den firedelen av enslige forsørgere som

har høyest inntekt etter skatt per forbruksenhet (kvartil 4), utgjorde yrkesinntektene 69 prosent av samlet husholdningsinntekt i 1999. Dette var en dobbelt så høy andel som for den firedelen med lavest inntekt. På den annen side så betyr stønadene relativt mer for eneforsørgere med lav inntekt. Summen av alle overføringer utgjorde for eksempel 65 prosent av samlet inntekt for den firedelen med lavest inntekt, mens tilsvarende inntektskomponent bare utgjorde 15 prosent av samlet inntekt for firedelen med høyest inntekt.

Det er også klare forskjeller når det gjelder hvilke inntekter enslige forsørgere i ulike inntektsklasser mottar. Det er klart flere enslige forsørgere med arbeidsinntekter i den høyeste inntektsklassen, enn i den laveste. Men selv blant de enslige forsørgerne i den laveste inntektsklassen er det relativt mange (63 prosent) som mottar en eller annen form av yrkesinntekt. En får dermed bekreftet at svært mange eneforsørgere har en tilknytning til arbeidsmarkedet, selv om størrelsen på arbeidsinntektene nok kan variere.

Som forventet er det flere enslige forsørgere i de laveste inntektsklassene som mottar ulike stønader, enn i de høyeste inntektsklassene. Dette er for eksempel tilfelle med både sosialhjelp, bostøtte og ytelser fra folketrygden. Andre overføringer, som for eksempel stønad til barnetilsyn og grunn- og hjelpstønad, går derimot vel så ofte til enslige forsørgere i de høyeste inntektsklassene som i de laveste.

Inntektsfordeling

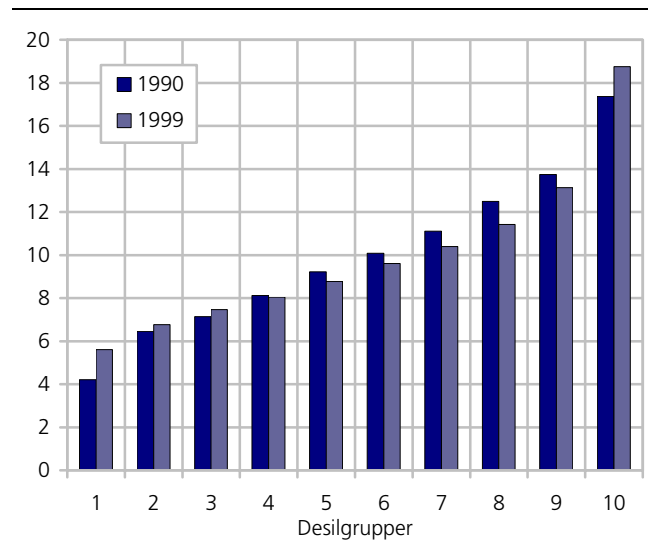
Enslige forsørgere er en uensartet gruppe, der det er store forskjeller for eksempel i alder, utdanningsnivå, yrkesaktivitet og antall barn i husholdningen. En bør derfor forvente at det til dels vil være store inntektsforskjeller innen gruppen av enslige forsørgere.

For å belyse hvordan inntektsfordelingen er innen gruppen - og hvordan fordelingen har endret seg på 1990-tallet - har vi på nytt foretatt en inndeling i ti like store inntektsklasser, sortert etter størrelsen på ekvivalentinntekten (jf. kapittel 1.2).

Figur 3.6 viser at det er tydelige inntektsforskjeller også blant enslige forsørgere, men at disse forskjellene ikke er større enn dem en finner innen mange andre typer husholdninger. I tillegg ser utvikling på 1990-tallet ut til å ha gått i en retning mot mindre ulikhet innen denne gruppen.

Figuren viser at den tidelen personer med lavest ekvivalentinntekt disponerte 5,6 prosent av all ekvivalentinntekt i 1999. Dette var en større andel enn i 1990, da tilsvarende tall var 4,2 prosent. Det ser også ut som at de andre inntektsklassene nederst i fordelingen (desilgruppe 2 og 3) økte sin andel av totalinntekten i denne perioden. Men også blant enslige forsørgere finner vi det samme mønsteret som for andre grupper

Figur 3.6. Fordelingen av husholdningens inntekt etter skatt per forbruksenhet (E=0,5). Personer i husholdninger der hovedinntektstakeren er enslig forsørger. Andel av totalinntekten. 1990 og 1999

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

av stønadsmottakere, at særlig den aller rikeste tidelen økte sin relative andel av totalinntekten mellom 1990 og 1999.

Det er trolig flere forklaringer på hvorfor det har funnet sted en relativ inntektsforbedring for eneforsørgerne nederst i fordelingen. Men en forklaring kan være en sterkt økning i folketrygdytelsene til de enslige forsørgerne med lavest inntekt, blant annet som følge av økning i satsene for overgangsstønad (1998). I tillegg kan demografiske endringer spille inn. Som det ble påpekt i kapittel 3.1, ble det stadig færre yngre enslige forsørgere mot slutten av 1990-tallet. Yngre eneforsørgere har tradisjonelt hatt lavere inntekter enn eldre eneforsørgere.

Enslige forsørgere med sosialhjelp og bostøtte

På tross av en positiv inntektsutvikling på 1990-tallet har fremdeles enslige forsørgere et inntektsnivå som ligger klart lavere enn det som andre barnefamilier har. Det er derfor ikke overraskende at relativt mange eneforsørgere mottar supplerende ytelser som bostøtte og sosialhjelp.

Som tidligere omtalt mottok om lag 17 prosent av enslige forsørgere med barn under 18 år, sosialhjelp i 1999. Det er imidlertid variasjoner i sosialhjelpsbruken blant eneforsørgerne, der ulike kjennemerker ved husholdningen er viktige forklaringsfaktorer.

Det er blant annet klare forskjeller i sosialhjelpsbruk mellom menn og kvinner som er eneforsørgere. I 1999 var det nesten tre ganger mer vanlig at enslige mødre mottok sosialhjelp enn enslige fedre. Andelen kvinneli-

Tabell 3.4. Andelen enslige forsørgere med sosialhjelp og bostøtte, etter ulike kjennemerke ved husholdningen. 1990, 1994 og 1999

	Andel med sosialhjelp			Andel med bostøtte		
	1990	1994	1999	1990	1994	1999
Hovedinntektstakers kjønn						
Kvinne	29,5	21,3	19,0	13,4	18,5	22,1
Mann	9,2	5,8	7,2	2,1	2,6	6,1
Antall barn i husholdningen						
1	29,1	18,1	17,0	10,7	12,2	21,1
2	22,1	18,6	15,5	9,9	17,9	14,1
3 eller flere	23,7	28,2	23,5	27,4	35,4	28,9
Yngste barns alder						
0-3 år	39,8	24,0	22,0	14,8	16,1	18,6
4-12 år	24,9	17,4	17,7	12,4	17,9	23,0
13-17 år	15,2	16,2	12,1	7,4	13,7	13,2
Hovedinntektstakers alder						
Under 30 år	32,2	30,2	32,7	12,9	15,2	27,9
30-39 år	27,6	16,4	16,1	15,6	21,3	23,7
40 år eller eldre	19,0	11,2	10,6	6,3	10,2	10,7
Hovedinntektstakers sivilstand						
Ugift	32,5	19,8	20,6	10,9	12,6	27,2
Tidligere gift	22,9	18,9	15,3	12,4	19,6	15,2
Antall yrkestilknyttede						
0	45,2	36,3	34,1	17,5	29,9	48,0
1	13,8	7,8	8,6	7,9	7,3	5,2
Alle enslige forsørgere	26,6	19,3	17,4	11,8	16,4	19,9
Antall observasjoner	240	513	343	240	513	343

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

ge eneforsørgere som mottar sosialhjelp har likevel blitt betydelig redusert på 1990-tallet.

Det er enslige forsørgere med de yngste barna som oftest mottar sosialhjelp. Enslige forsørgere med barn i alderen 0-3 år, mottok i 1999 for eksempel dobbelt så ofte sosialhjelp som det enslige forsørgere med barn i alderen 13-17 år gjorde. Sosialhjelpsbruken varierer også med hvor mange barn det er i husholdningen. Enslige forsørgere med mange barn (3 eller flere) mottar i større grad sosialhjelp, enn enslige forsørgere med få barn. I tillegg varierer sosialhjelpsbruken med personlige kjennetegn ved den enkelte enslige forsørgeren. Yngre eneforsørgere (under 30 år) mottar for eksempel klart oftere sosialhjelp enn eldre, og relativt flere ugifte enslige forsørgere er sosialhjelpsmottakere, enn enslige forsørgere som tidligere har vært gift. Den kanskje viktigste enkeltfaktoren som forklarer ulikheter i sosialhjelpsbruken til enslige forsørgere er likevel grad av tilknytning til arbeidsmarkedet. Enslige forsørgere som ikke er yrkestilknyttet hadde i 1999 mer enn tre ganger så stor sannsynlighet for å motta sosialhjelp, sammenliknet med enslige forsørgere i jobb. Det er trolig stor grad av samvarians mellom mange av disse kjennemerkene. Ugifte enslige forsørgere vil for ek-

sempel ofte være yngre og dermed oftere ha småbarn, sammenliknet med eneforsørgere som tidligere har vært gift. Yngre enslige forsørgere vil dermed trolig være mindre attraktiv arbeidskraft, enn enslige forsørgere med eldre barn som i tillegg har muligheter til å dele på forsørgeransvaret med tidligere ektefelle.

Som tabell 3.4 viser, har det funnet sted en reduksjon i tallet på eneforsørgere som mottar sosialhjelp i løpet av 1990-tallet. Reduksjonen ser ut til å ha funnet sted innen de fleste undergrupper av enslige forsørgere. Eneste unntak gjelder for enslige forsørgere med mange barn, og enslige forsørgere som er yngre enn 30 år. I denne siste gruppen har det likevel funnet sted en betydelig reduksjon i absolutt forstand, siden det ble stadig færre unge enslige forsørgere i perioden.

Enslige forsørgere er blant de gruppene med høyest boligutgift i forhold til husholdningsinntekten (se f.eks. kapittel 3.5 eller Lyngstad 2001a). Det er derfor ikke overraskende at relativt mange (20 prosent) mottar bostøtte. Det er videre stor grad av sammenfall mellom hvilke grupper av enslige forsørgere som mottar bostøtte og hvem som mottar sosialhjelp. Begge typer stønader tilfaller oftest barnerike husholdninger, og

Tabell 3.5. Inntektsregnskap for husholdningstypen mor/far med barn 0-17 år. Husholdninger med og uten stønad til barnetilsyn. 1999. Gjennomsnitt i kroner og andel av samlet inntekt

	Uten stønad til barnetilsyn		Med stønad til barnetilsyn		Alle	
	Kroner	Prosent	Kroner	Prosent	Kroner	Prosent
Yrkesinntekt	198 900	61	142 800	51	174 900	57
Kapitalinntekt	33 900	10	6 100	2	22 000	7
Overføringer	95 100	29	130 900	47	110 400	36
pensjoner fra folketrygden	33 100	10	41 600	15	36 700	12
tjenestepensjon	3 800	1	500	0	2 400	1
bidrag	17 400	5	24 000	9	20 200	7
barnetrygd	20 600	6	30 400	11	24 800	8
bostøtte	2 600	1	4 400	2	3 300	1
sosialhjelp	5 300	2	3 400	1	4 400	1
grunn og hjelpestønad	3 100	1	1 300	0	2 300	1
stønad til barnetilsyn	0	0	13 800	5	5 900	2
andre overføringer	9 300	3	11 600	4	10 300	3
Samlet inntekt	327 900	100	279 800	100	307 300	100
Skatt mm.	69 100	21	38 700	14	56 100	18
Inntekt etter skatt	258 700	79	241 000	86	251 200	82
Antall personer i husholdningen	2,6		2,6		2,6	
Hovedinntektstakers alder	39		33		37	
Andel husholdninger	57,2		42,8		100	
Antall observasjoner	231		112		343	

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

husholdninger der barna er små. I tillegg er det igjen en meget høy andel enslige forsørgere utenfor arbeidsmarkedet som mottar bostøtte.

Enslige forsørgere med stønad til barnetilsyn

Formålet med denne stønaden er å gjøre det mulig for enslige med barn å ta utdanning eller å være yrkesaktiv. Stønaden blir imidlertid inntektsprøvd og den avkortes når arbeidsinntektene overstiger 6 ganger grunnbeløpet (G), og faller helt bort ved arbeidsinntekter større enn 8 ganger G (Rikstrygdeverket 2001).

I 1999 mottok 4 av 10 enslige forsørgere stønad til barnetilsyn. Når en sammenligner inntektsnivået til enslige forsørgere med og uten slik støtte finner en at det er relativt små forskjeller i gjennomsnittlig inntekt etter skatt for de to gruppene, men at måten inntektene er opptjent på varierer betydelig. Eneforsørgere som får støtte til barnepass, hadde en gjennomsnittlig inntekt etter skatt på 241 000 kroner i 1999. Dette var knapt 18 000 kroner lavere enn det eneforsørgere uten slik støtte hadde. For enslige forsørgere som mottok stønad til barnetilsyn kommer omtrent like mye av husholdningsinntekten i form av overføringer som yrkesinntekt. De viktigste overføringene som eneforsørgere med slik stønad mottar er ytelser fra folketrygden (15 prosent av samlet inntekt), underholdsbidrag (9 prosent) og barnetrygd (11 prosent). Stønad til barnetilsyn utgjør 5 prosent av samlet husholdningsinntekt.

Eneforsørgere uten støtte til barnetilsyn mottar klart mindre støtte fra det offentlige. For denne gruppen av

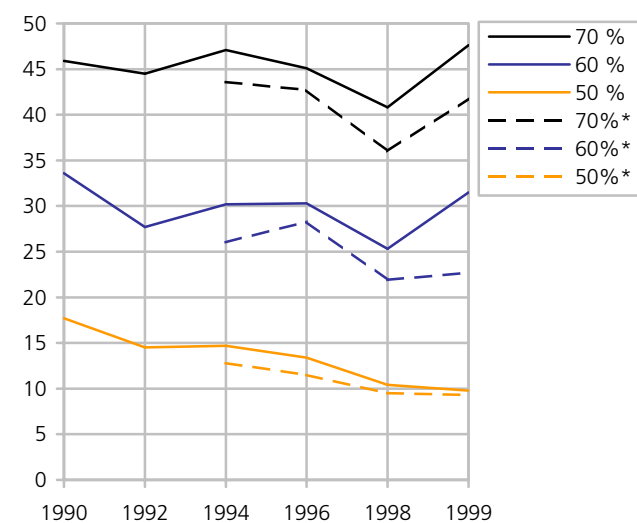
eneforsørgere utgjør overføringene knapt 1/3 av samlet inntekt, mens 2/3 av samlet inntekt altså er arbeidsinntekter og kapitalinntekter. Det må likevel bemerkes at enslige forsørgere uten stønad til barnepass i gjennomsnitt mottok noe mer i sosialhjelp, enn tilsvarende gruppe med stønad til barnepass.

Enslige forsørgere som får støtte til barnetilsyn er som regel yngre og har oftere småbarn, sammenlignet med andre eneforsørgere. Gjennomsnittsalderen til de som fikk støtte til barnepass var for eksempel 33 år i 1999, mens tilsvarende alder var 39 år for dem uten slik støtte. Det at enslige forsørgere med stønad til barnetilsyn mottok nesten 10 000 kroner mer i barnetrygd enn de uten slik støtte - på tross av at gjennomsnittlig husholdningsstørrelse var lik - kan videre tolkes som at mange av de enslige forsørgerne som får støtte til barnetilsyn også mottar småbarnstillegget i barnetrygden.

Årlig og vedvarende lavinntekt

Som vist blant annet i *Utjamningsmeldinga*, (Sosial- og helsedepartementet 1999) er enslige forsørgere en av de gruppene som er mest overrepresentert i lavinntektsgruppen. Utviklingen i lavinntekt har likevel vært positiv for denne gruppen de siste årene. På samme måte som at andelen sosialhjelpsmottakere har gått ned i denne gruppen på slutten av 1990-tallet, har også andelen enslige forsørgere med årlig lavinntekt - her definert som ekvivalentinntekt lavere enn halvparten av medianinntekten for alle - blitt redusert i samme periode. Ved bruk av mer sjenerøse lavinntektsgrenser er derimot endringene mindre.

Figur 3.7. Andelen personer i husholdninger der hovedinntektstakeren er enslig forsørger med ekvivalentinntekt under ulike lavinntektsgrenser. Lavinntektsgrenser basert på ulike avstander til median ekvivalentinntekt for alle personer

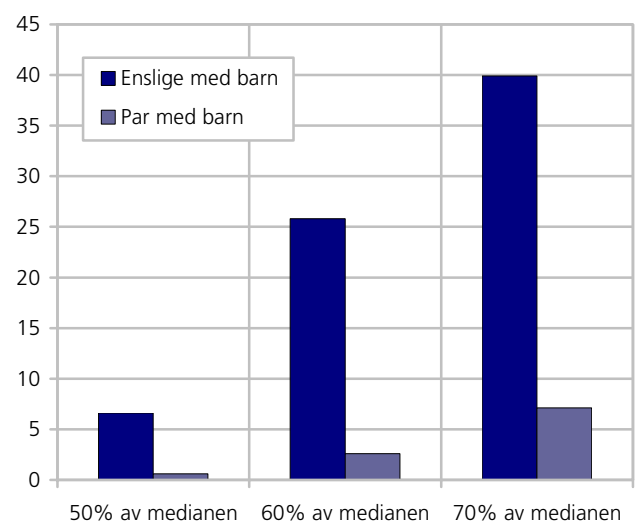
* Inklusive andre overføringer.
Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Som figur 3.7 viser har andelen personer i husholdninger der hovedinntektstakeren er enslig forsørger med en ekvivalentinntekt lavere enn 50 prosent av medianen, gått klart ned i løpet av 1990-årene. Mens nærmere 18 prosent av alle personer i eneforsørgerhusholdninger lå under en slik lavinntektsgrense i 1990, sank andelen til bare 10 prosent i 1999. På tross av en klar reduksjon i andelen med lavinntekt, har fremdeles enslige forsørgere større sannsynlighet for å tilhøre lavinnteksgruppen enn befolkningen generelt (6 prosent).

Dersom en benytter en høyere lavinntektsgrense (60 eller 70 prosent av medianinntekten), finner vi ingen tilsvarende reduksjon i tallet på personer med lavinntekt. Andelen personer i eneforsørgerhusholdninger med inntekt under disse lavinntektsgrensene har vært relativt stabil på hele 1990-tallet, der om lag 30 prosent hadde inntekter lavere enn 60 prosent og ca. 45 prosent hadde inntekter under 70 prosent av medianinntekten for alle.

Inntektsbegrepet som er sammenlignbart tilbake til 1990, omfatter imidlertid ikke flere typer inntekter som er av betydning for enslige forsørgere. Dette gjelder for eksempel støtte til barnetilsyn og stønad til utdanning. Dette er inntekter som først kom med i inntektsundersøkelsen i løpet av 1990-tallet. I figuren er disse inntektene tatt med i inntektsbegrepet fra og med 1994 (stiplet linje). Inkluderes disse inntektene i inntektsbegrepet endrer ikke dette noe på hovedtrekkene i utviklingen i lavinntekt blant enslige forsørgere, men vi ser at andelen enslige forsørgere i lavinnteksgruppen nå blir noe lavere - særlig for de mer sjenerøse lavinntektsmålene.

Figur 3.8. Andelen personer med vedvarende lavinntekt (treårsinntekter). Personer i husholdningstypene par med barn og enslige med barn.* Andelen med inntekter under ulike avstander til mediangjennomsnittet for alle. 1996-1998

* Personer som tilhører samme husholdningstype alle de tre årene.
Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Tidligere analyser har vist at barn i som vokser opp i eneforsørgerhusholdninger har en mye større sannsynlighet for å være vedvarende inntektsfattige, sammenlignet med andre barn (Epland 2001). Dette blir bekreftet når vi i figur 3.8 ser på andelen personer i husholdninger der hovedinntektstakeren er enslig forsørger som har vedvarende lavinntekt. Det viser seg at nesten 7 prosent av alle personer som tilhørte en enslig forsørger husholdning i 1996 og som også tilhørte en enslig forsørgerhusholdning de to påfølgende årene hadde vedvarende lavinntekt, når denne ble definert som en treårlig ekvivalentinntekt lavere enn 50 prosent av mediangjennomsnittet i perioden. Tilsvarende viser figuren at mer enn hver femte enslige forsørger hadde vedvarende lavinntekt når denne settes til 60 prosent av mediangjennomsnittet, mens hele 40 prosent hadde inntekt lavere enn 70 prosent av mediangjennomsnittet for de tre årene. Den relativt høye andelen personer i eneforsørgerhusholdninger med vedvarende lavinntekt står i skarp kontrast til andelen med vedvarende lavinntekt i andre barnehusholdninger. Det var for eksempel mindre enn én prosent av alle personer som i 1996 tilhørte husholdningstypen par med barn, og som tilhørte samme husholdningstype de to påfølgende årene, som hadde vedvarende lavinntekt under 50 prosent av mediangjennomsnittet i samme periode. Forskjellene mellom barnefamilieene blir ikke mindre om en benytter mer sjenerøse lavinntektsgrenser.

I figur 3.8 tok vi utgangspunkt i alle enslige forsørgere som hadde status som enslige forsørgere gjennom en treårsperiode (dvs. de hadde samme husholdningstype hele perioden). Det viser seg imidlertid at mange enslige forsørgere vil endre husholdningstype i løpet av en treårsperiode. Nesten 30 prosent av de som ble klassifis-

Tabell 3.6. Enslige forsørgere¹ med og uten vedvarende lavinntekt (under 60% av mediangjennomsnittet). 1996-98. Andel personer etter ulike kjennemerker (1998)

	Vedvarende lavinntekt	Andre enslige forsørgere	Alle
Alder			
under 30 år	24,0	9,9	13,6
30-39 år	63,7	40,8	46,7
40 år eller eldre	12,3	49,3	39,7
Alle	100	100	100
Utdanningsnivå			
Grunnskolenivå	23,6	18,4	18,9
Videregående	52,1	58,2	56,2
Universitet/høyskole	11,7	20,3	20,5
Uoppgitt	12,6	3,1	4,5
Alle	100	100	100
Sivil status			
Ugift	49,5	32,2	36,7
Tidligere gift	50,5	67,9	63,4
Alle	100	100	100
Tallet på yrkestilknyttede i husholdningen			
Ingen	94,9	23,3	41,9
1 eller flere	5,1	76,7	58,2
Alle	100	100	100
Antall observasjoner	40	160	200

¹ Personer som hadde status som enslig forsørger alle tre årene.
Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

sert som enslige forsørgere i 1996 og som tilhørte populasjonen de påfølgende to årene, tilhørte en annen husholdningstype - for eksempel par med barn - i 1998. Slike endringer i husholdningstype vil for de fleste enslige forsørgerne innebære en forbedret økonomisk situasjon. De som var enslige forsørgere i 1996, men som siden endret husholdningstype, hadde for eksempel en lavere sannsynlighet for å være vedvarende inntektsfattige sammenlignet med dem som var enslige forsørgere hele perioden.

Vi skal nå se nærmere på hva som kjennetegner enslige forsørgere med vedvarende lavinntekt. Vedvarende lavinntekt er igjen definert som en gjennomsnittlig treårsinntekt lavere enn 60 prosent av mediangjennomsnittet i samme periode.

På samme måte som for sosialhjelpsbruk, er det klare forskjeller i forekomsten av vedvarende lavinntekt blant enslige mødre og enslige fedre. Vedvarende lavinntekt er først og fremst noe som rammer enslige mødre. I treårsperioden vi studerer utgjorde enslige mødre 83 prosent av alle enslige forsørgere. Den andelen som enslige mødre utgjorde av alle med vedvarende lavinntekt (95 prosent) er imidlertid betydelig høyere, noe som indikerer en klar overrepresentasjon av enslige mødre i lavinntektsgruppen.

Eneforsørgernes *alder* ser ut også til å forklarer ulikheter i økonomiske ressurser. Ut i fra tabell 3.6 har yngre enslige forsørgere en mye større sannsynlighet for å ha vedvarende lavinntekt, enn eldre enslige forsørgere. Det var for eksempel en dobbelt så høy andel enslige forsørgere i aldersgruppen under 30 år blant dem med vedvarende lavinntekt, enn i gruppen som ikke hadde vedvarende lavinntekt.

Også utdanningsnivået har betydning når det gjelder forekomsten av vedvarende lavinntekt. Enslige forsørgere med lav utdanning er overrepresentert i gruppen av vedvarende inntektsfattige, mens det er en underrepresentasjon av enslige forsørgere med høyere utdanning i denne gruppen. Vi legger for øvrig merke til at det er en relativt høy andel av de enslige forsørgerne med vedvarende lavinntekt, der en mangler opplysninger om utdanningsnivået. Mange av disse vil være utenlandsfødte.

På samme måte som for sosialhjelpsbruk, er sivilstand og yrkestilknytning viktige kjennemerker som kan forklare variasjon i forekomsten av vedvarende lavinntekt blant enslige forsørgere. Vi finner igjen at ugifte enslige forsørgere er klart overrepresentert blant dem med vedvarende lavinntekt, mens det motsatte er tilfelle med enslige forsørgere som er skilt eller separert. Trolig vil skille i økonomiske velferd mellom ugifte og skilte enslige forsørgere være større enn det våre inntektsdata viser. I det inntektsbegrepet som benyttes her, er det ikke mulig å ta i betraktning at mange av de skilte enslige forsørgerne trolig deler på forsørgeransvaret med sin tidligere partner. Dette vil medføre en økonomisk fordel for barna i form av forbruks-goder som klær og sko, feriereiser, lommepenger etc.

Det er likevel når det gjelder tilknytning til arbeidsmarkedet at vi finner de mest markante forskjellene mellom enslige forsørgere med og uten vedvarende lavinntekt. Som det går fram av tabell 3.6 står hele 95 prosent av de enslige forsørgerne med vedvarende lavinntekt utenfor arbeidslivet. Dette står i skarp kontrast til de enslige forsørgerne som ikke har vedvarende lavinntekt, der bare 23 prosent var uten noen yrkestilknytning i husholdningen.

At det er betydelige forskjeller i yrkestilknytning mellom enslige forsørgere med og uten vedvarende lavinntekt, blir videre bekreftet når en studerer inntektssammensetningen til de to gruppene. Tabell 3.7 viser hvordan husholdningsinntektene til de to gruppene er sammensatt. Tabellen viser at i løpet av en treårsperiode kom 89 prosent av samlet husholdningsinntekt for enslige forsørgere med vedvarende lavinntekt i form av overføringer, mens bare 10 prosent var arbeidsinntekter. Dette står i klar kontrast til enslige forsørgere som ikke hadde vedvarende lavinntekt. For denne gruppen er det yrkesinntekt som er den klart viktigste kilde til livsopphold (64 prosent av samlet husholdningsinn-

Tabell 3.7. Sammensetning av samlet husholdningsinntekt pr. forbruksenhet og andel med beløp. Treårsinntekter i 1998-kroner

	Vedvarende lavinntekt	Andre enslige forsørgere	Alle
Andel av samlet inntekt			
Yrkesinntekt	10	64	57
Kapitalinntekt	1	3	2
Sum overføringer	89	34	41
folketrygd	39	10	14
barnetrygd	21	8	10
sosialhjelp	5	1	2
bostøtte	3	1	1
Samlet inntekt	100	100	100
Skatt mm.	4	19	17
Inntekt etter skatt	96	81	83
renteutgifter	4	7	7
Andel med beløp			
Yrkesinntekt	54	96	86
Kapitalinntekt	100	100	100
Sum overføringer	100	100	100
folketrygd	98	55	66
barnetrygd	99	95	96
sosialhjelp	54	24	31
bostøtte	42	19	24
Samlet inntekt	100	100	100
Andel enslige forsørgere	24	76	100
Antall observasjoner	40	260	200

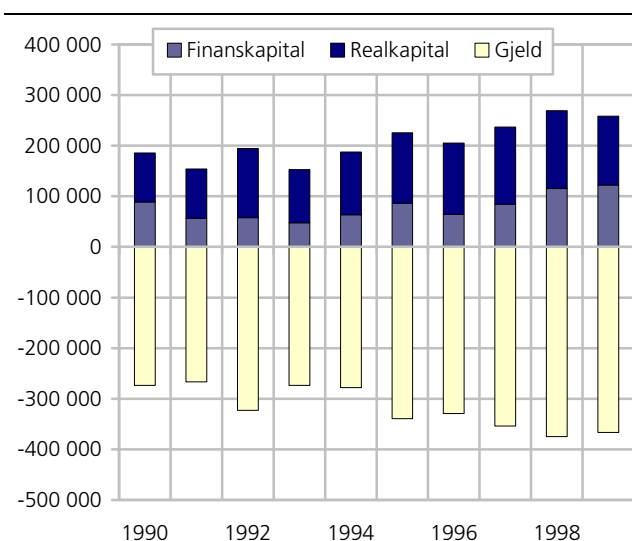
Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

tekt), mens overføringene bare utgjorde 1/3 av samlet inntekt. Mens bare litt over halvparten (54 prosent) av de enslige forsørgerne med vedvarende lavinntekt hadde mottatt noen form for arbeidsinntekt i løpet av treårsperioden, gjaldt dette for hele 96 prosent av de eneforsørgerne uten vedvarende lavinntekt.

Som forventet er det mange av eneforsørgerne med vedvarende lavinntekt som mottok supplerende stønader som sosialhjelp eller bostøtte i denne perioden. Vel halvparten (54 prosent) mottok sosialhjelp i løpet av treårsperioden, mens 42 prosent fikk bostøtte. Dette var om lag dobbel så høy andel sammenlignet med andre enslige forsørgere.

Formue

Enslige forsørgere er en gruppe kjennetegnet av å ha liten formue og relativt stor gjeld. I 1999 hadde enslige forsørgere med barn under 18 år en gjennomsnittlig finansformue på 123 000 kroner, mens den ligningsmessige realkapitalen var verdsatt til 136 000 kroner per husholdning. Siden gjennomsnittlig gjeld var på 367 000 kroner medførte dette at få eneforsørgere hadde positiv ligningsformue i 1999. I tillegg er enslige forsørgere en gruppe der relativt mange har en høy gjeld i forhold til inntekten. I 1999 hadde for eksempel 8 prosent av enslige forsørgere en gjeld som var tre

Figur 3.9. Formuesutviklingen for enslige forsørgere. 1990-1999. 1999-kroner

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

ganger høyere enn samlet husholdningsinntekt. Det var bare yngre enslige som hadde en høyere gjeldsbelastning enn enslige forsørgere i 1999 (Statistisk sentralbyrå, 2001c).

Utviklingen i perioden 1990 til 1999 er ellers preget av en økning både i eneforsørgernes bruttoformue og gjeld.

3.3. Enslige forsørgeres tilknytning til arbeidslivet

Vi har tidligere påpekt at de fleste enslige forsørgerne har en relativt sterk tilknytning til arbeidsmarkedet. Dette blir på nytt bekreftet når vi i tabell 3.8 ser på andelen eneforsørgere med yrkesinntekter i forhold til grunnbeløpet i folketrygden. På samme måte som for uførepensjonister vil enslige forsørgere som mottar overgangsstønad få avkortet stønadsbeløpet dersom de har en arbeidsinntekt over et visst nivå. Denne reduksjonen i overgangsstønaden inntreffer straks yrkesinntekten overstiger 0,5 G. Når yrkesinntekten overstiger 5 ganger grunnbeløpet, har enslige forsørgere ikke lengre rett på overgangsstønad.

Siden vår definisjon av enslige forsørgere er basert på husholdningstype, omfatter den både enslige forsørgere med og uten ytelser fra folketrygden. Det viser seg derfor at relativt mange enslige forsørgere har inntekter som langt overstiger 0,5 G. I 1999 var 16 prosent av alle enslige forsørgere med barn under 18 år, helt uten arbeidsinntekt, mens knapt 9 prosent hadde en yrkesinntekt under 1/2 G. Derimot så var andelen med yrkesinntekter i intervallet mellom 2 og 5 G på 29 prosent, mens så mange som 1/3 av alle enslige forsørgere hadde yrkesinntekter som oversteg 5 ganger G.

Tabell 3.8. Enslige forsørgere etter størrelsen på yrkesinntekten i forhold til folketrygdens grunnbeløp (G). 1999

	Andel	Størrelsen på yrkesinntekt i forhold til grunnbeløpet							Andel husholdninger	Antall observasjoner
		Uten yrkesinntekt	Yrkesinntekt under 1/2 G	1/2 G <=yrkesinntekt < 1 G	1 G <=yrkesinntekt < 1,5 G	1,5 G <=yrkesinntekt < 2 G	2 G <=yrkesinntekt < 5 G	Yrkesinntekt over 5 G		
Alle	100	16,3	8,5	3,6	4,2	4,2	29,0	34,3	100,0	343
Hovedinntektstakers kjønn										
Kvinner	100	19,0	8,4	4,2	4,1	4,7	33,3	26,4	86,0	270
Menn	100	0,0	8,9	0,1	4,5	0,9	2,6	82,7	14,0	73
Hovedinntektstakers alder										
Under 30 år	100	28,6	19,0	7,3	4,8	9,0	22,7	8,7	19,4	48
30-39 år	100	19,0	7,3	4,3	5,2	4,5	33,4	26,2	44,9	127
40 år eller eldre	100	6,2	4,2	0,7	2,7	1,1	26,8	58,3	35,7	168
Sivilstand										
Ugift	100	20,9	11,0	4,7	6,2	3,3	30,5	23,4	39,0	110
Skilt/separert	100	13,4	6,8	2,9	3,0	4,7	28,1	41,3	61,0	233
Stønad til barnetilsyn										
Med stønad	100	14,1	11,3	4,0	4,6	5,8	33,8	26,4	42,8	112
Uten stønad	100	18,0	6,4	3,3	4,0	3,0	25,4	40,2	57,3	231

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Vi finner videre igjen de samme forskjellene innen gruppen av eneforsørgere når det gjelder størrelsen på yrkesinntekter, som det vi tidligere har sett når det gjelder forekomst av lavinntekt og sosialhjelp. Enslige mødre er for eksempel klart overrepresentert blant de med lave yrkesinntekter, mens det motsatte er tilfelle for de enslige fedrene. Blant annet hadde 19 prosent av de enslige mødrene ikke noen form for arbeidsinntekt i 1999, mens det ikke var noen av de enslige fedrene som var registrert uten arbeidsinntekt i 1999. På den annen side er fedrene klart overrepresentert blant dem med inntekt over 5 G.

Eldre eneforsørgere har i større grad inntektsgivende arbeid enn yngre eneforsørgere. Blant enslige forsørgere som er yngre enn 30 år hadde for eksempel nesten halvparten (48 prosent) en yrkesinntekt lavere enn 1/2 G. Dette står i kontrast til enslige forsørgere som var 40 år eller eldre, der nesten 6 av 10 hadde en yrkesinntekt større enn 5 G.

I noen grad varierer størrelsen på arbeidsinntekten med eneforsørgernes sivilstand. Det er en klart lavere andel av de ugifte eneforsørgere som har høye yrkesinntekter, enn de enslige forsørgere som tidligere har vært gift. Som tidligere omtalt skyldes dette trolig at eneforsørgere som tidligere har vært gift er noe eldre og dermed oftere har eldre barn, sammenlignet med de ugifte eneforsørgere. Disse eneforsørgere vil trolig lettere kunne kombinere yrkesdeltaking og barnepass.

På samme måte som er tilfelle med overgangstønad, blir stønad til barnetilsyn avkortet mot arbeidsinntekt. Denne avkortningen inntreffer imidlertid først når yrkes-

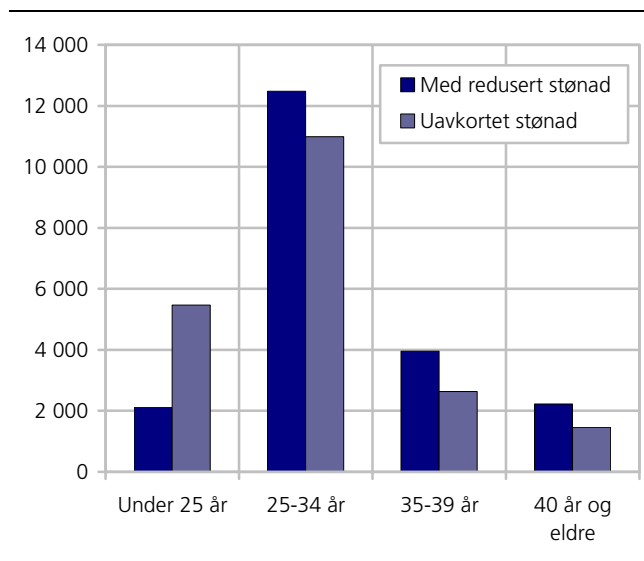
inntektene overskrider 5 ganger grunnbeløpet. Tabell 3.8 viser at det kan synes som at enslige forsørgere med stønad til barnetilsyn foretar en viss tilpasning til regelverket. Andelen med yrkesinntekt over 5 G er i alle fall klart lavere (26 prosent) blant dem som mottar støtte til barnepass, enn blant enslige forsørgere uten slik støtte (40 prosent).

Enslige forsørgere med redusert overgangstønad

For enslige forsørgere som mottar overgangstønad fra Folketrygden vil en eventuell arbeidsinntekt utover frigrensen føre til avkortning i stønadsbeløpet. I dette avsnittet skal vi derfor se nærmere på tilpasningen til arbeidsmarkedet for enslige forsørgere med overgangstønad. Avkortningen i overgangstønad skjer på bakgrunn av opplysninger om forventet arbeidsinntekt. Tall fra Rikstrygdeverket viser at ved utgangen av 1999 var det 20 800 eneforsørgere som fikk avkortet overgangstønad på grunn av forventet arbeidsinntekt høyere enn friinntektsgrensen på 1/2 G. Dette var drøyt halvparten av alle som mottok overgangstønad dette året.

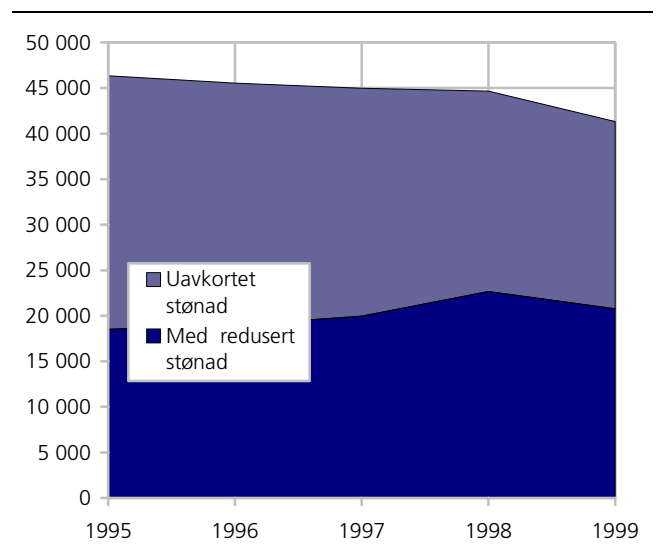
På samme måte som for enslige forsørgere generelt, så er det klare forskjeller i yrkesaktiviteten til hhv. yngre og eldre mottakere av overgangstønad. Som figur 3.10 viser så er bare blant de aller yngste eneforsørgere (under 25 år) at det er et flertall som mottar uavkortet stønad, dvs. som har en forventet arbeidsinntekt lavere enn friinntektsgrensen. For alle andre aldersgrupper er det et flertall av eneforsørgere som får avkortet overgangstønaden på grunn av inntektsgivende arbeid.

Figur 3.10. Antall enslige forsørgere med overgangsstønnad med og uten redusert stønad på grunn av arbeidsinntekter, etter alder, 1999

Kilde: Forløpsdatabasen FD-Trygd, Statistisk sentralbyrå.

Figur 3.11. Antall enslige forsørgere med og uten redusert overgangsstønnad, 1995-1999

Kilde: Rikstrygdeverket.

Vi har tidligere påpekt at enslige forsørgere generelt har fått en sterkere tilknytning til arbeidslivet i løpet av 1990-årene. Dette gjelder i høy grad også for enslige forsørgere med overgangsstønnad. Mellom 1995 og 1999 finner det sted en klar reduksjon i tallet på enslige forsørgere som mottok overgangsstønad uavkortet, mens det på samme tid ble stadig flere enslige forsørgere med redusert overgangsstønnad på grunn at arbeidsinntekten overstiger friinntektsgrensen.

3.4. Enslige forsørgeres boforhold

Det er levekårsundersøkelsen som er datagrunnlaget som benyttes til å beskrive enslige forsørgeres boforhold og helse. I denne undersøkelsen defineres enslige forsørgere ut i fra opplysninger om sivilstand, samborforhold og barn. Enslige forsørgere er personer som ikke lever i parforhold, dvs. de er verken gift eller samboende. Dessuten bor de i samme kosthusholdning som en sønn eller datter, medregnet adoptivbarn i alderen 0-19 år. I tilfelle delt forelderansvar er det personens egen oppfatning av hvor barnet bor som er lagt til grunn. Det er ikke tatt hensyn til hvem som ellers tilhører husholdningen. Det betyr at selv om en person ikke lever i parforhold og bor sammen med sitt barn i samme husholdning som f.eks. foreldrene (til den enslige forsørger) så vil personen likevel bli regnet som enslig forsørger, selv om den enslige forsørger med barn kanskje i praksis blir helt eller delvis forsørget av andre. Dette gjelder imidlertid svært få. Avgrensningen er derfor svært lik den som er brukt i avsnittene om inntekt. Den viktigste forskjellen er at vi her også regner med enslige forsørgere der yngste barn er 18-19 år.

Boform

Det er noen færre blant enslige forsørgere enn i befolkningen ellers som bor i enebolig eller våningshus, henholdsvis i overkant av 40 og 65 prosent. I det vesentlig forklares dette med at det er flere enslige forsørgere som bor i andre småhus. Dette gjaldt på midten av 1990-tallet om lag 35 prosent av de enslige forsørgerne, sammenlignet med om lag 20 prosent i befolkningen ellers. Det kan ikke påvises endringer i dette mønstret de siste ti årene.

Andelen eiere er vesentlig lavere blant enslige forsørgere enn i befolkningen ellers. Om lag 65 prosent av enslige forsørgere bor i en husholdning som eier boligen, enten selv eller gjennom andels- eller aksjeselskap, mens tilsvarende tall var 80 prosent for befolkningen ellers. Eierandelen var i 1997 likevel høyere enn for de ulike grupper av enslige, særlig gjelder det yngre enslige. Andelen enslige forsørgere som er eiere

Tabell 3.9. Boform for enslige forsørgere og andre voksne, 1987-1997. Prosent

	1987	1991	1995	1997
Andel som bor i enebolig, våningshus				
Enslige forsørgere	40	43	44	40
Andre voksne	66	66	66	67
Andel som bor i andre småhus				
Enslige forsørgere	33	36	36	36
Andre voksne	21	20	20	17
Andel eiere				
Enslige forsørgere	65	65	61	70
Andre voksne	81	82	80	82

Kilde: Levekårsundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

gjennom andels- eller aksjeselskap var i 1997 vel 20 prosent, om lag det dobbelte av hva en finner for befolkningen ellers. Det er heller ikke for eierforhold mulig å påvise endringer i eierandel, verken for de enslige forsørgerne eller for befolkningen ellers.

Boligstandard

For befolkningen som helhet var det en kraftig reduksjon i andelen som bodde trangt i første del av 1980-tallet. Fra 1987 har endringene vært små, men det har vært en svak utvikling mot færre trangbodde, til 7-8 prosent i 1997. I 1987 var trangboddheten blant de enslige forsørgerne på nivå med nivået for befolkningen ellers. Tallene tyder på en noe kraftigere reduksjon i trangboddhet blant enslige forsørgere enn i befolkningen, fra 10 prosent i 1987 til om lag 3 prosent i 1997. På grunn av de små utvalg av enslige forsørgere er imidlertid disse endringene ikke signifikante. Tallene viser imidlertid klart at trangboddheten ikke er større blant enslige forsørgere enn i befolkningen ellers. Den er også klart mindre enn blant par med småbarn (20 prosent trangbodde i 1997).

Enslige forsørgere hører imidlertid ikke til gruppene som bor svært romslig. Om lag 15 prosent av de enslige forsørgere bodde i 1997 svært romslig, sammenlignet med det dobbelte i befolkningen ellers. Sammen med par med småbarn og unge enslige er enslige forsørgere de grupper der færrest bor svært romslig. Mens det i befolkningen har blitt flere som bor svært romslig, ser dette ikke ut til å være tilfellet for enslige forsørgere.

I 1997 var det omtrent like vanlig blant enslige forsørgere som i befolkningen å vurdere boligen som for liten, om lag 17 prosent, altså noe mer en andelen som 'objektivt' bodde trangt. I 1995 var det nesten dobbelt så mange enslige forsørgere som vurderte boligen som for liten, forskjellene er imidlertid ikke signifikante.

Boligene til enslige forsørgere er snaut 20 m² mindre enn boligene til befolkningen ellers. Gjennomsnittshusholdningen til enslige forsørgere hadde i 1997 et boligareal på 97 m², sammenlignet med 115 m² for gjennomsnittshusholdninger ellers. Også regnet per person har enslige forsørgere mindre boliger. I 1997 hadde de vel 40 m² per person, sammenlignet med 54 m² for befolkningen ellers. Regnet per person har boligarealet økt fra 1991 til 1997 for befolkningen. Tallene tyder også på en liten økning for enslige forsørgere, men økningen er ikke signifikant.

Så godt som alle enslige forsørgere har boliger som holder minimumsstandard når det gjelder bad og WC. Rundt 1990 og tidligere var det noen få prosent som ikke hadde bad og WC, men ikke flere blant enslige forsørgere enn i befolkningen ellers.

Derimot tyder vurderingene av om boligene er kalde og fuktige på at enslige forsørgere har noe dårligere

Tabell 3.10. Boligstandard for enslige forsørgere og andre voksne. 1987-1997

	1987	1991	1995	1997
Andel som bor trangt. Prosent				
Enslige forsørgere	10	6	6	3
Andre voksne	9	8	8	7
Andel som bor svært romslig. Prosent				
Enslige forsørgere	17	15	16	15
Andre voksne	26	29	32	32
Boareal per husholdning*. m²				
Enslige forsørgere	:	94	:	97
Andre voksne	:	112	:	115
Boareal per person*. m²				
Enslige forsørgere	:	39	:	42
Andre voksne	:	49	:	54
Andel med liten plass. Prosent				
Enslige forsørgere	:	:	28	17
Andre voksne	:	:	15	13
Andel som bor i bolig uten bad og wc. Prosent				
Enslige forsørgere	3	4	0	0
Andre voksne	4	3	1	1
Andel som bor i bolig med kalde eller fuktige rom. Prosent				
Enslige forsørgere	26	7	11	18
Andre voksne	8	5	5	8

* Tall for 1997 er for denne indikatoren hentet fra panelundersøkelsen til levekårsundersøkelsen.

Kilde: Levekårsundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

boliger. Tallene for enslige forsørgere varierer mye mellom de ulike undersøkelsene. I de fleste av undersøkelsene er det imidlertid betydelig flere enslige forsørgere enn i befolkningen ellers som vurderer boligene som kalde og/eller fuktige.

Boutgifter

Enslige forsørgere er mer påvirket av utviklingen både i renter og i husleier enn befolkningen ellers. I befolkningen er om lag 70 prosent selveiere, blant enslige forsørgere gjelder det om lag 45 prosent. Mens vel halvparten av de enslige forsørgerne normalt betaler husleie er det vel 60 prosent som eier boligen, selv om langt fra alle som eier boligen har gjeld på denne.

Både for eierne og for de som betaler husleie gjelder det at boutgiftene er høyere for enslige forsørgere enn for befolkningen ellers. For eierhusholdningene var det gjennomsnittlige beløpet til renter og avdrag nesten 10 000 kroner høyere for enslige forsørgere enn for befolkningen ellers i 1997, henholdsvis 37 000 og 28 000 kroner i året. Det har i overveiende grad sammenheng med at det er en større andel av husholdningene til enslige forsørgere som har gjeld. Det gjaldt i 1997 for 85 prosent av eierhusholdningene blant

Tabell 3.11. Boligutgifter for enslige forsørgere og andre voksne. 1987-1997

	1987	1991	1995	1997
Gjennomsnittlig årlig husleie for leiehushold. 1997-kroner				
Enslige forsørgere	25 100	33 200	36 100	42 300
Andre voksne	20 400	24 800	26 500	27 700
Årlig husleie i faste priser. 1987=100				
Enslige forsørgere	100	132	144	169
Andre voksne	100	122	130	136
Andel leiehushold med husleie=0. Prosent				
Enslige forsørgere	1	7	2	0
Andre voksne	7	8	9	13
Renter og avdrag. Gjennomsnitt for eierhushold per år. 1997-kroner				
Enslige forsørgere	50 800	51 000	41 600	37 200
Andre voksne	31 300	40 400	32 800	28 300
Årlig renter og avdrag i faste priser. 1987=100				
Enslige forsørgere	100	100	82	73
Andre voksne	100	129	105	90
Andel eierhushold uten renter og avdrag. Prosent				
Enslige forsørgere	24	9	14	15
Andre voksne	27	28	34	40
Andel hushold med bostøtte. Prosent				
Enslige forsørgere	26	11	15	
Andre voksne	4	3	2	

Kilde: Levekårsundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

enslige forsørgere, sammenlignet med 60 prosent i befolkningen ellers. I samsvar med den generelle nedgangen i rentene etter 1993 finner en også for enslige forsørgere at eierhusholdningene til enslige forsørgere betaler mindre i renter og avdrag. I 1987 og 1991 betalte de i gjennomsnitt om lag 50 000 1997-kroner i året. Etter 1991 er renter og avdrag for både enslige forsørgere og andre husholdninger redusert med om lag 30 prosent.

Blant husholdninger som ikke er selveiere betalte enslige forsørgere 43 000 kroner i året i husleie i 1997, sammenlignet med 28 000 kroner for befolkningen ellers. Blant enslige forsørgere som ikke er selveiere er det svært få som ikke betaler husleie, mens det i befolkningen ellers ser ut til å være snaut 10 prosent.

Gjennomsnittlig husleie har også økt betydelig mer for enslige forsørgere enn for husholdningene ellers. Gjennomsnittlig husleie for enslige forsørgere som ikke var selveiere økte fra 1987 til 1997 med om lag 70 prosent sammenlignet med om lag det halve for andre husholdninger.

3.5. Enslige forsørgeres helse

Tidligere har vi sammenlignet enslige forsørgeres boforhold med boforholdene til befolkningen for øvrig. Helse er imidlertid svært aldersavhengig. Vi har derfor ment at det er noe mer meningsfullt å sammenligne med befolkningen under pensjonsalder. Heller ikke dette er fullgodt. Enslige forsørgere er i overveiende grad konsentrert til aldersgruppen 25-44 år, hele 70 prosent var i 1998 i denne aldersgruppen. Til sammenligning gjaldt det 46 prosent av befolkningen ellers under pensjonsalder. Det er flere helt unge i sammenligningsgruppen og flere i alderen 45-66 år. Gjennomsnittsalderen er den samme som for enslige forsørgere. Med om lag 100 enslige forsørgere i utvalget blir naturligvis resultatene svært usikre. Det skal betydelige avvik til for at en skal kunne fastslå at enslige forsørgere avviker fra sammenligningsbefolkningen og over tid for at en skal kunne fastslå at det har skjedd en endring.

Helsetilstand

Undersøkelsene viser at en større andel av enslige forsørgere enn av befolkningen ellers under pensjonsalder har langvarig sykdom, med unntak av undersøkelsen i 1998 (se vedleggstabell C2). Ingen av forskjellene i den enkelte undersøkelsen er signifikante. Konklusjonen styrkes likevel av at tre av undersøkelsene viser det samme bildet. Det er ingen forskjeller i forekomsten av hjerte-kar sykdom mellom enslige forsørgere og sammenligningsgruppen. Derimot tyder tallene på at det er vanligere at enslige forsørgere har muskel-skjelett-sykdommer. Heller ikke her er forskjellene i den enkelte undersøkelsen signifikante. Men mønstret er såpass likt i de ulike undersøkelsene, at det styrker en slik konklusjon.

Vurderingen av sykdommenes alvorlighetsgrad tyder også på at alvorlig sykdom (sykdom med betydelige konsekvenser i hverdagen) er mer vanlig blant enslige forsørgere enn i sammenligningsbefolkningen. I 1987 og 1995 hadde om lag 30 prosent av de enslige forsørgerne sykdom med betydelige konsekvenser, mens det samme gjaldt 18 prosent i sammenligningsbefolkningen. Heller ikke her er de enkelte forskjeller signifikante, men samlet støtter resultatene opp om en slik konklusjon.

Tallene tyder også på at nervøse lidelser er mer utbredt blant enslige forsørgere. I 1987 og 1995 var det mer enn dobbelt så stor andel med nervøse symptomer blant enslige forsørgere, enn i sammenligningsbefolkningen (forskjellen i 1987 er så vidt signifikant).

Funksjonsevne og omsorg

Verken når det gjelder bevegelighet, syn og hørsel eller vansker med å delta i fritids- og foreningsaktiviteter, er det mulig å påvise forskjeller mellom enslige forsørgere og befolkningen for øvrig under pensjonsalder. Det samme gjelder hjelpebehov og om det i husholdningen er pleie- og tilsynstremende.

4. Langtidssyke

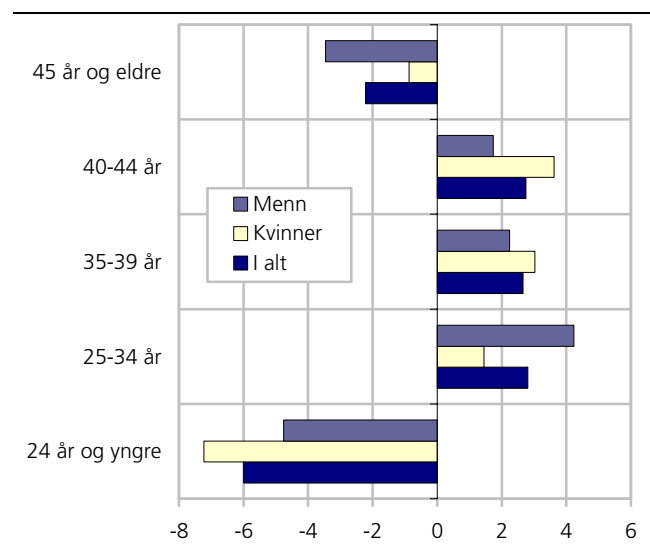
4.1. Demografisk utvikling og sammensetning

Som langtidssyke regnes her personer som har mottatt rehabiliteringspenger eller attføringspenger i løpet av året. I løpet av 1996 finner vi drøyt 86 000 personer registrert som aktive i attføringssystemet. I 1999 hadde dette antallet økt til 103 000 personer.

Jevnt over er noen flere kvinner langtidssyke enn menn, og tendensen er økende. I 1996 var totalt 52 prosent av de langtidssyke kvinner. I 1999 hadde denne andelen økt til 55 prosent. Overvekten av kvinner gjelder alle aldersklasser med unntak av de under 24 år. Ser vi nærmere på aldersfordelingen blant de langtidssyke i 1999, finner vi at den største andelen befinner seg i kategorien 45 år og eldre. Henholdsvis 37 og 35 prosent av kvinnelige og mannlige langtidssyke befinner seg i denne aldersgruppen. Dernest ser vi også en ganske stor andel mellom 25 og 34 år, henholdsvis 26 prosent og 29 prosent for kvinner og menn. Alderskategoriene 35-39 år og 40-44 år varierer mellom 13 og 15 prosent for begge kjønn. Naturlig nok er færre under 25 år langtidssyke, 7 prosent blant kvinnene og 9 prosent blant mennene.

I figur 4.1 studeres i hvilken grad langtidssyke er under- eller overrepresentert i ulike alderskategorier og etter kjønn i forhold til andelen sysselsatte i de samme gruppene. Tallene viser situasjonen i 1996. Vi har allerede sett at det er flere langtidssyke innen den eldste alderskategorien (45 år og eldre), noe man kunne forvente ut fra arbeidslivets krav til de ansatte som gjerne gjelder uavhengig av alder og slitasje. Men det viser

Figur 4.1. Prosentvis avvik mellom andelen langtidssyke og andelen sysselsatte innen ulike aldersgrupper. 1996. Prosent

Kilde: Forløpsdatabasen FD-Trygd, Statistisk sentralbyrå.

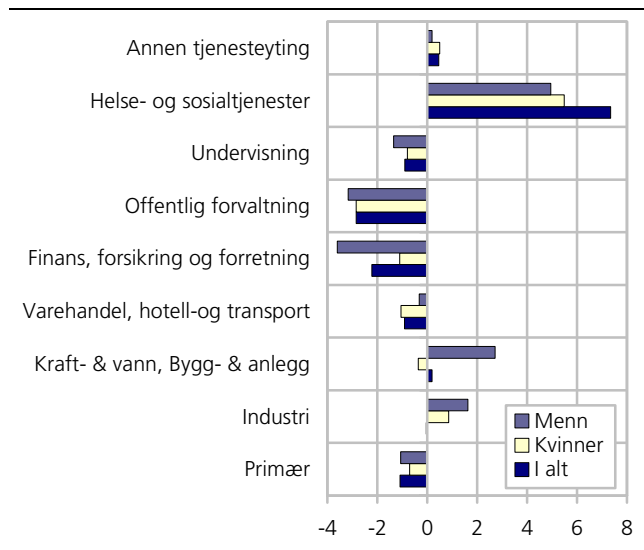
seg at denne aldersgruppen er ikke overrepresentert blant de langtidssyke i forhold til andelen sysselsatte i alt i samme alderskategori. Tvert imot er andelen over 45 år blant de sysselsatte høyere enn andelen blant de langtidssyke. Sammenlignet med andelen sysselsatte i alderen 45 år og eldre, er andelen langtidssyke i denne aldersgruppen underrepresentert med vel 2 prosentpoeng. De yngste alderskategoriene, under 25 år, er også underrepresentert i forhold til sysselsettingsmassen,

Tabell 4.1. Langtidssyke i løpet av 1999 etter kjønn og alder. Antall og prosent

Aldersgruppe	Antall personer			Prosent		
	I alt	Kvinner	Menn	I alt	Kvinner	Menn
Sum	102 997	56 951	46 046	100	100	100
24 år eller yngre	7 819	3 821	3 998	7,6	6,7	8,7
25-34 år	28 178	14 960	13 218	27,4	26,3	28,7
35-39 år	15 341	8 683	6 658	14,9	15,2	14,5
40-44 år	14 584	8 598	5 986	14,2	15,1	13,0
45 år eller eldre	37 075	20 889	16 186	36,0	36,7	35,2

Kilde: Forløpsdatabasen FD-Trygd, Statistisk sentralbyrå.

Figur 4.2. Prosentvis avvik mellom andelen langtidssyke og andelen sysselsatte innen ulike bransjer¹. 1996. Prosent

¹ For langtidsyke relaterer tallene til situasjonen før overgang til attføring. Kilde: Forløpsdatabasen FD-Trygd, Statistisk sentralbyrå.

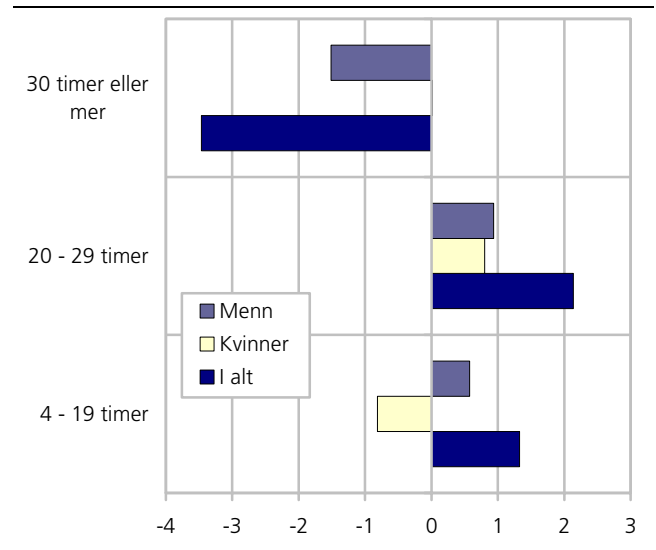
med 6 prosentpoeng færre langtidssyke enn sysselsatte. Særlig unge kvinner er underrepresentert gruppen av langtidssyke.

De midterste alderskategorier er derimot overrepresentert blant de langtidssyke, og da i størst grad menn i alderen 25 til 34 år. Andelen langtidssyke menn i denne alderskategorien ligger 4 prosentpoeng høyere enn andelen sysselsatte menn i samme aldersgruppe. Kvinnene er i størst grad overrepresentert i alderskategorien 40-44 år, med en forskjell på i underkant av 4 prosentpoeng i forhold til sysselsatte kvinner. Tilsvarende befinner menn seg desto nærmere sysselsettingsandelen i samme alderskategori med en overrepresentasjon på mindre enn 2 prosentpoeng. Kvinnene er også i større grad overrepresentert blant de langtidssyke i alderskategorien 35-39 år enn det menn er.

Kvinner viser altså til dels en motsatt tendens i forhold til menn når det gjelder aldersfordelingen. Tatt i betraktning av at kvinner generelt sett er overrepresentert blant langtidssyke, men likevel representerer færre sysselsatte enn menn i alt (om lag 1,2 mot 1,4 millioner), så må kjønn vektlegges i vel så stor grad som alder. Det kan ha sammenheng med utsetting av den yrkesaktive karriere i forhold til familiesituasjon og dermed også utsetting av en eventuell langtidssyk livssituasjon.

Det kan også være interessant å studere bakgrunnen til de langtidssyke. Er enkelte bransjer mer representert enn andre blant de langtidssyke? Figur 4.2 viser på samme måte som for aldergruppene i figur 4.1. i hvilken grad noen bransjer er over- eller underrepresentert blant de langtidssyke.

Figur 4.3. Prosentvis avvik mellom andelen langtidssyke og andelen sysselsatte etter arbeidstid¹. 1996. Prosent

¹ For langtidsyke relaterer tallene til situasjonen før overgang til attføring. Kilde: Forløpsdatabasen FD-Trygd, Statistisk sentralbyrå.

De fleste langtidssyke kommer fra varehandel, hotell- og transportbransjen, med en andel på 26 prosent (se vedleggstabell D1). Omtrent like mange (ca. 25 prosent) var sysselsatt i helse- og sosialsektoren før de ble langtidssyke. I underkant av 17 prosent arbeidet i industrien. Andre bransjer som offentlig forvaltning, finans og forsikring, bygg- og anlegg avgir også en del, med en andel hver på 7-8 prosent.

Andelen langtidssyke etter bransje gjenspeiler stort sett fordelingen av sysselsatte etter bransje. De med bakgrunn i helse- og sosialtjenester er likevel klart mer representert blant de langtidssyke enn hva deres andel av sysselsettingsmassen skulle tilsi. Dette gjelder både for kvinner og menn. Menn fra industri og bygg og anlegg er også noe overrepresentert blant de langtidssyke. Offentlig forvaltning peker seg ut som en bransje hvor begge kjønn har en klart mindre andel langtidssyke sammenlignet med andelen sysselsatte. Dette gjelder også i noen grad for finans og forsikring o.l., men mer for menn enn for kvinner.

Også hvor lang arbeidstid den langtidssyke hadde som yrkesaktiv kan tenkes ha betydning når det gjelder å forklare forskjeller blant langtidssyke. Den store majoriteten blant langtidssyke menn (84 prosent), jobbet heltid i sitt siste sysselsettingsforhold før sykdom, knapt 4 prosent jobbet nesten heltid (20 til 29 timer) mens 11 prosent jobbet under halv tid (4 til 19 timer). Bare drøyt halvparten av de langtidssyke kvinnene jobbet heltid, 20 prosent jobbet nesten heltid, mens hele 28 prosent jobbet under halv tid (se vedleggstabell D2).

Men som figur 4.3 viser er ingen store avvik i når det gjelder arbeidstidens fordeling mellom langtidssyke og den totale sysselsettingsmassen. Likevel var menn som

Tabell 4.2. Avsluttede forløp¹ innen medisinsk rehabilitering, yrkesmessig attføring i løpet av 1996 fordelt etter overgang til annen status (Første overgang i løpet av 12 md. etter avgangsdato)

Gruppe:	Sist avsluttet tilfelle av attføring	Første overgang til								Død	Annen status	Alle tilfeller
		Arbeids-søker	Syssel-satt	Uførepensjon	Utdan-ning	Medisinsk Rehab.	Yrkesm. attføring	Ventetid				
								> 8 uker	inntil 8 uker			
Alle:	32 407	1 780	4 362	7 524	456	1 898	634	964	509	614	13 789	32 530
Medisinsk Rehabilitering	16 817	643	900	5 038	148	1 418	21	48	279	483	7 879	16 857
Yrkesmessig attføring	5 484	345	1 484	436	127	120	395	315	42	54	2 200	5 518
Ventetid over 8 uker	9 462	739	1 886	1 972	171	332	178	539	161	64	3 465	9 507
Ventetid inntil 8 uker	644	53	92	78	10	28	40	62	27	13	245	648
<i>I prosent av avganger:</i>												
Alle	100,0	5,5	13,5	23,2	1,4	5,9	2,0	3,0	1,6	1,9	42,5	100,4
Medisinsk Rehabilitering	100,0	3,8	5,4	30,0	0,9	8,4	0,1	0,3	1,7	2,9	46,9	100,2
Yrkesmessig attføring	100,0	6,3	27,1	8,0	2,3	2,2	7,2	5,7	0,8	1,0	40,1	100,6
Ventetid over 8 uker	100,0	7,8	19,9	20,8	1,8	3,5	1,9	5,7	1,7	0,7	36,6	100,5
Ventetid inntil 8 uker	100,0	8,2	14,3	12,1	1,6	4,3	6,2	9,6	4,2	2,0	38,0	100,6

¹ Det kan finnes flere overganger enn personer pga. overganger på samme dag.
Kilde: Forløpsdatabasen FD-Trygd, Statistisk sentralbyrå.

jobber deltid noe overrepresentert blant de langtids-syke, mens heltidsarbeidende var noe underrepresentert. For langtidsyke kvinner er de med lang deltid (20-29 timer) litt overrepresentert og de med kort deltid litt underrepresentert. Andelen kvinner som arbeidet heltid var den samme blant de langtidsyke som blant alle sysselsatte kvinner.

Rehabiliterings- og attføringspenger er myntet på personer som enten behøver medisinsk oppfølging eller aktivt tiltak for å komme tilbake til yrkeslivet. Et annet tema er derfor hva som skjer med de personer som har avsluttet sitt langtidsykeforhold. I hvilken grad klarer de faktisk å returnere til en ny yrkesaktiv karriere?

Tabell 4.2 tar utgangspunkt i sist registrerte avgang i Statistisk sentralbyrås forløpsdatabase FD-Trygd i løpet av 1996 på en av fire hovedgrupper; medisinsk rehabilitering, yrkesmessig attføring, ventetid over 8 uker og ventetid inntil 8 uker. Ventetid betyr tildeling av stønad i påvente av beslutning om hvilket tiltak som skal iverksettes, mens yrkesmessig attføring omfatter de som er inne på et aktivt attføringstiltak.

Tabellen viser hva som er første registrerte status i løpet av 12 måneder etter avgangsdato på en av hovedgruppene. Hver mulig overgang er altså målt over lik periode. De viktigste områdene vi ønsker å studere er om den tidligere langtidsyke er blitt arbeidssøker, sysselsatt, uførepensjonist eller har startet en utdanning. I tillegg tas med de fire nevnte attføringsgruppene for å kartlegge eventuell rotasjon tilbake til status som langtidsyke.

Totalt hadde 32 407 personer avsluttet et attføringstilfelle i 1996. Over halvparten, 16 817 personer, av-

sluttet sitt langtidsykeforhold sist gang innen medisinsk rehabilitering. Nesten 1 av 3 langtidsyke, 9 462 personer, sto med ventetid på attføring i over 8 uker, bare 644 personer avsluttet ventetiden i løpet av 8 uker. 5 484 personer avsluttet et yrkesmessig attføringsforhold. Allerede den ulike fordelingen mellom medisinsk rehabilitering, lang ventetid og yrkesmessig attføring tilbake til arbeidslivet forteller noe om de samfunnsproblemer som møter attførings- og rehabiliteringssystemet i utgangspunktet.

Hvor går så de ulike gruppene langtidsyke etter endt attføring? Blant hele massen ser vi at svært mange går til uførepensjonering, 23 prosent. Deretter har faktisk over 13 prosent suksess med tilbakekomst til yrkeslivet. Det er likevel nesten like mange, 12 prosent, som går tilbake til nytt attføringstilfelle i en eller annen form og da oftest til medisinsk rehabilitering (6 prosent). En del har godt håp om fremtidig retur til yrkesaktivitet, 5 prosent står først registrert som arbeidssøker i arbeidsmarkedsetaten. Bare 1 prosent forsøker seg på ny utdanning. Av de som ikke har hatt en overgang blant hovedtemaene i løpet av 12 måneders perioden etter avgangsdato, er 2 prosent registrert som døde. Restkategorien "Annen status" i tabell 4.2, dvs. personer som verken befinner seg i en slik omtalt overgangsfase eller som er døde, utgjør hele 42 prosent av massen. Ifølge Trygdestatistisk årbok kan man forvente at disse individene enten lever på sosialhjelp eller privat forsørging. En forlengelse av måleperiodens lengde utover 12 måneder øke trolig sannsynligheten for å gjenfinne flere med en faktisk overgang.

Ser vi på overganger innen hovedgruppene, finner vi klareste variasjon innenfor gruppen under medisinsk rehabilitering. Kun 5 prosent av disse individene opp-

når å gå direkte over i yrkeslivet, mens hele 30 prosent går rett over på uførepensjonering. Sammenhengen mellom medisinsk rehabilitering og uførepensjon er ikke uventet. I tillegg finner vi til sammen 10 prosent på nytt innen attføringssystemet, de fleste med direkte tilbakefall til medisinsk rehabilitering (8 prosent). De aller færreste prøver seg altså på et attføringstiltak, i håp om at det skal bringe et nytt yrkesliv nærmere. Omtrent 4 prosent prøver seg i retning av arbeidslivet ved å registre seg som arbeidsledig. Det vil si at hele 44 prosent står fortsatt registrert med vesentlige problemer eller usikkerhet i forhold til retur til arbeidslivet.

De som gjennomgår yrkesmessig attføring har nesten like stor tilbakekomst til yrkeslivet, 27 prosent, som det de medisinsk rehabilitererte har til å havne blant de uføre. Vi ser derimot at desto flere innen programmet for yrkesmessig attføring (17 prosent) går tilbake til attføring. Herunder gjør 7 prosent et nytt forsøk innen yrkesmessig attføring, dvs. altså tilbakefall, mens 6 prosent befinner seg i ventetid over 8 uker på nytt tiltak. Videre ser vi at bare 8 prosent i denne gruppen går over til uførepensjon, mens om lag 6 prosent blir registrert som arbeidsledig.

Ser vi på de som ventet lengst på attføring/iverksetting av tiltak (over 8 uker), ser vi at hele 21 prosent går direkte til uførepensjonering uten å komme i gang med tiltaket. Det er omtrent like mange som sysselsettes direkte, med andre ord en ganske tidlig utgang av attføringssituasjonen. Imidlertid fortsetter om lag 13 prosent innen attføring, der de fleste er på i gruppen med ventetid over 8 uker (knappt 6 prosent). Så mange som 8 prosent prøver seg som arbeidssøker uten å gå veien om yrkesmessig attføring eller andre velferdsordninger.

Av de med avsluttet ventetid innen 8 uker går så mange som 1 av 4 videre i attføringssystemet, og der den største gruppen er de som fortsetter på ventetid over 8 uker. 14 prosent går ganske tidlig ut igjen i yrkeslivet samtidig som 12 prosent allerede er over i uførepensjon. Ganske mange prøver seg også som arbeidssøker (8 prosent).

Det er rimelig at medisinsk rehabilitering bare i liten grad fører tilbake til yrkeslivet. Nesten like klar er tendensen til sysselsetting for de som avsluttet en yrkesmessig attføring. Det er også interessant å konstatere at svært få prøver seg på en utdanning. Den klare forskjellen mellom medisinsk rehabilitering og yrkesmessig attføring forteller likevel at attføringssystemet fungerer i en viss utstrekning i forhold til intensjonen.

4.2. Langtidssykes inntekter og formue

Personlige inntekter

Når vi nå skal se nærmere på de langtidssykes inntekter og formue velger vi å avgrense denne gruppen til de som var mottakere av rehabiliterings- og/eller attfø-

Tabell 4.3. Inntektsregnskap for langtidssyke personer. Gjennomsnitt og andel av samlet inntekt. 1996 og 1999. 1999-kroner

	1996		1999		Pro-sentvis endring 1996-1999
	Kroner	Pro-sent	Kroner	Pro-sent	
Yrkesinntekt	50 800	32	64 400	36	27
+ Kapitalinntekt	4 800	3	5 600	3	17
+ Overføringer	102 900	65	107 100	60	4
Herav:					
Pensjoner fra folketrygden	79 700	50	80 600	46	1
Tjenestepensjon	6 900	4	8 200	5	19
Barnetrygd	5 700	4	6 200	4	9
Bostøtte	400	0	500	0	25
Sosialhjelp	4 600	3	5 100	3	11
Grunn- og hjelpestønad	1 000	1	700	0	-30
= Samlet inntekt	158 500	100	177 100	100	12
- Sum utlignet skatt og negative overføringer	28 600	18	32 800	19	15
= Inntekt etter skatt	129 900	82	144 300	81	11
Antall personer	58 848		71 348		

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

ringspenger ved utgangen av inntektsåret. Vi ser i tabell 4.3 at gjennomsnittlig samlet inntekt for de langtidssyke i 1996 utgjorde 158 500 kroner (i 1999-kroner). Fra 1996 til 1999 økte samlet inntekt til 177 100 kroner, eller med 12 prosent målt i faste priser. Det kan være interessant å sammenligne dette med inntekten til gruppen uførepensjonister siden vi tidligere har sett at nesten hver fjerde langtidssyke etter hvert går over til å bli uførepensjonist. I 1999 hadde uførepensjonistene en samlet inntekt på 157 000 kroner eller om lag 20 000 kroner lavere enn for de langtidssyke. Inntektsutviklingen har derimot vært bedre for uførepensjonistene med en økning på nesten 15 prosent i samlet inntekt fra 1996 til 1999.

Hvis vi ser på den personlige inntektssammensetningen til de langtidssyke i 1996 og 1999 ser vi at denne har endret seg relativt lite i perioden. Overføringer har størst betydning og utgjorde om lag to tredeler av den samlede inntekten til de langtidssyke i 1996, mens andelen har blitt noe redusert i 1999. Yrkesinntekten stod for drøyt 30 prosent i 1996 og har økt noe i betydning på slutten av 1990-tallet. Merk likevel at sykepenger regnes som yrkesinntekt i inntektsstatistikken og ikke som en stønad fra folketrygden. Dette medfører trolig at yrkesinntektene blir noe overvurdert, og overføringene tilsvarende undervurdert for denne gruppen trygdemottakere. Kapitalinntekter har kun en marginal

Tabell 4.4. Inntektsregnskap for langtidssyke personer etter kjønn. Gjennomsnitt og andel av samlet inntekt. 1999. Kroner

	I alt		Menn		Kvinner	
	Kroner	Prosent	Kroner	Prosent	Kroner	Prosent
Yrkesinntekt	64 400	36	74 800	40	56 100	33
+ Kapitalinntekt	5 600	3	7 400	4	4 200	2
+ Overføringer	107 100	60	103 200	56	110 200	65
Herav :						
Pensjoner fra folketrygden	80 600	46	87 200	47	75 300	44
Tjenestepensjon	8 200	5	5 900	3	10 000	6
Barnetrygd	6 200	4	500	0	10 800	6
Bostøtte	500	0	300	0	700	0
Sosialhjelp	5 100	3	6 500	4	3 900	2
Grunn- og hjelpestønad	700	0	700	0	700	0
= Samlet inntekt	177 100	100	185 400	100	170 500	100
- Sum utlignet skatt og negative overføringer	32 800	19	38 800	21	28 000	16
= Inntekt etter skatt	144 300	81	146 500	79	142 500	84
Antall langtidssyke	71 348		31 650		39 698	

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

betydning for de langtidssyke med 3 prosent av samlet inntekt både i 1996 og 1999. Ytelser fra folketrygden er den klart viktigste overføringen for de langtidssyke og utgjorde halvparten av samlet inntekt i 1996. I 1999 hadde disse ytelsene en andel på 46 prosent. Økningen i gjennomsnittlig yrkesinntekt fra 1996 til 1999 har vært betydelig høyere enn økningen i ytelsene fra folketrygden, 27 prosent sammenlignet med kun 1 prosent målt i faste priser. Det er også verdt å legge merke til at ulike skattefrie overføringer som barnetrygd og sosialhjelp utgjør en relativt viktig tilleggsinntekt med en andel på om lag 7 prosent av samlet inntekt. Dette er en god del høyere enn for uførepensjonistene og kan delvis forklares ut fra at de langtidssyke gjennomsnittlig er noe yngre enn uførepensjonistene.

Langtidssyke menn hadde i 1999 en gjennomsnittlig samlet inntekt på 185 400 kroner, mens langtidssyke kvinner hadde en tilsvarende inntekt på 170 500 kroner, eller 92 prosent av det mennene hadde. Inntektsforskjellen mellom kjønnene er derfor mindre blant de langtidssyke enn blant uførepensjonistene hvor tilsvarende andel var 80 prosent i 1999. Studerer vi kun yrkesinntekten finner vi større kjønnsforskjeller. Kvinnene har en gjennomsnittlig yrkesinntekt som utgjør 75 prosent av menns. Mye av forklaringen til denne forskjellen skyldes som tidligere vist at kvinnelige langtidssyke i langt større grad har deltids sysselsetting før de blir syke, sammenlignet med mannlige langtidssyke som i de fleste tilfeller jobber heltid før de blir syke.

Hvis vi ser på inntektssammensetningen har yrkesinntekten en mindre betydning blant kvinnelige langtidssyke enn blant mannlige, 33 prosent av samlet inntekt

hos kvinnene sammenlignet med 40 prosent hos mennene. Derimot mottar kvinnelige langtidssyke mer i samlede overføringer enn hva mannlige langtidssyke gjør, og disse inntektstypene har også en større betydning for disse kvinnenes samlede inntekt sammenlignet med mennene. Mannlige langtidssyke mottar riktignok mer i ytelser fra folketrygden, men dette mer enn oppveies av at kvinnelige langtidssyke står registrert med høyere tjenestepensjoner og barnetrygd. Igjen legger vi merke til at sosialhjelp har en viss utbredelse for denne gruppen av trygdede med en andel på 4 prosent blant mennene og 2 prosent blant kvinnene. Dette kan tyde på at en gruppe av de langtidssyke har hatt en mer marginal tilknytning til arbeidsmarkedet før de ble syke.

Husholdningsinntekter

Mulighetene for å studere husholdningsinntekten til de langtidssyke er en del begrenset på grunn av få observasjoner i utvalget til Statistisk sentralbyrå sin inntekts- og formuesundersøkelse for husholdninger. Statistikken gir for eksempel ingen mulighet for å kunne studere ulike husholdningstyper hvor én eller flere av husholdningsmedlemmene er langtidssyke. I tabell 4.5 ser vi nærmere på inntekten til de husholdninger hvor hovedinntektstaker er langtidssyk. Vi ser at gjennomsnittlig husholdningsstørrelse blant de langtidssyke var 2,1 personer i 1999. En gjennomsnittlig utbetalt barnetrygd på nesten 9 000 kroner indikerer at mange av disse husholdningene har barn. Til sammenligning har uførepensjonisthusholdningene 1,6 personer i gjennomsnitt og en gjennomsnittlig barnetrygd på 1 800 kroner i 1999.

Tabell 4.5. Inntektsregnskap for husholdninger der hovedinntektstakeren er langtidssyk. 1996-1999. Gjennomsnitt i 1999-kroner og andel av samlet inntekt

	1996		1999		Pro-sentvis endring 1996-1999
	Kroner	Pro-sent	Kroner	Pro-sent	
Yrkesinntekt	103 100	44	116 200	45	13
Kapitalinntekt ¹	3 600	2	6 200	2	72
Overføringer	128 100	55	138 300	53	8
Herav:					
Pensjoner fra folketrygden	88 400	38	96 500	37	9
Tjenestepensjon	8 500	4	9 200	4	8
Barnetrygd	7 500	3	8 900	3	19
Sosialhjelp	7 000	3	7 900	3	13
=Samlet inntekt	234 800	100	260 700	100	11
- Sum utl. skatt og neg. overf.	45 200	19	50 700	19	12
= Inntekt etter skatt	189 600	81	210 000	81	11
Antall personer i husholdningen	1,9		2,1		
Antall observasjoner	171		175		

¹ En ekstremobservasjon er fjernet fra datamaterialet.

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

I husholdninger der hovedinntektstaker er langtidssyk utgjorde gjennomsnittlig husholdningsinntekt etter skatt 210 000 kroner i 1999. Sammenlignet med 1996 har husholdningsinntekten for denne gruppen trygdede økt med 11 prosent målt i faste priser. Hvis vi igjen sammenligner med uførepensjonistene finner vi at de langtidssyke har hatt en dårligere inntektsutvikling enn uførepensjonistene i andre halvdel av 1990-tallet. Husholdninger hvor hovedinntektstaker er uførepensjonist har hatt en økning i sin husholdningsinntekt etter skatt på omlag 24 prosent i perioden 1994 til 1999 (målt i 1999-kroner). I tillegg er det blitt flere personer å fordele inntektene på innen husholdningene der hovedinntektstakeren er langtidssyk. Gjennomsnittlig husholdningsstørrelse økte for denne gruppen fra 1,9 personer til 2,1 personer mellom 1996 og 1999.

Den viktigste inntektskilden for de langtidssykes husholdninger, på samme måte som for de individuelle inntektene, er ulike overføringer, som gjennomsnittlig utgjorde 53 prosent av husholdningens samlede inntekt i 1999. Den viktigste overføringen er, ikke uventet, pensjoner fra folketrygden som utgjorde 37 prosent av samlet inntekt. Yrkesinntekten har også en stor beløpsmessig betydning med en andel på 45 prosent i 1999. Inntektssammensetningen for de to viktigste inntektskildene avviker en del sammenlignet med uførepensjonisthusholdningene hvor yrkesinntekten og

Tabell 4.6. Andelen husholdninger der hovedinntektstakeren er langtidssyk som mottar ulike typer inntekter. 1996 og 1999. Prosent

	1996	1999
Yrkesinntekt	70	74
Kapitalinntekt	87	100
Overføringer i alt	99	97
Herav:		
Pensjoner fra folketrygden	97	95
Tjenestepensjon	21	22
Barnetrygd	31	34
Sosialhjelp	31	25

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

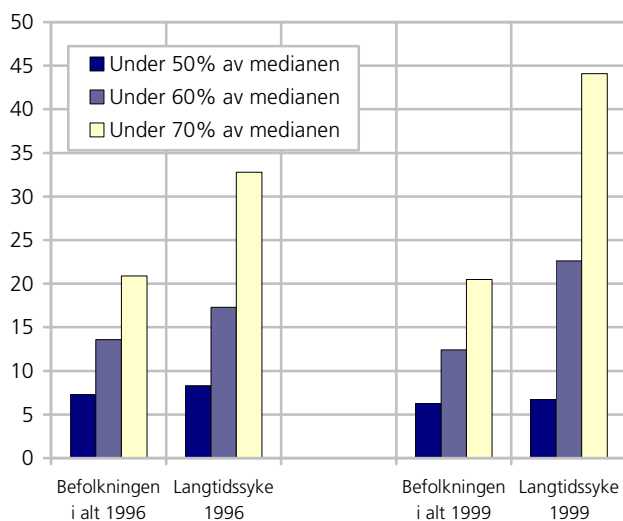
folketrygdytelse hadde en andel på henholdsvis 26 og 56 prosent i 1999. Tjenestepensjoner og kapitalinntekter har en andel på 4 og 2 prosent blant de langtidssyke, mens blant de uføre har disse inntekten en større betydning for husholdningens samlede inntekt, henholdsvis 7 og 5 prosent.

Inntektssammensetningen i husholdningene til de langtidssyke har vært stabil i den tre-års perioden som er vist i tabell 4.5. Den viktigste overføringen, ytelse fra folketrygden, viser en beløpsmessig økning på 9 prosent i perioden, mens gjennomsnittlig yrkesinntekt steg med 13 prosent, målt i faste priser. Tilsvarende økning, 13 prosent, hadde også gjennomsnittlige sosialhjelpsutbetalinger fra 1996 til 1999. I tabell 4.6 ser vi derimot at andelen husholdninger hvor hovedinntektstaker er langtidssyk, og som mottar sosialhjelp, falt fra 1996 til 1999. I 1996 mottok i underkant av hver tredje husholdning en slik form for økonomisk hjelp, mens hver fjerde husholdning mottok sosialhjelp tre år senere. Det ser dermed ut til å være en tendens i retning av at en god del husholdninger i denne trygdegruppen fortsatt opplever relativt trange økonomiske kår.

Årlig lavinntekt

Figur 4.4 viser andelen personer i husholdninger der hovedinntektstakeren er langtidssyk med en ekvivalentinntekt lavere enn henholdsvis 50, 60 og 70 prosent av median ekvivalentinntekt for alle personer i befolkningen. Som vi ser er de langtidssyke overrepresentert i forhold til resten av befolkningen når vi studerer andelen med lavinntekt. I 1996 hadde drøyt 8 prosent av personene i de langtidssykes husholdninger en ekvivalentinntekt under halvparten av medianen, sammenlignet med drøyt 7 prosent i hele befolkningen. I 1999 er andelen for befolkningen som helhet sunket til drøyt 6 prosent, mens de langtidssyke har en andel på i underkant av 7 prosent. Studerer vi de to andre lavinntektsgrensene, 60 og 70 prosent av medianinntekten, ser vi at det har skjedd større endringer. Andelen personer med ekvivalentinntekt under 60 prosent av medianen i de langtidssykes husholdninger økte fra 17 til 23 prosent i perioden 1996 til 1999. Benyttes 70 prosent av medianen som lavinntektsgrense ser vi at

Figur 4.4. Andelen personer i husholdninger der hovedinntektstakeren er langtidssyk med ekvivalentinntekt under ulike lavinntektsgrenser. 1996 og 1999. Prosent

Kilde: Innteks- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

andelen personer øker fra 33 til hele 44 prosent i samme tre-årsperiode. Som det tydelig fremgår av figuren er de langtidssyke sterkt overrepresentert, sammenlignet med befolkningen totalt, når disse lavinntektsgrensene benyttes. Dette bildet har forsterket seg i treårsperioden. Tallene i figur 4.4 er basert på tverrsnittsdata i 1996 og 1999 og sier ikke noe om det er de samme langtidssyke som befinner seg i lavinntektsgruppen på samme tidspunkt. Statistikken gir på grunn av få observasjoner ingen mulighet for å studere de samme individene over tid for å finne andelen langtidssyke med såkalt vedvarende lavinntekt, slik som vi i andre kapitler har gjort for blant annet alders- og uførepensjonistene. Ut i fra andelen langtidssyke med ekvivalentinntekt under 50 prosent av medianinntekten i 1996 og 1999 er det likevel grunn til å anta at andelen langtidssyke med vedvarende lavinntekt er relativt liten.

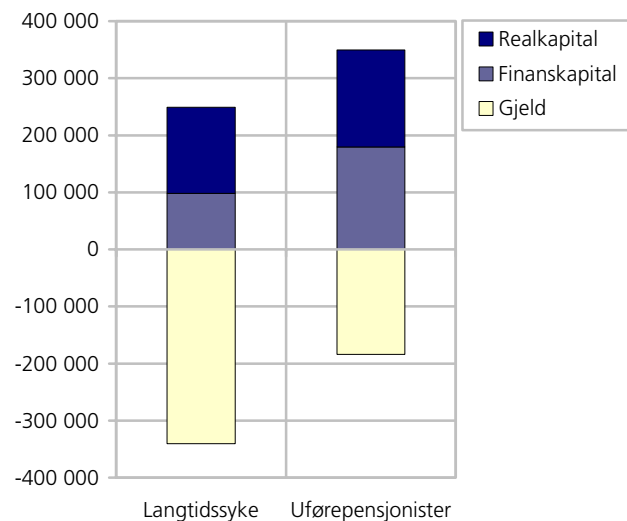
Formue

Husholdninger hvor hovedinntektstakeren er langtidssyk hadde i 1999 en gjennomsnittlig bruttoformue på 249 000 kroner (figur 4.5). Til sammenligning hadde uførepensjonisthusholdningene en bruttoformue på 350 000 kroner i 1999. Forskjellen må nok igjen tilskrives at uførepensjonistene gjennomsnittlig er eldre enn langtidssyke. Dette ser vi også når det gjelder gjennomsnittlig gjeld. De langtidssykes husholdninger hadde i 1999 en gjennomsnittlig gjeld på 340 000 kroner. Dette fører til en negativ gjennomsnittlig nettoformue på 91 000 kroner. For uførepensjonistene er nettoformuen positiv med et gjennomsnitt på 165 000 kroner i 1999.

4.3. Langtidssykes boforhold og helse

Gruppen langtidssyke er her, i likhet med under avsnittet om demografi, definert som personer som var re-

Figur 4.5. Formuessammensetning for husholdninger der hovedinntektstakeren er uførepensjonist eller langtidssyk. 1999. Gjennomsnitt i kroner

Kilde: Innteks- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

gistrert som mottaker av rehabiliterings- eller attføringspenger i løpet av året (1997 for opplysninger om boforhold og 1998 for opplysninger om helse).

Det betyr at en person ikke nødvendigvis er mottaker av rehabiliterings- eller attføringspenger på intervju-tidspunktet. Vi ser dette som lite problematisk i forhold til analysen av boforhold og helse. Begge disse områder er preget av stor treghet, situasjonen endrer seg vanligvis lite fordi en person slutter som mottaker av rehabiliterings- og attføringspenger.

Langtidssyke er med andre ord definert litt annerledes enn i foregående avsnitt om inntekt, der langtidssyke er personer som var mottakere av rehabiliterings- og attføringspenger ved utgangen av året. Begrunnelsen for å velge en annen definisjon av langtidssyke for analysen av boforhold og helse er dels at vi mener det er fullt faglig forsvarlig og dels at den andre definisjonen ville gi for få observasjoner. Utvalgsstørrelsen for langtidssyke er, selv slik som den er definert her, liten og tallene dermed tilsvarende usikre. Det er særlig uheldig for boforhold hvor de fleste forskjellene mellom de langtidssyke og sammenligningsgruppen er forholdsvis små. Det betyr at mange av forskjellene ikke er statistisk sikre.

I befolkningen var det i 1997/1998 i underkant av 100 000 personer som mottok rehabiliterings- eller attføringspenger i løpet av året. I tillegg var svarprosenten blant langtidssyke noe lavere enn i sammenligningsgruppen (andre 16-66 år), henholdsvis 66 og 75 prosent, noe som bidrar til at tallgrunnlaget er ganske svakt.

Tabell 4.7. Helsetilstand for langtidssyke, andre personer 16-66 år, uførepensjonister og alderspensjonister. 1998. Prosent

	Andre 16-66 år	Lang- tids- syke	Uføre- pensjo- nister	Alders- pensjo- nister
Langvarig sykdom				
Andel med				
langvarig sykdom	55	89	96	86
hjerte- og karsykdommer	9	15	38	47
sykdom i skjelett-/muskelsystemet	21	54	56	44
langvarig sykdom som i høy grad virker inn på hverdagen	9	49	46	21
Psykisk helse				
Andel med minst 3 symptomer på nervøse lidelser	11	37	38	17
Nedsatt funksjonsevne				
Andel sysselsatte 16-66 år som har vansker med å klare jobben	4	42		
Andel med				
vansker med å gå i trapper*	7	10	16	16
nedsatt syn	2	4	5	7
nedsatt hørsel	3	6	8	10
nedsatt bevegelse ute	2	10	17	21
nedsatt deltakelse i aktiviteter	8	40	46	30
Hjelpebehov				
Andel som				
er hjelpetrengende*	5	17	24	30
er pleietrengende*	1	5	0	2
er hjelpetrengende og bor alene*	1	2	5	16
Antall svar hoved- og tilleggsutv.	5851	170		
Antall svar hovedutvalg	2854	83	187	500

* Disse spørsmålene er bare stilt til hovedutvalget.

Kilde: Levekårsundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

Helse

Langtidssyke har som en kunne vente dårlig helse. Om lag 90 prosent oppgir en langvarig sykdom. Om de 10 prosent som ikke oppgir en langvarig sykdom faktisk er blitt friske eller om de av forskjellige grunner ikke har villet oppgi en sykdom er vanskelig å si. 15 prosent oppgir at de har en hjerte- og karsykdom og over halvparten at de har en sykdom i muskel- og skjelettsystemet. I sammenligningsgruppen av andre personer i alderen 16-66 år er de tilsvarende tallene henholdsvis 9 og 21 prosent. Om lag halvparten sier at sykdom i høy grad virker inn på deres hverdag. I sammenligningsgruppen sier 9 prosent det samme.

Når det gjelder symptomer på nervøse lidelser oppgir i underkant av 40 prosent av de langtidssyke minst tre symptomer på nervøse lidelser, sammenlignet med 11 prosent i befolkningen ellers under pensjonsalder.

Alle disse målene for sykkelighet viser samme sykkelighet blant de langtidssyke som for uførepensjonister, med det unntak at det er betydelig flere uførepensjonister som oppgir å ha hjerte- og karsykdommer (38 prosent). Dette har antakelig sammenheng med at uføre-

pensjonistene er noe eldre. Vel 80 prosent av uførepensjonistene er i alderen 45-66 år, sammenlignet med vel 40 prosent av de langtidssyke.

Halvparten av de langtidssyke var sysselsatt på intervjuetidspunktet sammenlignet med snaut en firedel av uførepensjonistene. Blant de langtidssyke som var sysselsatt på intervjuetidspunktet oppgav vel 40 prosent at de hadde vansker (svært eller noe vanskelig) med å klare jobben, sammenlignet med 4 prosent blant andre under pensjonsalder. Blant sysselsatte uførepensjonister oppgav 25 prosent det samme (tallgrunnlaget er imidlertid svakt og tallet svært usikkert.)

Når det gjelder nedsatt funksjonsevne ligner de langtidssyke også på uførepensjonistene. Tallene tyder på at de ikke har så store bevegelsvansker som uførepensjonistene, det er 5-7 prosent færre som har vansker med å gå i trapper, med å bevege seg ut av boligen og med å delta i aktiviteter på fritiden (disse forskjellene er imidlertid ikke statistisk sikre). At færre langtidssyke har bevegelsvansker kan igjen ha sammenheng med at de er yngre.

Det er flere hjelpetrengende, 17 prosent, blant langtidssyke enn i sammenligningsbefolkningen (5 prosent). Det er imidlertid få hjelpetrengende som bor alene. Tallene viser litt flere hjelpetrengende blant uførepensjonistene (24 prosent) enn blant de langtidssyke. Forskjellen er imidlertid ikke statistisk sikker.

Boforhold

De langtidssyke skiller seg ikke verken fra sammenligningsgruppen av andre personer 16-66 år eller fra uførepensjonistene når det gjelder hustype. Vel to av tre bor i enebolig eller våningshus, mens én av seks bor i småhus ellers.

Det er imidlertid færre langtidssyke som bor i husholdninger som eier boligen, enten som selveiere eller som andels- eller aksjeeiere, det gjelder vel 70 prosent, sammenlignet med vel 80 prosent av sammenligningsgruppen. Det skyldes ikke at flere langtidssyke bor i storbyer der andel eiere er lavest. Tallene viser litt lavere andel i storbyer (ikke statistisk sikker forskjell), og flere i de mindre tettstedene.

Ett av de viktigste mål på boligstandard er størrelsen på boligen sett i forhold til husholdningen. Tallene kan tyde på en litt lavere standard for langtidssyke enn for sammenligningsgruppen og særlig i forhold til uførepensjonistene. De langtidssyke bor i omtrent like store boliger som uførepensjonistene, men husholdningene til de langtidssyke er en del større enn husholdningene til uførepensjonistene (henholdsvis 2.3 og 1.8 personer per husholdning). Derfor viser tallene flere langtidssyke som bor trangt og færre som bor svært romslig. Forskjellene er imidlertid forholdsvis små og er ikke statistisk sikre.

Tabell 4.8. Ulike boligindikatorer for langtidssyke, uførepensjonister og andre i alderen 16-66 år. 1997

	Andre 16-66 år	Langtids- syke	Uførepensjonister
Andel personer som			
bor i enebolig, våningshus	66	69	68
bor i andre småhus	18	17	16
er eiere	81	72	86
er aleneboende	16	23	25
bor trangt	8	12	6
bor svært romslig	30	25	36
Boareal per husholdning. m ²	124	116	114
Boareal per person. m ²	53	56	65
Andel personer			
med liten plass	9	12	10
som ikke har bad eller wc	1	1	2
Gjennomsnittlig årlig husleie for leiehushold. Kroner	28 300	30 900	27 600
Andel leiehushold med husleie=0	5	12	11
Renter og avdrag. Gjennomsnitt for eierhushold per år. Kroner	35 200	27 500	13 300
Andel eierhushold uten renter og avdrag på boliglån	29	34	56
Antall svar	2811	83	193

Kilde: Levekårsundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

Det finnes ikke tall for de totale bokostnadene. Men boforholdsundersøkelsen har tall for de to viktigste komponenter i bokostnadene: husleie og renter og avdrag¹². Tallene viser at husholdningene til langtidssyke har større bokostnader enn uførepensjonister. De har litt høyere husleie (og det er flere som leier), om lag 30 000 kroner i året for de som er leiere (medregnet eiere av andels- og aksjeboliger). På grunn av få leiere i begge grupper er imidlertid tallene svært usikre. De langtidssyke betaler også vesentlig mer i renter og avdrag enn uførepensjonistene (også som gjennomsnitt for alle selv om litt færre er eiere). Husholdningene til langtidssyke som er eiere betaler om lag 27 000 kroner i året i renter og avdrag, om lag det dobbelte av hva uførepensjonister betaler. Det skyldes for en stor del at det er flere langtidssyke enn uførepensjonister som har boliggjeld, det gjelder henholdsvis 66 og 44 prosent. Dette har sannsynligvis sammenheng med at langtidssyke som tidligere påpekt er noe yngre enn uførepensjonistene. Når det gjelder både husleie og renter og avdrag er husholdningene til de langtidssyke mer på linje med sammenligningsgruppen. Det er liten forskjell i årlig husleie for de som leier. Renter og avdrag er noe mindre for eierne blant de langtidssyke enn for sammenligningsgruppen (35 000 kroner per år). Andelen med gjeld på bolig er også omtrent den samme blant de langtidssyke som i sammenligningsgruppen.

¹² Avdrag regnes normalt ikke med som bokostnader i f.eks. forbruksundersøkelser. Men ut fra det synspunkt at vi her er opptatt av hvilke krav til kontantstrøm husholdningen står overfor er avdrag inkludert. Dessuten er det en del husholdninger som ikke klarer å skille mellom renter og avdrag.

5. Pensjonister med avtalefestet pensjon (AFP)

I forbindelse med inntektsoppgjøret i 1988 ble det med virkning fra 1989 vedtatt å innføre en førtidspensjonsordning, såkalt avtalefestet pensjon (AFP). Hensikten med ordningen var å gi eldre yrkesaktive anledning til å gå av med hel eller delvis pensjon før de oppnår Folketrygdens pensjonsalder på 67 år.

Da ordningen ble innført omfattet den kun 66-åringene. Fra og med 1990 ble pensjonsalderen i ordningen satt til 65 år. Aldersgrensen ble senket til 64 år fra og med 1. oktober 1993, og til 63 år 1. oktober 1997. Dersom vilkårene for å få AFP er oppfylt, har man siden 1998 kunnet gå av med pensjon fra fylte 62 år.

Da AFP-ordningen ble opprettet, omfattet den tariffbundne medlemsbedrifter i Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO) og bedrifter utenfor NHO med tariffavtaler med forbund innenfor Landsorganisasjonen i Norge (LO). Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund (YS) inngikk en tilsvarende avtale, men denne administreres av Felleskontorer for LO/NHO-ordningen. Bankenes Arbeidsgiverforening (BAF) inngikk en AFP-avtale med Finansforbundet med virkning fra 1. januar 1995, mens det med virkning fra 1. juli 1997 ble inngått en AFP-avtale mellom Norsk arbeidsgiverforening for virksomheter med offentlig tilknytning (NAVO) og LO, YS og Sammenslutningen av akademikerorganisasjoner i Norge (SAN). Tilsvarende adgang til å gå av med tidligpensjon er avtalt innen offentlig sektor.

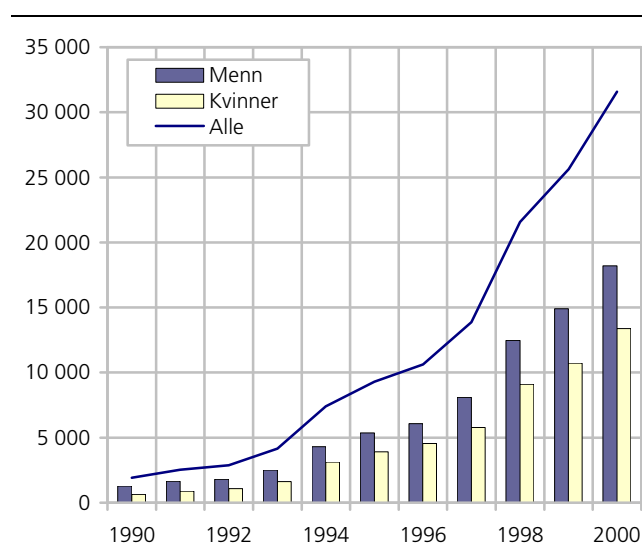
Om lag 60 prosent av arbeidstakerne har dermed anledning til å ta ut AFP-pensjon.

5.1. Demografisk utvikling

Troen på arbeidets positive effekter og at folk flest ønsker å arbeide har stått sterkt her i landet. Det har vært en utbredt oppfatning at folk flest ikke ville ønske å pensjonere seg før de ble umulig å fortsette som yrkesaktiv (Snartland 1998). Opprinnelig var derfor AFP-ordningen tenkt å gi "sliterne" med hardt, fysisk arbeid mulighet til å gå av før fylte 67 år.

Utover 1990-tallet ble imidlertid tidligpensjonering stadig mer populært og antallet AFP-pensjonister ble

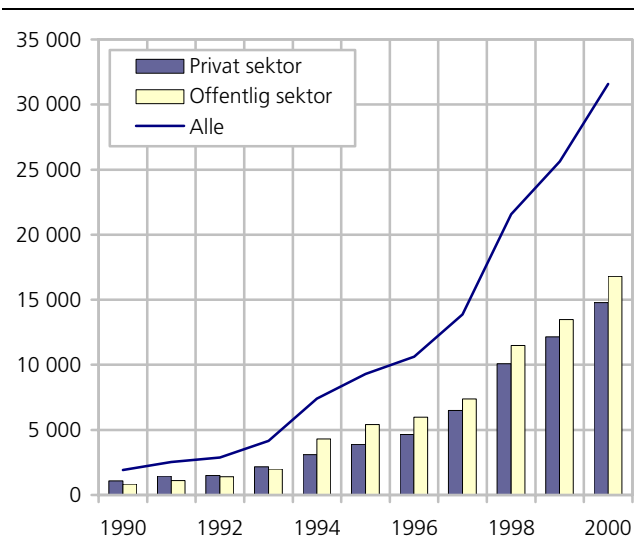
Figur 5.1. Antall AFP-pensjonister ved utgangen av året, etter kjønn. 1990-2000

Kilde: Rikstrygdeverket.

mangedoblet. Mens det ved utgangen av 1990 bare var om lag 2 500 AFP-pensjonister her i landet, var antallet økt til over 31 400 ved utgangen av 2000, dvs. til drøyt 18 prosent av befolkningen i aldersgruppen 62-66 år. Etter at nye regler for beregning av delpensjon ble innført fra 1. august 2000 ble imidlertid veksten i antall nye AFP-pensjonister kraftig redusert i 2001 (Rikstrygdeverket, 2002).

Utviklingen på 1990-tallet skyldes en kombinasjon av flere årsaker. For det første ble stadig flere arbeidstakere omfattet av ordningen, enten ved opprettelse av nye AFP-avtaler eller ved senking av aldersgrensen. For det andre medførte innstramningen i de medisinske vilkårene for å få uførepensjon sannsynligvis at AFP-ordningen ble et alternativ for mange (Hammer 1999). I løpet av 1990-årene kan det imidlertid også virke som om det har skjedd en holdningsendring. Undersøkelser viser at om arbeidet ikke lenger anses som interessant og givende, velges førtidspensjonering om man har råd til det (Snartland 1998). Ordningen ble dessuten svært attraktiv da det viste seg at nye delpensjonsregler fra

Figur 5.2. Antall AFP-pensjonister ved utgangen av året, etter AFP-ordning¹. 1990-2000

¹ I perioden 1990-1994 var det ikke alle offentlige AFP-ere som ble registrert av Rikstrygdeverket.

Kilde: Rikstrygdeverket.

1997 medførte at mange ville tjene mer på å være deltidspensjonister med AFP enn å være i full jobb. Fra 1. august 2000 ble derfor lovverket endret. Følgende av dette skal vi komme inn på litt senere i avsnittet. La oss først se litt nærmere på hvem det er som tar ut AFP.

I 1990 var hele to av tre AFP-pensjonister menn. Som figur 5.1 viser har det alltid vært flere menn enn kvinner som har valgt denne ordningen. Kvinneandelen har imidlertid vært stabil siden midten av 1990-tallet, og utgjør omlag 42 prosent.

At det er flere menn enn kvinner blant AFP-pensjonistene har sammenheng med kjønnsforskjellene i arbeidsmarkedet. Den enkleste forklaringen er at det i alle aldersgrupper er en høyere andel yrkesaktive menn enn yrkesaktive kvinner (Statistisk sentralbyrå 2001b). Det vil derfor nødvendigvis være flere menn enn kvinner som har rett til å motta AFP. For det andre er de fleste ansatte i privat sektor menn, mens offentlig sektor i stor grad er kvinnedominert. I LO-NHO-ordningen, som er den største av AFP-ordningene, er dermed mannsdominansen klar: hele tre av fire pensjonister i ordningen er menn. Majoriteten av kvinner som tok ut avtalepensjon i 2000 - faktisk over 70 prosent - kom derimot fra offentlig sektor. Figur 5.2 viser fordelingen av pensjonister etter om de har offentlig eller privat AFP-ordning.

De første årene etter at AFP-ordningen trådte i kraft ble ikke alle pensjonistene i offentlig sektor registrert. Statistikken viser derfor at et flertall av AFP-pensjonistene hadde bakgrunn fra privat virksomhet, men dette resultatet er usikkert. Først fra 1995 har vi pålitelige tall, og som figur 5.2 viser er bildet endret. Et flertall av pensjonistene, om lag 58 prosent, mottok

Tabell 5.1. Sysselsatte personer i alderen 16-66 år og personer med avtalefestet pensjon (AFP), etter bransje på siste sysselsettingstidspunkt. Antall og prosent. 1997 (Personer uten opplysning om bransjetilhørighet er utelatt)

Bransje	Alle sysselsatte i alderen 16-66 år	Pensjonister med avtalefestet pensjon Etter pensjonsordning		
		Alle	Offentlig	Privat
Primær	3,2	1,4	0,6	2,3
Industri	16,2	25,8	0,9	54,3
Kraft- & vann, Bygg- & anlegg	6,9	7,9	8,2	7,5
Varehandel, hotell- og transport	26,9	15,8	6,8	26,1
Finans, forsikring og forretning	10,2	4,8	2,8	7,1
Offentlig forvaltning	10,6	15,0	27,9	0,2
Undervisning	5,5	10,6	19,6	0,2
Helse- og sosialtjenester	17,3	16,8	30,2	1,5
Annen tjenesteyting	3,1	2,0	3,0	0,9
Alle	100,0	100,0	100,0	100,0
Antall personer	1 826 219	15 193	8 112	7 081

Kilde: Forløpsdatabasen FD-Trygd, Statistisk sentralbyrå.

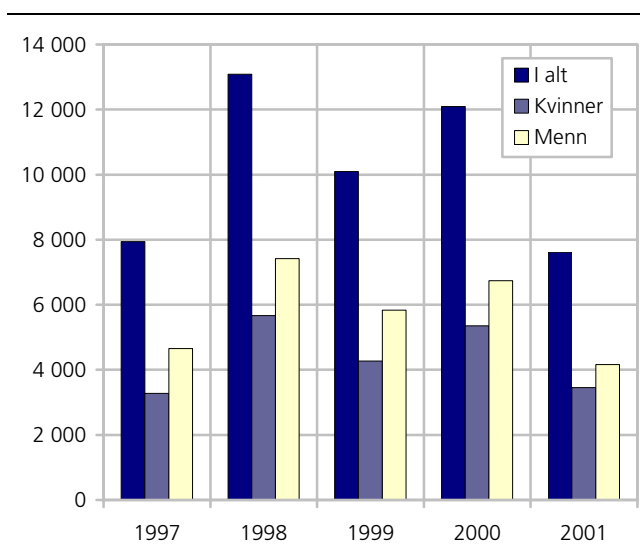
dette året AFP fra de kommunale eller statlige ordningene. Tendensen har siden holdt seg, selv om andelen offentlige pensjonister ved utgangen av 2000 var redusert til 53 prosent. Beregninger viser imidlertid at den høyeste *bruksraten* er i privat sektor (Hammer 1999, NOU 1998:19). Med andre ord, AFP velges i større grad av arbeidstakerne som er omfattet av de private ordningene enn av ansatte som er omfattet av offentlige ordninger. Dette bidrar også, som tidligere nevnt, til å forklare hvorfor det også de siste årene har vært flere menn enn kvinner som har valgt AFP (se f.eks. figur 5.3).

Det kan også være av interesse å studere hvilke bransjer AFP-pensjonistene var sysselsatt i før pensjonering. Som tidligere nevnt var et av systemålene med ordningen å sikre de med yrkeskarriere fra ung alder innen krevende bransjer muligheten til en tidligere utgang av yrkeslivet. Senere har også andre benyttet seg av muligheten, gjerne ved å kombinere AFP-pensjonering med et fortsatt yrkesaktivt liv (delpensjon).

Tabell 5.1 viser hvilken bransje AFP-pensjonister var sysselsatt i straks før overgang til avtalefestet pensjon, sammenlignet med bransjetilhørighet for alle sysselsatte gjennom året 1997. Når det gjelder alle sysselsatte, er bransjefordelingen talt opp på siste sysselsettingsforløp som personen er registrert på.

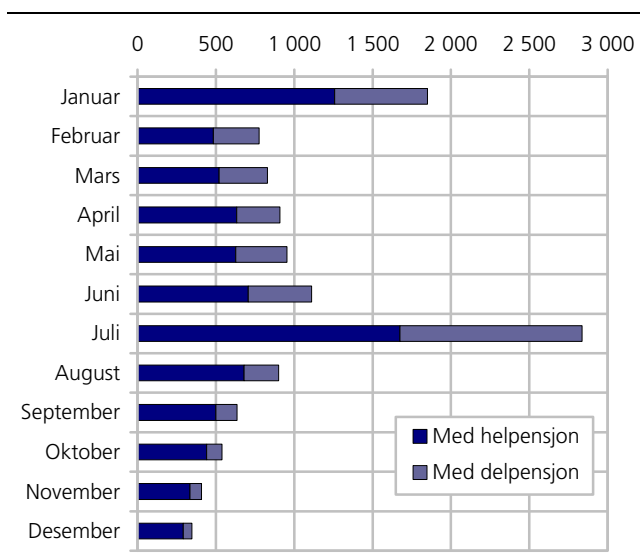
Nå vi sammenligner bransjefordelingen for alle AFP-pensjonister med fordelingen for alle sysselsatte personer, finner vi at noen bransjer har en klart høyere sannsynlighet for å rekruttere AFP-pensjonister enn andre. For de AFP-pensjonister som en i 1997 hadde opplysninger om bransjestatus ved siste arbeidsforhold,

Figur 5.3. Nye pensjonister med AFP, etter kjønn. 1997-2001.
Antall

Kilde: Rikstrygdeverket, Nøkkeltall 1997, 1998, 1999, 2000 og 2001.

Figur 5.4. Tilganger til AFP-ordningen i løpet av 2000. Pensjonister med fullpensjon og delpensjon

Kilde: Forløpsdatabasen FD-Trygd, Statistisk sentralbyrå.

til sammen 15 193 personer, var pensjonister med bakgrunn fra industrien klart overrepresentert i AFP-ordningen. Når 26 prosent av alle med avtalefestet pensjon hadde bakgrunn fra industrien, mens bare 16 prosent av alle sysselsatte var i denne bransjen samme år. Vi ser for øvrig at godt over halvparten (54 prosent) av AFP-pensjonistene med en ordning fra privat sektor kommer fra industrien. Undervisning er en annen bransje som er overrepresentert innen AFP-ordningen. I 1997 hadde 11 prosent av AFP-pensjonistene bakgrunn fra denne bransjen, mens dette gjaldt bare for 6 prosent av alle sysselsatte. Også AFP-pensjonister med bakgrunn fra offentlig forvaltning er i noen grad over-

representert innen AFP-ordningen. På den annen side så er noen bransjer klart underrepresentert i ordningen. Dette gjelder for eksempel for tidligere ansatte i finans og forsikring, og innen varehandel, hotell og transport.

En slik sammenligning av bransjetilhørighet mellom AFP-pensjonistene og yrkesaktive har likevel åpenbare svakheter. Siden tallene for alle sysselsatte også omfatter personer som har ingen mulighet til å benytte seg av AFP-ordningen (40 prosent av alle yrkesaktive), vil noen bransjer uansett bli underrepresentert ved slike sammenligninger. Det gjeldende datagrunnlaget gir imidlertid ingen mulighet til å skille mellom ansatte i bransjer som henholdsvis er med og ikke med i AFP-ordningen. Det vil likevel gå klart fram hvilke bransjer personer med avtalefestet pensjon kommer fra, - både innenfor den offentlige og den private ordningen.

AFP-ordningens økende popularitet utover på 1990-tallet medførte etter hvert en sterk politisk bekymring. At stadig flere og yngre personer går av før fylte 67 år, trekker pensjonsalderen i befolkningen ned. Kombinert med at de siste tiårs demografiske utvikling viser økende levealder og en for lav fruktbarhet, vil denne utviklingen kunne medføre et enda større press på offentlige budsjetter. For å motvirke tendensen til tidligavgang og for å motvirke at AFP-pensjonister med deltidsarbeid skulle få en høyere nettoinntekt enn om de var i fullt arbeid, ble det derfor vedtatt nye regler for avtalefestet delpensjon fra 1. august 2000. Pensjonister som gikk over på AFP etter denne datoen har nå ikke lenger anledning til å tjene mer enn 4 000 kroner uten at pensjonen reduseres.¹³ Figur 5.3 viser at regelendringen så langt har gitt ønsket effekt. Antall nye AFP-pensjonister ble redusert med 37 prosent, fra om lag 12 100 ved utgangen av 2000 til 7 600 året etter.

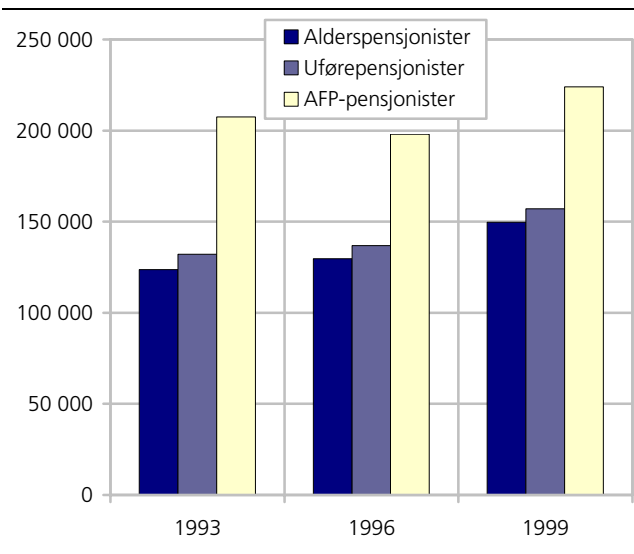
Det er videre lett å få dokumentert at det forgikk en stor grad av tilpassning til regelendringen som trådte i kraft i august 2000. I figur 5.4 ser vi på hvordan antallet nye AFP-pensjonister fordelte seg gjennom hele kalenderåret 2000. Vi ser at tilgangen av nye pensjonister var betydelig høyere i juli måned, som var siste måneden med det gamle regelverket, enn i noen av de andre månedene i 2000. Det finner videre sted en gradvis nedgang i tallet på nye AFP-pensjonister etter innføringen av de nye reglene, samtidig som andelen pensjonister med fullpensjon øker.

5.2. AFP-pensjonistenes inntekter og formue

Personlige inntekter

Sammenliknes inntektene til AFP-pensjonistene med alders- og uførepensjonistene kan mottakerne av AFP karakteriseres som "adelen" blant landets pensjonister. Selv om alders- og uførepensjonistene har hatt en noe

¹³ Beløpet forventes økt til 15 000 kroner i 2002.

Figur 5.5. Gjennomsnittlig samlet inntekt etter pensjonsstatus. 1993, 1996 og 1999. 1999-kroner

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

sterkere inntektsvekst de siste årene, ligger AFP-pensionistene inntektsnivå likevel langt høyere, jf. figur 5.5¹⁴.

Mens AFP-pensionistene hadde en gjennomsnittlig samlet inntekt på 224 000 kroner i 1999 var tilsvarende beløp 149 600 kroner for alderspensionistene og 157 000 kroner for uførepensionistene. Målt i faste kroner økte imidlertid AFP-pensionistenes samlede inntekt i gjennomsnitt med 16 500 kroner fra 1993 til 1999, dvs. med bare 8 prosent. I samme periode kom alders- og uførepensionistene ut med en økning på henholdsvis 26 000 og 24 800 kroner, dvs. 24 og 19

prosent. Denne prosentvis lavere inntektsøkningen til AFP-pensionistene kan blant annet forklares med at utvidelsen av AFP-ordningen og dens økende popularitet har gjort ordningen "mindre eksklusiv". Den økte kvinneandelen kan nevnes som et eksempel. Kvinner mottar generelt en lavere pensjon enn sine mannlige kolleger, og de har også lavere tilleggsinntekter.

AFP-pensionistene troner likevel øverst på "pensjonist-toppen". Hva er årsakene til dette? En av forklaringene er at det blant alders- og uførepensionister er mange med folketrygd som eneste pensjonskilde. Blant de eldste pensjonistene er det dessuten mange som kun mottar folketrygdens minstepensjon, altså minstepensjon. Pensjonen en AFP-pensionist mottar, tilsvarer i hovedsak den alderspensjonen man ville fått i Folketrygden om man jobbet til 67 år pluss et skattefritt AFP-tillegg. AFP kan utbetales til man fyller 67 år, men ved overgang til ordinær alderspensjon mister man AFP-tillegget¹⁵. Hovedforklaringen er likevel at AFP-pensionistene i større grad enn andre pensjonistgrupper har relativt høye inntekter fra lønnet arbeide, jf. tabell 5.2. Dette skyldes blant annet at det som tidligere nevnt var en økende andel pensjonister med delvis pensjon i den perioden inntektsstatistikken omfatter.

Mottatt tjenstepensjon - altså AFP - var i 1999 AFP-pensionistenes hovedinntektskilde. I gjennomsnitt stod likevel denne pensjonen for bare drøyt halvparten av gruppens samlede inntekt. Yrkesinntekt var viktigste tilleggsinntekt og utgjorde 38 prosent. I gjennomsnitt hadde AFP-pensionistene en inntekt fra arbeid på 85 500 kroner. Kapitalinntektene utgjorde i gjennomsnitt nær 17 000 kroner, og stod således for 8 prosent av samlet inntekt.

Tabell 5.2. Utviklingen i hovedposter i inntektsregnskapet. Bosatte pensjonister med avtalefestet pensjon (AFP). 1993-1999. 1999-kroner

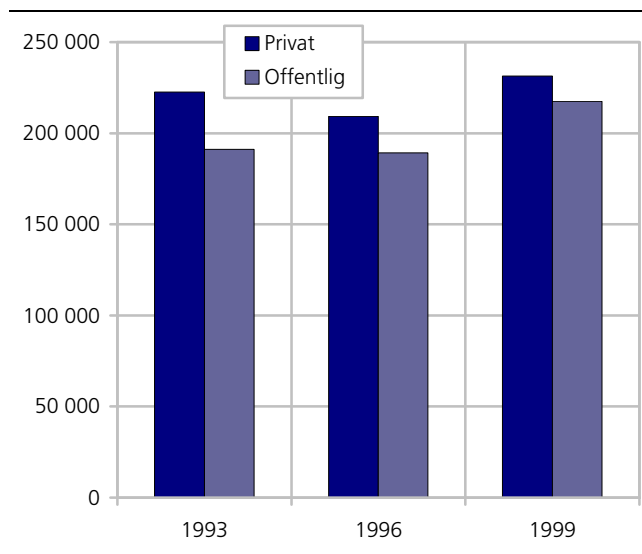
	1993		1996		1999		Prosent endring 1993-1999
	Kroner	Prosent	Kroner	Prosent	Kroner	Prosent	
Yrkesinntekt	104 100	50	70 900	36	85 500	38	-18
Kapitalinntekt	18 100	9	13 800	7	16 800	8	-7
Overføringer	85 300	41	113 400	57	121 700	54	43
folketrygd	8 800	4	3 200	2	1 300	1	-85
tjenstepensjon mm.	70 800	34	105 200	53	115 200	51	63
bostøtte	0	0	0	0	0	0	0
sosialhjelp	0	0	0	0	0	0	0
andre overføringer	5 700	3	5 000	3	5 200	2	-9
Samlet inntekt	207 500	100	198 000	100	224 000	100	8
Skatt mm.	54 000	26	51 200	26	56 600	25	5
Inntekt etter skatt	153 500	74	146 900	74	167 300	75	9
Antall personer	4 146		10 581		25 516		

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

¹⁴ På det tidspunkt dette kapitlet skrives har imidlertid SSB ikke inntektsstatistikk for årganger senere enn 1999.

¹⁵ AFP-pensionister som har fått sluttvederlag får imidlertid ikke AFP-tillegg.

Figur 5.6. Gjennomsnittlig samlet inntekt for AFP-pensjonister fra privat og offentlig sektor. 1993, 1996 og 1999. 1999-kroner

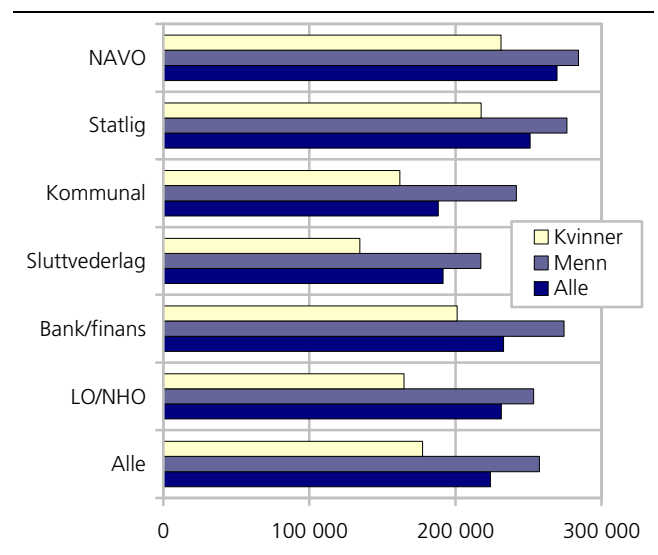
Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

Det er videre en klar tendens til at pensjon har blitt en viktigere inntektskilde for AFP-pensjonistene. Andelen som tjenestepensjonen utgjorde av samlet inntekt økte for eksempel fra 34 prosent i 1993 til 51 prosent i 1999, mens yrkesinntekt i samme periode falt fra å utgjøre 50 prosent av samlet inntekt til 38 prosent. Det var imidlertid først og fremst i årene fram til 1996 at denne utviklingen fant sted. Vi legger for øvrig merke til at AFP-pensjonistene ikke er registrert som mottakere av supplerende ytelser som for eksempel sosialhjelp eller bostøtte.

Utviklingen på 1990-tallet for AFP-pensjonistene har gått retning av en utjevning i inntektsforskjeller mellom pensjonister som mottar pensjon fra henholdsvis privat og offentlig sektor. Målt i 1999-kroner hadde f.eks. pensjonister med AFP fra ordninger i privat sektor 31 500 kroner mer i samlet inntekt i 1993, enn tilsvarende pensjonister fra offentlig sektor. I 1999 var inntektsforskjellene redusert til kun 13 800 kroner. Det er imidlertid store forskjeller i inntektsnivået innad i gruppen med pensjon fra offentlig sektor, og statspensjonister har klart høyere inntekt enn kommunepensjonister.

Også blant AFP-pensjonister er det klare forskjeller i inntektsnivå mellom menn og kvinner. Kvinnelige pensjonister hadde i 1999 i gjennomsnitt en samlet inntekt på 177 400 kroner, mens gjennomsnittet for menn var på 257 500 kroner. Kvinnelige AFP-pensjonister hadde dermed nær 69 prosent av mennenes samlede inntekt. Inntektsforskjellene er minst mellom kvinner og menn innen den statlig ordningen og innen NAVO-ordningen, der kvinnenes samlede inntekt utgjorde henholdsvis 79 og 81 prosent av mennenes samlede inntekt. De største inntektsforskjellene finner en innen den kommunale pensjonsordningene og blant AFP-pensjonister innen

Figur 5.7. Gjennomsnittlig samlet inntekt for menn og kvinner med AFP pensjon etter ulike ordninger. 1999. Kroner

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

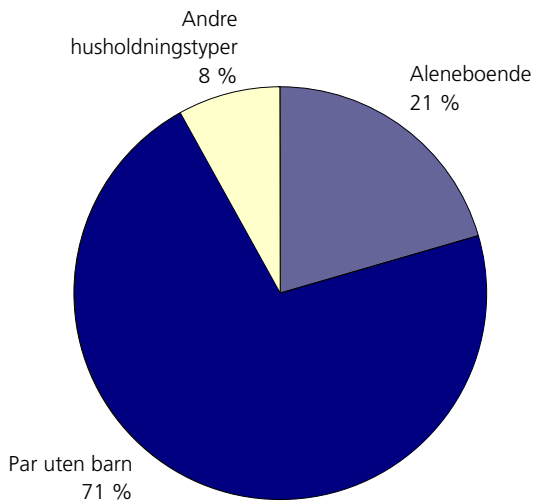
LO/NHO området. Her hadde kvinnene en samlet inntekt som bare tilsvarte henholdsvis 67 og 65 prosent av mennenes inntektsnivå i 1999.

Hvordan er så de ulike inntektstypene fordelt blant pensjonister med ulikt inntektsnivå? I vedleggstabell D1 har vi delt AFP-pensjonistene inn i fire like store grupper ut fra størrelsen på samlet inntekt (kvartiler).

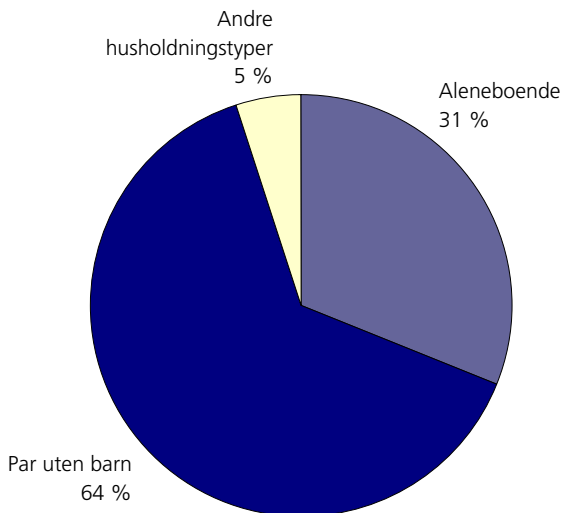
Det viser seg at inntektsforskjellene er store også blant AFP-pensjonistene. Mens firedelen med høyest inntekt i gjennomsnitt hadde om lag 363 000 kroner i samlet inntekt, hadde de i laveste inntektsklasse i gjennomsnitt 120 000 kroner, eller om lag en tredel av inntekten til de med høyest inntekt. Det er imidlertid ikke størrelsen på tjenestepensjonen som forårsaker differansen. Mottatt tjenestepensjon ligger riktignok noe lavere for firedelen med lavest inntektsnivå, men for de øvrige innteksgruppene ligger denne inntektstypen på om lag samme nivå. Differansen mellom laveste og høyeste kvartil skyldes snarere at tilleggssinntektene var størst blant pensjonister i høyeste innteksgruppe. Mens bare 58 prosent av pensjonistene i den laveste innteksgruppen hadde lønnsinntekt, var denne andelen hele 96 prosent blant pensjonistene i øverste kvartil. Vi ser også at firedelen i den øverste innteksgruppen faktisk hadde yrkesinntekt som hovedinntekt, med et gjennomsnitt på 192 000 kroner. Det kan derfor antas at det i denne innteksgruppen var mange delpensjonister, dvs. at de mottar ytelser fra AFP-ordningen samtidig som de er yrkesaktive.

Husholdningsinntekter

Som tidligere nevnt vil husholdningssituasjonen ha stor betydning for en persons økonomiske levekår. Sammenliknes AFP-pensjonistene med alders- og uførepensjonistene vil de også "tjene bedre" på dette området,

Figur 5.8. Andelen AFP-pensjonister etter husholdningstype. 1999

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Figur 5.9. Andelen husholdninger der hovedinntektstakeren er AFP-pensjonist, etter husholdningstype. 1999

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

først og fremst fordi at mange AFP-pensjonister bor sammen med en annen inntektstaker i husholdningen. I 1999 tilhørte 7 av 10 AFP-pensjonister husholdningstypen par uten barn. Knapt 21 prosent av AFP-pensjonistene bodde alene, mens en liten gruppe pensjonister tilhørte andre husholdningstyper (8 prosent).

De fleste AFP-pensjonistene er også hovedinntektstaker i den husholdningen de tilhører. I 1999 var dette tilfellet for 2 av 3 pensjonister med avtalefestet pensjon. Når vi ser på hvordan disse husholdningene fordeler seg etter husholdningstype, finner vi at andelen parhusholdninger går noe ned (til 64 prosent), mens andelen aleneboende øker (til 31 prosent). Vel 5 prosent tilhø-

Tabell 5.3. Inntektssammensetning for husholdninger der hovedinntektstaker er AFP-pensjonist. Etter husholdningstype. Gjennomsnitt. 1996 og 1999. 1999-kroner

	1996		1999	
	Alle	Herav: par uten barn	Alle	Herav: par uten barn
Yrkesinntekt	149 800	150 900	136 300	169 400
+ Lønn	141 300	141 600	132 800	165 900
+ Netto næringsinntekt	8 400	9 300	3 500	3 500
+ Kapitalinntekt	23 200	22 200	26 600	18 900
+ Brutto renteinntekt	17 000	15 200	12 600	13 300
+ Andre kapitalinntekter	6 100	7 000	14 000	5 600
+ Overføringer	179 500	186 600	182 900	199 200
+ Skattepliktige overføringer	173 000	180 700	176 800	193 200
+ Folketrygd	35 600	36 800	29 600	39 600
+ Tjenestepensjon mm.	131 100	140 600	142 900	153 100
+ Andre skattepliktige overføringer	6 300	3 400	4 300	500
+ Skattefrie overføringer	6 500	5 900	6 100	6 000
+ Barnetrygd	0	0	200	0
+ Grunn- og hjelpestønad	500	500	200	400
+ Sosialhjelp	100	0	0	0
+ Bostøtte	0	0	0	0
= Samlet inntekt	352 400	359 800	345 800	387 600
- Skatt mm.	92 700	92 600	85 000	96 700
= Inntekt etter skatt	259 700	267 200	260 800	291 000
Antall observasjoner	56	43	63	45
Andel husholdninger	100	74	100	64

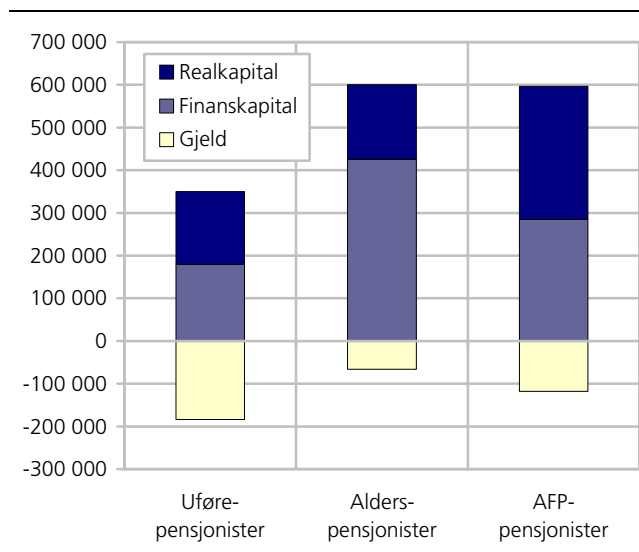
Kilde: Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

rer nå andre husholdningstyper. Det at andelen parhusholdninger går noe ned når vi avgrensner oss til de husholdningene der hovedinntektstakeren er AFP-pensjonist, skyldes at noen AFP-pensjonister vi ha en ektefelle som ennå er yrkestilknyttet og som dermed vil være hovedinntektstaker i husholdningen.

Mens AFP-pensjonistenes gjennomsnittlige samlede inntekt som tidligere nevnt var på 224 000 kroner i 1999, viser tabell 5.3 at tilsvarende inntekt var på nær 346 000 kroner for husholdninger der hovedinntektstakeren var AFP-pensjonist. Inntektsnivået til denne husholdningsgruppen ligger dermed langt over inntektsnivået til andre husholdninger der hovedinntektstakeren er trygdemottaker. Sammenlikner vi inntektstallene for 1999 med inntektene for 1996 ser vi imidlertid at AFP-husholdningenes inntekt etter skatt omtrent stod stille mellom 1996 og 1999.

Resultatene understreker imidlertid husholdningssammensetningens betydning for AFP-pensjonistenes økonomiske levekår. Mellom 1996 og 1999 gikk andelen parhusholdninger ned blant AFP-pensjonistene, fra 74 prosent i 1996 til 64 prosent i 1999. Det ble i samme periode flere aleneboende blant AFP-pensjonistene, noe som bidro til en svak utvikling i husholdningsinntektene for alle AFP-husholdninger sett under ett. Men

Figur 5.10. Formuessammensetning for husholdninger der hovedinntektstakeren er uføre-, alders- eller AFP-pensjonist. 1999. Gjennomsnitt i kroner

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

dersom en bare ser på inntektsutviklingen til parhusholdninger, så finner vi en økning i husholdningsinntektene (inntekt etter skatt) på nærmere 24 000 kroner mellom 1996 og 1999. Siden AFP-husholdningenes sammensetning har endret seg og blitt mindre homogen mellom 1996 og 1999, har dette trolig også ført til større ulikhet i husholdningsinntekter innen denne gruppen pensjonister.

Det må imidlertid påpekes husholdningstallene for den gruppen av pensjonister er basert på svært få observasjoner, og dermed beheftet med en viss grad av usikkerhet.

Formue

Så langt har vi sett at AFP-pensjonistene har et høyere inntektsnivå enn alders- og uførepensjonistene. Vil dette bildet opprettholdes om vi studerer formuesfordelingen? Svaret må bli ja, men med noen forbehold. Husholdninger der hovedinntektstakeren er AFP-pensjonist hadde i 1999 en bruttoformue på 597 000 kroner. Dette var samme høye nivået som alderspensjonisthusholdningene hadde (600 000 kroner), og et betydelig høyere nivå enn uførepensjonistene (350 000 kroner). Men AFP-pensjonistene har noe mer gjeld enn alderspensjonisthusholdningene. Dette fører til at gjennomsnittlig nettoformue ved ligning er noe lavere for AFP-pensjonistene (479 000 kroner), sammenlignet med alderspensjonistene (534 000 kroner). Avstanden ned til husholdninger der hovedinntektstakeren er uføretrygdet er likevel stor. Denne gruppen trygdemottakere hadde bare en nettoformue på 165 000 kroner i 1999.

Det ser videre ut til at sammensetningen av formuen til AFP-pensjonistene skiller seg noe fra alderspensjonistene. Mens alderspensjonistenes bruttoformue i stor grad er finanskapital, kommer en større del av AFP-husholdningenes formue i form av realkapital. Selv om ligningsdata på langt nær gir et korrekt bilde på de reelle boligverdiene, kan dette likevel tyde på at AFP-pensjonistene har en høyere boligstandard enn de fleste andre trygdemottakere.

5.3. AFP-pensjonistenes tilknytning til arbeidslivet

Inntil regelendringen 1. august 2000 var det for mange avtalepensjonister meget gunstig å kombinere pensjonstilværelsen med fortsatt deltakelse i arbeidslivet. Ved en fleksibel og gradvis nedtrapping av yrkesaktiviteten over tid, kunne AFP-pensjonister samtidig motta en friinntekt opptil ett grunnbeløp (G) i folketrygden uten at pensjonen ble avkortet. Denne muligheten til å kombinere arbeid og pensjon ble, som tidligere omtalt, betydelig innskjerpet i august 2000 ved at friinntekten ble begrenset til 4 000 kroner i året. I denne sammenheng vil det være interessant å gå tilbake i tid og studere i hvilken grad AFP-pensjonistene faktisk benyttet muligheten til å delta i arbeidslivet.

Ved hjelp av Statistisk sentralbyrås forløpsdatabase for trygdestatistikk og andre velferdsordninger (FD-Trygd) kan det sammenstilles og presenteres tall fra ulike datakilder fra Rikstrygdeverket (RTV) og Arbeidsmarkedsetaten (Aetat) som belyser dette spørsmålet. Siste oppdaterte årgang er foreløpig 1997 da aldersspennet omfattet personer i alderen 63 - 66 år, og årets grunnbeløp i folketrygden var satt til 42 400 kroner (per 1. mai). I løpet av 1997 var det registrert 9 942 personer på AFP-ordningen innen offentlig sektor og noen færre innen privat sektor, 8 223 personer.

Enten vi ser på offentlig eller privat sektor var omtrent halvparten av AFP-pensjonistene uten yrkesaktivitet i 1997, og relativt sett noen flere innen privat ordning (52 prosent), enn innen offentlig ordning (48 prosent). Tallene peker ellers på like mønstre i benyttelsen av AFP-rettigheten på tvers av sektorene.

Ved å se på relative andeler blant AFP-pensjonister som (fortsatt) var sysselsatt, kan vi lettere studere i hvilken utstrekning mulighetene for å kombinere avtalefestet pensjon og yrkesaktivitet ble utnyttet i 1997. Det viser seg at mange nye pensjonister avslutter yrkeslivet kort tid etter pensjonering. Knappt 36 prosent av alle AFP-pensjonister som var registrert som yrkesaktive, avsluttet arbeidsforholdet i løpet av en måned etter pensjonering. Denne tendensen er noe mer utbredt blant pensjonister med privat ordning (38 prosent), enn blant dem i den offentlige ordningen (34 prosent). Disse tallene omfatter både de som har hatt en typisk overgang fra sysselsatt til pensjonsstatus innen samme

måned, og de som er registrert med kortvarige sysselsettingsforløp begrenset til en og samme måned.

En like stor gruppe av yrkesaktive AFP-pensjonister avslutter arbeidslivet i løpet av det første halvåret etter pensjonering. Dette gjaldt for 38 prosent av pensjonistene i den offentlige ordningen, og noen færre i den private (33 prosent). Det er derimot ingen forskjeller mellom AFP-pensjonister fra privat og offentlig sektor når det gjelder andelen som fortsetter som yrkesaktiv i mer enn ett år. Det viser seg at 14 prosent av alle yrkesaktive pensjonister med avtalefestet pensjon - uansett sektortilhørighet - kombinerte pensjon og yrkesaktivitet i mer enn 12 måneder. I praksis betyr dette at noen pensjonister trolig kunne kombinere arbeid og trygd helt fram til overgang til alderspensjon ved fylte 67 år.

Som tidligere nevnt ble mulighetene til å kombinere arbeid og pensjon betydelig innskjerpet i 2000. En må derfor forvente at dette fører til en viss adferdsendring blant AFP-pensjonistene. Ifølge Rikstrygdeverket (2002) er det likevel for tidlig å slå fast hvordan pensjonistene tilpasser de nye reglene, blant annet fordi beslutningen om tidligpensjonering gjerne foretas noe i forkant av selve pensjoneringen. De ferskeste tallene indikerer likevel en svak økning i andelen AFP-pensjonister med full pensjon, dvs. uten arbeidsinntekt, i perioden etter regelendringen.

Tabell 5.4. Pensjonister med avtalefestet pensjon (AFP) med og uten yrkestilknytning. Antall og prosent. 1997

	Alle pensjonister		Offentlig		Privat	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent
Alle AFP-pensjonister	18 165	100,0	9 942	100,0	8 223	100,0
Uten yrkesaktivitet	9 119	50,2	4 822	48,5	4 297	52,3
Med yrkesaktivitet	9 046	49,8	5 120	51,5	3 926	47,7

Kilde: Forløpsdatabasen FD-Trygd, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 5.5. Pensjonister med avtalefestet pensjon (AFP) som er yrkesaktive, etter sysselsettingens varighet. Antall og prosent. 1997

	Alle pensjonister		Offentlig		Privat	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent
Alle med yrkesaktivitet	9 046	100,0	5 120	100,0	3 926	100,0
Varighet > 1 måned	3 214	35,5	1 727	33,7	1 487	37,9
Varighet 1-6 måneder	3 238	35,8	1 964	38,4	1 274	32,5
Varighet 6-12 måneder	1 333	14,7	711	13,9	622	15,8
Varighet over 12 måneder	1 261	13,9	718	14,0	543	13,8

Kilde: Forløpsdatabasen FD-Trygd, Statistisk sentralbyrå.

6. Etterlattepensjonister

Personer som har mistet sin forsørger ved dødsfall kan ha rett på etterlattepensjon. Dette gjelder gjenlevende ektefelle, samboer eller registrert partner, gjenlevende familiepleier eller barn som har mistet en av eller begge foreldrene (barnepensjon). Med unntak for barnepensjon, blir pensjonen til de gjenlevende beregnet på grunnlag av den avdødes inntekt. Størrelsen på mottatt pensjon blir videre avkortet mot den gjenlevendes forventede yrkesinntekt.

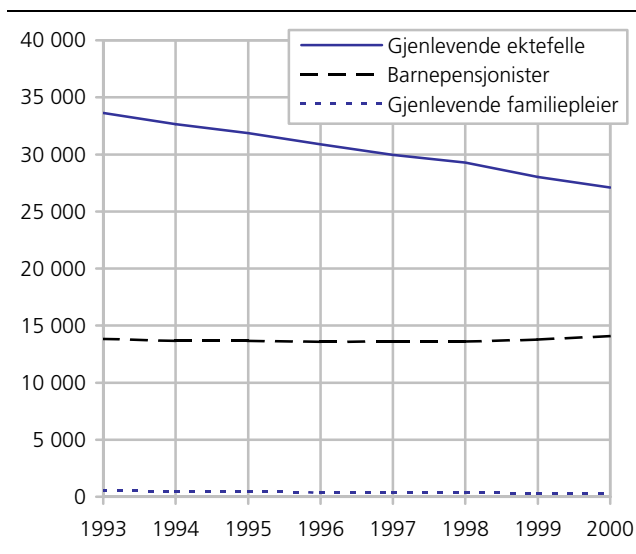
6.1. Demografisk utvikling

Ifølge Rikstrygdeverket var det vel 41 000 personer som enten mottok etterlattepensjon eller barnepensjon i 2000. Pensjonistene fordelte seg på vel 27 000 gjenlevende ektefeller, 14 000 mottakere av barnepensjon og i underkant av 300 etterlatte familiepleiere. Utviklingen de siste årene har gått i retning av at det blir stadig færre gjenlevende ektefeller med etterlattepensjon, mens tallet på barnepensjonister har vært stabilt. Hovedforklaringen på at tallet på etterlattepensjonister går ned, er redusert dødelighet for personer i aldersgruppen mellom 16 og 66 år. Særlig gjelder dette for menn (Birkeland og Bergstrøm 2000).

Blant de gjenlevende med etterlattepensjon er det en klar overvekt av kvinner. I 1999 var kvinneandelen hele 93 prosent blant etterlatte ektefeller, mens tilsvarende tall var 68 prosent blant familiepleierne. De er relativt få etterlattepensjonister som er yngre enn 45 år. I 1999 gjaldt dette for 10 prosent av alle gjenlevende ektefeller. Derimot så er mange å finne i aldersgruppen 60 år eller eldre. Dette gjaldt for eksempel for 40 prosent av alle etterlatte ektefeller, og for hele 60 prosent av alle familiepleierne. Selv om det er små forskjeller i alderssammensetningen til kvinnelige og mannlige gjenlevende ektefeller, er det likevel relativt sett noen flere menn i de yngste aldersgruppene som opplever å bli etterlattepensjonist, enn kvinner.

Etterlattepensjonister har et noe lavere utdanningsnivå enn befolkningen generelt. I 1999 hadde 36 prosent av gjenlevende ektefeller grunnskoleutdanning som høyeste nivå, mens blant etterlatte familiepleiere var denne andelen på hele 63 prosent. Til sammenligning hadde 21 prosent av hele den voksne befolkning

Figur 6.1. Utviklingen i antall gjenlevende ektefeller, barnepensjonister og gjenlevende familiepleiere. 1993-2000

Kilde: Rikstrygdeverket.

grunnskoleutdanning som høyeste utdanning dette året (Statistisk sentralbyrå, 2001d).

Av de 13 500 barna som mottok barnepensjon fra folketrygden i 1999, var 6 av 10 barn i aldersgruppen 12 til 17 år. Det er om lag like mange jenter og gutter som mottar barnepensjon, og det er heller ingen nevneverdige forskjeller i alderssammensetningen til gutter og jenter som mottar slik pensjon.

6.2. Etterlattepensjonistenes inntekter og formue

I dette kapitlet presenteres utviklingen i inntekt og formue for etterlattepensjonister. Analysen er imidlertid avgrenset til kun å omfatte gjenlevende ektefeller, siden andre gjenlevende som får pensjon fra folketrygden enten utgjør en svært marginal gruppe i befolkningen (gjenlevende familiepleier) eller i liten grad kan betraktes som selvstendige økonomiske individer (barnepensjonister). På samme måte som for alders- og uførepensjonister presenteres det tall for de etterlattes individuelle inntekter og husholdningsinntekter.

Tabell 6.1. Utviklingen i hovedposter i inntektsregnskapet. Etterlattepensjonister. 1993-1999. 1999-kroner

	1993		1996		1999		Prosent endring 1993-1999
	Kroner	Prosent	Kroner	Prosent	Kroner	Prosent	
Yrkesinntekt	89 000	44	97 500	47	114 000	49	28
Kapitalinntekt	20 000	10	16 800	8	21 100	9	6
Overføringer	91 400	46	94 900	45	99 600	42	9
pensjoner fra folketrygden	61 000	30	62 000	30	66 500	28	9
tjenstepensjon m.m.	21 600	11	24 200	12	24 700	11	14
bostøtte	400	0	300	0	600	0	50
sosialhjelp	600	0	600	0	500	0	-17
andre overføringer	7 900	4	7 800	4	7 300	3	-8
Samlet inntekt	200 300	100	209 200	100	234 700	100	17
Skatt mm.	45 100	23	50 900	24	56 600	24	25
Inntekt etter skatt	155 200	77	158 300	76	178 200	76	15
Antall personer	32 951		30 248		27 271		

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 6.2. Hovedposter fra inntektsregnskapet. Bosatte etterlattepensjonistar etter kjønn. Gjennomsnitt i kroner og prosent av samlet inntekt. 1999

	Alle	Menn	Kvinner	Alle	Menn	Kvinner
Yrkesinntekt	114 000	138 000	112 100	49	56	48
Kapitalinntekt	21 100	20 000	21 200	9	8	9
Overføringer	99 600	87 800	100 600	42	36	43
pensjoner fra folketrygden	66 500	49 400	67 900	28	20	29
tjenstepensjon mm.	24 700	23 100	24 900	11	9	11
bostøtte	600	600	600	0	0	0
sosialhjelp	500	1 200	400	0	0	0
andre overføringer	7 300	13 500	6 800	3	5	3
Samlet inntekt	234 700	245 800	233 800	100	100	100
Skatt mm.	56 600	58 500	56 400	24	24	24
Inntekt etter skatt	178 200	187 300	177 400	76	76	76
Antall folketrygdpensjonister	27 271	2 044	25 227			
Andel pensjonister	100	7,5	92,5			

Kilde: Inntektsstatistikken for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

Personlige inntekter

Det er ingen annen gruppe av folketrygdpensjonister som har så høy personlig inntekt som etterlattepensjonistene. I 1999 hadde denne pensjonistgruppen en gjennomsnittlig samlet inntekt før skatt på 234 700 kroner. Dette var hele 50 prosent høyere gjennomsnittsinntekt enn det uførepensjonister hadde, og nesten 60 prosent høyere enn alderspensjonistene. Forklaringen på det høye inntektsnivået er å finne i inntekts sammensetningen til etterlattepensjonistene. I motsetning til både alders- og uførepensjonistene er ikke pensjonsinntektene den viktigste inntektskilden til de etterlatte. I 1999 utgjorde for eksempel ytelser fra folketrygden bare 28 prosent av etterlattepensjonistenes samlede inntekt. Det er i stedet yrkesinntektene som betyr mest for denne gruppen av folketrygd-pensjonister. Når halvparten (49 prosent) av samlet inntekt var inntekt fra yrkesaktivitet i 1999.

Sammensetningen av personinntektene til de etterlatte har ikke endret seg vesentlig på 1990-tallet. Yrkesinntektene har imidlertid fått noe økt betydning også for

denne gruppen av pensjonister, blant annet ved at andelen som yrkesinntekten utgjør av samlet inntekt økte fra 44 prosent i 1993 til 49 prosent i 1999. I gjennomsnitt hadde etterlattepensjonister 114 000 kroner i yrkesinntekt i 1999. Dette var en økning på 28 prosent, i faste priser, siden 1993. Økningen i samlet inntekt var i samme periode på 17 prosent, som var en noe svakere vekst enn det alders- og uførepensjonistene hadde i samme periode.

Som tidligere omtalt, så er det først og fremst kvinner som blir etterlattepensjonister. I 1999 var mer enn 9 av 10 som mottok etterlattepensjon kvinner. Det er likevel relativt små forskjeller i inntekt mellom mannlige og kvinnelige etterlatte, og inntektsforskjellene mellom menn og kvinner er klart mindre blant etterlattepensjonister enn blant andre pensjonistgrupper, for eksempel uføre eller AFP-pensjonister. I 1999 hadde kvinnelige etterlatte en samlet inntekt på 233 800 kroner. Dette tilsvarte 95 prosent av mennenes inntekt. Det er likevel forskjeller i inntekts sammensetningen til mannlige og kvinnelige etterlatte. Mannlige etterlatte

har klart høyere yrkesinntekter enn kvinnelige etterlatte. Men dette blir i stor grad kompensert for ved at kvinnene mottar mer i pensjon fra folketrygden, enn menn.

For etterlattepensjonister betyr supplerende ytelser som bostøtte og sosialhjelp svært lite. Vi noterer likevel at mannlige etterlatte mottok tre ganger mer i sosialhjelp i 1999, enn kvinnelige etterlatte.

Vi finner også blant etterlatte det etter hvert velkjente mønsteret når det gjelder inntektssammensetningen til pensjonister med høy og lav inntekt (vedleggstabell F3). Dersom vi deler etterlattepensjonistene inn i fire like store grupper, sortert etter samlet inntekt, finner vi at den firedelen med høyest inntekt (4. kvartil) har en inntektssammensetning som er preget av til dels betydelige yrkesinntekter og kapitalinntekter. I tillegg mottar etterlatte i den høyeste inntektsklassen mer i overføringer enn andre etterlatte, først og fremst som følge av høye tjenstepensjoner. For firedelen med lavest samlet inntekt er det derimot pensjoner fra folketrygden som er den dominerende inntektskilden. Det er også denne inntektsklassen som mottar mest i pensjon fra folketrygden.

Vel 14 prosent av etterlattepensjonistene mottok barnetrygd i 1999. Andelen med barnetrygd er størst i den høyeste inntektsklassen (25 prosent).

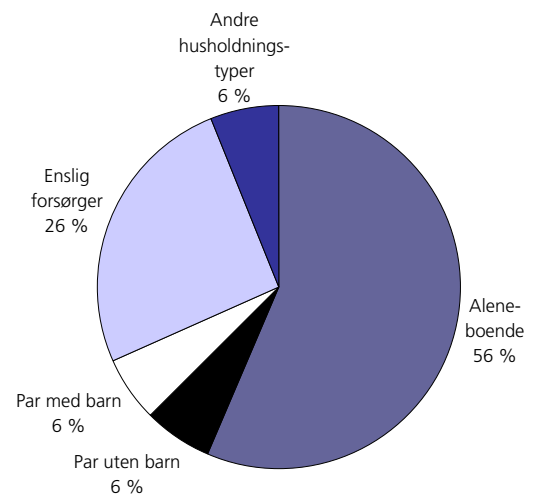
Husholdningsinntekter

I motsetning til andre pensjonistgrupper så bor et flertall av etterlattepensjonistene alene, uten andre husholdningsmedlemmer. Ifølge inntekts- og formuesundersøkelsen var 56 prosent av alle etterlattepensjonister aleneboende i 1999. Det er i tillegg relativt mange etterlatte som er enslige forsørgere. I 1999 gjaldt dette for 26 prosent av alle etterlatte. I et flertall av disse husholdningene var imidlertid barna voksne (18 år eller eldre). Om lag 12 prosent av etterlattepensjonistene bodde sammen med en annen voksen (parhusholdninger). I halvparten av disse husholdningene var det også hjemmeboende barn.

Siden så mange etterlattepensjonister er enslige, vil de også i stor grad være hovedinntektstaker i husholdningen. I 1999 gjaldt dette for nesten 8 av 10 etterlattepensjonister. Dette fører igjen til at andelen aleneboende blir meget høy i husholdninger der hovedinntektstakeren er etterlattepensjonist. Som figur 6.2 viser består hele 7 av 10 husholdninger der hovedinntektstakeren er etterlatt av en personhushold, mens resten enten er enslige forsørgere (21 prosent) eller tilhører andre husholdningstyper (10 prosent).

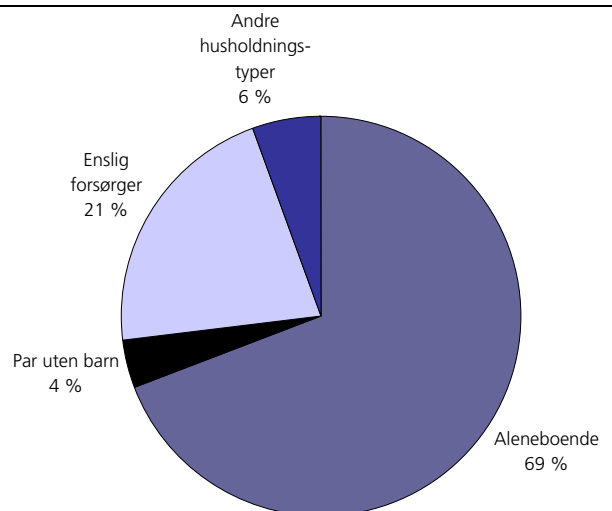
Selv om mange etterlattepensjonister enten er enslige eller enslige forsørgere, vil det likevel i noen tilfeller være andre husholdningsmedlemmer som bidrar med inntekt, eller som skal forsørges. For å ta hensyn til

Figur 6.2. Andelen etterlattepensjonister etter husholdningstype. 1999

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.3. Andelen husholdninger der hovedinntektstakeren er etterlattepensjonist, etter husholdningstype. 1999

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

slike forhold må en igjen ta utgangspunkt i husholdningsøkonomien til trygdemottakerne.

Tabell 6.3 viser at gjennomsnittlig husholdningsinntekt etter skatt var på 220 100 kroner i 1999, for husholdninger der hovedinntektstakeren var etterlattepensjonist. Sammensetningen av husholdningsinntektene bekrefter at mange etterlatte har en sterk tilknytning til arbeidslivet. Vel halvparten (51 prosent) av husholdningsinntektene til etterlattepensjonistene består for eksempel av yrkesinntekt, og vel 8 av 10 husholdninger mottok yrkesinntekt i 1999. En annen viktig inntektskilde er overføringer, som utgjorde 36 prosent av samlet inntekt. De viktigste overføringene som etterlatte

Tabell 6.3. Inntektsregnskap for husholdninger der hovedinntektstakeren er etterlattepensjonist. 1990-1999. Gjennomsnitt i 1999-kroner og andel av samlet inntekt

	1990		1994		1999		Prosent endring 1990-1999
	Kroner	Prosent	Kroner	Prosent	Kroner	Prosent	
Yrkesinntekt	114 900	51	113 400	50	151 200	51	32
Kapitalinntekt	22 200	10	12 700	6	36 700	12	65
Overføringer	90 200	40	100 100	44	107 300	36	19
pensjoner fra folketrygden	60 200	26	62 700	28	68 200	23	13
tjenestepensjon	23 300	10	24 800	11	30 000	10	29
bidrag	1 000	0	400	0	400	0	-60
barnetrygd	3 800	2	3 500	2	3 900	1	3
bostøtte	200	0	100	0	800	0	300
sosialhjelp	500	0	800	0	300	0	-40
andre overføringer	1 100	0	7 800	3	3 800	1	245
Samlet inntekt	227 300	100	226 200	100	295 300	100	30
Skatt mm.	55 600	24	52 200	23	75 200	25	35
Inntekt etter skatt	171 700	76	174 100	77	220 100	75	28
Antall personer i husholdningen	1,5		1,6		1,5		
Antall observasjoner	74		155		90		

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 6.4. Andelen husholdninger der hovedinntektstakeren er etterlattepensjonist som mottar ulike typer inntekter. 1990, 1994 og 1999

	1990	1994	1999
Yrkesinntekt	75,7	71,2	82,1
Kapitalinntekt	92,6	97,2	99,2
Overføringer i alt	96,8	98,8	100,0
Pensjoner o.l. fra folketrygden	95,8	97,6	98,1
Tjenestepensjon mm.	47,9	66,2	58,4
Barnetrygd	15,7	12,5	14,0
Bostøtte	3,2	1,3	4,5
Sosialhjelp	4,2	5,4	4,2

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

mottar er som forventet pensjon fra folketrygden og tjenestepensjon. Til sammen utgjorde disse pensjonene 1/3 av samlet husholdningsinntekt i 1999. Husholdninger der hovedinntektstakeren er etterlattepensjonist mottar i liten grad supplerende ytelser som bostøtte og sosialhjelp. Bare om lag 4 prosent av husholdningene mottok slike ytelser i 1999, og slike inntekter utgjorde mindre enn én prosent av husholdningsinntekten.

Husholdninger der hovedinntektstakeren er etterlattepensjonist har hatt en meget god inntektsutvikling på 1990-tallet. Mellom 1990 og 1999 økte gjennomsnittlig inntekt etter skatt med 28 prosent, målt i faste priser. En sterk økning i yrkesinntekter og tjenestepensjoner bidro til denne inntektsveksten. Etterlattepensjonistene hadde dermed en klart bedre utvikling i husholdningsinntekter i denne perioden, sammenlignet med for eksempel uførepensjonister og alderstrygdede (jf. kapittel 1 og 2). At husholdningsinntektene viser en sterkere økning på 1990-tallet enn det som tidligere har blitt vist for personinntekter, kan skyldes at andre husholdningsmedlemmer i større grad har bidratt med inntekter til husholdet. Dette kan for eksempel være

voksne hjemmeboende barn. I tillegg er analyseperioden noe lengre.

Det vil likevel være forskjeller i størrelsen på husholdningsinntektene også blant de etterlatte. Dersom vi på nytt deler alle husholdningene inn i fire like store grupper (kvartiler), sortert etter størrelsen på inntekt etter skatt per forbruksenhet (ekvivalentinntekt), finner vi det samme mønsteret som for de individuelle inntektene (se vedleggstabell F4). Det er særlig to inntektskomponenter som varierer med inntektsnivået. Både yrkesinntekt og tjenestepensjon tilfaller i mye større grad pensjonistene i den høyeste inntektsklassen, enn de med lave husholdningsinntekter. For eksempel så hadde alle husholdningene (100 prosent) i den høyeste kvartilgruppen en eller annen form for yrkesinntekt i 1999, mens dette bare gjaldt for halvparten av husholdningene i laveste kvartil. Tilsvarende mottok 3 av 4 husholdninger i den høyeste inntektsklassen tjenestepensjon i 1999, mens dette bare var tilfelle for 1 av 5 husholdninger i den laveste inntektsklassen.

Den firedelen av husholdningene med lavest inntekt per forbruksenhet skiller seg for øvrig ut fra de andre inntektsklassene ved at en relativt høy andel i denne inntektsklassen mottar supplerende ytelser som for eksempel sosialhjelp og bostøtte. Mens det er svært få som mottar slike stønader blant de andre inntektsklassene, fikk henholdsvis 13 og 16 prosent av etterlattepensjonistene i den laveste inntektsklassen sosialhjelp og bostøtte i 1999. Den laveste inntektsklassen er ellers kjennetegnet av at svært mange her bor alene (gjennomsnittlig husholdningsstørrelse er 1,1) og ved at hovedinntektstakeren er eldre enn tilsvarende personer i de andre inntektsklassene.

Lavinntekt

Personer i husholdninger der hovedinntektstakeren er etterlattepensjonist tilhører i liten grad lavinntektsgruppen. I 1999 hadde bare om lag 5 prosent av disse personene en ekvivalentinntekt som var lavere enn 50 prosent av medianinntekten for alle personer. Dette var en noe lavere andel enn i befolkningen generelt (vel 6 prosent). Dersom en benytter mer sjenerøse lavinntektsgrenser (60 og 70 prosent av medianinntekten for alle), har etterlattepensjonistene en noe større sannsynlighet for å tilhøre lavinntektgruppen enn befolkningen ellers, men situasjonen til etterlattepensjonistene er likevel klart bedre sammenlignet med andre pensjonistgrupper, for eksempel alders- og uføretrygdede eller enslige forsørgere.

Utviklingen på 1990-tallet og også vært gunstig for etterlatte med lav inntekt. Det var en lavere andel etterlatte med lavinntekt på slutten av 1990-tallet enn på begynnelsen av tiåret. Dette gjelder uansett valg av lavinntektsgrense.

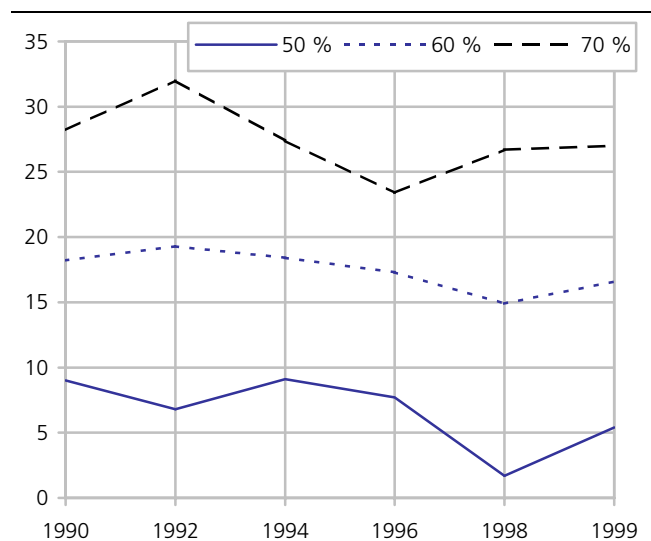
Etterlattepensjonistene utgjør en svært liten gruppe av befolkningen. Det er derfor vanskelig å gi en god statistisk beskrivelse av denne gruppens husholdningsøkonomi ut i fra utvalgsdata. Dette gjelder i enda større grad når en ønsker å studere forekomsten av vedvarende lavinntekt, som forutsetter paneldata. Det viser seg derfor at det ikke finnes et tilstrekkelig antall observasjoner i panelutvalget til inntekts- og formuesundersøkelsen, til at en kan studere forekomsten av varig lavinntekt blant denne gruppen av pensjonister. Ut i fra de anslagene over årlig lavinntekt som er presentert over, kan det imidlertid slås fast at andelen etterlattepensjonister med vedvarende lavinntekt trolig er svært liten.

Formue

Inntrykket av at etterlattepensjonistene er en gruppe trygdemottakere som er bedre økonomisk stilt enn mange andre pensjonistgrupper, blir forsterket når vi ser på formuessituasjonen til denne gruppen. Figur 6.5. viser at summen av finans- og realkapital (bruttoformue) for disse pensjonisthusholdningene beløp seg til nærmere 600 000 kroner i gjennomsnitt i 1999. Gjennomsnittlig gjeld var på 200 000 kroner. Husholdninger der hovedinntektstakeren er etterlattepensjonist hadde dermed en gjennomsnittsformue som var klart høyere enn det for eksempel uførepensjonisthusholdningene hadde, men noe lavere enn det alderspensjonistene hadde.

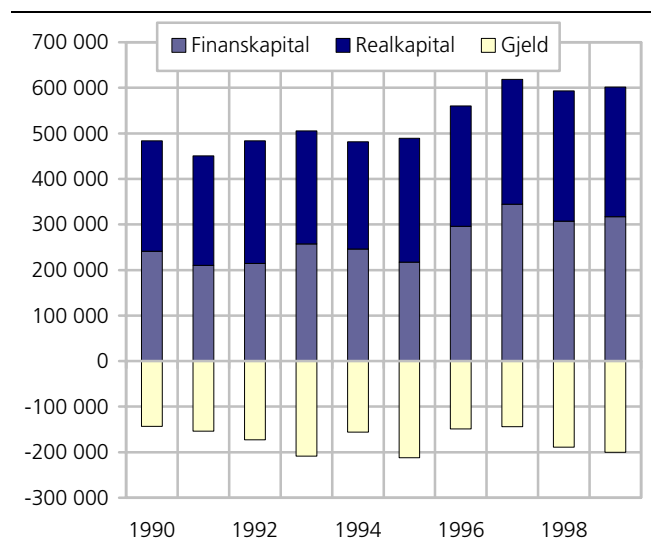
Figuren viser videre at formuesutviklingen har vært gunstig for de etterlatte. Særlig i siste halvdel av 1990-tallet økte gjennomsnittsformuen betraktelig for denne gruppen av pensjonister, blant annet som følge av en sterk økning i finansformuen.

Figur 6.4. Andelen personer i husholdninger der hovedinntektstakeren er etterlattepensjonist med ekvivalentinntekt under ulike lavinntektsgrenser. Lavinntektsgrenser basert på ulike avstander til median ekvivalentinntekt for alle personer

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.5. Formuesutvikling for husholdninger der hovedinntektstakeren er etterlattepensjonist*. 1990-1999. 1999-kroner

* En ekstremobservasjon er utelatt for årene 1997, 1998 og 1999.
Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 6.5. Etterlatte pensjonister etter størrelsen på yrkesinntekten i forhold til folketrygdens grunnbeløp (G). Menn og kvinner. 1999

	Antall personer	Andel	Størrelsen på yrkesinntekt i forhold til grunnbeløpet					
			Uten yrkesinntekt	Yrkesinntekt under 1/2 G	1/2 G <=yrkesinntekt < 1 G	1 G <=yrkesinntekt < 1,5 G	1,5 G <=yrkesinntekt < 2 G	Yrkesinntekt >=2 G
Begge kjønn	27 271	100	24,5	8,9	4,3	3,2	3,5	55,6
Under 45 år	2 852	100	17,7	8,8	4,7	4,2	4,2	60,4
45-54 år	7 357	100	13,6	6,3	3,6	2,9	3,5	70,1
55 år og over	17 062	100	30,4	10,1	4,5	3,1	3,4	48,6
Menn i alt	2044	100	20,0	7,9	4,8	3,9	3,4	60,1
Under 45 år	280	100	10,7	7,1	3,2	5,0	3,9	70,0
45-54 år	600	100	13,2	6,3	5,2	2,8	2,8	69,7
55 år og over	1 164	100	25,7	8,8	5,1	4,1	3,5	52,7
Kvinner i alt	25 227	100	24,9	9,0	4,2	3,1	3,5	55,3
Under 45 år	2572	100	18,4	9,0	4,9	4,2	4,2	59,3
45-54 år	6 757	100	13,6	6,3	3,5	2,9	3,6	70,1
55 år og over	15 898	100	30,7	10,1	4,4	3,0	3,4	48,3

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

6.3. Tilknytning til arbeidslivet

På samme måte som for andre folketrygdpensjonister får etterlattepensjonister avkortet pensjonen dersom de har en arbeidsinntekt som overstiger et gitt friinntektsbeløp. For etterlatte er denne friinntektsgrensen satt til 1/2 G. Dersom etterlattepensjonister har en yrkesinntekt som overskrider denne grensen, blir 40 prosent av overskytende beløp trukket i fra pensjonsutbetalingen.

Flertallet av pensjonistene med etterlattepensjon har likevel yrkesinntekter som overskrider fribeløpet på 1/2 G. I 1999 var det bare om lag 1/3 av alle etterlattepensjonister som hadde arbeidsinntekter lavere enn friinntektsbeløpet, mens relativt mange (56 prosent) hadde yrkesinntekter høyere enn 2 ganger folketrygdens grunnbeløp.

Blant de etterlatte er det pensjonister i alderen 45 til 54 år som oftest er yrkesaktive, mens andelen er lavest blant dem som er 55 år eller eldre. I 1999 var det for eksempel en dobbelt så høy andel av de over 54 år som hadde yrkesinntekter lavere enn 1/2 G, sammenlignet med de mellom 45 og 54 år. Men også blant de aller eldste etterlatte er det relativt mange som får avkortet pensjon på grunn av yrkesinntekt. Nesten halvparten (49 prosent) av de som er 55 år og eldre hadde for eksempel yrkesinntekter over 2G i 1999.

Det er en noe høyere andel menn enn kvinner blant etterlattepensjonistene som har yrkesinntekter større enn friinntektsgrensen. Dette gjelder i særlig grad blant de yngste etterlatte.

7. Sosialhjelpsmottakere

Økonomisk sosialhjelp blir gitt til personer som av ulike grunner ikke er i stand til å forsørge seg selv eller sin familie. Sosialhjelpen utgjør et økonomisk sikkerhetsnett utenfor trygdesystemet, og ytes etter en individuell behovsprøving. Stønadene er videre ment å være midlertidig, og det er den enkelte kommune som er ansvarlig for tildeling av stønadene. Ytelsesnivået kan dermed variere fra en kommune til en annen.

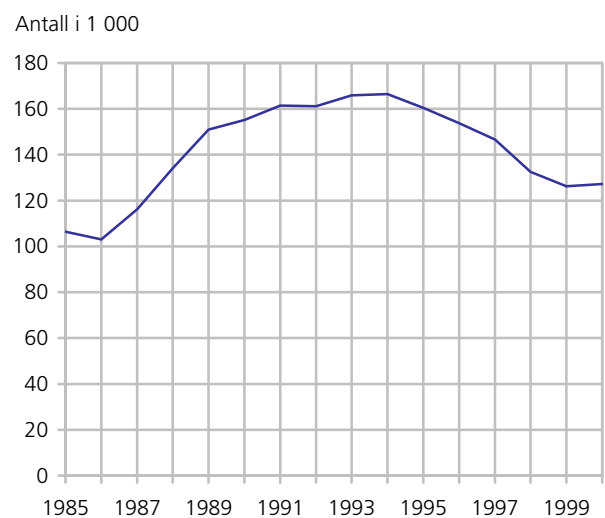
7.1. Demografisk utvikling

Ifølge sosialhjelpsstatistikken økte antallet sosialhjelpsmottakere betydelig mot slutten av 1980-tallet og nådde toppen i 1994, da om lag 167 000 personer mottok økonomisk sosialhjelp. Det er grunn til å se på denne økningen på bakgrunn av den vanskelige situasjonen på arbeidsmarkedet i denne perioden. I takt med bedre konjunkturer gikk antallet mottakere ned i siste halvdel av 1990-tallet. I 2000 var det om lag 127 000 personer som mottok sosialhjelp, noe som tilsvarte 2,8 prosent av befolkningen (se figur 7.1).

Sosialhjelpen forsørger imidlertid ofte andre husholdningsmedlemmer i tillegg til den som blir registrert som mottaker av sosialhjelp, for eksempel barn. Det kan derfor være interessant å se på utviklingen i antall personer som tilhører husholdninger som har mottatt sosialhjelp i løpet av inntektsåret. Tall fra innteks- og formuesundersøkelsen for husholdninger viser at utviklingen i antall personer i husholdninger som mottok sosialhjelp, i stor grad sammenfaller med den utviklingen som sosialhjelpsstatistikken viser. Andelen personer som enten direkte eller indirekte fikk sosialhjelp økte tidlig på 1990-tallet, for så å bli redusert. Det er imidlertid betydelig flere som mottar sosialhjelp som del av husholdningsinntekten, enn det tallet på individuelle sosialhjelpsmottakere i sosialhjelpsstatistikken viser. Som figur 7.2 viser tilhørte om lag 5,6 prosent av befolkningen (ca. 250 000 personer) en husholdning som mottok sosialhjelp i løpet av 2000, altså dobbelt så mange som tallet på individuelle mottakere.

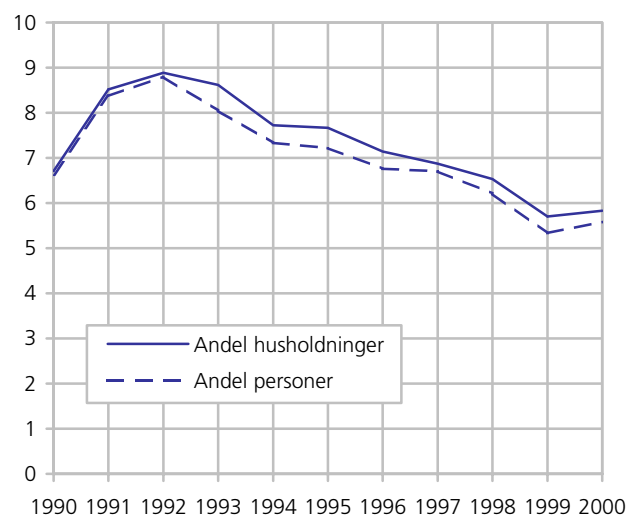
Figuren viser også at andelen *husholdninger* med sosialhjelp i hele perioden etter 1992 ligger noe høyere enn andelen *personer* i husholdninger med sosialhjelp. Dette tyder på at gjennomsnittlig husholdningsstørrelse

Figur 7.1. Antall sosialhjelpsmottakere (1000). 1985-2000

Kilde: Sosialstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 7.2. Andelen husholdninger med sosialhjelp og andelen personer i husholdninger med sosialhjelp 1990-2000. Prosent

Kilde: Innteks- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

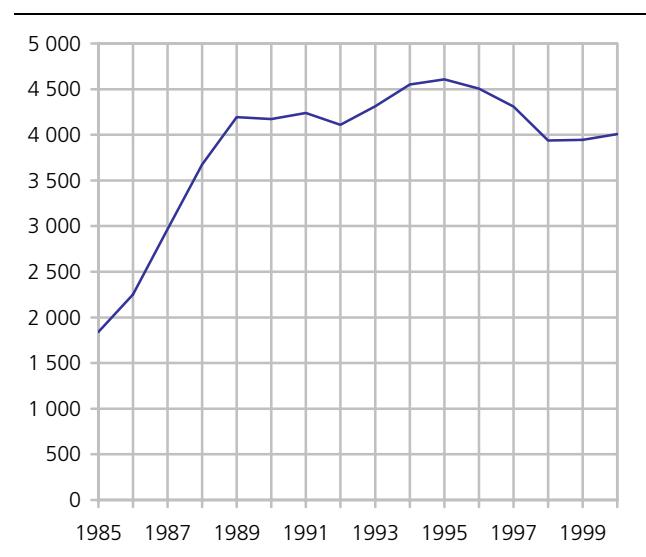
har gått noe ned for husholdningene som mottar sosialhjelp, sammenlignet med befolkningen ellers. Dette kan igjen skyldes at det relativt sett har blitt flere enpersonhusholdninger som mottar sosialhjelp mot slutten av 1990-tallet.

7.2. Utviklingen i individuelle inntekter

Samlet utbetalt sosialhjelp ble mer enn fordoblet i andre halvdel av 1980-årene. På 1990-tallet har det vært mindre svingninger i utbetalingene, og siden 1995 har utbetalingene blitt redusert hvert år for å stige litt igjen i 2000 (se figur 7.3). Samtidig har antall mottakere av økonomisk sosialhjelp vist en enda sterkere nedgang (se figur 7.1). Dette gjenspeiles i tabell 7.1 hvor vi ser nærmere på den individuelle inntektsutviklingen til mottakere av sosialhjelp. Vi kan se at gjennomsnittlig utbetalt sosialhjelp steg med 21 prosent i perioden 1993 til 2000 (i 2000-kroner). Gjennomsnittlig sosialhjelpsutbetaling utgjorde i underkant av 32 000 kroner i 2000. Sosialhjelpens betydning målt som andel av samlet inntekt har vært stabil i hele perioden fra 1993 til 2000 med en andel på 22-23 prosent.

Fra 1993 til 2000 økte gjennomsnittlig samlet inntekt for sosialhjelpsmottakerne med 21 prosent målt i faste priser. Sammenligner vi med noen grupper trygdemottakere, for eksempel alders- og uførepensjonister, finner vi at disse har hatt om lag den samme inn-

Figur 7.3. Utbetalt økonomisk sosialhjelp. 1985-2000. Millioner 2000-kroner

Kilde: Sosialstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

tektøkningen. Samlet inntekt er summen av alle skattepliktige inntekter som føres i selvangivelsen samt diverse skattefrie stønader. I 2000 utgjorde samlet inntekt i gjennomsnitt 144 500 kroner for personer som hadde mottatt sosialhjelp i løpet av året.

Tabell 7.1. Utviklingen i hovedposter i inntektsregnskapet. Bosatte personer med sosialhjelp. 1993-2000. 2000-kroner

	1993		1996		1999		Prosent endring 1993-1999
	Kroner	Prosent	Kroner	Prosent	Kroner	Prosent	
Yrkesinntekt	38 800	33	43 100	34	50 700	35	31
+ Lønnsinntekt	36 100	30	40 700	32	47 300	33	31
+ Næringsinntekt	2 700	2	2 500	2	3 400	2	26
+ Kapitalinntekt	600	1	1 100	1	800	1	33
+ Brutto renteinntekter	400	0	200	0	300	0	-25
+ Andre kapitalinntekter	200	0	900	1	500	0	150
+ Overføringer	79 700	67	81 900	65	93 100	64	17
+ Skattepliktige overføringer	42 000	35	40 200	32	46 800	32	11
+ Folketrygd	27 200	23	27 500	22	36 600	25	35
+ Tjenestepensjon mm.	900	1	1 000	1	1 300	1	44
+ Andre skattepliktige overføringer	14 000	12	11 700	9	8 900	6	-36
+ Skattefrie overføringer	37 700	32	41 700	33	46 200	32	23
+ Barnetrygd	6 100	5	6 000	5	5 300	4	-13
+ Kontantstøtte	0	.	0	.	1 100	1	
+ Bostøtte	1 900	2	2 100	2	3 300	2	74
+ Sosialhjelp	26 300	22	29 500	23	31 700	22	21
+ Grunn- og hjelpestønad	700	1	700	1	800	1	14
+ Andre skattefrie overføringer	2 700	2	3 500	3	3 900	3	44
= Samlet inntekt	119 100	100	126 100	100	144 500	100	21
- Utlignet skatt mm.	12 600	11	14 300	11	16 800	12	33
= Inntekt etter skatt	106 500	89	111 700	89	127 700	88	20
Antall sosialhjelpsmottakere i alt	161 228		149 695		124 002		

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 7.2. Hovedposter i inntektsregnskap etter kvartiler for samlet inntekt. Personer 17 år og over med sosialhjelp. Gjennomsnitt og andel av samlet inntekt. 2000. Kroner og prosent

	Gjennomsnitt					Andel av samlet inntekt				
	Kvartiler for samlet inntekt					Kvartiler for samlet inntekt				
	Alle	1. kvartil	2. kvartil	3. kvartil	4. kvartil	Alle	1. kvartil	2. kvartil	3. kvartil	4. kvartil
Yrkesinntekt	50 700	11 200	23 000	46 100	122 400	35	20	20	29	49
+ Lønnsinntekt	47 300	11 200	21 900	43 700	112 400	33	20	19	27	45
+ Næringsinntekt	3 400	100	1 100	2 500	10 000	2	0	1	2	4
+ Kapitalinntekt	800	100	300	600	2 100	1	0	0	0	1
+ Brutto renteinntekter	300	100	200	300	500	0	0	0	0	0
+ Andre kapitalinntekter	500	0	200	300	1 500	0	0	0	0	1
+ Overføringer	93 100	44 000	89 400	113 400	125 400	64	79	79	71	50
+ Skattepliktige overføringer	46 800	8 900	46 500	68 400	63 700	32	16	41	43	25
+ Folketrygd	36 600	6 200	40 300	56 300	43 500	25	11	36	35	17
+ Tjenestepensjon mm.	1 300	100	600	1 700	3 000	1	0	1	1	1
+ Andre skattepliktige overføringer	8 900	2 600	5 700	10 400	17 100	6	5	5	6	7
+ Skattefrie overføringer	46 200	35 200	42 900	45 100	61 800	32	64	38	28	25
+ Barnetrygd	5 300	1 000	1 800	5 300	13 200	4	2	2	3	5
+ Kontantstøtte	1 100	300	600	1 100	2 500	1	1	1	1	1
+ Bostøtte	3 300	500	3 500	4 300	5 100	2	1	3	3	2
+ Sosialhjelp	31 700	29 700	33 800	29 900	33 400	22	54	30	19	13
+ Grunn- og hjelpestønad	800	200	800	1 400	700	1	0	1	1	0
+ Andre skattefrie overføringer	3 900	3 400	2 400	3 100	6 700	3	6	2	2	3
= Samlet inntekt	144 500	55 400	112 700	160 200	249 900	100	100	100	100	100
- Sum skatt og negative overføringer	16 800	1 600	7 100	17 900	40 700	12	3	6	11	16
= Inntekt etter skatt	127 700	53 800	105 700	142 200	209 200	88	97	94	89	84
Antall sosialhjelpsmottakere i alt	124 002	31 001	31 000	31 001	31 000					

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

Den viktigste inntektskilden til sosialhjelpsmottakerne er som forventet ulike typer overføringer som utgjør omlag to tredeler av samlet inntekt. De viktigste overføringene er ytelser fra folketrygden fulgt av den tidligere omtalte sosialhjelpen. Ytelser fra folketrygden økte med 35 prosent fra 1993 til 2000, og utgjorde en fjerdedel av samlet inntekt i 2000. Utover sosialhjelp er barnetrygd og bostøtte blant de viktigste skattefrie overføringene for sosialhjelpsmottakerne. Gjennomsnittlig utbetalt bostøtte økte forøvrig med mer enn 70 prosent fra 1993 til 2000. Det er viktig å understreke at det er noen problemer med å sammenligne utviklingen i bostøtte over tid på grunn av endringer i administrasjonen av bostøtteordningen i 1997, jf. kapittel 1.2.

Gjennomsnittlig yrkesinntekt økte med 31 prosent fra 1993 til 2000 målt i faste priser. Samtidig økte yrkesinntekten sin betydning noe fra en andel på 33 prosent av samlet inntekt i 1993 til 35 prosent i 2000. Tendensen til økt yrkesaktivitet sammenfaller med nedgangen i inntektsposten "andre skattepliktige overføringer" som falt fra en andel på 12 prosent i 1993 til 6 prosent i 2000. Denne inntektsposten består til en stor grad av utbetalte dagpenger ved arbeidsledighet.

Ulike kapitalinntekter har, ikke overraskende, en ubetydelig betydning for den samlede inntekten til en

gjennomsnittlig sosialhjelpsmottaker. Kapitalinntektenes andel av samlet inntekt har ligget på rundt 1 prosent i hele perioden 1993 til 2000.

Sosialhjelpsmottakere er ikke noen ensartet gruppe. I dette kapitlet er sosialhjelpsmottakere definert som personer som i løpet av året har mottatt sosialhjelp uavhengig av beløpets størrelse. Følgelig vil definisjonen omfatte alt fra personer som kun har hatt en flyktig kontakt med sosialkontoret til personer som er mer langsiktig avhengig av denne stønaden. En måte å belyse inntektsforskjellene mellom sosialhjelpsmottakere på, er å dele dem inn i fire like store grupper, sortert etter størrelsen på samlet inntekt. Den første gruppen (første kvartil) omfatter dermed de 25 prosentene av sosialhjelpsmottakerne med lavest samlet inntekt, mens den fjerde gruppen (fjerde kvartil) omfatter de 25 prosentene med høyest inntekt. I tabell 7.2 finner vi denne type inndeling i kvartiler som viser at det er klare forskjeller i inntektsnivå og inntekts sammensetning blant sosialhjelpsmottakerne.

Mens den firedelen med lavest samlet inntekt hadde en gjennomsnittlig inntekt på drøye 55 000 kroner i 2000, hadde den "rikeste" firedelen nesten 5 ganger så høy gjennomsnittsinntekt med 250 000 kroner. Årsakene til den store inntektsforskjellen er både langt høyere yr-

kestilknytning og høyere overføringer blant firedelen med høyest inntekt. For firedelen med lavest inntekt utgjorde yrkesinntekten bare 20 prosent av samlet inntekt, mens blant de med høyest inntekt utgjorde yrkesinntekten nesten halvparten av samlet inntekt.

Blant den halvparten av sosialhjelpsmottakerne (første og annen kvartil) med lavest samlet inntekt utgjorde overføringene rett i underkant av 80 prosent av inntekten. For den neste firedelen av mottakerne utgjør også overføringene den viktigste inntektsposten med en andel på rundt 70 prosent. Blant de av sosialhjelpsmottakerne med høyest inntekt betyr yrkesinntekt og overføringene like mye for den personlige økonomien. Bildet blir enda mer tydeligere når vi kun betrakter utbetalt sosialhjelp. Sosialhjelpens andel av samlet inntekt faller med økende yrkesinntekt og økende ytelse fra folketrygden. Blant den laveste firedelen utgjør sosialhjelpen godt over halvparten av samlet inntekt for så å falle til en andel på henholdsvis 30 og 19 prosent i annen og tredje kvartil. Yrkesinntektens andel hos disse to inntektsgruppene er ikke stort høyere enn hos de med lavest inntekt, men ulike ytelse fra folketrygden ligger langt høyere (en andel på rundt 35 prosent sammenlignet med 11 prosent). For firedelen med høyest inntekt utgjør sosialhjelpen bare 13 prosent av samlet inntekt, mens ulike ytelse fra folketrygden utgjør 17 prosent.

7.3. Utviklingen i husholdningsinntekter

Som vi alt har vært inne på vil mottatt sosialhjelp i mange tilfeller også være med på å forsørge andre personer enn den som er registrert som mottaker av stønaden. Dette vil da være personer som tilhører samme husholdning som sosialhjelpsmottakeren. På samme måte vil en sosialhjelpsmottaker som bor sammen med andre, ha nytte av de inntektene som andre husholdningsmedlemmer bidrar med. For å få et mer utfyllende bilde på sosialhjelpsmottakernes økonomiske situasjon skal vi derfor se på utviklingen i husholdningsinntekter for denne gruppen.

Sammenlignet med ulike grupper trygdemottakere (f.eks. alders- og uførepensjonister) har husholdninger som mottar sosialhjelp hatt en betydelig svakere inntektutvikling på 1990-tallet. Fra 1990 til 2000 økte for eksempel gjennomsnittlig inntekt etter skatt per sosialhjelpshusholdning med bare 7 500 kroner, eller med 4 prosent omregnet i faste priser (tabell 7.3). Gjennomsnittlig husholdningsinntekt etter skatt var på 193 200 kroner i 2000. For alders- og uførepensjonisthusholdninger var veksten i gjennomsnittsinntektene på om lag 20 prosent i samme periode (se kapittel 1 og 2). En viktig forklaring på den ulike inntektsutviklingen mellom trygdemottakere og sosialhjelpsmottakere er trolig at for pensjonistene blir inntektene indeksregulert på bakgrunn av den generelle inntektsveksten i samfunnet, mens økonomisk sosialhjelp utbetales hovedsakelig etter individuell vurdering (behovsprøving).

Som tilfellet var for de individuelle inntektene har også sosialhjelpshusholdningene en inntektssammensetning preget av en todeling, der den ene halvparten består av yrkesinntekter og den andre av overføringer. Sammenstillingen av husholdningsinntektene har endret seg lite for denne typen husholdninger i løpet av 1990-tallet. Det har likevel vært en svak endring i betydningen av ulike overføringer. Pensjoner fra folketrygden har for eksempel fått økt betydning, mens arbeidsledighetstrygd og i noe mindre grad barnetrygd ble mindre viktig. Sosialhjelp utgjorde 13 prosent av sosialhjelpshusholdningenes samlede inntekt i 2000. Dette var en lavere andel sammenlignet med midt på 1990-tallet, og om lag en like stor andel som sosialhjelpen utgjorde ved tiårets begynnelse. I gjennomsnitt mottok sosialhjelpshusholdningene vel 31 000 kroner i sosialhjelp i 2000. Dette var knapt 3 700 kroner mer (2000-kroner) enn i 1990.

De fleste husholdninger med sosialhjelp har en viss tilknytning til arbeidslivet. I 2000 mottok nesten 2 av 3 sosialhjelpshusholdninger yrkesinntekter (tabell 7.4). Det er i tillegg mange sosialhjelpshusholdninger som kombinerer trygd og sosialhjelp. Nesten halvparten av husholdningene med sosialhjelp mottok en eller annen ytelse fra folketrygden i 2000. Som forventet er det også en høy andel av sosialhjelpshusholdningene som mottar andre typer stønader som for eksempel bostøtte, barnetrygd eller underholdsbidrag. I 2000 mottok for eksempel mer enn hver femte sosialhjelpshusholdning bostøtte. En like høy andel mottok underholdsbidrag, mens nesten 1 av 3 sosialhjelpshusholdninger mottok barnetrygd. Det må også bemerkes at mange husholdninger med sosialhjelp mottar arbeidsledighetstrygd. Selv om andelen sosialhjelpshusholdninger med arbeidsledighetstrygd ble betydelig redusert mot slutten av 1990-tallet, var det likevel så mange som 21 prosent av sosialhjelpshusholdningene som hadde en eller flere husholdningsmedlemmer som var arbeidsledig i 2000.

Vi har tidligere omtalt at det kan være flere årsaker til at noen må få støtte i form av sosialhjelp. For noen kan det være snakk om kortvarige økonomiske problemer som har oppstått som følge av uforutsette utgifter eller et kortvarig inntektsbortfall, mens andre kan ha mer dyptgripende økonomiske problemer som fører til at sosialhjelpen utgjør en betydelig del av husholdningsinntekten over lang tid.

Det kan være nærliggende å peke på dette for å forklare variasjonen i inntektssammensetningen innen husholdninger med sosialhjelp. I tabell 7.5 har vi delt alle sosialhjelpshusholdningene inn i fire like store grupper sortert etter størrelsen på inntekt etter skatt pr. forbruksenhet, såkalte kvartiler (se tidligere omtale av kvartiler under individuelle inntekter). Som tabellen viser er det mye som tyder på at det i den høyeste inntektsklassen er mange som tilhører gruppen av

Tabell 7.3. Inntektsregnskap for husholdninger med sosialhjelp. Gjennomsnitt og andel av samlet inntekt. 2000-kroner

	1990	1992	1994	1996	1998	2000	Prosent endring 1990-2000
Yrkesinntekt	135 000	106 100	92 400	99 600	106 800	118 100	-13
Kapitalinntekt	2 800	2 500	1 300	1 800	2 700	2 200	-21
Overføringer	85 000	101 700	99 500	102 700	109 200	111 000	31
pensjoner fra folketrygden	38 600	36 700	35 100	35 800	47 400	48 400	26
tjenestepensjon	1 300	2 000	2 200	3 000	2 300	2 700	106
arbeidsledighetstrygd ¹	0	17 400	12 500	11 800	6 800	8 900	
bidrag	4 100	3 500	3 800	4 400	4 400	4 500	11
barnetrygd	9 400	10 000	8 800	8 900	8 700	7 300	-22
bostøtte	1 200	1 600	1 700	2 600	3 500	3 700	198
sosialhjelp	27 400	26 700	31 900	32 400	32 200	31 100	14
andre overføringer	3 000	3 600	3 600	3 900	3 900	4 500	49
Samlet inntekt	222 700	210 200	193 100	204 100	218 700	231 300	4
Skatt mm.	37 100	31 100	28 700	31 600	34 200	38 100	3
Inntekt etter skatt	185 700	179 100	164 400	172 500	184 500	193 200	4
<i>Prosent av samlet husholdningsinntekt</i>							
Yrkesinntekt	61	50	48	49	49	51	
Kapitalinntekt	1	1	1	1	1	1	
Overføringer	38	48	52	50	50	48	
pensjoner fra folketrygden	17	17	18	18	22	21	
tjenestepensjon	1	1	1	1	1	1	
arbeidsledighetstrygd	0	8	6	6	3	4	
bidrag	2	2	2	2	2	2	
barnetrygd	4	5	5	4	4	3	
bostøtte	1	1	1	1	2	2	
sosialhjelp	12	13	17	16	15	13	
andre overføringer	1	2	2	2	2	2	
Samlet inntekt	100	100	100	100	100	100	
Skatt mm.	17	15	15	15	16	16	
Inntekt etter skatt	83	85	85	85	84	84	
Antall personer i husholdningen	2,2	2,2	2,1	2,0	2,1	2,1	
<u>Antall observasjoner</u>	<u>378</u>	<u>532</u>	<u>871</u>	<u>833</u>	<u>754</u>	<u>621</u>	

¹ Arbeidsledighetstrygd inngikk i 1990 i yrkesinntekt.

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 7.4. Andelen sosialhjelpshusholdninger som mottar ulike typer inntekter. 1990-2000. Prosent

	1990	1992	1994	1996	1998	2000
Yrkesinntekt	72	69	62	64	68	65
Kapitalinntekt	42	60	73	79	92	90
Overføringer	100	100	100	100	100	100
pensjoner fra folketrygden	50	44	42	42	51	49
tjenestepensjon	6	9	8	9	9	9
arbeidsledighetstrygd ¹	0	38	32	32	21	21
bidrag	23	20	19	22	20	22
barnetrygd	40	35	27	31	30	31
bostøtte	9	15	13	16	20	22
stipend	13	20	16	18	14	12

¹ Arbeidsledighetstrygd inngikk i 1990 i yrkesinntekt

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 7.5. Inntektssammensetning for husholdninger som mottar sosialhjelp. Andel av samlet inntekt og andel med beløp. Etter kvartilfordelt inntekt etter skatt per forbruksenhet (E=0,5). 2000

	Andel av samlet inntekt					Andel husholdninger med beløp				
	Kvartiler					Kvartiler				
	Alle	1	2	3	4	Alle	1	2	3	4
Yrkesinntekt	50	17	24	41	69	65	39	53	70	96
Kapitalinntekt	1	-1	0	0	2	100	81	86	95	98
Overføringer	49	84	76	59	29	100	100	100	100	100
folketrygd	21	17	35	27	13	49	23	57	59	58
tjenestepensjon	1	0	0	1	2	9	2	4	11	21
barnetrygd	3	4	5	4	2	31	16	31	37	41
grunn- og hjelpestønad	0	0	0	1	0	9	3	8	11	14
sosialhjelp	13	44	19	14	6	100	100	100	100	100
bostøtte	2	2	4	2	1	22	11	32	30	15
Samlet inntekt	100	100	100	100	100					
Skatt mm.	16	5	9	13	22					
Inntekt etter skatt	84	95	91	87	78					
Antall personer i husholdningen	2,1	1,5	1,7	2,1	3,0					
Antall observasjoner	621	119	120	147	235					

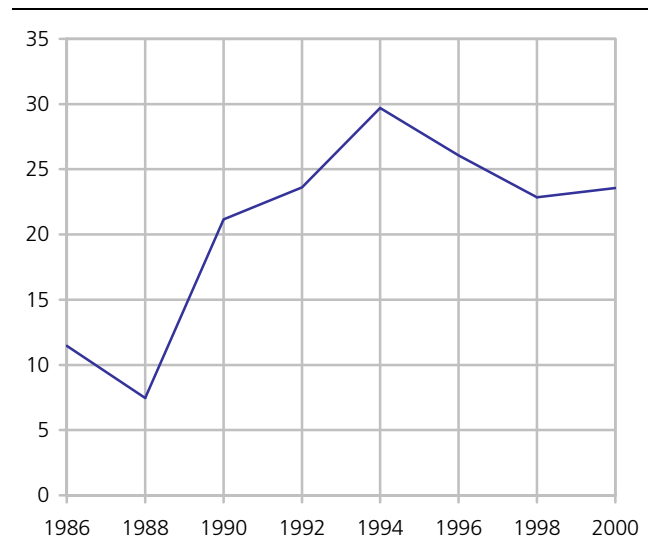
Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

sosialhjelpsmottakere der sosialhjelpen bare har en marginal betydning for husholdningsøkonomien, mens husholdningene i den nederste firedelen i mye mindre grad har en økonomi preget av selvforsørgelse.

Dette kommer klart til syne i hvordan husholdningsinntekten er sammensatt for de ulike inntektsklassene. Tabellen viser for eksempel at for firedelen av sosialhjelpshusholdningene med lavest inntekt utgjør yrkesinntekten bare 17 prosent av samlet inntekt, og bare 40 prosent av disse husholdningene hadde noen form for yrkesinntekt i 2000. Dette står i klar kontrast til firedelen med høyest inntekt. Her utgjør yrkesinntektene den dominerende inntektskilden (69 prosent av samlet inntekt) og nesten "alle" (96 prosent) husholdningene i denne inntektsklassen mottok slike inntekter. Som forventet er bildet motsatt når det gjelder betydningen av sosialhjelp. For firedelen med lavest inntekt utgjør denne stønaden hele 44 prosent av samlet inntekt, og utgjorde dermed den største enkeltinntekten for disse husholdningene. Den relative andelen som sosialhjelpen utgjør av samlet inntekt faller deretter med stigende inntekt. For den "rikeste" firedelen av sosialhjelpshusholdningene utgjorde sosialhjelp bare 6 prosent av samlet inntekt i 2000.

Sosialhjelpens betydning for husholdningsinntekten

Ifølge sosialhjelpsstatistikken har det blitt flere mottakere som oppgir at sosialhjelp er den viktigste kilden til livsopphold. Andelen sosialhjelpsmottakere som hadde sosialhjelp som hovedinntektskilde økte for eksempel fra 27 prosent i 1988 til 45 prosent i 2000 (Statistisk sentralbyrå, 2001e). Også inntektsstatistikken bekrefter at det i løpet av 1990-årene ble stadig flere sosialhjelpshusholdninger der sosialhjelpen utgjør en betydelig del av husholdningsinntekten.

Figur 7.4. Andelen husholdninger med sosialhjelp der sosialhjelp utgjør mer enn 1/3 av samlet inntekt. 1986-2000

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Figur 7.4 illustrerer denne utviklingen. Figuren viser utviklingen i andelen sosialhjelpshusholdninger der utbetalt sosialhjelp utgjør mer enn 1/3 av samlet husholdningsinntekt. Figuren viser at det mot slutten av 1980-tallet skjedde en til dels dramatisk økning i tallet på sosialhjelpshusholdninger der sosialhjelpen utgjør en betydelig del av husholdningsinntekten. Mellom 1986 og 1994 skjedde det for eksempel nærmest en tredobling - fra 11 prosent til 30 prosent - i andelen sosialhjelpshusholdninger med mye sosialhjelp (dvs. der sosialhjelpen utgjorde mer enn en tredjedel av samlet inntekt). Etter 1994 har andelen riktignok blitt noe redusert, men var likevel i 2000 relativt høy sammenlignet med 1980-tallet. I om lag hver fjerde sosial-

Tabell 7.6. Andelen personer i husholdninger med sosialhjelp, etter hvor mye sosialhjelpen utgjør av samlet husholdningsinntekt. Etter ulike kjennemerker. 2000

	Sosialhjelp i prosent av samlet inntekt			Alle	Del av befolkningen
	< 10%	10-33 %	33%<		
Alder					
0-17 år	29	27	23	27	23,4
18-24 år	15	16	14	15	8,6
25-29 år	10	7	18	11	7,3
30-39 år	16	19	21	17	15,2
40-49 år	15	15	11	14	13,9
50-66 år	11	13	9	11	18,0
67 år og eldre	5	2	4	4	13,6
Husholdningstype					
Enslige under 45 år	11	16	39	17	8,6
Enslige 45-64 år	4	8	6	5	4,4
Enslige 65 år og eldre	3	1	3	2	6,3
Par uten barn, under 45 år	4	6	2	4	3,5
Par uten barn 45-64 år	2	3	2	2	8,4
Par uten barn 65 år og eldre	0	0	1	1	8,7
Par med barn, yngste barn 0-6 år	20	13	24	20	23,6
Par med barn, yngste barn 7-17 år	14	12	5	12	17,8
Enslige forsørger, yngste barn 0-17 år	19	27	12	20	6,7
Husholdninger med voksne barn	16	11	1	12	9,8
Andre husholdningstyper	6	4	5	6	2,2
Hovedinntektstakers utdanningsnivå					
Grunnskole	22	25	27	23	17,1
Videregående	62	56	42	57	51,6
Universitet/høyskole	14	9	11	13	29,9
Uoppgitt	2	10	21	7	1,4
Hovedinntektstakers sivil status					
Ugift	37	38	36	37	26,7
Gift	35	27	41	34	56,0
Enke (-mann)	2	4	6	3	6,1
Skilt/separert	26	32	17	26	11,1
Boforhold					
Leier	45	73	95	59	24,3
Eier	55	27	5	41	75,7
Innvandringskategori					
Ikke-innvandrer	85	68	49	75	93,5
Innvandrer	16	32	51	25	6,5
Her av fra					
Afrika, Asia, Latin-Amerika og Tyrkia	11	27	40	19	3,5
Alle	100	100	100	100	100,0
Antall observasjoner	379	125	117	621	12 919

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

hjelpshusholdning i 2000, utgjorde sosialhjelpen mer enn en tredjedel av samlet husholdningsinntekt.

I det neste avsnittet skal vi se nærmere på ulike kjennemerke ved de husholdningene der sosialhjelpen henholdsvis utgjør en relativt liten og en relativt stor del av husholdningsinntekten.

I tabell 7.6 har vi delt inn alle husholdninger som mottok sosialhjelp i 2000 inn i tre ulike grupper, etter hvor mye sosialhjelpen utgjør av samlet husholdningsinntekt. I den første gruppen utgjør sosialhjelpen en relativt beskjeden del av samlet inntekt, dvs. mindre enn 10 prosent av inntekten. I neste gruppe utgjør sosialhjelpen mellom 10 og 33 prosent, mens vi i den siste gruppen finner sosialhjelpshusholdninger der økonomisk

sosialhjelp utgjør mer enn en tredjedel av samlet inntekt.

Ut i fra tabellen kan det slås fast at barn og ungdom ser ut til å være klart overrepresentert blant alle personer i husholdninger som mottar sosialhjelp, mens eldre ser ut til å være klart underrepresentert. Barn under 18 år utgjorde vel 23 prosent av hele den norske befolkning i 2000. Til sammenligning utgjorde barn 27 prosent av alle personer i sosialhjelpshusholdningene. Det er likevel en tendens til at de fleste barn i sosialhjelpshusholdninger tilhører de husholdningene der sosialhjelpen utgjør en liten andel av husholdningsinntekten. For eksempel utgjorde barn under 18 år nærmere 29 prosent av alle personer i hushold der sosialhjelpen tilsvarte 10 prosent eller mindre av samlet inntekt. Til sammenligning utgjorde barna 23 prosent av alle personer i hushold med mye sosialhjelp (over en tredjedel av samlet inntekt), altså om lag samme fordeling en kunne forvente ut i fra barns relative andel av befolkningen. Derimot så finner vi en klar overrepresentasjon av personer i aldergruppene 18-24 år og 25-29 år blant dem med mye sosialhjelp. Særlig den siste aldergruppen (25-29 år) er betydelig overrepresentert blant dem med mye sosialhjelp i forhold til andre inntekter.

At yngre er overrepresentert blant husholdninger der sosialhjelpen utgjør en betydelig del av inntektsgrunnlaget, blir ytterligere bekreftet når vi ser på fordelingen av personene etter hvilken husholdningstype de tilhører. Det er særlig tre husholdningstyper som skiller seg ut i gruppen der sosialhjelp utgjør en betydelig del av inntekten. Den sterkeste overrepresentasjonen finner en blant aleneboende som er yngre enn 45 år. Personer som tilhører denne husholdningstypen utgjorde i 2000 knapt 9 prosent av hele befolkningen. Likevel utgjorde denne gruppen hele 39 prosent av alle personer i husholdninger der sosialhjelpen utgjorde mer enn 1/3 av inntekten. En annen stor gruppe blant de med mye sosialhjelp er par med småbarn (0-7 år) med en andel på 23 prosent. Den siste store gruppen er personer i eneforsørgerhusholdninger. Disse personene utgjorde knapt 7 prosent av hele befolkningen, men utgjorde en nesten dobbelt så høy andel (12 prosent) av alle dem med et høyt innslag av sosialhjelp i husholdningsinntekten.

Men det er også andre kjennemerke ved husholdningen som har betydning når det gjelder graden av sosialhjelpsbruk. Det er for eksempel ikke uventet at det er en klar overvekt i gruppen med mye sosialhjelp av personer som tilhører husholdninger der hovedinntektstakeren har et lavt utdanningsnivå (grunnskolenivå). Også hovedinntektstakerens sivilstatus ser ut til å ha betydning for omfanget av sosialhjelp. Det er for eksempel en overvekt av skilte og ugifte i husholdninger med sosialhjelp, uansett om sosialhjelpen utgjør en stor eller liten andel av samlet inntekt. Et annet kjennemerke som ser ut til å ha stor betydning er boform.

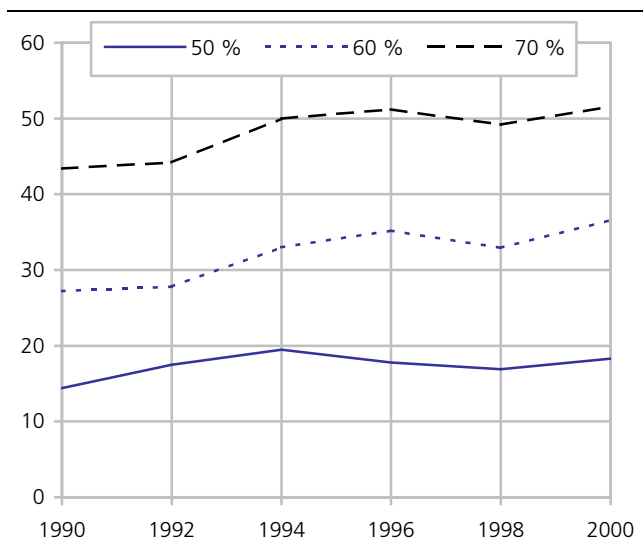
Husholdninger som er leietakere, som her er definert som husholdninger som ikke er registrert med positiv ligningsinntekt av egen bolig, er klart overrepresentert blant de tunge sosialhjelpsbrukerne. Som tabellen viser er hele 95 prosent av alle personer i husholdninger med mye sosialhjelp (over en tredjedel av samlet inntekt) å finne i en leietakerhusholdning. Tilsvarende gruppe utgjorde på den annen side bare 24 prosent av hele befolkningen.

En kan vanskelig gi en beskrivelse av sosialhjelpsbruk uten også å se på mottakernes innvandringsbakgrunn. Kirkeberg (2001) viser for eksempel at sosialhjelp gjennomsnittlig har en ganske stor betydning blant ikke-vestlige innvandrershusholdninger, spesielt blant enslige, enslige forsørgere og par med små barn. En utredning foretatt av Statistisk sentralbyrå (Østby 2001) viser at andelen som mottar sosialhjelp er mye høyere blant innvandrere med flyktningbakgrunn enn blant de som har kommet til landet av andre årsaker. Flyktningene er på et tidspunkt etter ankomst oppe på et nivå hvor mer enn halvparten mottar sosialhjelp. Med økende botid i Norge faller dette nivået langsomt. Siden flyktninger i mindre grad enn andre vil ha muligheter til å skaffe seg lønnet arbeid - iallfall på kort sikt - er det rimelig at sosialhjelp vil være hovedinntektskilden for mange slike husholdninger. Dette blir også bekreftet i tabell 7.6. Tabellen viser at andelen personer med innvandrerbakgrunn øker med hvor mye sosialhjelpen utgjør av samlet inntekt. Mens bare hver sjettede person i hushold der sosialhjelpen utgjorde en liten andel av husholdningsinntekten (under 10 prosent) hadde innvandrerbakgrunn, hadde annenhver person i husholdninger med mye sosialhjelp (over en tredjedel av samlet inntekt) innvandrerbakgrunn.

Utviklingen i årlig lavinntekt

Det å motta sosialhjelp kan vel av mange oppfattes som ensbetydende med det å ha svært lav inntekt. Men det kan, som påpekt blant annet av Lyngstad (2001b), også finnes grunner til at sosialhjelpsmottakere *ikke* er å finne i lavinntektsgruppen. Dette kan for eksempel skyldes at mange bare kortvarig opplever inntektssvikt (eller en utgiftsøkning) som gjør det nødvendig å søke økonomisk sosialhjelp. Andre husholdninger kan på sin side ha opplevd en betydelig inntektsforbedring i perioden etter at en fikk sosialhjelp, for eksempel som følge av (økt) yrkestilknytning eller endringer i husholdningssammensetningen, slik at en ikke lenger befinner seg under en lavinntektsgrense. I tillegg så åpner regelverket for at sosialhjelp kan utbetales til voksne hjemmeboende barn, uavhengig av økonomien til foreldrene. Ved beregning av lavinntektsgrenser basert på inntekts- og formuesundersøkelsen tar en imidlertid utgangspunkt i den samlede inntekten til *alle* husholdningsmedlemmer. Sist, men ikke minst, så vil husholdninger på samme inntektsnivå ha ulik terskel når det gjelder å oppsøke sosialkontoret.

Figur 7.5. Andelen personer i husholdninger som mottar sosialhjelp med ekvivalentinntekt under ulike lavinntektsgrenser. Lavinntektsgrenser basert på ulike avstander til median ekvivalentinntekt for alle personer

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Figur 7.5 viser utviklingen i lavinntekt blant sosialhjelpsmottakerne i perioden 1990 til 2000. Det er benyttet tre ulike lavinntektsgrenser som alle er basert på relative avstander til det generelle inntektsnivået i befolkningen. Den strengeste grensen definerer lavinntektsgrensen som det beløpet som tilsvarende 50 prosent av medianinntekt per forbruksenhet for alle personer, dvs. etter at husholdningsinntektene har blitt justert for ulikheter i størrelse og graden av stordriftsfordeler (ekvivalentinntekt).¹⁶ I tillegg viser figuren tilsvarende andeler under hhv. 60 og 70 prosent av medianinntekten for alle.

Figuren viser at det - uansett valg av lavinntektsgrense - ble flere personer i sosialhjelpshusholdninger med lav inntekt mellom 1990 og fram til 1994, men at utviklingen deretter jevnet seg ut. Utviklingen til sosialhjelpshusholdningene står likevel i kontrast til utviklingen for flere andre grupper stønadsmottakere, for eksempel alders- og uførepensjonister og enslige forsørgere. For disse gruppene har det funnet sted en reduksjon i andelen med lavinntekt mot slutten av 1990-tallet (se kapittel 1-3). Andelen sosialhjelpsmottakere i lavinntektsgruppen er i tillegg relativt høy sammenlignet med andre grupper. I 2000 hadde om lag 18 prosent av alle personer i sosialhjelpshusholdninger en ekvivalentinntekt lavere enn 50 prosent av den nasjonale medianinntekten, 37 prosent hadde under 60 prosent, mens godt over halvparten (52 prosent) hadde en inntekt som var lavere enn 70 prosent av medianen.

¹⁶ Det er her benyttet kvadratrotskalaen, der den vekt de enkelt husholdningsmedlemmer får tilsvarende kvadratroten av antall husholdningsmedlemmer ($E=0,5$).

Tabell 7.7. Andelen personer med vedvarende lavinntekt (treårsinntekter). Andelen med inntekter under ulike avstander til mediangjennomsnittet for alle. 1996-1998

	Sosialhjelpsmottakere		Alderspensjonister	Uførepensjonister	Enslige forsørgere
	i 1996	Alle tre år			
Under 50 prosent	11	14	17	4	7
Under 60 prosent	31	43	38	12	26
Under 70 prosent	41	59	57	26	40

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Vedvarende lavinntekt

For å undersøke i hvilken grad personer som tilhører sosialhjelpshusholdninger har vedvarende lavinntekt, er det nødvendig å ha gjentatte observasjoner for de samme individene over flere år. Ved hjelp av panelutvalget som inngår i inntekts- og formuesundersøkelsen er det mulig å følge inntektsutviklingen over tid for ulike grupper, for eksempel personer som tilhører husholdninger som mottar sosialhjelp. For at resultatene skal kunne sammenlignes med tilsvarende undersøkelser for andre grupper er det tatt utgangspunkt i en treårsperiode, som dekker perioden mellom 1996 og 1998 (tre år).

Det er imidlertid problematisk å foreta en klar avgrensning av hva som menes med "sosialhjelpsmottakere" når observasjonstiden strekker seg over flere år. Det å motta sosialhjelp, eller retttere sagt det å tilhøre en husholdning som mottar sosialhjelp, er for mange ikke noen permanent situasjon. Mange vil for eksempel tilhøre en sosialhjelpshusholdning i bare ett av de tre årene som skal analyseres, mens andre igjen kan være sosialhjelpsmottaker i alle årene. I tabell 7.7 har vi derfor tatt utgangspunkt i to ulike definisjoner av sosialhjelpsmottakere med vedvarende lavinntekt. Den første definisjonen tar utgangspunkt i *alle personer som tilhørte husholdninger som fikk sosialhjelp i 1996*, og som tilhørte populasjonen de neste to årene. Dette vil altså også omfatte personer som kan tilhøre en husholdning som *ikke* lenger mottar sosialhjelp i ett eller flere av de påfølgende årene. Den neste definisjonen foretar en avgrensning i gruppen til å omfatte bare *personer som tilhørte en husholdning som mottok sosialhjelp i alle tre årene*. Det viser seg for øvrig at nærmere 4 av 10 personer som tilhørte en husholdning som mottok sosialhjelp i 1996, også tilhørte en sosialhjelpshusholdning de påfølgende to årene.

Tabell 7.7 viser hvor mange personer i de to gruppene av sosialhjelpsmottakere som hadde vedvarende lavinntekt i perioden. Vedvarende lavinntekt er her definert som en gjennomsnittlig ekvivalentinntekt (treårsinntekt) lavere enn henholdsvis 50, 60 og 70 prosent av mediangjennomsnittet for de samme tre årene. Til sammenligning presenteres tilsvarende tall for enkelte andre grupper av stønadsmottakere, for eksempel alders- og uførepensjonister og enslige forsørgere. En må

Tabell 7.8. Sammensetning av samlet husholdningsinntekt pr. forbruksenhet og andel med beløp. Personer i husholdninger som mottok sosialhjelp i 1996. Treårsinntekter i 1998-kroner

	Ved- varende lavinntekt	Andre i hushold med sosialhjelp	Alle hushold med sosialhjelp
Andel av samlet inntekt			
Yrkesinntekt	25	66	59
Kapitalinntekt	0	3	3
Sum overføringer	75	31	38
folketrygd	20	13	14
barnetrygd	10	3	4
sosialhjelp	27	6	10
bostøtte	3	1	1
Samlet inntekt	100	100	100
Skatt mm.	7	22	19
Inntekt etter skatt	93	78	81
renteutgifter	3	6	5
Andel med beløp			
Yrkesinntekt	69	92	85
Kapitalinntekt	93	99	97
Sum overføringer	100	100	100
folketrygd	58	58	58
barnetrygd	56	56	56
sosialhjelp	100	100	100
bostøtte	38	25	29
Samlet inntekt	100	100	100
Andel personer	30,9	69,1	100
Antall observasjoner	237	795	1032

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

imidlertid være oppmerksom på at gruppene ikke vil være gjensidig utelukkende. Det vil for eksempel være enslige forsørgere som mottar sosialhjelp, og sosialhjelpsmottakere som er enslige forsørgere etc.

Det framgår av tabellen at det er en relativt høy andel av personer i sosialhjelpshusholdninger som har vedvarende lavinntekt. For de personene som tilhørte en sosialhjelpshusholdning i 1996, hadde 11 prosent vedvarende lavinntekt, når lavinntektsgrensen settes lik 50 prosent av mediangjennomsnittet. Andelen sosialhjelpsmottakere¹⁷ med vedvarende lavinntekt øker til hhv. 31 og 46 prosent når lavinntektsgrensen økes til 60 eller 70 prosent av mediangjennomsnittet. Når vi foretar en avgrensning av gruppen til bare å omfatte dem som har tilhørt en sosialhjelpshusholdning alle tre årene, ser vi som forventet at andelen med vedvarende lavinntekt øker. For eksempel hadde 14 prosent av disse "langtidssosialhjelpsmottakerne" en treårsinntekt lavere enn 50 prosent av mediangjennomsnittet i samme periode.

Personer i sosialhjelpshusholdninger har en større sannsynlighet for å ha vedvarende lavinntekt sammen-

lignet med flere andre grupper av trygdemottakere, for eksempel uførepensjonister og enslige forsørgere. Som det framgår av tabellen er det bare alderspensjonister¹⁸ som har en tilsvarende høy andel under de ulike lavinntektsgrensene.

Det er klare forskjeller i inntektssammensetningen til de sosialhjelpsmottakene som hadde vedvarende lavinntekt og de sosialhjelpsmottakene som ikke hadde vedvarende lavinntekt i perioden. Tabell 7.8 viser hvilke inntektskilder som har betydning for de ulike gruppene av sosialhjelpsmottakere. Lavinntektsgrensen er her satt lik 60 prosent av mediangjennomsnittet for de tre årene, og tabellen er avgrenset til den gruppen av personer som tilhørte en sosialhjelpshusholdning i 1996.¹⁹

Ut i fra tabellen så kan en konkludere at den relative betydningen av yrkesinntektene er en viktig forklaring på hvorfor noen sosialhjelpsmottakere har vedvarende lavinntekt og andre ikke. I gruppen av sosialhjelpsmottakere med vedvarende lavinntekt utgjør arbeidsinntektene en svært liten andel av samlet husholdningsinntekt (25 prosent). Det er i stedet overføringene som utgjør den dominerende inntektskilden (75 prosent). Blant de ulike overføringene er det - ikke uventet - sosialhjelp som er største inntektspost, med en andel på 27 prosent. Det må likevel bemerkes at også pensjoner fra folketrygden og barnetrygd utgjør en betydelig del av inntekten til de med vedvarende lavinntekt. For sosialhjelpsmottakere som ikke har vedvarende lavinntekt er bildet motsatt. Her er det yrkesinntektene som betyr mest, og nærmere 2/3 av samlet husholdningsinntekt i treårsperioden kom i form av lønn eller næringsinntekt.

Det er derimot mindre forskjeller mellom sosialhjelpsmottakere med og uten vedvarende lavinntekt, når det gjelder hvilken type inntekter de har mottatt i treårsperioden.

Hvem har vedvarende lavinntekt?

I tabell 7.9 tar vi igjen utgangspunkt i alle personer som tilhørte en husholdning som fikk sosialhjelp i 1996, og som tilhørte populasjonen også de neste to årene. Tabellen viser hvordan sosialhjelpsmottakere med og uten vedvarende lavinntekt fordeler seg etter ulike kjennemerker. Lavinntektsgrensen er på nytt definert som en treårlig ekvivalentinntekt under 60 prosent av mediangjennomsnittet i samme periode.

¹⁸ Når det gjelder tallfestingen av antall alderspensjonister i lavinntektsgruppen er resultatene svært følsom for valg av ekvivalensskala. Dette skyldes blant annet at eldre husholdningene er mindre enn de fleste andre husholdninger (pga. at mange eldre bor alene). Ved bruk av andre ekvivalensskalaer som legger mindre vekt på stor-driftsfordeler vil det være klart færre eldre i lavinntektsgruppen enn andre trygdemottakere (jf. kapittel 1).

¹⁹ Resultatene endrer seg ikke nevneverdig om en i stedet ser på personer som har tilhørt sosialhjelpshusholdninger alle tre årene.

¹⁷ Personer i husholdninger som mottar sosialhjelp.

Tabellen viser at det ikke ser ut til å være nevneverdige forskjeller mellom menn og kvinner når det gjelder forekomsten av vedvarende lavinntekt. Det er om lag like stor sannsynlighet for at kvinner i husholdninger med sosialhjelp har vedvarende lavinntekt, som menn.

Derimot så er det klare aldersforskjeller mellom de med ut uten vedvarende lavinntekt. Vi ser at barn under 18 år er overrepresentert blant dem med vedvarende lavinntekt, mens middelaldrene ser ut til å være noe underrepresentert. Det er videre stor sannsynlighet for at de barna som er overrepresentert i gruppen med vedvarende lavinntekt, tilhører en husholdning der det bare er én forsørger. Dette kommer klart fram nå vi ser på hvilke husholdningstyper de ulike sosialhjelpsmottakerne tilhører. Det viser seg for eksempel at så mange som hver tredje sosialhjelpsmottaker med vedvarende lavinntekt tilhørte en enslig forsørger husholdning.

I tillegg til enslige forsørgere så framstår enslige under 45 år, som den husholdningstypen som er mest overrepresentert blant sosialhjelpsmottakere med vedvarende lavinntekt. Som vi tidligere har sett var dette en gruppe der mange hadde sosialhjelp som en betydelig del av husholdningsinntekten.

Som forventet så er det et sterkt samband mellom antall yrkestilknyttede i husholdningen og forekomsten vedvarende lavinntekt. Det framgår for eksempel fra tabellen at 3 av 4 sosialhjelpsmottakere med vedvarende lavinntekt, tilhørte en husholdning der det ikke var noen yrkestilknyttede. Tilsvarende andel var bare 26 prosent blant sosialhjelpsmottakere som ikke hadde vedvarende lavinntekt.

Sist, men ikke minst: Innvandringsbakgrunn ser på nytt ut til å ha betydning når det gjelder sammensetning av gruppen med vedvarende lavinntekt. Det er for eksempel en dobbelt så høy andel sosialhjelpsmottakere med innvandrerbakgrunn i gruppen med vedvarende lavinntekt, sammenlignet med gruppen som ikke hadde lavinntekt i treårsperioden.

Tabell 7.9. Personer i husholdninger med sosialhjelp i 1996 med og uten vedvarende lavinntekt (under 60% av mediangjennomsnittet). 1996-98. Andel personer etter ulike kjennemerker (1998)

	Vedvarende lavinntekt	Andre med sosialhjelp	Alle i hushold med sosialhjelp
Kjønn			
Kvinner	47	48	48
Menn	53	52	52
Alle	100	100	100
Alder			
0-17 år	31	22	25
18-29 år	25	26	26
30-49 år	31	34	33
50-66 år	10	14	13
67-79 år	4	4	4
Alle	100	100	100
Husholdningstype			
Enslig under 45 år	28	15	19
Enslig 45-64 år	10	6	8
Enslig 65-79 år	3	1	2
Par uten barn	4	10	8
Par med barn, yngste barn 0-6 år	13	24	20
Enslig forsørger med barn 0-17 år	33	13	19
Andre husholdningstyper	10	31	24
Alle	100	100	100
Antall yrkestilknyttede i husholdningen			
0	76	26	41
1	21	43	36
2 eller flere	3	32	23
Alle	100	100	100
Innvandringskategori			
Ikke-innvandrere	67	84	78
Innvandrere	33	17	22
Alle	100	100	100
Andel personer	30,9	69,2	100,0
Antall observasjoner	237	795	1032

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Referanser

- Birkeland, E., Skretting Lunde, E., Otnes, B. og Vigran, Å. (1999): *Eldre i Norge*. Statistiske analyser 32, Statistisk sentralbyrå.
- Birkeland, E. og P. C. Bergstrøm (2000): Sosial trygghet, kapittel 7 i *Sosialt utsyn 2000*, Statistiske analyser 35, Statistisk sentralbyrå.
- Epland, J. (2000): Har Norge flere "fattige" eldre enn andre land?, *Økonomiske analyser 7/2000*, Statistisk sentralbyrå.
- Epland J. (2001): *Barn i husholdninger med lav inntekt: Omfang, utvikling, årsaker*, Rapporter 2001/9, Statistisk sentralbyrå.
- Hammer, F. (1999): "Avtalefestet pensjon, AFP - bestemmelser og virkninger" i *Trygd og pensjon 1-1999*.
- Kirkeberg, M. I. (2001): Innvandrerrhusholdningenes inntekter 1994 og 1998: Færre ikke-vestlige innvandrere med lav inntekt, *Samfunnsspeilet 2/2001*, Statistisk sentralbyrå
- Kjeldstad, R. og M. Rønsen (2001): Enslige forsørgere på arbeidsmarkedet. Virkninger av stønadsendring og skiftende konjunkturforhold, *Tidsskrift for Velferdsforskning*, Vol. 4, No. 3, Universitetsforlaget.
- Lyngstad J. R. (2001a): "Inntekt og levekår for enkeltgrupper", kapittel 7 i A. Barstad (red.) *På vei mot det gode samfunn?* Utredning til Finansdepartementet i forbindelse med arbeidet med nytt Langtidsprogram, 2002-2005, Notater 2001/21, Statistisk sentralbyrå.
- Lyngstad, J.R. (2001b): "Velferd, ulikhet og fattigdom", kapittel 6 i A. Barstad (red.) *På vei mot det gode samfunn?* Utredning til Finansdepartementet i forbindelse med arbeidet med nytt langtidsprogram, 2002-2005, Notater 2001/21, Statistisk sentralbyrå.
- NOU (1996:13): *Offentlige overføringer til barnefamilier*, Barne- og familiedepartementet.
- NOU (1998:19): *Fleksibel pensjonering*, Oslo: Statens forvaltningstjeneste.
- Pedersen, V. (1999): Inntektsstatistikk for minstepensjonister, 1996, i E. Birkeland (red.): *Forskjeller i levekår. Hefte 1: Inntekt*, Notater 99/32, Statistisk sentralbyrå.
- Rikstrygdeverket (2001): *Basisrapport 2000. Mellomlangsigte budsjettering og rapportering*, Rapport nr. 1/2001, Utredningsavdelingen, Rikstrygdeverket.
- Rikstrygdeverket (2001): *Trygdestatistisk årbok 2000*.
- Rikstrygdeverket (2002): *Basisrapport 2001. Mellomlangsigte budsjettering og rapportering*, Rapport nr. 1/2002, Utredningsavdelingen, Rikstrygdeverket.
- Rikstrygdeverket: *Nøkkeltall (forskjellige år)*. Rikstrygdeverket.
- Snartland, V. (1998): "Tidligpensjon blir stadig mer populært" i *Trygd og pensjon* nr. 4-1998.
- Sosial- og helsedepartementet (1999): *Utjamningsmeldinga. Om fordeling av inntekt og levekår i Norge*, St. meld. nr. 50 (1998-1999).
- Statistisk sentralbyrå (2000a): Befolkningsstatistikk. Døde 1999. *Rekordlav spedbarnsdødelighet*, <http://www.ssb.no/dode/>.
- Statistisk sentralbyrå (2000b): Befolkningsstatistikk. Innvandrerbefolkninga, 1. januar 2000. *22 000 fleire med innvandrerbakgrunn*, <http://www.ssb.no/emner/02/01/10/innvbef/>.
- Statistisk sentralbyrå (2001a): *Inntekt, skatt og overføringer 2001*, Statistiske analyser nr. 45.
- Statistisk sentralbyrå (2001b): Arbeidskraftundersøkelsen, 3. kvartal 2001. *Stabil sysselsetting*, <http://www.ssb.no/emner/06/01/aku/>.

Statistisk sentralbyrå (2001c): Inntekts- og formuesstatistikk for hushold, 1999: *Inntektsauke - skeivare formuesfordeling*, <http://www.ssb.no/emner/05/01/ifhus/>.

Statistisk sentralbyrå (2001d): Utdanningsstatistikk. Befolkningens høyeste utdanningsnivå, 1. oktober 1999, *Høyest utdanningsnivå blant de unge*, <http://www.ssb.no/emner/04/01/utniv/>.

Statistisk sentralbyrå (2001e): Økonomisk sosialhjelp 2000. Endelege tal. Talet på sosialhjelpsmottakere uforandra, <http://www.ssb.no/emner/03/04/30/soshjelp/>.

Statistisk sentralbyrå (2002): Foreløpige tall fra Folke og bolig tellingen 2001. *Dagens statistikk* friggitt 22. april, 2002. Statistisk sentralbyrå.

Østby, L. (2001): Beskrivelse av nyankomne flyktningers vei inn i det norske samfunnet. Notat til lovutvalget som skal utrede og lage forslag til lovgivning om stønad for nyankomne innvandrere, *Notater 2001/23*, Statistisk sentralbyrå.

Aaberge, R., A. S. Andersen og T. Wennemo (1999): Temporær og kronisk fattigdom i Norge. 1979-1996, i E. Birkeland (red.): *Forskjeller i levekår. Hefte 1: Inntekt*, Notater 99/32, Statistisk sentralbyrå.

Vedleggstabeller

Tabell A1. Antall bosatte alderspensjonister etter kjønn og alder. 1993, 1996 og 1999

	1993			1996			1999		
	I alt	Menn	Kvinner	I alt	Menn	Kvinner	I alt	Menn	Kvinner
I alt	610 398	246 903	363 495	611 050	247 045	364 005	610 492	248 722	361 770
67-69 år	106 500	48 300	58 200	97 458	44 268	53 190	98 518	46 194	52 324
70-74 år	189 090	83 461	105 629	179 158	80 213	98 945	164 515	74 388	90 127
75-79 år	145 572	58 849	86 723	154 682	63 100	91 582	158 162	65 316	92 846
80-84 år	98 497	35 722	62 775	102 492	37 064	65 428	106 234	38 616	67 618
85-89 år	49 474	15 036	34 438	54 313	16 694	37 619	58 122	18 121	40 001
90 år og over	21 265	5 535	15 730	22 947	5 706	17 241	24 941	6 087	18 854

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

Tabell A2. Antall bosatte minstepensjonister etter kjønn og alder. 1993, 1996 og 1999

	1993			1996			1999		
	I alt	Menn	Kvinner	I alt	Menn	Kvinner	I alt	Menn	Kvinner
I alt	263 779	40 732	223 047	234 746	31 719	203 027	233 080	29 714	203 366
67-69 år	31 858	3 285	28 573	26 785	2 460	24 325	27 288	2 809	24 479
70-74 år	60 560	7 158	53 402	51 415	5 485	45 930	47 148	5 138	42 010
75-79 år	56 566	7 528	49 038	52 311	6 306	46 005	53 505	6 357	47 148
80-84 år	54 462	9 126	45 336	46 288	6 436	39 852	46 599	5 587	41 012
85-89 år	39 520	8 441	31 079	36 746	6 496	30 250	36 536	5 595	30 941
90 år og over	20 813	5 194	15 619	21 201	4 536	16 665	22 004	4 228	17 776

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

Tabell A3. Antall bosatte alderspensjonister og minstepensjonister etter sivilstand og kjønn. 1999

	Alderspensjonister			Herav minstepensjonister		
	I alt	Menn	Kvinner	I alt	Menn	Kvinner
I alt	610 492	248 722	361 770	233 080	29 714	203 366
Gift	301 197	170 818	130 379	105 796	12 123	93 673
Ugift	49 827	22 331	27 496	21 713	9 072	12 641
Enke/enkemann	225 748	41 434	184 314	94 871	6 831	88 040
Annen sivilstatus	33 720	14 139	19 581	10 700	1 688	9 012

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

Tabell A4. Antall bosatte alderspensjonister og minstepensjonister etter landbakgrunn og kjønn. 1999

	Alderspensjonister			Herav minstepensjonister		
	I alt	Menn	Kvinner	I alt	Menn	Kvinner
I alt	610 492	248 722	361 770	233 080	29 714	203 366
Uten innvandrerbakgrunn	596 672	243 874	352 798	227 350	28 819	198 531
Innvandrerbakgrunn	13 820	4 848	8 972	5 730	895	4 835
Herav:						
Norden	5 646	1 928	3 718	2 067	217	1 850
Vest Europa forøvrig unntatt Tykia	3 165	824	2 341	1 284	104	1 180
Øst-Europa	1 226	655	571	386	114	272
Nord-Amerika og Oseania	2 247	745	1 502	1 042	145	897
Asia, Afrika, Mellom- og Sør-Amerika samt Tyrkia	1 536	696	840	951	315	636

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

Tabell A5. Hovedposter i inntektsregnskap etter kvartiler for samlet inntekt. Alderspensionister. Gjennomsnitt og antall med beløp. 1999. Kroner og prosent

	Gjennomsnitt					Andel pensionister med beløp				
	Kvartiler for samlet inntekt					Kvartiler for samlet inntekt				
	Alle	1. kvartil	2. kvartil	3. kvartil	4. kvartil	Alle	1. kvartil	2. kvartil	3. kvartil	4. kvartil
Yrkesinntekt	6 200	- 200	900	2 600	21 600	14	5	7	14	30
+ Kapitalinntekt	16 400	600	6 400	10 500	48 000	97	91	98	99	100
+ Overføringer i alt	127 000	76 400	99 700	132 200	199 800	100	100	100	100	100
+ Skattepliktige overføringer	125 000	75 500	95 200	130 200	199 000	100	100	100	100	100
+ Pensjoner o.l. fra folketrygden	99 000	74 000	88 900	106 800	126 500	100	100	100	100	100
+ Tjenestepensjon mm.	25 500	1 500	6 200	23 100	71 300	59	19	47	78	93
+ Andre skattepliktige overføringer	400	100	200	300	1 300	100	100	100	100	100
+ Skattefrie overføringer	2 100	900	4 400	2 100	900	16	12	31	14	7
+ Bostøtte	1 000	300	3 000	700	0	8	6	22	5	0
+ Sosialhjelp	100	100	100	100	100	1	0	1	1	0
+ Andre skattefrie overføringer	1 000	500	1 400	1 200	800	16	12	31	14	7
= Samlet inntekt	149 600	76 800	106 900	145 400	269 500	100	100	100	100	100
- Sum utlignet skatt og negative overføringer	26 400	5 000	9 500	24 600	66 400	90	78	85	98	100
= Inntekt etter skatt	123 300	71 800	97 400	120 800	203 000	100	100	100	100	100
Antall personer	610 492	152 624	152 623	152 623	152 622					

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

Tabell A6. Inntektssammensetning for husholdninger der hovedinntektstakereren er alderspensionist. Andel av samlet inntekt og andel med beløp. Etter kvartilfordelt inntekt etter skatt pr. forbruksenhet (E=0,5). 1999

	Andel av samlet inntekt					Andel husholdninger med beløp				
	Kvartiler					Kvartiler				
	Alle	1	2	3	4	Alle	1	2	3	4
Yrkesinntekt	6	0	2	4	10	18	4	10	18	38
Kapitalinntekt	12	6	6	7	18	99	97	100	99	100
- renter	7	6	6	6	9	99	97	100	99	100
Overføringer	82	94	92	89	72	100	100	100	100	100
Skattepliktige overføringer	81	91	89	88	71	100	100	100	100	100
- folketrygd	63	88	80	71	45	100	100	100	100	100
- tjenestepensjon	18	3	9	16	25	69	29	65	84	97
Skattefrie overføringer	1	2	3	1	1	22	25	34	18	13
- bostøtte	1	1	2	0	0	11	17	21	5	0
- sosialhjelp	0	0	0	0	0	1	1	1	3	0
Samlet inntekt	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Skatt mm.	18	7	12	18	24	90	70	91	98	100
Inntekt etter skatt	82	93	88	82	76	100	100	100	100	100
Antall personer i husholdngen	1,4	1,1	1,4	1,6	1,7					

Kilde: Inntekts- og fomesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Tabell A7. Hovedposter i inntektsregnskap etter kvartiler for samlet inntekt. Minstepensjonister med alderstrygd. Gjennomsnitt og andel med beløp. 1999

	Gjennomsnitt					Andel med beløp				
	Alle	Kvartiler				I alt	Kvartiler			
		1	2	3	4		1	2	3	4
Yrkesinntekt	1 700	- 100	300	800	5 800	7	4	5	7	14
+ Kapitalinntekt	8 800	1 300	3 400	6 400	24 000	94	84	95	98	99
+ Overføringer i alt	87 600	67 500	80 500	89 600	112 700	100	100	100	100	100
+ Skattepliktige overføringer	84 200	67 200	79 300	84 800	105 400	100	100	100	100	100
+ Pensjoner o.l. fra folketrygden	76 700	66 700	77 600	80 500	81 900	100	100	100	100	100
+ Tjenestepensjon mm.	7 300	500	1 700	4 100	22 900	34	10	22	41	62
+ Andre skattepliktige overføringer	200	0	100	200	700	100	100	100	100	100
+ Skattefrie overføringer	3 400	300	1 200	4 800	7 200	23	3	14	43	34
+ Bostøtte	2 100	100	200	3 200	4 800	16	1	5	32	26
+ Sosialhjelp	200	100	100	100	400	1	0	0	1	2
+ Andre skattefrie overføringer	1 100	200	900	1 500	2 000	23	3	14	43	34
= Samlet inntekt	98 100	68 800	84 300	96 800	142 500	100	100	100	100	100
Antall minstepensjonister	233 080	58 270	58 274	58 268	58 268					

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

Tabell A8. Ulike indikatorer på alderspensjonisters helsetilstand

	1987		1991		1995		1998	
	Andre voksne	Alderspensjonister	Andre voksne	Alderspensjonister	Andre voksne	Alderspensjonister	Andre voksne	Alderspensjonister
Langvarig sykdom								
Andel med								
langvarig sykdom	49	80	47	74	50	82	57	86
hjerte- og karsykdommer	10	43	8	36	7	42	10	47
sykdom i skjelett-/muskelsystemet	21	36	20	37	19	35	23	44
langvarig sykdom med betydelige konsekvenser	18	44	19	39	18	42	-	-
Psykisk helse								
Andel med hyppige symptomer på nervøse lidelser	6	12	5	14	5	10	-	-
Livsstil								
Andel som er fysisk aktive i fritiden minst 40 ganger i året	39	18	47	30	51	31	-	-
Nedsatt funksjonsevne								
Andel med								
sterkt nedsatt arbeidsevne	8	25	9	25	9	26	-	-
nedsatt bevegelsesevne	7	36	6	34	5	35	-	-
nedsatt bæreevne	3	23	3	23	3	24	-	-
nedsatt syn	1	7	1	7	1	8	2	7
nedsatt hørsel	2	12	2	12	1	11	2	10
nedsatt funksjonsevne	13	50	13	49	12	51	-	-
nedsatt bevegelighet inne	3	18	3	16	3	15	-	-
nedsatt bevegelighet ute	4	27	4	21	3	21	3	21
nedsatt deltakelse i aktiviteter	11	40	12	35	12	38	9	30
Hjelpebehov								
Andel som								
er hjelpetrequende	4	34	3	27	3	30	5	30
er pleietrequende	0	3	0	2	0	1	1	2
er hjelpetrequende og bor alene	1	15	1	13	1	16	1	16
tilhører husholdning med pleie- og tilsynstrengende*	4	24	5	22	5	24	-	-
Antall svar	3 444	623	3 177	571	3 145	572	2 949	500

* I 1987 er spørsmålet bare stilt til personer som ikke bor alene. Andelen er beregnet som prosent av alle.
Kilde: Levekårsundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

Tabell B1. Antall bosatte uførepensjonister etter kjønn og alder. 1993, 1996 og 1999

	1993			1996			1999		
	I alt	Menn	Kvinner	I alt	Menn	Kvinner	I alt	Menn	Kvinner
I alt	229 173	100 634	128 539	235 622	101 976	133 646	264 141	112 052	152 089
Under 45 år	40 539	18 449	22 090	44 920	20 664	24 256	51 995	23 864	28 131
45-54 år	52 813	20 370	32 443	60 147	23 711	36 436	71 512	28 124	43 388
55 år og eldre	135 821	61 815	74 006	130 555	57 601	72 954	140 634	60 064	80 570

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

Tabell B2. Antall bosatte uføre minstepensjonister etter kjønn og alder. 1993, 1996 og 1999

	1993			1996			1999		
	I alt	Menn	Kvinner	I alt	Menn	Kvinner	I alt	Menn	Kvinner
I alt	53 880	6 851	47 029	50 752	6 187	44 565	59 771	7 770	52 001
Under 45 år	6 652	1 316	5 336	6 250	1 474	4 776	7 062	1 884	5 178
45-54 år	13 552	1 320	12 232	13 481	1 368	12 113	16 931	2 110	14 821
55 år og eldre	33 676	4 215	29 461	31 021	3 345	27 676	35 778	3 776	32 002

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

Tabell B3. Antall bosatte uførepensjonister og uføre minstepensjonister etter sivilstand og kjønn. 1999

	Alderspensjonister			Herav minstepensjonister		
	I alt	Menn	Kvinner	I alt	Menn	Kvinner
I alt	264 141	112 052	152 089	59 771	7 770	52 001
Gift	138 151	54 535	83 616	37 172	2 049	35 123
Ugift	56 902	33 902	23 000	6 376	3 668	2 708
Enker/enkemenn	14 802	2 506	12 296	1 385	120	1 265
Annen sivilstatus	54 286	21 109	33 177	14 838	1 933	12 905

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

Tabell B4. Antall bosatte uførepensjonister og uføre minstepensjonister etter landbakgrunn og kjønn. 1999

	Alderspensjonister			Herav minstepensjonister		
	I alt	Menn	Kvinner	I alt	Menn	Kvinner
I alt	264 141	112 052	152 089	59 771	7 770	52 001
Uten innvandrerbakgrunn	252 739	106 141	146 598	56 160	6 512	49 648
Innvandrerbakgrunn	11 402	5 911	5 491	3 611	1 258	2 353
Herav:						
Norden	2 582	1 032	1 550	667	115	552
Vest Europa forøvrig unntatt Tyrkia	1 623	682	941	455	67	388
Øst-Europa	1 300	621	679	360	122	238
Nord-Amerika og Oseania	271	98	173	83	11	72
Asia, Afrika, Mellom- og Sør-Amerika samt Tyrkia	5 626	3 478	2 148	2 046	943	1 103

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

Tabell B5. Hovedposter i inntektsregnskap etter kvartiler for samlet inntekt. Uførepensjonister. Gjennomsnitt og antall med beløp. 1999. Kroner og prosent

	Gjennomsnitt					Andel pensjonister med beløp				
	Kvartiler for samlet inntekt					Kvartiler for samlet inntekt				
	Alle	1. kvartil	2. kvartil	3. kvartil	4. kvartil	Alle	1. kvartil	2. kvartil	3. kvartil	4. kvartil
Yrkesinntekt	25 200	2 000	6 900	20 200	71 600	41	20	29	47	68
+ Kapitalinntekt	8 500	1 300	2 800	4 700	25 400	96	93	95	97	99
+ Overføringer i alt	123 300	81 600	118 400	137 700	155 300	100	100	100	100	99
+ Skattepliktige overføringer	115 100	77 600	110 600	127 400	145 000	100	100	100	100	99
+ Pensjoner o.l. fra folketrygden	101 400	74 700	104 800	114 100	112 100	99	100	100	100	99
+ Tjenestepensjon mm.	12 800	2 800	5 400	12 600	30 500	40	19	26	46	71
+ Andre skattepliktige overføringer	900	100	300	700	2 400	5	1	2	5	10
+ Skattefrie overføringer	8 100	4 100	7 800	10 300	10 400	42	33	47	47	41
+ Barnetrygd	1 500	400	800	1 500	3 200	8	3	5	8	14
+ Bostøtte	1 700	1 200	2 500	2 500	700	12	10	17	15	4
+ Sosialhjelp	1 400	700	1 300	1 500	1 900	8	7	11	8	5
+ Grunn- og hjelpestønad	2 900	1 600	3 000	4 100	2 700	23	16	26	30	20
+ Andre skattefrie overføringer	700	100	300	600	1 700	13	6	9	14	25
= Samlet inntekt	157 000	85 000	128 100	162 500	252 300	100	100	100	100	100
- Sum utlignet skatt og negative overføringer	24 300	6 000	13 300	23 700	53 900	91	78	90	96	99
= Inntekt etter skatt	132 700	78 900	114 700	138 800	198 400	100	100	100	100	100
Antall personer	264 141	66 037	66 034	66 035	66 035					

Kilde : Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

Tabell B6. Inntektssammensetning for husholdninger der hovedinntektstakeren er uføretrygdet. Andel av samlet inntekt og andel med beløp. Etter kvartilfordelt inntekt etter skatt per forbruksenhet (E=0,5). 1999

	Andel av samlet inntekt					Andel husholdninger med beløp				
	Kvartiler					Kvartiler				
	Alle	1	2	3	4	Alle	1	2	3	4
Yrkesinntekt	25	6	9	22	40	50	24	38	61	77
Kapitalinntekt	5	3	2	3	8	97	94	97	99	100
Overføringer	69	92	89	75	52	100	100	100	100	100
folketrygd	55	82	70	60	38	99	100	100	99	98
tjenestepensjon	7	3	4	7	10	47	20	33	56	78
barnetrygd	1	1	2	1	0	8	5	12	9	6
grunn- og hjelpestønad	2	1	3	2	1	27	10	36	37	25
sosialhjelp	2	2	3	2	1	16	14	25	15	9
bostøtte	1	3	3	1	0	21	25	37	18	3
Samlet inntekt	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Skatt mm.	17	9	11	14	22	87	71	88	90	100
Inntekt etter skatt	83	91	89	86	78	100	100	100	100	100
Antall personer per husholdning	1,6	1,3	1,5	1,7	2,0					

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Tabell B7. Helsetilstand for uførepensjonister og andre personer 16-66 år. 1987-1997. Prosent

	1987		1991		1995		1998	
	Andre 16-66 år	Uførepensjonister	Andre 16-66 år	Uførepensjonister	Andre 16-66 år	Uførepensjonister	Andre 16-66 år	Uførepensjonister
Langvarig sykdom								
Andel med								
langvarig sykdom	46	97	44	95	47	98	54	96
hjerte- og karsykdommer	8	36	6	30	6	31	8	38
sykdom i skjelett-/muskelsystemet	19	56	17	62	17	52	20	56
langvarig sykdom med betydelige konsekvenser	14	77	15	79	15	78	-	-
Psykisk helse								
Andel med hyppige symptomer på nervøse lidelser	4	23	4	24	4	21	-	-
Livsstil								
Andel som er fysisk aktive i fritiden minst 40 ganger i året	40	30	49	31	52	34	-	-
Nedsatt funksjonsevne								
Andel med								
sterkt nedsatt arbeidsevne	4	69	5	73	5	69	-	-
nedsatt bevegelsesevne	5	43	3	48	3	43	-	-
nedsatt bæreevne	1	23	1	26	2	25	-	-
nedsatt syn	1	5	1	5	0	4	2	5
nedsatt hørsel	2	7	1	4	1	3	2	8
nedsatt funksjonsevne	9	80	8	83	7	79	-	-
nedsatt bevegelse inne	1	22	2	26	2	24	-	-
nedsatt bevegelse ute	2	36	2	30	2	24	2	17
nedsatt deltakelse i aktiviteter	8	60	8	67	8	61	6	46
Hjelpebehov								
Andel som								
er hjelpetrengende	2	36	1	32	1	29	4	24
er pleietrengende	0	2	0	0	0	1	0	0
er hjelpetrengende og bor alene	0	7	0	8	0	6	1	5
tilhører husholdning med pleie- og tilsynstrengende *	3	17	4	23	4	24	-	-
Antall svar	3 245	189	3 174	196	2 962	211	3 262	187

* I 1987 er spørsmålet bare stilt til personer som ikke bor alene. Andelen er beregnet som prosent av alle
Kilde: Levekårsundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

Tabell C1. Inntektssammensetning for husholdninger der hovedinntektstakeren er enslig forsørger. Andel av samlet inntekt og andel med beløp. Etter kvartilfordelt inntekt etter skatt pr. forbruksenhet (E=0,5). 1999

	Andel av samlet inntekt					Andel husholdninger med beløp				
	Kvartiler					Kvartiler				
	Alle	1	2	3	4	Alle	1	2	3	4
Yrkesinntekt	57	35	41	62	69	84	63	80	93	99
Kapitalinntekt	7	1	1	1	16	100	100	100	100	100
Overføringer	36	65	58	38	15	99	98	97	100	99
folketrygd	12	26	23	12	3	53	66	72	58	18
tjenestepensjon	1	0	1	0	1	7	2	6	10	9
bidrag mm.	7	10	9	7	4	81	79	85	85	76
barnetrygd	8	14	12	9	4	91	89	92	94	88
bostøtte	1	2	2	1	0	20	23	33	22	1
sosialhjelp	1	4	1	2	0	17	23	23	17	6
grunn- og hjelpestønad	1	0	1	1	1	9	2	13	8	13
stønad til barnepass	2	2	3	2	1	43	29	54	47	42
utdanningsstønad	1	1	1	1	0	12	16	25	9	0
kontantstøtte	1	2	0	1	0	9	15	7	11	3
Samlet inntekt	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Skatt og negative overføringer	18	9	12	16	26	90	76	93	92	100
Inntekt etter skatt	82	91	88	84	74	100	100	100	100	100
Antall personer i husholdningen	2,6	2,5	2,8	2,6	2,4					
Hovedinntektstakers alder	37	34	35	38	40					

Kilde : Inntekts- og fomuesundersøkelsen for husholdninger

Tabell C2. Helsetilstand for enslige forsørgere og andre personer 16-66 år. 1987-1997. Prosent

	1987		1991		1995		1998	
	Andre 16-66 år	Enslige forsørgere	Andre 16-66 år	Enslige forsørgere	Andre 16-66 år	Enslige forsørgere	Andre 16-66 år	Enslige forsørgere
Langvarig sykdom								
Andel med								
langvarig sykdom	48	58	47	55	50	60	57	55
hjerte- og karsykdommer	10	7	8	3	7	7	10	9
sykdom i skjelett-/muskelsystemet	20	29	20	24	19	30	22	27
langvarig sykdom med betydelige konsekvenser	18	31	19	23	18	28		
Psykisk helse								
Andel med hyppige symptomer på nervøse lidelser								
	5	14	5	6	5	11		
Livsstil								
Andel som er fysisk aktive i fritiden minst 40 ganger i året								
	40	29	48	40	51	53		
Nedsatt funksjonsevne								
Andel med								
sterkt nedsatt arbeidsevne	7	11	9	11	9	13		
nedsatt bevegelsesevne	6	10	5	6	5	5		
nedsatt bæreevne	3	8	3	1	3	6		
nedsatt syn	1	1	1	0	0	3	2	1
nedsatt hørsel	2	4	2	1	1	1	2	2
nedsatt funksjonsevne	13	18	13	14	12	18		
nedsatt bevegelsesevne inne	2	6	3	5	3	4		
nedsatt bevegelsesevne ute	4	11	4	5	3	4	3	2
nedsatt deltakelse i aktiviteter	10	16	12	12	11	17	9	8
Hjelpebehov								
Andel som								
er hjelpetrengende	3	9	3	2	3	5	5	5
er pleietrengende	0	0	0	0	0	0	0	0
tilhører husholdning med pleie- og tilsynstrengende *	4	6	5	3	5	11		
Antall svar	3 334	97	3 051	113	3 007	126	2 811	126

* I 1987 er spørsmålet bare stilt til personer som ikke bor alene. Andelen er beregnet som prosent av alle.

Kilde: Levekårsundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

Tabell D1. Langtidssyke og sysselsatte i alt, etter kjønn, alder og bransjetilhørighet. 1996. Antall og prosent

	Antall personer			Prosent		
	I alt	Kvinner	Menn	I alt	Kvinner	Menn
Langtidssyke etter kjønn og alder						
<i>Aldersgruppe</i>						
Sum	86 029	45 263	40 766	100,0	100,0	100,0
24 år eller yngre	7 244	3 480	3 764	8,4	7,7	9,2
25-34	23 421	11 878	11 543	27,2	26,2	28,3
35-39	12 108	6 560	5 548	14,1	14,5	13,6
40-44	11 977	6 765	5 212	13,9	14,9	12,8
45 år og eldre	31 279	16 580	14 699	36,4	36,6	36,1
Sysselsatte (16-66 år) i løpet av 1996, etter kjønn og alder						
<i>Aldersgruppe</i>						
Sum	2 605 864	1 215 869	1 389 995	100,0	100,0	100,0
24 år eller yngre	375 736	181 292	194 444	14,4	14,9	14,0
25-34	636 272	301 503	334 769	24,4	24,8	24,1
35-39	297 412	139 438	157 974	11,4	11,5	11,4
40-44	291 214	137 698	153 516	11,2	11,3	11,0
45 år og eldre	1 005 230	455 938	549 292	38,6	37,5	39,5
Langtidssyke etter kjønn og tidligere bransjetilhørighet						
<i>Bransje</i>						
Primær	890	297	593	2,4	1,4	3,7
Industri	6 098	2 045	4 053	16,6	9,8	25,5
Kraft- & vann, Bygg- og anlegg	2 499	281	2 218	6,8	1,3	13,9
Varehandel, hotell-og transport	9 517	5 143	4 374	25,9	24,6	27,5
Finans, forsikring og forretning	2 740	1 749	991	7,4	8,4	6,2
Offentlig forvaltning	2 934	1 839	1 095	8,0	8,8	6,9
Undervisning	1 561	1 088	473	4,2	5,2	3,0
Helse- og sosialtjenester	9 203	7 553	1 650	25,0	36,1	10,4
Annen tjenesteyting	1 361	900	461	3,7	4,3	2,9
Total	36 803	20 895	15 908	100,0	100,0	100,0
Uoppgitt	8 924	3 649	5 275			
Sysselsatte (16-66 år) i løpet av 1996, etter kjønn og bransjetilhørighet						
<i>Bransje</i>						
Primær	73 932	21 815	52 117	3,5	2,1	4,8
Industri	350 450	91 367	259 083	16,6	8,9	23,8
Kraft- & vann, Bygg- & anlegg	139 333	17 452	121 881	6,6	1,7	11,2
Varehandel, hotell-og transport	564 874	262 678	302 196	26,8	25,7	27,8
Finans, forsikring og forretning	203 783	97 002	106 781	9,7	9,5	9,8
Offentlig forvaltning	228 311	119 173	109 138	10,8	11,6	10,0
Undervisning	108 367	61 409	46 958	5,1	6,0	4,3
Helse- og sosialtjenester	372 657	313 800	58 857	17,7	30,7	5,4
Annen tjenesteyting	68 374	38 984	29 390	3,2	3,8	2,7
Total	2 110 081	1 023 680	1 086 401	100,0	100,0	100,0
Uoppgitt	495 783	192 189	303 594			

Kilde: Forløpsdatabasen FD-Trygd, Statistisk sentralbyrå.

Tabell D2. Langtidssyke og sysselsatte i alt, etter kjønn og avtalt arbeidstid. 1996. Antall og prosent

	Antall personer			Prosent		
	I alt	Kvinner	Menn	I alt	Kvinner	Menn
Langtidssyke etter kjønn og arbeidstid før attføring						
<i>Arbeidstid</i>						
4 - 19 timer	7628	5 865	1 763	20,9	28,3	11,2
20 - 29 timer	4766	4 069	697	13,1	19,6	4,4
30 timer eller mer	24126	10 798	13 328	66,1	52,1	84,4
Sum	36520	20 732	15 788	100,0	100,0	100,0
Uoppgitt	9207	3 812	5 395			
Sysselsatte (16-66 år) i løpet av 1996, etter kjønn og avtalt arbeidstid						
<i>Aldersgruppe</i>						
4 - 19 timer	412 777	297 563	115 214	19,6	29,1	10,6
20 - 29 timer	230 340	192 472	37 868	10,9	18,8	3,5
30 timer eller mer	1 467 272	532 345	934 927	69,5	52,1	85,9
Sum	2 110 389	1 022 380	1 088 009	100,0	100,0	100,0
Uoppgitt	495 475	193 489	301 986			

Kilde: Forløpsdatabasen FD-Trygd, Statistisk sentralbyrå.

Tabell E1. Hovedposter i inntektsregnskap etter kvartiler for samlet inntekt. Pensjonister med avtalefestet pensjon (AFP). Gjennomsnitt og antall med beløp. 1999. Kroner og prosent

	Gjennomsnitt					Andel pensjonister med beløp				
	Kvartiler for samlet inntekt					Kvartiler for samlet inntekt				
	Alle	1. kvartil	2. kvartil	3. kvartil	4. kvartil	Alle	1. kvartil	2. kvartil	3. kvartil	4. kvartil
Yrkesinntekt	85 500	17 200	35 800	97 100	192 000	79	59	72	89	96
+ Kapitalinntekt	16 800	4 700	8 800	11 400	42 200	99	97	99	99	100
+ Overføringer	121 700	98 000	134 500	125 800	128 500	99	100	100	99	99
+ Skattepliktige overføringer	117 100	93 500	129 000	121 300	124 400	99	100	100	99	98
+ Folketrygd	1 300	600	1 500	1 900	1 100	4	1	5	7	5
+ Tjenestepensjon mm.	115 200	92 700	127 100	118 700	122 200	99	99	100	99	98
+ Andre skattepliktige overføringer	600	300	400	700	1 000	4	2	3	4	5
+ Skattefrie overføringer	4 600	4 400	5 500	4 400	4 100	46	41	51	46	44
= Samlet inntekt	224 000	119 900	179 100	234 300	362 700	100	100	100	100	100
- Sum skatt og negative overføringer	56 600	21 300	37 700	58 800	108 700	100	99	100	100	100
= Inntekt etter skatt	167 300	98 600	141 400	175 500	254 000	100	100	100	100	100
Antall personer	25 516	6 379	6 379	6 379	6 379					

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

Tabell F1. Gjenlevende ektefeller, barnepensjonister og gjenlevende familiepleiere, etter alder og kjønn. Antall og prosent. Bosatte 1999

	Antall			Prosent		
	Alle	Kvinner	Menn	Alle	Kvinner	Menn
Gjenlevende ektefelle						
Under 45 år	2 852	2 572	280	10	10	14
45- 54 år	7 357	6 757	600	27	27	29
55-59 år	6 066	5 640	426	22	22	21
60 år og eldre	10 996	10 258	738	40	41	36
Alle	27 271	25 227	2 044	100	100	100
Gjenlevende familiepleier						
Under 45 år	5	2	3	2	1	3
45- 54 år	51	38	13	17	19	14
55 -59 år	63	44	19	21	22	20
60 år og eldre	177	117	60	60	58	63
Alle	296	201	95	100	100	100
Barnepensjonister						
0-5 år	1 029	520	509	8	8	7
6-11 år	4 160	2 030	2 130	31	31	31
12-17 år	8 056	3 902	4 154	60	59	60
18 år og eldre	253	143	110	2	2	2
Alle	13 498	6 595	6 903	100	100	100

Kilde: Inntektsstatistikken for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

Tabell F2. Gjenlevende ektefelle og gjenlevende familiepleier, etter høyeste fullførte utdanning. Bosatte 1999

	Gjenlevende ektefelle		Gjenlevende familiepleier	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent
Ingen utdanning/førskoleutd.	113	0	0	0
Grunnskolenivå	9 876	36	187	63
Videregående	14 241	52	97	33
Universitet/høyskole	2 859	10	11	4
Uoppgitt	182	1	1	0
Alle	27 271	100	296	100

Kilde: Inntektsstatistikken for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

Tabell F3. Hovedposter i inntektsregnskapet etter kvartilfordelt samlet inntekt. Etterlattepensjonister. Gjennomsnitt og andel med beløp. 1999. Kroner og prosent

	Gjennomsnitt					Andel pensjonister med beløp				
	Kvartiler for samlet inntekt					Kvartiler for samlet inntekt				
	Alle	1. kvartil	2.kvartil	3.kvartil	4.kvartil	Alle	1. kvartil	2.kvartil	3.kvartil	4.kvartil
Yrkesinntekt	114 000	8 600	83 700	159 900	203 700	76	36	81	93	94
+ Kapitalinntekt	21 100	4 800	9 400	11 500	58 700	99	98	100	100	100
+ Overføringer	99 600	97 900	96 400	79 300	124 900	99	99	99	98	99
+ Skattepliktige overføringer	93 900	94 400	91 400	74 100	115 800	99	99	99	98	99
+ Folketrygd	66 500	87 100	71 900	50 500	56 500	98	98	98	96	98
+ Tjenestepensjon mm.	24 700	6 700	15 300	20 600	56 500	56	43	49	54	79
+ Andre skattepliktige overføringer	2 700	600	4 300	3 000	2 800	8	3	11	9	9
+ Skattefrie overføringer	5 700	3 500	5 000	5 200	9 100	21	20	16	18	28
+ Barnetrygd	3 500	700	2 900	3 500	7 000	14	4	12	14	25
+ Bostøtte	600	1 500	600	300	100	4	11	3	1	1
+ Sosialhjelp	500	900	600	400	200	2	5	3	2	1
+ Grunn- og hjelpestønad	100	200	100	200	100	2	2	1	2	2
+ Andre skattefrie overføringer	900	300	800	900	1 500	16	6	14	16	27
= Samlet inntekt	234 700	111 300	189 600	250 700	387 300	100	100	100	100	100
- Sum utliknet skatt og negative overføringer	56 600	11 500	40 700	64 000	110 100	94	80	98	100	100
= Inntekt etter skatt	178 200	99 800	148 900	186 700	277 200	100	100	100	100	100
Antall personer	27 271	6 818	6 818	6 818	6 817					

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

Tabell F4. Inntektssammensetning for husholdninger der hovedinntektstakeren er etterlattepensjonist. Andel av samlet inntekt og andel med beløp. Etter kvartilfordelt inntekt etter skatt per forbruksenhet (E=0,5). 1999*

	Andel av samlet inntekt					Andel husholdninger med beløp				
	Alle	Kvartiler				Alle	Kvartiler			
		1	2	3	4		1	2	3	4
Yrkesinntekt	51	15	48	68	60	82	50	79	100	100
Kapitalinntekt	12	12	5	4	8	100	100	100	100	100
Overføringer	37	73	47	29	32	100	100	100	97	100
folketrygd	23	65	34	18	13	100	100	100	100	100
tjenestepensjon	10	4	8	8	16	58	20	64	76	75
barnetrygd	1	0	3	2	1	14	0	22	19	15
grunn- og hjelpestønad	0	0	0	0	1	1	0	0	0	4
sosialhjelp	0	1	0	0	0	4	13	1	0	2
bostøtte	0	2	0	0	0	5	16	0	0	2
Samlet inntekt	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Skatt mm.	25	14	22	26	28	97	87	100	100	100
Inntekt etter skatt	75	86	78	74	72	100	100	100	100	100
Antall personer i husholdningen	1,5	1,1	1,6	1,6	1,9					
Hovedinntektstakers alder	56	60	54	53	55					

* En ekstremobservasjon er utelatt.

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Tabell G1. Andelen personer i husholdninger med sosialhjelp, etter hvor mye sosialhjelp utgjør av samlet husholdningsinntekt. 1986-2000

	Sosialhjelp i prosent av samlet inntekt			Alle
	< 10%	10-33 %	33%<	
1986	55	34	11	100
1988	64	28	7	100
1990	51	28	21	100
1992	54	22	24	100
1994	44	26	30	100
1996	47	27	26	100
1998	53	24	23	100
2000	56	20	24	100

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Datakilder

Inntekt og formue

Det er benyttet to ulike kilder for å beskrive inntektsforholdene til ulike grupper av befolkningen:

- (a) Inntektsstatistikk for personer og familier, og
- (b) Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger.

Inntektstatistikk for personer og familier (a) er en totaltelling som kan gi individuelle inntektsopplysninger for alle personer bosatt i landet. Alle inntektsopplysninger i statistikken fremkommer ved kople sammen data fra en rekke ulike administrative kilder, for eksempel skattepliktige inntekter ifølge selvangivelsen og en rekke skattefrie stønader fra Rikstrygdeverket og andre offentlige instanser. Inntektsstatistikk for personer og familier kan, i tillegg til å gi informasjon om de individuelle inntektene, også gi opplysninger om de samlede inntektene til alle personer som tilhører samme familie. Familieinndelingen er likevel avgrenset til følgende tre familietyper: ektepar uten barn, ektepar med barn og samboere med felles barn.

Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger (b) inneholder de samme inntektsopplysningene som inntektsstatistikken for personer og familier, men enheten er her husholdning, som er definert som alle personer som bor i samme bolig og som har felles matbudsjett. Siden husholdningsopplysninger ikke finnes på noe register, må slike opplysninger hentet inn ved hjelp av intervju. Av den grunn er inntekts- og formuesundersøkelsen en utvalgsundersøkelse.

De to kildene har både styrker og svakheter. En styrke ved den registerbaserte inntektsstatistikken (a) er at den omfatter hele befolkningen og at en derfor kan gi inntektsstatistikk for svært små grupper av befolkningen. Det er imidlertid en svakhet at den for noen grupper ikke alltid kan gi et godt nok bilde på de faktiske økonomiske levekårene, siden en ikke har opplysninger om andre husholdningsmedlemmer som bidrar med inntekt eller som blir forsørget av andre husholdningsmedlemmer. En av fordelene med den utvalgsbaserte inntektsundersøkelsen (b) er nettopp det at en kan benytte husholdningen som analyseenhet, mens ulempen her er at utvalgstørrelsen kan sett grenser for hvor små grupper en kan lage statistikk for.

I denne publikasjonen er registerstatistikken benyttet når formålet er å beskrive utviklingen i individuelle inntekter og for ulike familietyper, mens utvalgsdata er benyttet for å beskrive inntektsfordeling og husholdningsinntekter.

Boforhold og helse

Datakildene for opplysningene om boforhold og helse er levekårsundersøkelsene. For årene 1987, 1991 og 1995 var dette fire-årige utvalgsundersøkelser basert på et bruttoutvalg av 5000 personer 16 år og over som bor utenfor institusjon. Opplysningene om boforhold i 1997 er for det meste basert på den tverrsnittundersøkelsen blant de samordnede levekårsundersøkelsen gjennomført høsten 1997. Denne var som de foregående en utvalgsundersøkelse basert på et bruttoutvalg av 5000 personer 16 år og over utenfor institusjon. Enkelte opplysninger er basert på panelundersøkelsen i 1997, en utvalgsundersøkelse med et bruttoutvalg på 5000 personer 16-79 år. Helseopplysningene er basert på tverrsnittsundersøkelsen i den samordnede levekårsundersøkelsen. Også dette er en utvalgsundersøkelse basert på et bruttoutvalg av 5000 personer 16 år og over utenfor institusjon. De mest sentrale helseopplysninger er imidlertid stilt til et bruttoutvalg av 10 000 personer.

Alle levekårsundersøkelsene er koblet med inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger. Avgrensningene av alders- og uførepensjonister er foretatt på grunnlag av opplysninger fra denne undersøkelsen. Avgrensingen av langtidssyke er foretatt etter tilkobling av opplysninger fra forløpsdatabasen for trygd.

Inntektsbegrep

Inntektsundersøkelsene omfatter de fleste kontantinntekter som husholdningene mottar. Inntektene blir klassifisert som lønnsinntekt, næringsinntekter, kapitalinntekter og overføringer. Utgiftsposter i inntektsregnskapet er skatt og negative overføringer.

Lønnsinntekt omfatter lønn og honorarer, verdien av frysegoder som f.eks. fri bil, billige lån, gratis telefon og aviser mv., sykepenger og fødselspenger.

Netto næringsinntekt er summen av det skattepliktige overskuddet på næringsvirksomhet på selvangivelsen, fratrukket eventuelt underskudd i næring og avskrivninger.

Kapitalinntekt omfatter i inntektsundersøkelsen renteinntekter, aksjeutbytte, netto realisasjonsgevinst og andre kapitalinntekter (f.eks. netto leieinntekter, avkastning på sparedelen av livsforsikring, inntekter fra utlandet og diverse tilfeldige inntekter mv.).

Overføringer omfatter skattepliktige overføringer som pensjoner folketrygden, tjenestepensjoner, underholdsbidrag mv. og arbeidsledighetstrygd, og skattefrie stønader som grunn- og hjelpestønad, barnetrygd, bostøtte, stipend, sosialhjelp, kontantstøtte, forsørger-

fradrag, engangstønad ved fødsel, stønad til barnetilsyn og diverse andre skattefrie inntekter.

Samlet inntekt er summen av lønnsinntekt, næringsinntekt, kapitalinntekt og overføringer.

Inntekt etter skatt er samlet inntekt fratrukket utlignet skatt og negative overføringer (pensjonspremie i arbeidsforhold og betalt underholdsbidrag).

Andre begreper og kjennemerker

Desiler angir en tidel av en masse som er sortert etter størrelsen på en variabel, for eksempel inntekt. Det vil altså være 10 prosent av hver enhet (for eksempel personer eller husholdninger) i hver desil. Desilgruppe 1 vil da være tidelen med lavest gjennomsnittsinntekt, desilgruppe 2 vil være den tidelen med nest lavest inntekt, mens desilgruppe 10 er tidelen med høyest gjennomsnittsinntekt.

Ekvivalentinntekt (inntekt per forbruksenhet) er husholdningsinntekt "korrigert" for ulikheter i husholdningsstørrelse og sammensetning. Når en skal sammenligne den økonomiske velferden til husholdninger av ulik størrelse og sammensetning er det vanlig at man justerer husholdningsinntekten ved hjelp av såkalte ekvivalensskalaer eller forbruksvekter, for å kunne sammenligne velferdsnivået til store og små husholdninger. Disse vektene skal både ta hensyn til at store husholdninger trenger høyere inntekt enn små, for å ha tilsvarende levestandard, og det at store husholdninger vil ha stordriftsfordeler når det gjelder flere goder (f.eks. TV, vaskemaskin, avis, elektrisitetsting etc.).

I denne rapporten har en som regel benyttet den såkalte "kvadratrotskalaen", som er en skala som regner husholdningenes stordriftsfordeler som relativt store. Ifølge denne skalaen må en husholdning på fire personer (f.eks. to voksne og to barn) ha en husholdningsinntekt som er dobbelt så høy (som en enslig for å ha samme økonomiske velferd).

Grunnbeløpet i folketrygden (G) er en beregningsfaktor i folketrygden som reguleres hvert år av Stortinget. 1G var i gjennomsnitt 46 423 kroner for inntektsåret 1999.

Hjelpetrengende. Personer som ikke uten hjelp av andre klarer dagligvareinnkjøp eller vask og rengjøring av boligen.

Hjerte- og karsykdom. Dette er sykdom med diagnose nr.: 390 - 458, 746 og 747. Grupperingen er basert på koding av syktilfeller etter ICD 9 i levekårsundersøkelsene i 1995 og 1998 og ICD 8 i de tidligere levekårsundersøkelsene.

Hovedinntektstaker i husholdningen. Den i husholdningen som har høyest samlet inntekt før skatt. I de

tilfeller der det ikke finnes noen inntektstaker i husholdningen, er eldste person hovedinntektstaker.

Hyppige symptomer på nervøse lidelser. Personer som svarer at de i løpet av de siste 6 måneder ofte var plaget av svært kraftig hjertebank uten å ha anstrengt seg, eller ofte var plaget av nervøsitet, angst, rastløshet, eller ofte hadde følt seg deprimert.

Kvartiler. Samme inndeling som for desiler, men gruppene er nå inndelt i fire like store inntektsklasser (25 prosent i hver klasse).

Langvarig sykdom. Dette er sykdom/lidelse som har vart i minst 6 måneder eller nyere sykdom som en regner med blir varig.

Lavinntektsgrense er definert som en ekvivalentinntekt lavere enn ulike andeler av medianinntekten, for eksempel 50, 60 eller 70 prosent av medianinntekten for alle personer.

Lavinntektsgruppe. Personer som har en årlig ekvivalentinntekt under lavinntektsgrensen.

Medianinntekten er det inntektsbeløpet som deler en fordeling i to like store grupper, etter at inntekten er sortert stigende (eller synkende). Det vil altså være like mange personer med inntekt over som under medianinntekten.

Minstepensjonist er pensjonister som mottar særtilllegg i Folketrygden. Dette vil være enten pensjonister som ikke har opparbeidet seg nok pensjonspoeng til å ha rett på Folketrygdens tilleggspensjon, eller pensjonister som har så lave tilleggspensjoner at samlet pensjonsutbetaling utgjør mindre enn folketrygdens særtilllegg.

Nedsatt bevegelseevne. Personer som ikke uten vansker kan gå i trapper eller ikke 'kan gå en tur i noenlunde raskt tempo'.

Nedsatt deltaking i aktiviteter. Personer som på grunn av langvarig sykdom eller funksjonshemming har svært vanskelig eller noe vanskelig for å delta i foreningsliv eller andre fritidsaktiviteter.

Nedsatt funksjonsevne. Personer med sterkt nedsatt arbeidsevne, nedsatt bevegelseevne, eller nedsatt syn, hørsel eller evne til å bære.

Pleietrengende. Personer som ikke uten hjelp av andre klarer av- og påkledning.

Sterkt nedsatt arbeidsevne. Personer med langvarig sykdom som svarte at sykdommene i høy grad begrenset arbeidsevnen. Arbeidsevne refererer både til inntektsgivende arbeid, husarbeid og skolegang eller studier.

Svært romslig. En person bor svært romslig dersom husholdningen disponerer minst tre rom mer enn antallet personer i husholdningen.

Sykdom i skjelett-/muskelsystemet. Dette er sykdom med diagnose nr.: 710 - 738, 754 - 756 og 787.

Trangbodd. En person bor trangt dersom det er en aleneboende i bolig med ett rom, eller en person i en flerpersonhusholdning der det er færre rom enn personer. Kjøkken, bad, gang o.l. regnes da ikke som rom.

Vedvarende lavinntekt er definert som gjennomsnittlig ekvivalentinntekt over en treårsperiode lavere enn den gjennomsnittlige lavinntektsgrensen for de samme tre årene.

Yrkestilknyttet. Person med en inntekt fra yrkesaktivitet (dvs. lønnsinntekt eller inntekt fra næringsvirksomhet) som overskrider folketrygdens minsteytelse til enslige (minstepensjonen). I 1999 måtte en person ha en yrkesinntekt større enn 83 256 kroner for å bli regnet som yrkestilknyttet.

Tidligere utgitt på emneområdet*Previously issued on the subject***Norges offisielle statistikk (NOS)**

- C 649 Inntektsstatistikk for personer og familier 1993-1998
- C674 Sjølvmeldingsstatistikk 1999
- C701 Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger 1997-1999
- C704 Levekårsundersøkinga 1996-1998

Notater

- 99/32 Forskjeller i levekår. Hefte 1: Inntekt
- 99/33 Forskjeller i levekår. Hefte 2: Levekår og helse

Rapporter (RAPP)

- 95/29 Trygd og velferd
- 98/17 Endring i fordeling av husholdningsinntekt 1986-1996
- 2001/9 Barn i husholdninger med lav inntekt: Omfang, utvikling og årsaker

Statistiske analyser (SA)

- 45 Inntekt, skatt og overføringer 2001
- 49 Enslige foreldre på arbeidsmarkedet 1980-1999

Økonomiske analyser(ØA)

- 7/2000 Epland, J.: Har Norge flere "fattige" eldre enn andre land?

Samfunnsspeilet

- 5/2000 Kirkeberg M.I. og V. Pedersen: Mottakere og ytere av barnebidrag: Hvem har best økonomi?
- 2/2001 Kirkeberg M.I.: Innvandrerhusholdningenes inntekter 1994 og 1998: Færre ikke-vestlige innvandrere med lav inntekt

De sist utgitte publikasjonene i serien Rapporter*Recent publications in the series Reports*

- 2001/40 I. Hauge Byberg, A. Hurlen Foss og T. Noack: Gjete kongens harer- rapport fra arbeidet med å få samboerne mer innpasset i statistikken. 2001. 60s. 180 kr inkl. mva. ISBN 82-537-5008-0
- 2001/41 E. Engelién og P. Schøning: Friluftsliv og tilgjengelighet- metode for beregning av nøkkeltall. 2001. 23s. 155 kr inkl. mva. ISBN 82-537-5012-9
- 2001/42 G.M. Pilskog, L. Solheim og K. Ødegård: Bruk av informasjons- og kommunikasjons teknologi i næringslivet 2000. 2001. 56s. 180 kr inkl. mva. ISBN 82-537-5013-7
- 2001/43 T. Smith og S.E. Stave: Ressursinnsats, utslipp og rensing i den kommunale avløpssektoren. 2001. 64s. ISBN 82-537-5014-5
- 2002/1 E. Rønning og S. T. Vikan: Lærernes arbeidsmiljø i 1990- årene. 2002. 60s. 180 kr inkl. mva. ISBN 82-537-5016-1
- 2002/2 V.V. Holst Bloch: Arealstatistikk for tettstedsnære områder 1999-2000. 2002. 37s. 155 kr inkl. mva. ISBN 82-5375021-8
- 2002/3 J. Lyngstad og A. Støttrup Andersen: Utvikling i boforhold 1987-1997. Rapport til Boligutvalget. 2002. 40s. 155 kr inkl. mva. ISBN 82-537-5031-5
- 2002/4 E. Røed Larsen: Boligutgiftene i Norge på 1990-tallet. Systematiske observasjoner av livsfase, geografi og husholdningstype. 2002. 25s. 155 kr inkl. mva. ISBN 82-537-5024-2
- 2002/5 L. Østby: Demografi, flytting og boligbehov på 1990-tallet. 2002. 48s. 155 kr inkl. mva. ISBN 82-537-5029-3
- 2002/6 L.S. Stambøl: Qualification, mobility and performance in a sample of Norwegian regional labour markets. 2002. 46s. 155 kr inkl. mva. ISBN 82-537-5033-1
- 2002/7 A. Finstad, G. Haakonsen og K. Rypdal: Utslipp til luft av dioksiner i Norge - Dokumentasjon av metode og resultater. 2002. 33s. 155 kr inkl. mva. ISBN 82-537-5040-4
- 2002/8 A. Finstad, K. Flugsrud og K. Rypdal: Utslipp til luft fra norsk luftfart. 2002. 31s. 155 kr inkl. mva. ISBN 82-537-5047-1
- 2002/9 A. K. Brændvang og K. Ø. Sørensen: Fylkesfordelt satellittregnskap for turisme. 2002. 40s. 155 kr inkl. mva. ISBN 82-537-5049-8
- 2002/10 Use of ICT in Nordic enterprises 2000/2001. 2002. 25s. 155 kr inkl. mva. ISBN 82-537-5050-1
- 2002/11 T. Bye, O. Jess Olsen og K. Skytte: Grønne sertifikater - design og funksjon. 38s. 155 kr inkl. mva. ISBN 82-537-5052-8
- 2002/12 A. Støttrup Andersen: Yngre på boligmarkedet 1987-1997. 2002. 40s. 155 kr inkl. mva. ISBN 82-537-5064-1
- 2002/13 A. Sundvoll og I. Kvalstad: SEDA - Sentrale data fra allmennlegetjenesten. Sluttrapport fra pilotprosjektet. 2002. 126s. 210 kr inkl. mva. ISBN 82-537-5075-7
- 2002/14 M.I. Kirkeberg, B.A. Holth og A.E. Storrud: Pris, forbruk og inntekt. Økonomiske levekår på Svalbard sammenlignet med fastlandet i 1990 og 2000. 2002. 112s. 210 kr inkl. mva. ISBN 82-537-5081-1
- 2002/15 A. Langørgen, R. Aaberge og Remy Åserud: Kostnadsbesparelser ved sammenslåing av kommuner. 2002. 74s. 180 kr inkl. mva. ISBN 82-537-5088-9
- 2002/16 V.V. Holst Bloch: Brune arealer i tettsteder. En pilotundersøkelse. 2002. 32s. 155 kr inkl. mva. ISBN 82-537-5097-8
- 2002/17 Ø. Kleven: Levekår i Longearbyen. En sammenligning mellom Svalbard og fastlandet. 2002. 70s. 180 kr inkl. mva. ISBN 82-537-5106-0
- 2002/18 N.M. Stølen, T. Køber, D. Rønningen og I. Texmon: Arbeidsmarkedet for helse- og sosialpersonell fram mot år 2020. Modelldokumentasjon og beregninger med HELSEMOD. 2002. 75s. 180 kr inkl. mva. ISBN 82-537-5110-9